

СЕЙИТ

Жусуп Мамайдын айтуусунда

ЭР СЕЙИТТИН КАРА ДӨӨНҮ СОЙУШУ

Эй, Эрмек үчүн эл үчүн,
Эсимде турган кеп үчүн,
Эркин кыргыз жаткан эл,
Жердеген Талас жер үчүн,
Азап тарткан, муң тарткан,
Алдына келет ан үчүн,
Айкөл манас уулуна.
Келген ишин бүтүргөн,
Көк дөбөдөй дөө болсо,
Көмө сайып түшүргөн,
Сыймыгын эрдин качырган,
Сыйкырын журттан ашырган.
Зыңкыйган эчен эрендин,
Шорун минтип катырган,
Кыдырып келген мураска,
Кыраан Манас баатырдан,
Айкөл Манас баатырды,
Таанытып элге мен айтам.
Бай Жакыптан туулган,
Моңгул менен кытайга,
Башынан салган чуулган,
Алты жашта аттанган,
Арстан Манас атанган,
Тогузунда токтолгон,
Он жашында октолгон,
Ок аткан душман жок болгон,
Он бирине келгенде,
Ойуна кудай бергенде,
Жалаң сууну бойлогон,
Кыргызды бөлүп калмактан,
Хандыгын баарын тойлоткон,
Катышып келген ким болсо,
Канга бөлөп сойлоткон,
Кашында жүргөн чоросун,
Хан уулундай ойноткон,
Айкөлдөн калган тукуму,
Анык билгин ушуну.
Адамдан сулуу, нурдуу жүз,
Булбулдан мундуу, таттуу сөз,
Кастаган душман бар десе,
Аттанышка өтө тез,
Айкөлдүн уулу Семетей,
Жалгыз жүрүп көптү алган,

Эрдиги артык ченебей.
Семетейден Сейтек,
Эстесе кыргыз уулуна,
Эрксиз көзгө жаш келет.
Жетим калып чоң болгон,
Ат көтөргүс зор болгон,
Азаптуу Кыяз сойлогон,
Өзүнчө келип кутургур,
Бул ааламдан жоголгон.
Олпогу жок, сооту жок,
Кутургурдун денеге,
Өткөн жарак болбогон,
Өжөрлөнсө Сейтек,
Өлтүрбөстөн койбогон.
Кыз Куйалы кем эмес,
Мурунку өткөн шерлерден,
Кызыл жүзү нурланып,
Кемтиги жок сөөгүндө,
Айтылган нечен сулуудан,
Сейтек менен Куйалы,
Ал экөөнөн туулган,
Тогуз жашка чыкканча,
Баспай үйдө чоңойгон,
Тогузунда тоо болгон,
Тоскоолдук кылган болбогон,
Тогузда толуп атанып,
Далай дөөнү сойлоткон,
Кыргыздан баштап кол албай,
Элди эркин ойноткон,
Эр Кененим зор өткөн.
Бала чактан аттанып,
Басташканын бүт сойгон,
Кас санашкан бенденин,
Бирин тирүү койбогон.
Күн батышка бир барып,
Жүйрүн дөөнү баш кылып,
Сегиз дөөнү бир сойгон,
Күн батыштын тарабы,
Жалаңгыч сарык ат койгон,
Көгүчкөндөй учуп да,
Кутулган жандар болбогон,
Чыныкедей уз алган.
Сунса колу узарган,
Кара калмак манжулар,
Каарынан коркуп зарланган,
Каары катуу, заары күч,

Сынган бутун байланган,
Көзүнөн жалын, от күйүп,
Ажыдаардай сүр чыккан.
Жарагы жок колунда,
Сайуучу найза ордуна,
Түптүү чынар кармаган,
Дарыйадай кан кечкен,
Жарма ордуна кан ичкен,
Кармашаарга жоо калбай,
Канча жылы жай жаткан,
Элин эркин жыргаткан,
Ыйлатпай бала уктаткан,
Таласта жатып жай алып,
Жамбашка карыш май алып,
Жаштары ойноп дуулдап,
Улак тартып, кунан чаап,
Карылардын кылганы,
Чатыраш, кеште, кумалак,
Ойноп жаткан кезинде,
Эч нерсе жок эсинде,
Күн батыштан төө тартып,
Майда-барат соода артып,
Төөлөрүн чиркеп чубатып,
Айылдын наркы четине,
Кербендер келди кечинде,
Келип түштү бешимде.
Жаштары жатты жай уктап,
Карылар туурап, эт чыктап,
Кайгысы жок таң атып,
Нурланып тоодон күн чалып,
Жылкы айдап малчылар,
Желеге кулун байлашып,
Кымыз ичип кызарып,
Жаш балдары дуулдашып,
Тоту куштай сыланып,
Кыз-келиндер жардашып,
Белдемчи жерде чубалып,
Жубандары мал саашып,
Ордого кирди уландар,
Үйүнө кирди жубандар,
Селкинчекке киришти,
Кыз-келиндер тура албай.
Дүркүрөп эли жатыптыр,
Атайлап келген кербендер,
Ордону көздөй басыптыр.
Ордо баккан жесекчи,

Ордого киши киргизбейт,
Өз оозунан кеп сурап,
Ошондон албай эсепти.
Кербенден келген үч киши,
Кеп баштады бир киши:
- Кебибиз бар ханыңа,
Бактысына ишенген,
Эр Кененим баатырга,
Угуп келдик кабарды,
Ошол үчүн алдына.
Эрге айтар кебим бар,
Кең дүнүйөм болгон тар,
Жолугушуп кетейин,
Жообун алып бере сал.
Ар жумуштун эби бар,
Жесекчинин ичинде,
Хан оозунан ар качан,
Жооп алуучу бирөө бар.
Жакшы жаман дебестен,
Ар кайдан келет элдерден,
Кебим бар деп келгендер.
Хандан жооп алуучу,
Калпы жок айтып баруучу,
Жоопкердин иши бул.
Кайра басты делбиреп,
Ордуна карай энтелеп,
Ылдамдай басып энтеңдеп,
Эшик ачып ийилип,
Эңкейип бели бүгүлүп,
Келинден бетер жүгүнүп,
Кашкайып күлүп жаркылдап,
Капасы жок сүйүнүп,
Канкордун жүзүн көргөндө,
Кадиги жок ойунда,
Каары катуу баатырга,
Салам айтып турду эми,
Не жумушка киргенин,
Жоодурап айтып турду эми:
- Кечээ келген болучу,
Кербенчиден беш киши,
Эртең менен келиптир,
Дарбазага үч киши,
Кеби барбы айтарга,
Көрүшмөк экен сиздерге,
Жооп алып берсең деп,
Жолугушту биздерге.

Тим эле киши кирсин деп,
Тартынбай айтчу кеп эмес,
Эшиктеги үч киши,
Биз көргөн элден деги эмес,
Өндөрү жадоо сары жез,
Бели ничке, мойну кез,
Каңгырап араң сүйлөшөт,
Ач курсак киши кептенет.
Киргиз баатыр бизди дейт,
Кебибиз бар сизде, дейт.
Жоопкер айтып турду эле,
Кененим анда былк этип,
Каары катуу, заары күч,
Картайып калган кези эле,
Каргылданып сүйлөсө.
-Кирсин үйгө, кирсин, - деп,
Жооп берип ийди эле.
Эшикке чыгып жесекчи,
Хандан жооп алгансып,
Керекке жарап салгансып,
Кирсин деген буйрукту,
Тапкандай өзү балбансып,
Өз ойунда дердейип,
Кербендерге жолукту:
- Жооп берди падыша,
Киргиле силер алдына,
Окчунураак тургула,
Чукул барбай жанына,
Каадасыз киши кептентип,
Калбагыла каарына,
Капташып калсаң өлөсүң,
Чыдабайсың заарына.
Жооп берип жүрү деп,
Баштап алып жөнөдү,
Ушу болот кербендер,
Кененимди көргөнү.
Эки колу боорунда,
Баатырдын кирди алдына,
Караанын булар көргөндө,
Калтырак кирди баарына.
Чай тамагын алдырып,
Дасторконун жайдырып,
Ашпоздору жүгүрүп,
Тамагын койду жайынча.
Адам уулу жебеген,
Ар сонунду бердирген,

Курсагы ооруп жесе да,
Дагы жесем дедирген.
Даамы таттуу шекер-бал,
Каадасын билип алардын,
Бар тамагын калтырбай,
Бердиргенин карагын.
Бата дуба кылганда.
Баары турду ордуна,
Дасторконун жыйганда,
Айран калды Кененим,
Баары таазим кылганда.
Ойуна алды кененим:
“Наркы ушул экен, - деп,
Өз жеринде бул элдин,
Салты ушул экен” - деп,
- Алыстан келген меймандар,
Айтып сөзүң бериңер.
Эмне үчүн кирдиңер?
Калдайып ханмын дегенсип,
Калтаарышпайт биздин эл,
Жал-жал карап тиктешип,
Жалоорутпайт биздин эл,
Ак калпак кыргыз тукуму,
Дайынын угуп билсеңер.
Кербендердин ичинде,
Кеби таамай сөзү ширин,
Кемитпеген кеп жерин,
Бир кыйыны бар эле,
Кененимге карата,
Камдады кебин ал эле:
- Биз Каканчынын элибиз,
Капкайдан азып келдик биз,
Кулак салып угаарсыз,
Узакка кетер кебибиз.
Соода артып, жип тартып,
Түрмөк жибек, чай артып,
Катарлап чиркеп төө тартып,
Күн батыш көздөй жол басып,
Он сегиз ай болгондо,
(Бир жарым жыл болгондо)
Кең Керкиттин шаарына,
Барып жеттик ошондо.
Керкиттин бардык жерине,
Бир жарым жыл турганда,
Мээнет чырмап, бак качып,
Бизди кудай урганда,

Бекерден калдык бушманга,
Кармалып калды башыбыз,
Карадөө деген душманга.
Мингени качыр сур болгон,
Кийгени темир тор болгон,
Итиркенбей беттешкен,
Тимеле өлүп жок болгон,
Кармап алган адамды,
Каратып туруп жеп койгон.
Кыздан алман алган бул,
Кыйноого журтту салган бул,
Сулаймат кызы Кылжыке,
Арак сунсун мага деп,
Алып алды аны бул.
Көөкөрдөн арак куйдуруп,
Кызга арак сундуруп,
Көпчүлүктөн баарысын,
Көз ачырбай, алман деп,
Көрүнө кыйнап улутуп,
Тартып алып кең жерин,
Тар кылып элдин дүйнөсүн,
Кудай өзү бендеге,
Мындай кордук бербесин,
Таалайы качкан керкитке,
Тарттырып анын эмгегин,
Эми айта кетейин,
Өз башыма келгенин.
Кербен башы мен элем,
Жамандык жок дээр элем.
Эркин жатып таң атып,
Уйку канып эт тырмап,
Кербендердин үстүндө,
Кеңири ойноп жан жырғап,
Эчтеме жок эсинде,
Шаарда жаткан кезимде,
Сулайматтын желдети,
Келип жетти кечинде.
- Эртең кербен жолго сал,
Карадөөдөй эрге бар,
Алыстан келген кербендер,
Барып дөөдөн кабар ал!
Айткан кеби бул болду,
Айтып болуп жоголду,
Эли жок элкин кишиге,
Баш булгаар заман болобу.
Төөлөргө жүктү арттырдым,

Карадөө көздөй тарттырдым,
Кечке чейин жол басып,
Кеч кирген жерге жаткырдым.
Жоо жарагын алдык биз,
Жолу катуу чочкого,
Айнектей түздө көрүшүп,
Жолугушуп калдык биз.
Жаадыкөй катын беш бала,
Кан соргучтун жанында,
Арак сунуп көз жайнап,
Кылжыке сулуу алдында,
Адам уулу чыдагыс,
Айбатына, каарына,
Көзүн салып карады,
Кербендердин баарына,
Эки эрди жетелеп,
Алып кетти айлына.
Каратып туруп сойду бу,
Кактап жеп этти тойбу бу,
Баарыбызды чогултуп,
Тар жылгага койдурду.
Сыртыбыздан көз салып,
Бастырбай бизди кайтарып,
Бактырып туруп биздерди,
Экиден күндө сойдурду.
Соода кылган кербен биз,
Отуз жети кишиден,
Бешөөбүз калдык бир кезде.
Жеген тамак аш болбой,
Арыктадык баарыбыз.
Белдерибиз бүгүлдү,
Бизди көргөн адамзат,
Бейлебей калса капташып,
Кара жандан түңүлдү,
Соода калып, төө калып,
Керкитти эли сүйүндү.
Алыстан азып ким барса,
Алпарат экен ал дөөгө,
Экиден кууруп жеп жүрүп,
Жоготот экен дүйнөдө.
Биз бешөөбүз калганда,
Жилик албай арыктап,
Чыкпаган тирүү жан калды.
Карап туруп бир күнү,
Бешөөбүздү кайт, деди.
Көргөн билген ишиңди,

Жер жүзүнө айт, деди.
Көргөнүбүз бул болду,
Капыр дөөдөн тирүү биз,
Кутулуш жайы ал болду,
Адамзаттан аккан кан,
Ичерине чай болду.
Отуз жети биз эмес,
Биздей нечен келгенден,
Сулаймат айдап бергенден,
Канча киши жоголду.
Керкиттиктин элинен,
Алым алат күн сайын,
Эти таттуу жумшак деп,
Келини менен жигиттен,
Жалганбы деп калбаңыз,
Жай уксаң, баатыр, эми сен,
Келе жаткан керкиттен.
Айкөл Манас баатырдын,
Артык уктук оорагын,
Айтып барсак каканга,
Кантип бирөө бара алсын,
Андыктан келип биз сизге,
Айткан ушул арзыбыз,
Сулаймат менен Карадөө,
Капырлардын колунда,
Тарткан ушул дартыбыз.
Кербен кебин бүтүрдү,
Канкордун кара көк,
Айткан кепке түшүндү.
Чоң Таластын түзүндө,
Тактасынын үстүндө,
Атадан калган сыйкырдуу,
Сыр коргондун ичинде,
Жалын чыгып көзүнөн,
Жаалы чыгып жүзүнөн,
Тик багып бенде карабай,
Азыркы турган түсүнөн,
Салтанаттуу Кененим:
-Сен кербендер, ук, - деди,
Алты күнү болгуча,
Ат өргүтүп бой сергит,
Кайсы жерде болчу эле,
Силер келген ал керкит?
Катка салып кагаз бер,
Талас менен керкиттин.
Арасы канча жол келер?

Эки күндүк жолунду,
Бир күндүккө эсеп бер.
Эр Кененим кербенге,
Алты күнү былк этпей,
Ат өргүтүп, кетерге,
Жесекчинин бирөөнү,
Тапшырып аны берди эле.
Жолоочу келген кербендер,
Байдай жатып мамырап,
Суу ордуна май чылап.
Кербендер жатты жан жыргап.
Кененимден укканы,
Эсинде бар кербендин,
Күн алтыга толгондо,
Эсептеп жолун керкиттин,
Кагаздын бетин толтуруп,
Кененимге бергени.
Эр башына бирден ат,
Ээр- токумун жаратып,
Карматып берди кербенге,
Алтын зардан айрылып,
Алсыз болуп келгенде,
Ар бирине жүздөн кой,
Айдатып берди кербенге.
Бир кишиге бештен төө,
Байлатып берди кербенге,
Көргөнү менен билгенин,
Жашырбай айтып бергенге,
Сүйүнчүгө алгын, деп,
Андыктан бердим Кененим,
Карадөөнүн кабарын,
Айтып мында келгенге.
Керкитке барып талатып,
Кербендер келип жан ачып,
Кененимге көрүшүп,
Кем-керчи жок мал алып,
Алдына тулпар ат минип,
Ал кургурлар кубанып,
Кербендер жолго салыптыр.
Он эки жылдан бер жакка,
Ордодо калып зериккен,
Жол жүрө албай бир жакка,
Көңүлү кирдеп дат болуп.
Ойунда болчу чоң капа.
Толуп турган Кененим,
Тоодой Кула ат менен,

Баштакыдай салт менен,
Бармакчы болду Керкитке,
Бадиректи эске алып.
Баруучу эмес Кененим,
Башкалардай кол алып.
Жалгыз жүрчү адаты,
Олпок тонун бөктөрүп,
Ого бетер көкжалың,
Унчукпастан көгөрүп:
“Түп атам Манас баатыр, - деп,
Мындай болсо бадирек,
Күнүгө эки киши жеп,
Түгөтөт элди такыр, - деп,
Угуп туруп бул кепти,
Барбай койсом ал жерге,
Манастын уулу Кененим,
Баатырдык атым бекер” - деп.
Кең Кула минип жөнөрдө,
Керкитте жаткан чоң дөөнү,
Таласта турду кекээрлеп.
Билип калып Чыныке,
“Жалгыз уулу Сейитке,
Учураша кетер” - деп,
Ойунда турат мындай кеп.
Учурашпай, бет бурбай,
Кетмек болду Кененим,
Кемпир менен балага,
Эч бир жактан кеп кылбай.
Уктап жаткан болуучу,
Жаш Сейити ал үйдө.
Айтамын деп Сейитке,
Жүгүрүп кирди Чыныке.
“Кийин капа кылабы,
Мени салып кейишке?”,
Башын салса үйүнө,
Эр Сейити жаш бала,
Эшикке чыгып келаткан,
Жер бетине күн тийе.
Энеси кирип муну айтат:
- Эренден калган белегим,
Элине тийер күн барбы,
Эсен жүрсөң керегиң.
Аттанды атаң ыраакка,
Кайда барат билбедим,
Учурашып калсын, деп,
Ан үчүн балам, сага келдим.

Кара мүртөз атаңдан,
Казып түбүн кеп сурап,
Ачып койгун капасын.
Чыныке айтып бүтүрдү,
Келе жаткан Сейити,
Айтканына түшүндү.
Желбегей чапан жабылуу,
Жакадан бүктөп көтөрдү.
Атасынын үстүнө,
Асталай басып кирди бу.
Эр Кененим ошондо,
Үзөңгүгө бут салып,
Атка минген болжолдо.
Арканча болсо Кененим,
Кары да болсо атасы,
Жаш Сейити баласы,
Салам айтып заңк этип,
Чылбырынан кармады,
Чырмалып тура калганы,
Чымырканып жаш Сейит,
Жолунун дайынын сурады.
Кененим анда кеп айтты,
Кеп айтканда деп айтты:
- Балам Сейит, сураба,
Барбай койор чама жок,
Угуп туруп буларга.
Түйшүктүү жоого барамын,
Түртүшүп калба саламын,
Сунбатына чыдабай,
Уккандын баары суктанган,
Кылжыкедей сулууну,
Соогатыма аламын.
Кербенден уккан бар кебин,
Кең Керкиттин шаарына,
Бара турган себебин,
Айтып берди балага.
Анда туруп Сейити:
- Арбагы бийик атаке,
Абалтан бери өзүңүз,
Айтып жүргөн сөзүңүз,
Буруусу жок бул жерде,
Карап турат көзүңүз,
“Атадан бери карата.
Бизге калган мурас деп,
Балапан кезде аттанмак”,
Карысы кетип, жаш калса,

Калган элге уйат кеп.
Эби болсо барба, ата,
Мен барайын алыска,
Ак батаңды бер, ата.
Минерге атым байлануу,
Кийерге тонум шайлануу,
Кара жаак, айбалта,
Андай жарак бир канча,
Казынада, жамдалуу,
Өзүңдүн көзүң турганда,
Кем-керчи жок, камдалуу –
Айкандын уулу Көкбөрү,
Соогага берген малынан,
Куйругу ашкан жалынан,
Кулжадай төшү салынган,
Тулпарлыгы таанылган,
Текедей саны түрүлгөн,
Кош аңдан аттап түйүлгөн,
Баладай жаалы балкылдак,
Кулжадай башы кылтылдак,
Кундуздай жүнү жылтылдак,
Минип жүрсө, жөн баспас,
Ооздук тиштеп кыйгачтап.
Минерим болсун, Телкүрөң,
Ак көөнүң менен батаң бер,
Ай ааламды коркуткан,
Ал доңузга мен барам,
Ойум менен мен тийем.
Сейити муну айтканда.
Кененим айтат балага:
- Алыскы жоону сен самап,
Убара болбо жаш бала.
Чыдаймын кантип мен сага,
Жиберип ийип алыска,
Жаш балапан чагымда,
Он төрт жашар табыңда,
Токсон бала ээрчитип.
Куш салуучу маалыңда,
Карадөөгө жиберип,
Өрттөнүп турган жалыңга?
Уруксаат берер кез эмес,
Баралбайсың сен ага.
Толуп турган кезимде,
Токтоноор атаң мен эмес.
Тоодой болгон чочконун,
Кабарын угуп бул жерде,

Убалың кантип көтөрөм,
Уйат болом өлгөнгө,
Мусулманбы, каапырбы,
Керкиттеги элдерге,
Мен барбасам болбойт, деп,
Кененим жообун бергенде,
Сейити туруп муну айтат,
Агартып тишин кылайтат,
Жалганы жок чын айтат:
- Бабам менин Семетей,
Бешикте жетим ал калып,
Белдүү чыккан чоңойуп,
Бет келе албай белдүүлөр,
Баарысы өлгөн жоголуп,
Курсакта калып, Сейтек,
Курчаган жоону кыйраткан,
Тоодой болгон Кыяздын,
Канын суудай жайнаткан.
Тактада жаткан ханды алган,
Таластагы шаарды алган.
Атаңдын көрү дүйнө бок,
Армандуу болбой ким калган!
Миңге чыгып кары өлөт,
Энеден туулуп дагы өлөт.
Өлбөй күндү ким көрөт,
Эмгек кылган эл үчүн,
Эр, азамат көгөрөт.
Элге келген зордукту,
Кантип бенде көтөрөт?
Өчпөскө өрнөк сөзүңүз,
Өзүңдүн турат көзүңүз.
Тогуз жашта чагында,
Сен барыпсың, атаке,
Бирөө эмес жети экен,
Күн батышта каардууга,
Камоодо калган төрт баатыр,
Жүрөгү чер заардууга
Жүйрүн дөөнү кошо алып,
Сиз келипсиз ушунда.
Жообунду бергин атаке
Мен барайын ушуга,
Аркаңда уулуң мен туруп,
Кандай кеп сиздин барууга?
Карыганда сени жиберип,
Уйат болом калганга.
Кармашып дөөнү кыйратып,

Жаадыкөй катын, беш уулун,
Чуркуратып ыйлатып,
Тартып кызын албасам,
Кайраттуусун чоң дөөгө,
Качырып найза сайбасам.
Кара көктүк сен кылып,
Жалгыз уулга кыйбасаң,
Туура келбес, атаке,
Тукумуң тирүү мен турсам.
Картайып калган чагында,
Алыскы жерге жиберип,
Кан жутуп үйдө жатпаймын,
Тентитти деп атасын,
Жаман атты таппаймын,
Атам качан келет деп,
Кайгыны башка үйбөймүн,
Карыган атам кетти деп,
Капа болуп жүрбөймүн.
Атасы кетип карганда,
Баласы үйдө калды деп,
Калгандар айың кылбайбы.
Атадан калган нарк-нуска,
Кылалбай калсам Сейити,
Баарыңа наалат жетпейби,
Абийирим менин кетпейби,
Өлбөй тирүү бар туруп,
Ажалым менин жетпейби!
Батаңды бергин атаке,
Барайын өзүм жеке эле.
Жөнөйүн жалгыз бастырып,
Алайын жоону шаштырып,
Айаба, ата, балаңды,
Чыгарып жолдон аздырып,
Айткан сөздөн жазгырып.
Жан көөдөндө бар туруп,
Ачык жолум шар болсо,
Сойуп келем чоң дөөнү,
Алып келем алдына,
Кылжыке аттуу сулууну,
Айкөл атам Манастын,
Арбагы мени колдосун.
Атанын салтын орундап,
Азап тарткан эл үчүн,
Аманат жандан кечпесем,
Арамзада чоң дөөнүн,
Аңтарып кардын эшпесем,

Эрдинен көзөп тешпесем,
Туулбай туна чөгөйүн,
Бул көрөкчө өлөйүн,
Батаңды бер атаке,
Айалдабай жөнөйүн.
Айбатым жоого билдирип,
Элимди сактап багайын,
Эсебин дөөнүн табайын,
Башыма сыймык бак консо,
Дөөгүрсүтөн чоң дөөнү,
Төбөсүнөн басайын,
Айтканымды кылбасам,
Жер кучактап жатайын,
Өзүң айткан кеп үчүн,
Уруксат сурап атаке,
Алдыңа келдим атайын.
Кененим анда кеп айтат:
- Эй, кулунум,- деп айтат,
Карыганда атаңды,
Айаганга ырахмат.
Кеткиң келип турабы,
Жаш кулунум, ыраактап?
Алыска сени жиберип,
Канткенде чыдап жан турат?
Тынч алганы курусун.
Эсимден чыкпай зыркырап,
Дал кылаар бекен атаңды,
Энең ыйлап буркурап,
Улак тартса жаш балдар,
Аламан койуп чуркурап,
Көрө албай көптүн ичинен,
Эки көзү чачырап,
Кан аралаш кара жаш,
Эки көздөн тамчылап,
Жан жүрө албас чөл менен,
Сөөгүм катып эт бышкан,
Мен барайын Керкитке,
Кең кула атты камчылап!
Ат камчылап дегенде,
Жол койбостон Сейити,
Атасынын кебине,
Токтоно албай чунагың,
Айткан кеби бул эле:
- Абалтан ата нускасын,
Бүгүн өзүң бузбачы.
Чоң бабамдын айынан,

Тогуз жашта аттандың,
Томуруп сайып тоо алдың,
Он төрткө чыгып бул күндө,
Толуп жашым мен калдым.
Тобо кылып үйдө тур,
Толкуну суудай чайкалган,
Тоодой болгон доңузга,
Токтоп калбай барайын,
Бак кылып кадап маңдайга,
Баатыр Манас арбагын.
Кара жанга күч келсе,
Чакырамын атын таап,
Андан башка калганын-
Бакай, Кошой барларын,
Алмамбет, Чубак зардалын,
Айтылуу Сыргак балбанын,
Семетей бабам, Гүлүстү,
Сүттөн ак сөздүү, күн жүздүү,
Көй кашканын баарысын,
Көп эсима алармын,
Чоң атам менен чоң энем,
Эр Сейтек, Куйалы,
Унутпаймын буларды.
Кандырып суутуп минермин,
Телкүрөң сындуу бууданды.
Куткарбастан сойормун,
Курчалышкан душманды!-
Деп айтканда Сейити,
Кененим кептен жеңилип,
Эки жагын каранып,
Казынадан алдырып,
Каалаган аты Күрөңгө,
Үстүнө токум салдырып,
Жоо-жарагын тел кылып,
Бар шайманын бүт берип.
Карылык кебин баштады.
Эр Кененим элигип:
- Сурасаң, балам, батамды,
Айап сенден жатамбы?
Анда башка билгеним,
Жашырып, балам, катамбы?
Айтканымды унутпа,
Эсиңе алсаң атаңды.
Кармашып жоого барасың,
Башын кесип кан кечип,
Белсенишсең аларсың,

Өлбөй тирүү жан турса,
Дүйнөнү, балам, табарсың.
Уруксаат бердим сен баргын,
Алтын күмүш, зарды угуп,
Азар түмөн малды угуп,
Алданып ага калбагын,
Бир баш үчүн миң болсо,
Айдап малды албагын.
Кадимтен калган кеп ошол,
Карыдан нуска нарк ошол.
“Жоо айаган жаралуу,
Катыны калат каралуу”
Этинде найза тагы бар,
Өлбөсө да жаралуу,
Угушумча Сулаймат,
Укмуштуу капыр чамалуу,
Кербендерден келтирип,
Карадөөгө бердирип,
Өзүнүн элин айардап,
Жатканын көрчү мына бу.
Андай нечен элдерде,
Арамзаада адам көп,
Жер жүзүндө бендеде,
Сен эрсиң деп мактаса,
Дердендеп, балам, желденбе.
Эсинден кебим чыгарып,
Жаман аттуу болбогун.
Алдатып ийип душманга,
Карыганда салба атаңды,
Арылгыс жаман бушманга.
Көөдөгө сыйбас көп санаа,
Эрбендеген көлөкөң,
Мен көрөмүн канчада,
Кербенден алган кат мына,
Адашпай жолдон басарга.
Кербенд алган жол сурап,
Катты берди Кененим,
Эр Сейити сураган,
Атты берди Кененим.
-Куруңду сал мойнуңа,
Колунду жай кулунум,
Батамды сага берейин,
Асман алыс, жер жакын,
Айтканды кабыл сен алгын,
Жүрө бербей унутуп.
Элинде кары мен бармын.

Беттешип жоого барарсың,
Белдүүнүн башын байланып,
Береним, келе каласың.,
Бел болсун сага, кулунум,
Бели катуу, бек айбат,
Берекелүү Манастын,
Унутуп калба арбагын.
Качырып жоого тиерде,
Оозуңа мени албагын,
Же өзүңдүн атың чакырып,
Кейкилик болуп калбагын.
Кыраан төрө көкжалдан,
Кыргыздан чыккан арстандын,
Баштан аяк калтырбай,
Кызматын, балам, укпадың.
Атаңдын айткан бул кеби,
Акылыңдан чыкпасын,
Мурунку өткөн эрлерден,
Мен болжолдуу жерин укканмын.
Алмамбет айтса, акыл кеп,
Айкөл албай макул деп,
Ааламдан өтгү деп угам,
Айтканымды унутуп,
Как ошондой болбо деп,
Кайталап сага тапшырам.
Алыска барсаң жол болсун,
Арбагы айкөл колдосун,
Кыйналган жерде унутпа,
Кытайдан келген кыргызга,
Кыраан атаң көкжалдын,
Кыйаматтык жолдошун.
Жаадыңдан, балам чыгарба,
Жайдары баатыр Чубакты.
Киши унутар эр эмес,
Төрө жолборс Сыргакты.
Баарысына сыйынып,
Кысталыш келсе башыңа,
Баарысынан тең сура,
Атынан айтып чакырып,
Жалына көргүн буларга.
Тетиги кыйамат күбө болгуча,
Көмүлбөс сөзү дастандын,
Тирүүлөй кеткен арстанды,
Беш кишини мен айтам.
Абам Бакай баштаган,
Айкөлдөн калган тукуму,

Ак болоттун укулу,
Ак калпак кыргыз аркасы,
Чоң бабаң Семей болучу.
Өмүрлүк бирге жолдошу.
Качырса жоону жолборсу,
О дүйнөлүк колдоочу,
Ак көңүл бенде деп угам,
Ак ниет Гүлүс шер ошо.
Ак сүтүн берип эмизген,
Атагын артык дедирген,
Акылы жандан кем эмес,
Касиет тапкан бир иштен,
Каныкей энем бирге бар,
Чоң энебиз ал эле,
Унутпай атын билип ал.
Перизаттан туулган,
Бендеден нике буйурган,
Жашы кыркка чыкканча,
Беренди күйүп отурган,
Айчүрөк энем деп турам.
Айчүрөк мага чоң эне,
Аппак сүтүн эмизип,
Мени баккан өзү эле,
Атаңды алсаң эсиңе,
Айчүрөк болсун ниетинде,
Унутуп калып аларды,
Учураба кесирге,
Катышып калып сулуу деп,
Катын тандап, жесирге,
Сулаймат кызы Кылжыке,
Катуу сулуу экен деп,
Кербендер айткан далай кеп,
Барбайт элем ал жерге,
Катын алат элем деп.
Өзүм барсам туз буйруп,
Алып калсам душманды,
Ала келмек болчумун,
Ал сулууну балам деп.
Сулууну алчу сен элең,
Сууруп келчү мен элем.
Көңүлүң менден калгандай,
Сураган ишиң бербесем,
Сөзүм бекер болгудай,
Мурунку өткөн нусканы,
Калтырбай айтып саа берген.
Он экиде Семетей,

Оттой жанып түтөгөн.
Оолугушуп кол жыйнап,
Урушуп бенде түтпөгөн,
Он экиде Сейтек,
Душманын сайып жоо жеңген.
Теминип тулпар элирткен,
Канчорону жоготуп,
Көксөсүн баскан демиккен.
Мен тогузумда аттандым,
Томуруп далай дөөнү алдым.
Томуктан тайып кеткенде,
Бутумду кайра байландым.
Ойума алып Манасты,
Ошондо чындап каардандым.
Жаралуу болсоң, чунагым,
Ого бетер каардангын.
Жарага, балам, жеңдирип,
Сайдырды деп Сейити,
Жаман атка калтырба.
Ак калпак кыргыз бул элге,
Тогуз жаштан мен миндим,
Тоодой дөөнү бергин деп.
Он төрт жашта сен миндиң.
Колдосун Манас арбагы,
Алла өзү билбесе,
Андан ары калганда.
Бата берип кол жайып,
Аттандырды баланы.
Ак калпак кыргыз алаштан,
Жылгындуу Кеңкол, Таластан,
Айкөл Манас салдырган,
Падышалык алтын так,
Сыйкыры артык коргондон,
Ак булуттун укулу,
Арстан шердин тукуму,
Аттанып чыкты ушул чак.
Буттай темир курчанып,
Бузулуп өңү сурданып,
Телкүрөң минип заңкайып,
Опол тоодой заңкайып,
Казаттан болгон жолу ачык,
Хан Манастын тукуму,
Кара бойун чыйратып,
Караны артык баатырга,
Ак калпак кыргыз бүт калбай,
Карап турду жардашып.

“Ак жолуң кудай ачсын,- деп,
Атышып чыккан душманың,
Каны суудай аксын”,-деп
Батасын берип баары жан,
Бала Сейит жаш арстан,
Бастырып үйдөн чыкканда.
Ырысына ылайык,
Минген тулпар жарашкан,
Ылдам жүрөт шамалдан.
Кайраты артык кара көк,
Жалындай күйүп эки көз,
Кайраты ыкчам өтө тез,
Тирүү калбас сыйагы,
Сейитиме болгон кез.
Хан Манастын өзүндөй,
Каардуу жоого болгон кас,
Жалгыз өзү чунагың,,
Кара дөө көздөй баскан чак.
Сырнайза колго карманып,
Айбалта жанга байланып,
Туулга башта зоңкойуп,
Нөөкөрү бутта чойкойуп,
Калканы жондо калкылдап,
Айбалта белде жалтылдап,
Кылыч кында кыңгырап,
Кең багалек балкылдап,
Алдында минген Телкүрөң,
Алоолонуп алкылдап,
Айбатын көргөн баланын,
Адамдын баары калтылдап.
Көзү кара көмүрдөй,
Өңү болот темирдей,
Кара бойу сеңирдей,
Айдары алтын түрдөнүп,
Бабасы Манас сүрдөнтүп,
Келген күкүк үндөнүп,
Караса көздөн от жанып,
Каары толуп жүзүнө,
Буттай темир курчанып,
Алма баш мылтык ийинде,
Кыйналган мундуу эл үчүн,
Калың кыргыз алашка,
Кайрылып салам кош айтып,
Күн батыш көздөй бет алып
Жаш Сейитим баатырдын,
Жөнөгөнүн айталык.

Бастырып чыккан Таластан,
Бурулуп кайта тартабы?
Каары катуу чунактын,
Мингени тулпар жарашкан,
Барган сайын Телкүрөң,
Аркардай арыш таштаган.
Ооздук тиштеп, тил чайнап,
Кулжадай болуп көз жайнап,
Учкан куштай дыркырап,
Урган таштай зыркырап,
Туйагы тийген канча таш,
Кумдай болуп быркырап,
Жал куйругу жайылып,
Эликтей колу сайылып,
Талыкпаган Телкүрөң,
Чабына батпай суурулуп,
Ысык жерде тер агып,
Ат мойунда жуурулуп,
Нойубаган кара көк
Эки жагын каранып,
Койго тийчү бөрүдөй,
Ээрди мурун жаланып,
Тамаша көрүп кубанып,
Таамай үч ай жол тартып.
Арада нечен күн конуп,
Аркайган бийик тоо ашып,
Агыны катуу суу кечип,
Адам изин салбаган,
Жер сонуну кез келип,
Тегерете караса,
Эриккен көөнү ачылып,
Ар бир шумдук иши бар,
Жер жайнаган кушу бар.
Башы адам башындай,
Көргөн адам корккундай,
Түр-түркүнү бир башка,
Куштун түрү ушундай.
Кетип барат Сейити,
Күнү-түнү бир тынбай.
Бир теңи бар, теңи жок,
Жарты куштар андан көп.
Тилин туурап адамдын,
Сайраган куш сандан көп.
Учканда күндү далдаалап,
Чогулган куш андан көп.
Түрүн айрып айтууга,

Тил жетпесе үн жетпес.
Кулпуруп жүнү таанылбай,
Куйругу жерге сайылган,
Жаралган экен бул жерге,
Жан-жаныбар ар кайдан.
Канатынын учуна,
Күмүштөн чеге каккандай,
Куйруктары жалтылдап,
Алтындан накуш жапкандай.
Мойнундагы жагоосу,
Адамзат кармап таккандай.
Буруп-буруп сүйлөсө,
Булбулдай үнү түрлөнүп,
Тамшанып адам калгандай.
Салам айтат кишиге,
Бул канаттуу жаныбар.
Буттары карап асманга,
Жаткандары андан көп.
Бир куштун жүнү миң түрдүү,
Бирөөнүн жүнү бир түрдүү.
Балапанын аркалап,
Конорума жер жок деп,
Наалыганы андан көп.
Канаты туруп уча албай,
Жалооруган мындан көп.
Аш азыгын камдашып,
Ашыкканы андан көп.
Чырпык талга корголоп,
Жер бетинде жорголоп,
Кара жанын калкалап,
Тула бойун далдалап,
Жашынганы чандан көп.
Сайраса кулак тундурган,
Жер жайнаган куштары,
Тил берген эгем аларга,
Үнүн уккан уксам деп,
Тыңшап калат далайга.
Жер бетинен өнгөн чөп,
Мөмөлүү жыгач баарысы,
Жайнап жатат канчалап,
Анар менен дарбызы.
Адамзатка керектүү,
Ар жемиштин баарысы.
Алмасы аттын башындай,
Көптүгүнө сан жетпей,
Жаңгагы сайдын ташындай,

Балжуурандын жалбырак,
Башка койгон жаздыктай.
Машалары кыңылдап,
Кыздардын күзгү баштыктай.
Көгөнү койдой конгондо,
Үзүктөй бүркүт болжолдуу.
Чыкканы койон, бөжөгү,
Койону копсо булт этип,
Куландай көзгө көрүндү.
Кескелдирик чоңойгон,
Кере кулач жыландай.
Жыландарын карасаң,
Керип тарткан желедей.
Донуздары өгүздөй,
Коңуздары доңуздай.
Чегирткеси чыртылдап,
Ырчылардын комуздай.
Аралап жүрдү Сейити,
Бир жарым ай болжолу.
Кайберенин караса,
Миңи четтен чыккындай.
Аралаш айуу, бугулар,
Көрбөгөн эрдин муңу бар.
Муңдуу киши кез келсе,
Бугусу менен булбулу,
Муңдуунун көөнүн ачкындай.
Текеси ташта сулаган,
Кулжасы курбу тектирде,
Куланы кумда чубаган.
Өзөнү көп-көп саз болгон,
Арасы агын суу толгон.
Көлү менен сазына,
Өрдөк менен каз толгон.
Чалкыган дайра суу болгон,
Балыгы сууга жык болгон.
Өзөндөгү сазына,
Өрдөк менен каз конгон.
Кыргоолу токой оттогон,
Тоодагы түздө топтолгон.
Кара боор, кыл куйрук,
Каркыра менен суучулдук,
Кадимки малдай топтогон.
Бытпылдак менен таркылдак,
Таң атканча таркылдап.
Эчки маарап эчкирип,
Ызгычтары ызылдап.

Киши көрсө тызылдап,
Мөңгүдө улар чакырса,
Бадалда элик бакырат.
Тозу менен тоту куш,
Түз жеринде калкылдап,
Молдо торгой, сандыгач,
Үнүнө чыдап тура албай,
Бакасы көлдө бакылдап.
Сагызгандар шакылдап,
Чакчыгай туурап чакылдап.
Желип жүрөт ач күзөн,
Тилин салып акылдап.
Ителгиси баркылдак,
Кузгундары каркылдап.
Жыйнай албай канатын,
Кыжырлары далпылдап.
Чөбү жашыл гүл болгон,
Чечекей чыгып түр болгон.
Тулаңы чирип күр болгон,
Жекени сууда жалтылдап,
Бойунда камыш былкылдап.
Кара-кыйак, буудай баш,
Бетеге, шыбак аралаш.
Жылтыркан менен кызгалдак,
Кашка беде, тарак баш,
Жыйылып төштө булаган.
Жаба беде, айуу чач,
Кемирчек менен мандалак,
Сазында турат канчалап.
Балтыркан менен ышкыны,
Боордо турат самсаалап.
Көркүнө чыгып төшүндө,
Кайыңы өскөн көкөлөп.
Кара терек, жерге тал,
Бири-бирине карындаш,
Карагай, арча, четини,
Чыккан экен аралаш.
Чыккан чынар, тоодагы,
Короо ордундай жерди алып,
Көлөкөсү турганы.
Ар коктудан шаркырап,
Агып жаткан суулары,
Обон салып шылдырап,
Жылгасында булагы.
Таштан-ташка секирип,
Боз кийиктин улагы.

Дайрасы агып ташыган,
Кундузу сууга жашынган.
Мелтиреп көлдөй дайрасы,
Балыгы ойноп баш болуп,
Суу айбандын канчасы.
Дүрбү салып карады,
Жаш Сейити арстаны.
Көз жиберип караса,
Жээктеп түлкү жойлогон.
Кашкулак, мадыл окшошуп,
Адырында ойногон.
Карышкыры кабышып,
Токойдо жолборс алышып,
Сүлөөсүн менен суусары,
Жыла басып жарышып.
Айуулары саксандап,
Кара кулак шер жүрөт,
Жеп ийчүдөй чакчаңдап.
Жолборсу турат суналып,
Илбирси басып чубалжып,
Төө куштар жүрөт кокчондоп,
Кара кунас суу бойлоп,
Басып жүрөт чокчондоп.
Суу уйлары бултулдап,
Суу иттери мултулдап,
Кел арс менен батмачык,
Кырс-кырс этип култундап.
Пилдери турат томпойуп,
Момолой чуркап молтойуп.
Төөлөрү жүрөт суу бойлоп,
Куйруктары чолтойуп.
Аккуулар жүрөт калкылдап,
Суу бойлоп аң ыр аңкылдап.
Илек-илек, көккытан,
Канаттары салпылдап.
Айкөлдүн уулу жаш Сейит,
Желип чыгып кашатка,
Боосун алай мойнунан,
Жолго салчу дүрбүсүн,
Сууруп алып койнунан,
Кара көзгө салды эле,
Кайкалап карап калды эле.
Созулган саздын бетинде,
Түштүк жактын четинде,
Жеңдей жээрде аты бар,
Жездей сары өңү бар.

Сазды бойлоп, каз кармап,
Суу бойунда бир жан бар.
Көрүп Сейит танданып,
“Кайдан жүргөн киши? - деп,
Бар беле иши мында, - деп,
Байкайынчы деги” - деп.
Көмүскөнү бет алып,
Көөмөйдө карап турду эле.
Аты менен тап берип,
Каз оңолуп учканча,
Кармап алды үч-төрттү.
Канатууну ат менен,
Кармаганды ким көрдү,
Эр Сейити бир көрдү.
Эрмекке салып турнабай,
Эрикпей карап олтурду.
Аңдып келип каз кармап,
Айлана карап көз жайнап,
Элеңдеген жалгыз жан,
Казды байлап жатканда:
- Ай, ай, киши токто, - деп
Сейити келди ошондо.
Шашыла минип атына,
Желип чыгып кашатка,
Тура калып сеп айтты:
- Жаныңдан тойгон сен кимсиң,
Жашырбай сөздүн чынын айт.
Жалгыз жүргөн кишисиң?
Жайын айткын ишиңдин,
Менден бетер жалгыз жан,
Жаан кезип жүрүпсүң.
Көк өзөндүн түзүндө,
Бар эле сенин не ишиң?
Баатыр Сейит кеп айтат:
Тегимди терип кеп сурап,
Ой, киши, деги сен кимсиң?
Менин жайым сурабай,
Өз жайыңды билгизгин.
Жыргалдуу киши кептенип,
Жылжыган саздан каз уулап,
Жайдак атчан, жалаң тон,
Жалгыз жүргөн сен кимсиң?
Мингениң жээрде чын тулпар,
Байкасам өзүң бир шумкар,
Кайдан келген кишисиң?
Жан жүрбөгөн жапанда,

Эмне кылып жатасың?
Жабыгып мында жүрүпсүң,
Не жумушуң бар болсо,
Жашырбай, жигит айткының.
Андан кийин кайткының.
Ээси кимдир бул жердин?
Улугу кимдир бул жердин?
Жердин аты, эл аты,
Айтып бергин, баатыр, деп,
Сейити минтип сурады.
Анда жигит муну айтат:
- Жери менен элимдин,
Жайын айтам билгиниң,
Сен сурадың, мен айтам,
Кулагыңа илгиниң.
Өзүмдүн жайым сурасаң,
Жайы менен кышына,
Үч жылдан бери мен турам.
Кең керкиттин шаары дейт,
Каапырлардын эли дейт.
Хан тактаны ээлеген,
Сулаймат анын ханы дейт.
Мындан мурун Керкитте,
Элинин баары бай болгон.
Кем-керчи өөнсүз,
Көңүлдөрү жай болгон.
Бирок азыр бул жерге,
Айбандан башка жан жүрбөйт.
Түндүк жаккы четине,
Карадөө деген ээ болгон.
Арам өлгөн доңуздун,
Кайсы жактан келгенин,
Анык аны жан билбейт.
Каарынан качып бул жерге,
Адам уулу түк келбейт.
Бул капырдын заарынан,
Какшады кыйла адамдар,
Жанын багып жай жаткан,
Жабыр салды тынч элге.
Колуна тийген кишинин,
Тирүүлөй этин чийки жеп.
Кыйалы бузук кысталак,
Кыйноо салды көп элге.
Кылыктуу нечен кызды алды.
Суктанып ичти күйгүзгөн,
Сымбаттуу эчен узду алды.

Азар түмөн, арбын мал,
Алтын, күмүш зарды алды.
Кыйындын баары кысталды,
Адамзат бендеге,
Армандуу жаман күн салды.
Кыйналды кылым мындагы,
Кысталак өзү мыкаачы.
Керкиттин элин мыкаачы,
Ар жылында бир талайт.
Хан Сулаймат дегендин,
Жалгыз кызы Кылжыке,
Суктанаар сулуу ал эле.
Куйдуруп арак ичем деп,
Тартып алды жөн эле.
Беш күчүгүн ээрчитип,
Кан жыттанган бул доңуз,
Айкырып элге чуу салат.
Күн батышта бүткүл эл,
Каарынан коркуп сандалды.
Аттанып алыс жол алды.
Ат арытып жол басты.
Каары менен жүдөтүп,
Канча түрдүү шаар алды.
Арбын дүйнө мүлк алды,
Кудуска барып кол салды,
Коркутуп туруп олжо алды.
Беттешип бенде чыдабай,
Белдүүдөн эчен эр өлдү.
Элин талап бүлүнтүп.
Ордодо баккан ардактап,
Эки түгөй сулууну,
Тартып чочко дагы алды.
Кудус менен Багдаттан,
Тандалган сулуу кыздардан,
Алтынай менен Чолпонай
Бул экөөнү тең алды.
Сүйгөнүм менин Алтынай,
Күйгүзүп ичке чок салды.
Өзүмдүн атым Жетилбай,
Алдырган Алтын дартынан,
Азапты тарттым мамындай.
Паашалык тактан ажырап,
Же Алтынайды алалбай,
Армандуу болуп турган жан,
Жапанда жүрөм мамындай.
Каардуу каапыр чочкого,

Кармашкан менен ал келбей,
Каалаганым Алтынай,
Же колума тийип ал келбей,
Өзүм Багдат улугу,
Тарттырдым дөөгө сулууну.
Жашырбай айтсам чыны бу,
Ичке толгон муңум бу.
Өлөйүн деп өлө албай,
Өз жанымды кыйа албай.
Тентип жүрөм жаталбай,
Менин жайым ушундай.
Ойрон кылчу чоң дөөнү,
Омуруучу табылбай.
Тендикке жетпей калдым мен,
Жан кыйнадым жаш тыйбай.
Нечен түндү өткөрдүм,
Кирпик ирмеп көз жумбай.
Жалгыз жатып жапанда,
Таттуу уйкуга көз жумдум.
Уйкуда көзүм жумулуп,
Жаталбай турам удургуп.
Мингени кула Койонбоз.
Түшүмдө калды жоголуп.
Салынганы байандос,
Ат жарагы баары кооз.
Жоо жарагы келишкен,
Көркүнөн киши жалтанып,
Жүрөгү чыгып өлгүндөй,
Кийгени аппак буладан.
Агарып тиши кылайган,
Адамдан сонун келбети.
Түшүмдө көрдүм ал өндүү,
Келишкен сонун бендени.
Кейишти тартып өң кетип,
Кеберсип ээрдим турганда,
Көргөн киши жаныма,
Түз бастырып келгени:
«Жаш экенсиң жан кыйнап,
Мында жатпа сен, - деди.
Керкитке баргын жол тосуп,
Жолугаар сага ошондо,
Эр Манастын тукуму
Сейитине жолугушуп,
Ага айткын сырыңды,
Калтырбай ичте муңунду.
Арбагы Манас жар болсо,

Алла таалам колдосо.
Алып берет колуна,
Ашык болгон сулуунду».
Муну айтып ал киши,
Көрүнбөй көздөн кубулду.
Аны менен бул жерде,
Тентип жүргөн жайым бу.
Ошол күндөн бер жакка,
Жол кардым бир тынбай.
Эриккенде чара жок.
Эрмек үчүн каз куубай.
Энеси качыр медеси,
Атасы жылкы асылы,
Атымдын жайы мына бу.
Мен жолуккан кишиден,
Аты-жөнүн сураймын,
Сөзүн байкап угамын.
Көөнүмө сөзү жакпаса,
Кулак салбай жөнөймүн.
Мен андыктан жалгыз жан,
Көзү көргөн таң калып,
Жашырынбай келсин деп,
Каз-өрдөктү кууымун.
Каалаган кишим кабылса,
Алтынайым табылса,
Мен ошого кызмат кыламын.
Жайын айтып жабырап,
Же тынбай калды токтолуп.
Жайдары Сейит жаш арстан,
Жайын угуп кебинин,
Тим эле жаман кейиди.
Айтмак болду жашырбай,
Түп атасы, тегини:
- Жетилбай жигит кулак сал,
Ата тегим, өз атым,
Айтайын өзүң билип ал.
Чоң атам айкөл шер Манас,
Жерибиз Кеңкол чоң Талас,
Элибиз кыргыз көп алаш.
Өзүмдүн атым сурасаң,
Жаш Сейити он төрт жаш.
Менин жайым баамдап ук,
Анык жайым сага мен,
Ачык айтып берейин.
Ата-тегим кыргыздан,
Билдирейин сага мен.

Жетилбайым кулак сал.
Кара кыргыз калкынан,
Түп атабыз Бөйүн хан,
Бөйүн хандан Чайан хан,
Чайан хандан Карахан,
Карахандан тараган,
Кадырлуу тууган Орозой,
Орозойдун он уулу,
Аксакалы Жакып хан.
Хан Жакыптан туулган,
Ааламга аты угулган.
Жайдары тууган жаш Манас,
Арстан Манас тукуму,
Абаң Семей болучу.
Каңгайга маана чеп болгон,
Көкбука минген түгөнгүр,
Жалгыз көздүү Мадыкан,
Көмө чаап аны алган;
Кол айдап келип Коңурбай,
Сайдырып ийип кур калган.
Он эки сан Жедигер,
Курчаган колун майтарган.
Айчүрөктөй узду алган.
Күн батышта маңгытты,
Маңдайда көзү жалгызды,
Желмогуз деп аталган,
Аны да сойуп даң алган.
Бараңдын элин куткарып,
Тартууга далай мал алган.
Кайып болуп он төрт жыл,
Кайтып элин сураган.
Арбагы тирүү Семетей,
Танданып дүйнө байкаган.
Өз-жат дебей чуу салган.
Жакып ханды жалмаган,
Абыкени аймаган.
Көбөштү көргө киргизген,
Көкжалдыгын билгизген.
Калайыкты чайкаган,
Анткор Семей болуучу.
Арстан Семей тукуму,
Эрекче баатыр эр Сейтек,
Серпишкен жоодо шер Сейтек.
Бозум түлөк чагынан,
Ат көтөрбөй жөө жүрүп,
Алп атанган ал Сейтек.

Курсакта жетим жаш калып,
Он экиде жашында,
Жедигерге чуу салып,
Тактылуу Кыйаз ханды алган.
Күн батыш түштүк элине,
Өз эркинче чуу салган.
Денеси чойун таш болуп,
Найза кылыч батпаган.
Өзүнүн аты Сарыбай,
Кутургурду кошо алган.
Ээн калган Таластын,
Тактасын ээлеп болгон хан.
Сейтектин баласы,
Жалы артык жаралган.
Жалаңгыч Сарык аталган.
Алп бүткөндүн баарынын,
Башын кесип жан кыйып,
Суу ордуна кан ичип,
Дарыйадай кан кечип,
Тогуз жашаар - он жашаар
Ойноо бала чагында,
Жарагы жок колунда,
Сооту жок жанында,
Түптүү чынар кармаган,
Сайчу найза ордуна.
Жыйналып жаткан жети алптын,
Жазганбай тийген тобуна.
Өз атам менин Кененим,
Кылганы элге дүң болгон.
Башы жылан тили адам,
Сегиз миң жыл жашаган.
Көөдөнүндө жаны бар,
Көчүгү кара таш болгон.
Бүткүл дүйнө кылымды,
Былк эттирбей сорчу
Жер жүзүндө сыйкырчы,
Мааналап жаткан тетиги,
Кара деңиз аралда,
Жүйрүн дөөнү жалмаган.
Чай, Чүй, Букар, Шаңкайлык,
Кутулуп мындан калбаган.
Кызыл чапан, жайдак төш,
Тирүү кудай колдоочу.
Дамбалы жок молдосу,
Асманда учкан канатуу,
Карга кузгун коргоочу,

Ошого барып кол салган.
Коркутуп туруп алардан,
Гүлгаакыдай кушту алган.
Карааны кайып көрүнбөс,
Сумурукту куткарган.
Короосон, Ооган, Испандык,
Кор кылып баарын айдаган.
Анык байкап билгинин,
Сынган бутун байлаган.
Атамдын жайы ушундай.
Өзүмдүн атым Сейит,
Кең Таластан келемин.
Мында келген жумуштун,
Жайын айтып берейин.
Аттанып жалгыз жол жүрүп
Шашып мында келгенмин.
Ачыгы ушул сөзүмдүн,
Угуп алгын Жетилбай.
Кузгундары куу алсын,
Карадөөдөн кутулуп.
Куураган элиң кубансын.
Каркырасы каз алсын,
Кармашаар жоого мен бармын.
Карыганда атакем,
Кабарын угуп чоң дөөнүн,
Каарданып аттанган.
Кабарын андан эшитип,
Атамды үйдө калтырып,
Телкүрөң сындуу ат минип,
Тендешээр жоого келатам.
Ырас чынын айтканда,
Карадөөнү кыйратып,
Катын-кызын ыйлатып,
Эркек уулун чуулатып,
Какшаган элди жыргатам.
Кайгылуу сендей кишиге,
Каралдуу болоор мен эрмин.
Ашык болгон сулуунду,
Колуна алып беремин.
Кысталак чоң дөөнүн,
Сулаймат кызы Кылжыке,
Жараса жагып көөнүмө,
Тартып өзүм аламын.
Кыйнаган элди чочкого,
Айабай бүлүк саламын.
Кабылан Манас элинен,

Кадырлуу Талас жеринен,
Ат арытып, он жыртып,
Ал үчүн келе жатамын.
Кан ичме чочко капырдын,
Теңинен кесип, баш алып,
Канын төгүп койомун,
Капалуу Керкит көп элди,
Азат кылып койомун.
Сейити кебин укканда,
Түш көрүп тоскон кишиси
Жолунан утур чыкканда,
Эр Жетилбай сүйүнүп,
Атынан түшө жүгүрүп.
Жетине албай Жетилбай,
Колу боордо жүгүнүп:
“Аты болсо Сейити,
Атасы болсо шер Манас,
Бул түшүмдө көргөн кишимби?
Оңолгон менин ишимби?”
Сейитти кучактап,
Сагынышкан немедей,
Агып жашы буурчактап:
- Үч жылдан бери жол сактап,
Айланайын Сейити,
Көрдүм бүгүн бетинди?
Бендесин өзү кар кылбай,
Первердигер жеткирди.
Белинди салып бекем ук,
Менин айткан кебимди.
Эки жылга жете элек,
Эмгичекти кете элек,
Мендей жалгыз бир келди.
Эбегейсиз тең келди.
Кудустан келген Чолпонай ,
Сүйгөнүм эле деп келди.
Карадөөнү какшатып,
Сулаймат кызы Кылжыке,
Тартып алам деп келди.
Байанын уксаң баатыр шер,
Сулайматтын шарты бар.
Анын шарты мамыңдай,
Калың малдын ичинде,
Карадөөнүн каны бар,
Кара деңиз аралын,
Сырын айткан жайы бар.
Көк күмбөздө көөхарга,

Барар иши дагы бар.
Канаттуудан Сумурук,
Кармап бериш жана бар.
Шарты кыйын мамындай,
Ала албай эч бир жан,
Ошолорду кыла албай.
Кудустан келген кишинин,
Жайын уксаң баатырым,
Деңиздин суусун кечиптир,
Көк күмбөзгө жетиптир.
Барган менен күмбөздөн,
Көөхарын ала албаптыр.
Эми Сумурукту табам деп,
Хан Сулаймат шартынан,
Калтырбай баарын орундап,
Анан кызын алам деп,
Адам билбес бир жерге,
Алыска кетти ыраактап,
Келип кетти коштошуп,
Мени менен кулакташ.
Келген Кудус жеринен,
Алп мүчөлүү шаңданган,
Сөөгү балбан келишкен,
Курсагы анын тойбогон,
Кедейден туулган неме экен.
Тендикке алып Кудустук,
Кызын буга бербеген.
Кудуста сулуу Чолпонай,
Карадөө тартып келгенде,
Эрдигине чыдабай,
Эрегишип ал келген.
Көөхарды таап алса да,
Дөөгө алы келбеген,
Экөөбүз далай мундаштык,
Муң чечишип сырдаштык.
Көкбука ат бул кезде,
Көпкөк деңиз жээгинде,
Мен жүрдүм, баатыр, бул жерде,
Кедей да болсо Көкбука
Кереги тийчү эр эле.
Эңишке чыкса беттешип,
Неченди жыгаар неме эле.
Чолпонайды алдырып,
Чок болуп жүрөт күнүгө,
Көкжал баатыр береним,
Көзүндү сала жүрөрсүң,

Черлүү карып биздерге,
Кызматын кылып ат токуп.
Ажырабай жүрөлүк,
Арстан Сейит биз бирге.
Жетилбай мындай дегенде,
Анда Сейит кеп айтат:
- Кебинди уктум Жетилбай,
Черлүү байкуш экенсиң,
Чечинип үйдө жатпаган.
Кээрлүү байкуш экенсиң,
Кебинди байкап түшүндүм,
Сээрлүү байкуш экенсиң,
Жан кыйнаган намыска,
Дээрлүү байкуш экенсиң.
Кара деңиз аралын,
Каптап кечип өтөмүн,
Көккүмбөздү талкалап,
Кохарын алып дорболоп,
Кармап алып Сумурук,
Сарамжалын бүтүрүп,
Орундап шартын ханыңдын,
Мен Кылжыкени аламын.
Карадөөнү сойойун,
Талпагын башка керейин,
Жазасын анын берейин.
Каргаша болгон доңуздан,
Калкалап элди койойун.
Кылаарым менде бул жумуш,
Бүткөрөмүн ушуну.
Эр кишиге, Жетилбай,
Ошол дагы жумушпу?
Мүшкүл десең бул ишти,
Көрбөйсүң мындай жумушту.
Арстандын кебин укканда,
Жетилбай жаман сүйүндү,
Өрттөнгөн жүрөк басылып,
Өзөгүндө зырылдап,
Токтобой акты кара тер,
Бүткөн бойдон жымылдап.
- Эр Сейити айтарга,
Жана сырым жана бар,
Көкбука балбан бул кезде,
Жолунду тосуп сага зар.
Көккүмбөздүн талаада,
Күйүп жүрөт Көкбука.
Мен түшүмдү айтканы

Сүйүнүп жүрөт Көкбука,
Сейиттин жүзүн көрсөм деп,
Көп жылдан бери жолунда,
Алп кара куш Сумурук,
Карып болуп кайран куш,
Карадөөнүн колунда,
Камалуу турат торунда.
Бул дагы сизге ынтызар,
Эки көзүн ирмебей,
Тиктеди сенин жолуңа.
Ошол жерге Сейити,
Беш баласын ээрчитип,
Ат көтөрүп жүрө албас,
Дөөлөр келип кеткени.
Арадан эки күн өттү,
Кырк күндө мында бир келет.
Кырк күнгө толбой ал келбейт.
Каарынан коркуп чочконун,
Көк өзөндүн түзүнө,
Адам эмес айбандан,
Басып тирүү жан келбейт.
Сыртынан ээлеп бул жерди,
Бетине чыккан чөбүн да,
Оттотуп малга жедирбейт.
Чирип калса ыраазы,
Жемишин жерден тердирбейт,
Мөмөсүн элге алдырбайт.
Тилимди алсаң, көкжалым,
Ат өргүтүп алалы,
Анан жолго салалы,
Атактуу сулуу Кылжыке,
Анан издеп табалы,
Каршылашса Карадөө,
Канын төгүп салалы.
Сулаймат кылып арипти,
Күлүктү салса жеңишке,
Жеңдей жээрде чабабыз.
Сыйкыры артык Көк күмбөз,
Талкалап аны чагабыз.
Аттуу балбан салышса,
Намыска жарайт Көкбука.
Деңизден балык тартарда,
Абыл барат аралга.
Балыкчынын баласы,
Баатыр эле атасы.
Жөн эле жүрсө өзү жай,

Суу бойлоп жүрсө тор жайып,
Өлтүрүп койгон мыкаачы.
Атамдын кунун кууймун деп,
Келиптир мында баласы.
Чама жетип, чарк келбей,
Каралап жүрөт чамасы.
Келип кетип кала албай,
Тынбай жүрөт санаасы.
Убара болуп барбайсың,
Бешенең артык көкжалым.
Белсенишсең далайга,
Баарыбыз дайар артыңда.
Жайын айтып жабырап,
Жашырбай айтып бажырап.
Ат өргүтүп жатышты,
Орун алып, от жагып,
Жан казанга дөбөлөп,
Аркар эти, кой эти.
Каз өрдөк этин салышып,
Таң ашырып аттарын,
Эт, сорпого малмырап.
Ат өргүтүп ал жерде,
Алты күнү дем алды.
Абыдан канып тойуту,
Аралда жатып жай алып.
Өздөрү өргүп бой сергип,
Аттарын токуп термелеп,
Эр Сейити, Жетилбай,
Эми жатып ала албай,
Жарыша чаап жаш балдар,
Сулаймат ханга бармакка,
Андан кабар алмакка.
Андан кийин чоң дөөгө,
Атышып анан бармакка.
Ана-мына дегенче,
Ачып көздү жумгуча,
Кең Керкиттин шаарына,
Хан Сулаймат айлына,
Салып кирип барышты.
Уруксаатсыз жан кирбейт,
Сулайматтын үстүнө.
Чойун баш кылыч алышып,
Сакчылары токтотуп,
Балдардын жайын сурады:
- Кайдан келген жансыңар,
Энтелешип көзгө илбей,

Энбаштык кылдыңар.
Хан ордого ат салып,
Шылдың кылыш мунуңар.
Кебиндин айткын чындыгын,
Деп, муну айтып сакчылар,
Үрпөңдөшүп турду эле.
Сейити анда муну айтты:
- Алыстан келе жатабыз,
Убайым тарткан эл үчүн,
Ханыңдан кабар алабыз,
Урматы үчүн ханыңдын,
Келип турган балабыз.
Урматташса Сулаймат,
Убадасын алабыз,
Кабар кылгын ханыңа,
Учурашып жанабыз.
Каарынан жадап сакчылар,
Каш кайтараар чама жок.
Ашып-шашып жүгүрүп,
Сулаймат хандын алдына
Эки сакчы барды эле.
Тоңкочуктап жүгүнүп,
Каадасынча байкуштар,
Кол куушуруп турушту.
Кобурап кебин угузду:
- Касиеттүү ханыбыз,
Жакшыбы сиздин алыңыз?
Эсенби дени-кардыңыз?
Алдыңа келген чагыбыз,
Айтканга кулак салыңыз,
Сизге айтар сөзүбүз.
Катасы болсо орунсуз,
Кечирим кылып койуңуз.
Эр уулундай дөөгүрсүп,
Эки киши бир келди.
Эшиктеги сакчыны,
Чымындай көзгө илбеди.
Каары катуу сүрдүү адам,
Өңчөй өкүм мингени,
Абдан сурап билбедик,
Бул жердик эмес түрлөрү.
Эшиктеги көп сакчы,
Жүзүн көрүп сүрдөдү.
Кыйытып айтып сурасак,
Кылча жооп бербеди.
Уксаңыз кепти бизден, - дейт,

Жооп алып бер сизден, - дейт.
Көрүшөбүз сизге деп,
Айтканы бизге ушул кеп.
Ардактуу азиз ханыбыз,
Арызына кулдардын,
Жооп бере салыңыз,
Жоопсуз чыксак эшикке.
Төгүлөт биздин каныбыз.
Калбайт го биздин жаныбыз,
Кесилип кетет саныбыз.
Көзүнүз менен бир көрүп,
Ким экенин тааныңыз.
Келсин деген ишарат,
Хан Сулаймат бериптир.
Кетенчиктеп чыгышып,
Энтендешип жүгүрүп:
-Кирсин деди сиздерди.
Жообун айта салышты.
Сакчыдан кабар алышып,
Хан ордого барышып.
Дайар турган жигиттер,
Колтуктап аттан алышып,
Эшик ачып кирерде,
Өкүм өскөн чунагың,
Эңкейип койбой ханына,
Эр экенин билгизип,
Сурданып баатыр кириши.
Сулайматтын үстүнө,
Удул басып бет бурбай,
Кирген бенде болбогон.
Кирип калган бенделер,
Боору менен сойлогон.
Эшикте турган жигиттер,
- Эрежебиз бойунча,
Тышкы кийимди чечкиле,
Эңкейип анан киргиле,
Мындай айтып ийди эле.
Жетилбай сүрдөп чечинип,
Жеңин колдон чыгарды.
Өкүм өскөн Сейити,
Камчысын сүйрөп түз басып,
Каадасынча кыргыздын,
Эңкейип койбой киргенде,
Үрөйү учуп Сулаймат,
Опколжуп жүрөк кабынан,
Ордунан тура калганы.

Жүрөгү туйлап апкаарып,
Түз карабай жалтанып,
Көрсөтүп орун ашыгып,
Опсуз жаман шашылып,
Каадасынча балдарга,
Курма, үзүм, балык эт,
Аш-тамагын жай берди,
Аңгеме согуп азыраак,
Дем алгыла конок деп,
Азиздер жатчу сарайдан,
Абдан жакшы жай берди.
Жасоолдорун чакырып:
- Келгиле,- деп бакырып, -
Алып барып мейманды,
Абдан жакшы күт, - деди.
“Мындан мурун кишиге,
Ийилбеген Сулаймат,
Буларды неге мынчалык,
Артык сыйлап калды?” - деп
Айран калды жасоолдор.
Макул болуп жүгүндү,
Меймандарды күтүштү,
Ханга башын бүтүштү.
Мейманкана сарайга,
Алып барып киргизди.
Алдына салып байандоос,
Асыл көкжал тукумун,
Ардактап булар күтүштү.
Эртең менен болгондо,
Эр Сейити, Жетилбай,
Сулайматтын ордого,
Ээрчий басып киришти.
Дасторкону жайылып,
Сын чайын кана ичишти.
Дасторкону жыйылып,
Аңгемеге киришти.
Хан Сулаймат кеп сурап:
- Келипсиздер баатырлар,
Буйум-терим ишинер
Бар беле бизде?- деп сурап.
Бала Сейит кеп айтат:
- Керкиттеги көп элди,
Кан ичме каапыр Карадөө,
Кыйнап жатат деп уктук.
Алтын, күмүш дүйнөнү,
Жыйнап жатат деп уктук.

Сулуу кызын зордуктап,
Алып жатат деп уктук.
Хан Сулаймат өзүндүн,
Таруудай жалгыз кызыңды
Тартып алды деп уктук.
Эл жайлоочу өзөңгө,
Жатып алды деп уктук.
Шаарыңан барган кербенден,
Дайынын угуп оолуктум,
Таластан келдим аттанып,
Таамай үч ай жол тартып.
Калкыңдын көрүп караанын,
Жериңдин көрүп баранын,
Бир-бирден уктум түп жайын,
Артылып сенден Карадөө.
Кудуска колун салганын.
Багдат менен Кудустан ,
Эки кызын зордуктап,
Тартып алып келгенин.
Кордук тарткан көп элди,
Куткарып мындан аламын.
Алып берем баарыңдын,
Алтын, күмүш заарыңды.
Кетиремин Керкиттен,
Доңуздан көргөн арыңды.
Он төрткө жашым толгон кез.
Ойулуп турган чагым бул,
Эңкейип жоодон жеңилбес.
Эзелтен атам Манастан,
Энчиге калган багым бул,
Багдаттык сулуу Алтынай,
Күйгөнү экен мына бул.
Көңүлүңдү Алтынай,
Сүйгөнү экен мына бул.
Талабына жеткирем,
Тартып берип сулууну.
Кеңешиң болсо бериңиз,
Келип турган жайым бу.
Жаш арстан айтып токтолду,
Керкиттин ханы Сулаймат,
Акыл ойлоп жоктоду.
Манастын атын укканда,
Опколжуй түшүп токтолду.
Сулаймат сөзү бул болду:
- Уктум бала сөзүңдү,
Көрүп турам өзүңдү.

Чыңалган темир жүздөнүп,
Өрттөй жанган көзүндү,
Манастын уулу экенсиң,
Дайындадың өзүндү.
Таң калдым бала кебиңе,
Кененим барбы элинде?
Жаш чагында ал баатыр,
Келип кеткен элиме.
Арстан Манас тукуму,
Эзели жоодон качпаган.
Арасы алыс болсо да,
Ырааксынып жатпаган.
Кайдан келген Карадөө,
Дайынсыз келди бул жерге.
Эбегейсиз чуу салды
Эн жаткан көп элге.
Жазында эгин салдырбайт
Күзүндө түшүм алдырбайт.
Жан алуучу бул чочко,
Элге оокат кылдырбайт.
Эсептеп жүрүп ай-күнүн,
Жыл маалында бир талайт.
Аңтара карап каш серпсе,
Өлтүрүп аны кан жалайт,
Айлабыз кетти керкиттик,
Буга даба табалбайт.
Кененим элде бар дедиң,
Кимисинин уулусуң,
Өз дайыныңды айрып айт.
Карадөөнүн колунда,
Чандандын көзү жайналуу,
Түртүшүп калсаң доңузга,
Буга даба табылбайт,
Камоодо турган сулуулар,
Кайгыдан көзү жалындайт.
Жалгыз кыз Кылжыке,
Арак сунат ал дөөгө,
Эл башкарган зорунду айт,
Өз атаңды танбай айт,
Хан Сулаймат баладан,
Байламталуу кеп сурайт.
Хандын кебин укканда,
Баатыр Сейит тура албайт.
Атасы баатыр Кененим,
Айтуудан атын уйалбайт:
- Мен ак калпак кыргыз элинен,

Кармашкандан качпаган.
Кан жуткандын бири мен.
Ак калпак кыргыз туурумун,
Кененимдин уулумун.
Мен турбаймын бул жерде,
Кургак сөзү курусун,
Бачымыраак бүтүрөм,
Карадөөнүн жумушун.
- Андай болсо Сейити,
Карадөөгө барып кел,
Каардуу уруш салып кел.
Күмбөздөй башын байланып,
Көөкөрлөп канын алып кел.
Жалтанбаган жаш бала,
Жетилбайды ээрчитип,
Карадөө көздөй кеткени.
Ал кезекте Карадөө
Колу- бутун карматып,
Куйдуруп алып аракты,
Сундуруп койуп шарапты.
Арак деген талакты,
Жаткан кези кутургур.
Тамашага көөнүнчө,
Баткан кези кутургур.
Бастырганын чоң дөөнүн
Баарын байкап угуп тур.
Арак ичип мас болуп,
Ала күү болгон кезинде,
Эл баргызбай коруучу,
Көк өзөн түштү эсине,
Эсептеп күнү санаса,
Толуптур күндүн санаты.
Жерин чардап көрүүгө,
Карадөө жөнөп калыптыр.
Карарып күйгөн от келсе,
Карсылдап калың ок келсе,
Ажыдаар сүрдүү эр келсе,
Айыгышкан шер келсе,
Апкарууну билбеген.
Айгайлаган жоо келсе,
Жер каптаган суу келсе,
Соо кетпеген чоң доңуз.
Суу ордуна уу келсе,
Солк этүүнү билбеген.
Тоо бузулуп таш кулап,
Жер силкинип дүркүрөп,

Чагылган огу жалтылдап,
Булут көчүп күркүрөп,
Кыйамат кайым болсо да,
Кыйшандашты билбеген.
Күн бузулуп, ай күйүп,
Зил-зил болуп кетсе да,
Селт этишти билбеген.
Кан жыттанган бул доңуз,
Кашаттан чыгып караса,
Кандуу кылыч байланып,
Эки караан кең сазда,
Келе жатат жанаша.
“Кайдан келген ээн баш?
Керкиттин эли эң бейбаш,
Ээн баштык кылгандын,
Эми көзү болсун жаш!”
Көзүнүн оту чачырап,
Кап, сени деп каарданып,
Азуулары качырап,
Найзасын күүлөп сундуруп,
Көмөлөтө сайам дейт.
Көөдөнгө найза батырып.
Чоң дөөнүн үнү чыкканда,
Жетилбай кетти шашылып:
- Келип калды Карадөө,
Кантебиз эми баатыр? - деп.
Кеп кылалбай ашыгып,
Аңгычакты Карадөө,
Жакын келди качырып.
Ак булуттун укулу,
Ал Манастын тукуму,
Каары катуу чоң дөөнү,
Кадигине түк албай,
Кош болуп турган кенебей,
Келе жаткан эмени
Бучкагына теңебей.
Баатырың найза колго алды.
Бадиректи элебей.
Телкүрөңгө камчы уруп,
Манастап ураан чакырып,
Ажыдаардай балапан,
Алдынан чыкты качырып.
Мингени тулпар Телкүрөң,
Кош кулагын жапырып,
Араандай оозу ачылып,
Аркадан чыккан тозоңу,

Жөө тумандай жазылып,
Төрт туйагы тийген жер,
Жер очоктой казылып,
Ооздук тиштеп, көз жайнап,
Опсуз күлүк Телкүрөң,
Жүгүрөр чагы болуптур.
Айкырыкты укканда,
Ат дүбүртү чыкканда,
Аңырайган чоң доңуз,
Арбак урган чочконун,
Карашына жараша,
Келе жаткан белдүүнүн,
Көрүнүшү бир башка:
Кара чаар жолборсу,
Бирге келет жанаша,
Жолборстору кабышып,
Эки түгөй сур бөжөк,
Үзөңгүгө жабышып,
Эки киши келатат.
Суулугунан алышып.
Сойлоп жүрөт ажыдаар,
Ийининен башын артышып.
Көрүнбөйт киши бул түрдүү,
Ат сүрөшүп келатат.
Адамдары эң сүрдүү.
Жалгыз болбой дүбүртү,
Он эки аттын дүбүртү.
Мингени жорго чайпалган,
Ак сакалы жайкалган.
Алп кара куш сүрдөнгөн,
Жанына келет бир адам,
Жат душмандын көзүнө,
Жанашкан экен Бакай хан.
Уй куймулчак Сарала,
Уйулгуткан бирөө бар.
Жалгыз эмес жана бар.
Көпкөк темир кийинген,
Карааны тоодой көрүнгөн,
Келе жатат бир адам,
Жандап ураан чакырып,
Жанында келет Сыргак хан.
Караанын мунун көргөндө,
Калтырак кирди чоң дөөгө,
Баланы көрүп ыраактан,
Кармашаарга жоо болсо,
Тарамышын чыйраткан.

Кан ичме капыр Карадөө,
Далайды сойуп кыйраткан.
Катындарын тул кылган.
Калайыкты кул кылган.
Кармашканын буй кылган,
Кара башын муң кылган.
Каары катуу, кан ичме,
Качырып кирди чамынып.
Кандуу найза кармашып,
Кандим болгон баатырлар,
Качырып найза сайышты,
Как жүрөктүн тушу деп.
Өлөр жерге малышты.
Өпкө, боорго тийгизбей,
Найзаларын кагышты.
Кара жаак айбалта,
Кармап колго алышты.
Качпай туруп салышты.
Уйутуп койгон көк темир,
Көмөрүп кийген башына,
Туулгасын жарышты.
Кара темир айбалта,
Чапканына чыдабай
Уңгусунан жарылып,
Сабы колдо калышты.
Кылычты кындан алышты.
Кыйырдашып турушуп,
Кыйандуу жерге урушуп,
Кылычтын мизин кыйратып,
Кычыратып, тиштерин,
Куйкалары курушуп,
Күлүктүн башын бурушуп,
Жакадан кармап булкушуп,
Соотторун булушуп,
Эрекче башка эрлерден,
Бул экөө башка урушуп.
Түп этектен алышып,
Түрө кармап тартышып,
Үзөңгү боого басышып,
Аттары үзүп кете албай,
Турду булар майышып.
Жандан тойгон эрлердин,
Көкөзөндүн түзүндө,
Жаман болду жумушу.
Капыр чочко Карадөө,
Жан алчудай урушту.

Чабышына чыдабай,
Алдында минген аттары,
Төрт айагы бүгүлдү,
Карап туруп Жетилбай,
Кара жандан түнүлдү.
Кылычтын баары кыйрады,
Кыраандар жаны тынбады.
Кылымда уккан кыйындар,
Бул экөөдөй кылбады.
Кырда жаткан эл үчүн,
Кыргыздан келген чунагың,
Кымындай жанын кыйнады.
Жаңыдан найза алышты,
Жан ачыта муштады.
Жазайыл уруш салышты.
Кан ичме каапыр Карадөө,
Көк темир найза колго алды.
Кыйамина келгенде,
Кысталак бул доңуз,
Май сорууга малышты.
Найзаны булкуп тартканда,
Соорудан каны агышты.
Сом этке найза урулду,
Кызыл кан агып чубурду.
Манастын уулу шерлерге,
Бул өндүү жумуш буйумбу,
Башынан кудай буйруду.
Сооруга найза тийгенде,
Каны агып жошулду.
Кабылан Сейит жаш арстан,
Как ошондо тойунду.
Кабыландай чунакка,
Бул жумуш жаман туйулду.
Жаралуу болгон жаш бала,
Жан ачыды абыдан,
Манастан калган салт экен,
Жаралуу болсо күч алган.
Жалганда баатыр түтпөгөн,
Өчөшүп өөрчүп күчөгөн.
Чымырканып чунактын,
Чын ачуусу келди эми.
Кабыландай каркырап,
Ажыдаардай аркырап,
Жалын көздө шыркырап,
Оозунан түтүн буркурап,
“Манастан” ураан чакырып,

Ач-кыйкырык, бакырык,
Тигинен кетип жарылып,
Далай таштар жанчылып.
Телкүрөң оозун бурганы
Бала Сейит жаш арстан,
Темгектүү найза колго алды.
Каары катуу чочкого,
Капталга найза муштады.
Найзанын учу жеткени,
Каапыр чочко чоң дөөнүн,
Чарайнасы чатырап,
Бөлүнүп сооту кеткени.
Түпөктөн найза такалды.
Чондугунан капырга,
Өтпөй найза какады.
Сур качырдан чоң доңуз,
Томолоно жаздады,
Ээрден көчүк бултайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Куйушкандын кошунан,
Араң кармап кыйшайып,
Ооп барып токтолду.
Омурулса бул чочко,
Ошол бойдон жок болчу.
Оңолуп атка мингенде,
Олоңдогон чочконун,
Омурткасы жаралуу,
Өмүрүн болжоп өлүмгө,
Өөрчүп жоого кирерге.
Айласы артык Сейитке,
Айтып кебин салганы:
- Жалгыз келген жаш бала,
Жер жүзүнөн көрбөдүм,
Өзүң өңдүү балбанды,
Майтарып мизин алчу элем,
Менменсиген чанданды.
Карадөө атка конгону,
Көрбөдүм сендей адамды.
Туйгунум бала сөзгө кел,
Түбүң кимден таралды?
Мен жайымды айтайын,
Арыган жерден кайтайын,
Андан кийин арстаным,
Дагы бар сизге айтарым,
Күн батышта туулган,
Түптүү журттун баарына,

Түбүнөн салган чуулган.
Атамдын жайын сурасаң,
Жоору куйрук кызыл алп,
Кылычтан каны чубурган.
Жоболондуу чоң алптын,
Баласы элем мен өзүм.
Элден угуп жүргөнмүн,
Менин атам кызыл алп,
Кененимдин өлгөнүн,
Өзүм баатыр болгону,
Карадөө атка конгону,
Капырай, сендей көрбөдүм!
Жети күн бергин уруксаат,
Урушту койуп токтотуп.
Келеринден кабарсыз,
Тамак ичпей келгенмин,
Жети күн тамак жеп-ичип,
Анан жетип келейин.
Жети күнү болгуча,
Ат сергитип алалы.
Андан кийин жаш бала,
Айанбай уруш салалы.
Уруксат сурап жалынып,
Эки көзү жалдырап,
Карап калды баланы.
Кабылан Сейит камынып,
Карчыгадай кагынып,
Кыргыектей кылт этип,
Нурланып жүзү жылт этип,
Сүйлөдү сөздү шыңк этип:
- Болжолдуу көрдүм күнүндү,
Сурадың менин түбүмдү.
Атаңа жолдош кылайын,
Менин кабарым угуп түңүлчү.
Түп атам баатыр шер Манас,
Туулган жерим кең Талас.
Атамдын аты Кененим,
Өзүмдүн атым Сейити.
Жети күнү күтөмүн,
Андан кийин Карадөө,
Жети кат жердин алдына,
Киргизип сени ийемин.
Эр Сейити жанына,
Жетилбай келди аңгыча,
Суу бойуна барышты,
Тулпардын ээрин алышты.

Сууту кансын тулпар деп,
Аса байлап салышты.
Жан казанын асышты,
Жай алып жатып калышты.
Жаралуу болуп Карадөө,
Шайманы кетип алсырап,
Көзү көрбөй күүгүмдөп,
Өзүнчө сүйлөп күдүндөп,
Өлүмдү алып эсине,
Мингени качыр баса албай,
Келди үйүнө темтиреп,
Кейпин көрүп чоң дөөнүн,
Кемпири жаман алдырап:
-Баарың келген бачым,- деп,
Уландарын чакырып,
Колтуктап аттан алышып,
Колмо-колдоп көтөрүп,
Алып кирип үйүнө,
Жайы менен ылайык,
Жарага дары чабышты.
Кырма кызыл дары ичти,
Кыйын дары ал ичти.
Катырып койгон сарыдан,
Кайнатма кара дарыдан,
Калтырбай такыр бүт ичти.
Чапкандары сыздатып,
Ичкен дары ичти ачып,
Эс алып калды чоң доңуз.
Баш көтөрүп, көз ачып.
Башын өйдө көтөрүп,
Күрс дегинче жөтөлүп:
Тамак барбы катын? - деп,
Таба көргүн бачым, - деп,
Арбын келтир аракты,
Мага арак куйарга,
Сулууларды чакыр, - деп,
Аш-тамагың мол болсун,
Мен арзандык менен тойбоймун.
Иче турган тамактын,
Эсебин сага болжоймун.
Алты доңуз, тогуз кой,
Жети суур, эки уй,
Төөдөн кошуп бирди сой.
Токочтон жүздү беленде,
Баштагыдай эмесмин,
Баарысын жалгыз мен жеймин.

Он эки көөкөр аракты,
Алып келип куйгунуң.
Оозунан чыгып болгуча,
Дайар болду тамагы.
Баарын жалмап Желмогуз,
Түгөтүп аны болду эми.
Кана арак дегенде,
Туткундагы сулуулар,
Кош колдоп келип сунушту,
Колуна тийген аракты,
Суу ордуна жутушту.
Башына жаздык койдуруп,
Бадирек жатты чойулуп.
Кыздарга буйруп кызматты:
- Кылжыке карма колумду,
Алтынай карма белимди,
Чолпонай карма бутумду,
Кызматтан калба кыздар ай.
Уктап уйкум кангыча,
Уктап калсаң, канчыктар,
Кактабай каның соромун,
Биринди тирүү койбоймун.
Кеспей башың үзөмүн,
Көөкөрлөп каның ичемин.
Баштагыдай мен болсом,
Азыраак күнүм кечемин.
Бүгүнкү күнү ар кимдин,
Түбүнө өзүм жетемин!
Деп тапшырды Карадөө.
Алты күнү уктады,
Тынуусу араң чыкканы.
Күн жетиге жеткенде,
Болжолдуу күнү бүткөндө,
Суркачыр менен болкойуп,
Орто тоодой зонкойуп,
Найзасы колдо койкойуп,
Көк өзөндүн түзүнө,
Жүрүп кетти Карадөө.
Аттуу жүрүп жөө баспай,
Эки этегин белине.
Түрүп кетти Карадөө,
Кайра жаачу булуттай,
Кабагын бүркөп чүмкөлүп,
Сүйлөбөй бетпак төмпөйүп,
Тогуз кабат туулга,
Башына орой чүмкөнүп,

Тирүүлүктөн өлүм ак,
Аманат жанга күч келип.
Бала жолборс Сейити,
Күнү бешке толгону,
Басып келди теңселип,
Телкүрөңдүн жанына.
Сууп калган экен деп,
Суулугун аттын чыгарып,
Карыш шибер тулаңдан,
Кайсандата чалдырып,
Кара суудан каптырып,
Жетелеп атын откоруп,
Желмогуз качан келет деп,
Желденип баатыр тура албай,
Жаш арстан турат октолуп.
Күн жетиге толгондо,
Жетилбайды жиберип,
Чабуудан атты алдырып,
Үстүнө токум салдырып,
Токуму кара макмалдан,
Жээгине актан кармаган.
Желдигине баатырдын,
Быйданадан чаптаган.
Үзөңгүгө шарпылдак,
Эп келтирип байлаган.
Чарпылдактын четине,
Төрт эли кундуз кармаган.
Алдынкы кашы карк алтын,
Арка кашы чылк күмүш,
Эки каптал эн темир,
Эптеп кылган ак каңкы,
Телкүрөңгө чак каңкы.
Качкан эли чокулуу,
Телкүрөңгө токулуу.
Олоңдору оймо алтын,
Жарашыктуу жасалган.
Куйушканы куйма алтын,
Купалары келишкен.
Көмөлдүрүк сом алтын,
Жагоолору баары алтын,
Ат жабдыгы ушундай,
Азы күмүш, көбү алтын.
Жүгөндө чеге беш кадак,
Үзөңгү күмүш баары аппак.
Көрүп туруп Жетилбай,
Көркүнө мунун таң калат.

Манаттан кылган көрпөчө,
Кош басмайыл тартылуу,
Ат жабдыгы баатырдын,
Ай-ааламдан артылуу.
Жетелеп атын Жетилбай
Жерге талга байлануу,
Жан казанын алдырып,
Аш-тамагын жайлады.
Куурдак менен май ичип,
Жан аяк менен чай ичип.
Андес болгон каракөк,
Ашыкпастан жай ичип,
Келээр маалы болду деп,
Келбеттүү баатыр Сейити,
Жоо-жарагын байланып,
Жоболондуу Карадөө,
Келер жери ушул деп,
Көк өзөндүн түзүндө,
Жолунан чыкты шайланып.
Өрттөнүп өлгөн Карадөө.
Сейитти көргөндө,
Көк камандай күркүрөп,
Соотун кийип оңдонуп,
Кара бойун опчулап,
Качырып кирди ошондо,
Сур качырды камчылап.
Көкжал төрө Сейити,
Тулпарга камчы урганы,
Буйдалбай жете барганы.
Качырышты эки дөө,
Калганга сонун тамаша –
Кайберен чыгып оттобой,
Качып чыкты дөбөгө.
Калбай найза сайышып,
Карсылдашып чабышып.
Жаңырык чыгып жарактан,
Адамдын башы алышып.
Чабышып булар жатканда,
Алты күндүк алыста,
Жаткан Абыл, Көкбука,
Төрөдөн кабар табышып,
Эки дөөнүн чабышка,
Булар айран калышып.
Күркүрөгөн үндү угуп,
Корккон булар сүрүнөн.
Көргөн адам өлгүдөй,

Булардын айбат түрүнөн.
Карадөө үнүн укканда,
Жаадыкөй анын катыны,
Беш баласын ээрчитип,
Үн чыккан жакка бет алып,
Балдарына кеп салып:
- Алты күндүн алдында,
Атаңар үйдөн кетерде,
Мага айткан кеп эле.
Беш баланы жакшы бак,
Кечигип калсам деди эле.
Кеткени болду алты күн,
Атаңар үнү чыкпады.
Кулагыман күнү-түн.
Алдынкы ирет келгенде,
Жанчылбаган эти жок.
Тамтыгы жок денеде,
Найза , кылыч тийбеген.
Тилбеген менен терисин,
Күдөрүдөй ийлеген,
Оозунан мөжүк кан кускан.
Мурдунан зардап зил аккан.
Мен көргөнмүн денесин,
Кеткени болду далай күн,
Келбеди уйкум күнү-түн.
Алдың чыктың жыйырмага,
Аркаң чыктың он бешке.
Атаңарга бир душман,
Беттешкен окшойт бул кезде.
Күн батыштын элинде,
Беттешер бенде жок эле.
Күн чыгыштын элинде,
Кан ичме арбын деди эле.
Көк өзөнгө баралы,
Жүргүлө, балдар, жүргүлө.
Жашында багып телчиткен,
Жаш күчүгүн ээрчиткен,
Келсе катын майданга,
Телкүрөң менен сур качыр,
Албан түрдүү жүгүргөн,
Көкбука, Абыл, Жетилбай,
Чапканын көрүп Сейиттин,
Жетине албай сүйүнгөн,
Жаадыкөй катын беш уулу,
Карадөөдөн түңүлгөн.
Баш аламан салышып,

Маңдайлашып барышып.
Бар жарагын алышып,
Башында балта чака-чак,
Көөдөндө найза така-так,
Жаракка жарак тийгенде,
Тоону бузат жаңырык.
Баатырлар үнү бакабак,
Керектен чыгып жарактар,
Жерде калды жалтырап.
Өйүз-бүйүз тургандар,
Үрөйү учуп калтырап.
Жер титиреп чайпалып,
Токтобой деңиз чайкалып.
Туруштук кылбай каз, өрдөк,
Көлдөн учту шарпылдап.
Уча албай жаткан андан көп,
Куйруктары шалпылдап.
Күн тутулуп, боз түшүп,
Топурак учуп, кум учуп.
Жер бетинде тура албай,
Көктү көздөй удургуп.
Адырда кайып оттобой,
Сууда балык токтобой.
Бул экөөнүн айбаты,
Артып барат ошондой.
Жер калтылдап жарылды,
Заман акыр тарыды.
Кылычтын баары кыйрады,
Кармаган жарак калбады.
Баш аламан сулады,
Утур келген урчук тоо,
Оодарылып кулады.
Олутунда турбады,
Ойрон болгон Карадөө,
Ошондо кезек сурады.
Баатыр туулган Сейит:
- Кезегин мурун алгын, - деп,
Телкүрөң оозун бурганы,
Термелбеген Каракөк,
Майданга барып турганы.
Кан ичмек каапыр Карадөө,
Чокмору колдо бир дөбө,
Алаканга түкүрүп,
Ачууланып күйүгүп,
Алдындагы Суркачыр
Арбытып кыйын жүтүрүп,

Айбатын көрүп доңуздун,
Көкбука, Абыл, Жетилбай,
Сейитинен түңүлүп:
“Айрылып калсак кокустан,
Каныбыз кетер төгүлүп.
Кандай заман болот?” - деп,
Карап турду кобурап.
“Кадыр алла колдо”, - деп
Баары ыйлап буркурап.
Каары катуу, заары күч,
Кара мүртөз чоң доңуз,
Жакын жети чукулдап.
Дөбөдөй болгон чокморун,
Оңдоп кармап имерди.
Арта салып ийинге,
Үзөңгүгө тамандап,
Оро-пара чокуга
Кош колдоп тартып жиберди.
Күүлөнгөн чокмор тийгенде,
Жер силкинип солк этти.
Туулга менен чокмордон,
Жер жайнаган от кетти.
Асманда кызыл чок кетти.
Бала жолборс Сейиттин,
Алты кабат калканы,
Дайынсыз болуп жоголуп,
Чыгып кетти талканы.
Алдында минген Телкүрөң,
Тизеден жерге батканы.
Эмчек сүтү оозуна,
Келе түшүп ушунда,
Жердин бети жалындап,
Жайнай түшүп токтолуп.
Кете жаздап Сейити,
Бул дүйнөдөн жок болуп.
“Он миң жаны болсо да,
Өлгөндүр”- деп кароодо,
Четке чыгып турганда,
Жаш арстан чунагың,
Чымырканып чыйралып,
Тал чыбыктай буралып:
- Кезегимди бергин- деп,
Чоң балтаны колго алып,
Четте турган чоң дөөгө,
Жетип барды бет алып.
Ошол күндү ойлосо,

Андай баатыр жок болуп.
Балтаны кармап имерип,
Алдындагы Телкүрөң,
Ооздук тиштеп нидерип.
“Манастап” ураан чакырып,
Оройу бузук чочкону,
Чокуга тартып жиберип.
Баатырдын уулу каракөк,
Бир чабуудан чыгарбай,
Кара жерге батырды.
Кадемин дөөнүн катырды.
Асмандан түшкөн жамгырдай,
Каны жерге чачылды.
Ал Карадөө жакырды,
Эл бүлүнткөн капырды,
Кара жерге капшырды,
Жааннамга тапшырды.
Өчөшүп кирген Карадөө,
Өзү тургай аты жок.
Кыргыздан чыккан Сейити,
Кылымда мындай баатыр жок.
Жаналгычтай чоң дөөнүн,
Бүтүн калган сөөгү жок.
Өлүгүнүн дайыны жок.
Жаадыкөй катын беш уулдун,
Жанын айар чагы жок.
Туш-тушунан качырып,
Мылтык атып жаа тартып,
Тийди булар жабылып.
Көкбука, Абыл, Жетилбай,
Алар карап турабы?
Колумсага кол салып,
Жан алуучу ок алып,
Айгай сүрөөн ызы-чуу,
Кызык уруш мына бу.
Асман жарган, тарсылдак,
Алай-дүлөй барсылдак.
Боз мунарык, кызыл чок,
Боздоп учат аткан ок.
Айанбай мылтык атышып,
Аңдып жерди жатышып,
Ойун көрүп Сейити,
Тамашага батышы.
Мылтыктан айла таба албай,
Көкбука менен Жетилбай,
Ат койуп кирди аралап.

Жеткен жерде айанбай,
Көкбука менен Жетилбай,
Жаадыкөйдүн эки уулун,
Жексен кылды эбин таап.
Муну көргөн Жаадыкөй,
Түмөн түркүн дубасын,
Түрмөгү менен салганы.
Көкбука, Абыл, Жетилбай,
Ок ичинде калганы.
Карадөөнүн чоң уулу,
Кетип барат аларга.
Колдорун байлап алганы.
Муну көрүп Сейиттин,
Эрендиги кармады.
Ат койуп кирди качырып,
Алдында минген Телкүрөң,
Кара бойу капталуу.
Кандагай менен чапталуу.
Туйагынан башкасы,
Баары күмүш, түймөлүү.
Сайса найза тешпеген,
Чапса кылыч кеспеген.
Отко салса күйбөгөн.
Эр Сейити чунактын,
Атынын тону бул экен.
“Көкбука, Абыл, Жетилбай,
Байлатып ийсем аларды,
Баатырдыгым бекер” - деп,
Беттеп кирди дөө уулун.
Бекемдеп найза кезкерип,
Айрыкчасы Сейити,
Жаадыкөйдү кекерлеп.
Кобурап дуба окуган,
Куу кемпирге жетем деп.
Дөө уулунан экөөнү,
Катар сайып жан алып.
Агызып суудай кан алып,
Бирөөнү сайды Көкбука,
Бирөөнү алды Жетилбай.
Кемпир менен кенже уулун,
Эр Сейити кармады.
Жаадыкөйдүн ал чакта,
Дуба окуур шайы калбады.
Колун Абыл байлады.
Энесине кошоктоп,
Жөөлөтүп жолго айдады.

Муну мындай таштайлы,
Сейитинин Кылжыке,
Алганынан баштайлы.

КӨК КҮМБӨЗ СЫЙКЫРЫНЫН ЖОЙУЛУШУ, КЫЛЖЫКЕ БАШТАГАН СУЛУУЛАРДЫН КУТУЛУШУ

Акылы артык даанышман,
Адамдан асыл жан.
Жагалданып Кылжыке,
Жанындагы кыздарга,
Жайа салып кеп айтат:
- Ойумда турат бул бир иш,
Карадөө келип талаадан,
Алты күнү дем алып,
Аттанып кайра кеткени,
Арбын жумуш болгонго,
Аны билдим мен,- деди.
Келген күндө Карадөө,
Колун мага карматты.
Аркасында жарасын,
Алтынай, сага сылатты.
Кармады бутун Чолпонай,
Кыйналдык биз кыздар ай,
Алты күнү уктабай.
Аңтарып сайып алуучу,
Ааламда буга эр чыкпай,
Жүрчү эле жайма-жай.
Кыйла күндөн бер жакка,
Карадөө калды түк тынбай.
Каршы чыгып чочкого,
Каруулашып тең келбей,
Капилет өлгөн нечен жан.
Жаралуу болуп келиптир,
Муну сойор шер барбы?
Же болбосо Карадөө,
Талаганы кеткенби?
Бизге окшотуп бир шаарды.
Шаар талап, эл чапса,
Коңшу кылат биздерге,
Алып келип кыздарды.
Башкадан кызык бир жумуш,
Кыздар байкап сөзүмдү ук.
Алты күндөн бер жакка,
Кан ичме капыр Карадөө,

Беш уулу менен кемпири,
Үйүнөн басып чыкпады.
Көптөн бери күнү-түн,
Байкап жүрөм үйүн мен.
Эртели-кеч эки убак,
Эч болбосо үйүнөн,
Чыкканы жок бир түтүн.
Карадөө кайра кеткени,
Кемпири менен беш уулу,
Тең жоголгон кеп экен.
Кутулуп кетер бекенбиз,
Көбүрөөк менин үмүтүм.
Эки күндөн алдында,
Жердин бети дүңгүрөп,
Жер силкинип дүркүрөп,
Жазайыл уруш белгиси,
Угулуп турган күркүрөп.
Алыскы жерден шер келип,
Атышты белем тең келип.
Карадөө келди бул жерге,
Араң басып сенделип.
Жаралуу болуп ок тийип,
Келген окшойт сенделип.
Керкит, Кудус, Багдатта,
Тең келер киши жок эле.
Же болбосо кыздар ай,
Көкбука менен Жетилбай,
Балбан эле дейсиңер,
Келип бүлүк салганбы?
Силер үчүн жан кыйнап,
Атышып алар калганбы?
Токтонуп булар тура албай,
Кол жыйнап келип жеринен,
Кол салып булар жатабы?
Анык чынын ким билет,
Ар сананы айталы.
Ааламга кеткен угулуп,
Айкөл Манас атагы,
Эркек тукум бар болуп,
Эл куткарып алам деп,
Эңишип булар жатабы?
Карадөөнүн атасын,
Кененим сойгон деп угам,
Кененим келген белем деп,
Ошол жактан шек кылам.
Карадөөнү ким жеңсе,

Кары болсун, жаш болсун,
Тийип алсам деп турам.
Карадөөнүн өлүгүн,
Өрттөп күлүн сапырып,
Сийип кетсем деп турам.
Жанбайм айткан кебимен,
Ойумда кылган убадам.
Өзүнөн өйдө шер келбей,
Каары катуу чочкодон,
Кан агып кандай чубурган?
Жаадыкөй катын, беш уулу,
Тынч албай неге чубаган?
Айландырып көп ойлоп,
Эт жүрөгүм элөөрүп,
Эбегейсиз кубанам.
Байламта көңүл сүйгөнгө,
Эркиндик барбы биздерге.
Жарык дүйнө келеби,
Элөөрүп ойноп, күлгөнгө.
Эсирди жеңген эр болсо,
Эрмеги мага тең болсо,
Эр Жетилбай эсинде,
Ээ, Алтынай сен болсоң.
Эстегенге Чолпонай,
Эр Көкбука бар болсо.
Эзилген жүрөк элирип,
Эрмектешер күн болсо.
Айтканың келер Кылжыке,
Көсала мени колдосо.
Эрмектеш кыздар сизге айтам,
Эсиме түшкөн ишти айтам.
Көрсөм деймин ойумда,
Өлтүрүп дөөнү келаткан.
Баатыр эрдин жүзүнө.
Жаадыкөй түшсө колума,
Тирүүлөй чачын жулбасам.
Жазасын берип колуна,
Кылгылыкты кылбасам.
Кысталак канчыкты,
Билишимче кыйнасам!
Кыйалында ойлонгон,
Сүйлөдү сөздү Кылжыке.
Кутулгандай эки кыз,
Күкүктөй сайрап күлүндөп,
Кумарлуу эрдин аттарын,
Айтып ийсе Кылжыке,

Кубанышып сүйүнүп:
- Эй, эжеке, Кылжыке,
Андай күндү буйурса,
Арман ойдон жуулса,
Ак жолубуз ачылса,
Алла Таала буйурса.
Ааламга тегиз нур чачып,
Жердин бети кулпурса.
Кудай бизди урбайбы,
Айткан кептер бузулса.
Дасторкондун бетинен,
Тузду бизге буйурса,
Айланабыз өзүндөн,
Андай күндү туш кылса.
Эрмектешип үч сулуу,
Эсинде кебин салышып.
Элебей калган турбайбы,
Эр Сейити жаш арстан,
Карадөөнүн төрт уулун,
Сойуп салган турбайбы.
Жаадыкөй катын, канчыкты,
Карадөөнүн кенжесин,
Кармап келген турбайбы.
Эки колун артына,
Байлап келген турбайбы.
Эр Көкбука, Жетилбай,
Жардап келген турбайбы.
Оозу мурдун иттердин,
Кандап келген турбайбы.
Элге кылган казабын,
Көрүнө кылып өзүнө,
Айдап келген турбайбы.
Көрүп кыздар шашылып,
Жапаны тарткан байкуштар,
Кызматын кылган эрлерге,
Кылчайып артын карабай,
Жаадыкөйдүн башында,
Чачынан сүйрөп жулмалайт.
Ура берип тебелеп,
Эси ооп кеткенде.
Муздак суудан себелеп,
Оозуна келген кепти айтып,
Ура берип жемелеп.
Төрт казыкка керишип.
Жазасын колго беришип,
Талга аркан тартышып,

Алып келип асышып.
Май кайнатып казанга,
Беттерине чачышып.
Таракты алып келишип,
Эринбестен үч сулуу,
Этинен тарап алышып,
Тиштерин сууруп алышып.
Чокусуна кагышып,
Өлтүрүп аны жиберип,
Кенже дөөгө жабышып,
Өлөсөлүү кылганда,
Көрүп туруп кыздарды,
Күлүмсүрөп Сейити,
Эр Көкбука, Жетилбай,
Ал экөөнү жиберди:
-Өлбөгөн тирүү немесин,
Ажыратып кой,- деди.
Сейиттин кебин бурабы,
Бурса кудай урбайбы.
Араң турган ал экөө,
Кыздарды көздөй чуркады.
Алтынай менен Чолпонай,
Ал экөөнү карабай,
Тытмакай кыла берди эле.
Кыз Кылжыке кеп айтат:
- Алтынай менен Чолпонай,
Айтар кебим силерге,
Канын сурап сиздерден,
Эки баатыр келиптир.
Өлтүрбөй тирүү таштагын,
Келе жаткан эрлерге,
Учураша баралы.
Бадиректи сойлоткон,
Баатыр эрдин алдына.
Алтынай менен Чолпонай,
Кылчайып артын караса,
Эр Көкбука, Жетилбай,
Келип турган жанында.
Өңүбүзбү, түшүбүзбү деп,
Бузулуп өңү сумсайып,
Тамылжып карап үшкүрүп,
Анык таанып аларды,
Асыла кетип жармашып,
Турганында жанында,
Эки баатыр карабайт.
Сейитинен ийменип,

Туйгузбай алар Сейитке,
Жаштарын төгүп жиберип,
Жоолугун кармап имерип,
Жаштарын сүртүп жиберип.
Тиктеп турат Кылжыке,
Көз айрыбай тирмейип.
Кыз Кылжыке баш болуп,
Сейитти карай жөнөдү.
Каадасын кылып кыргыздын,
Ыраак жерден жүгүнүп.
Кыраан кыздар кыпылдап,
Кыргыйектей зымпылдап.
Конок үйү сарайга,
Асылдан килем салышып,
Кыздары кыйа карабай,
Эрендерге жүгүнүп.
Кызмат кылып сүйүнүп.
Самоордун сары жезинен,
Аптабанын мисинен,
Айабай тандап келишип,
Аптабын колго алып,
Самоордун суусунан,
Жүз жууруна беришип.
Алдыртан карап көз салып
Алтынай менен Чолпонай,
Көкбука менен Жетилбай,
Кыздар басып оштонуп,
Көөндөрү балкып кош болуп.
Абылда арман көп болуп,
Атасы өлгөн шор кайнап.
Ичинде күйүп жалын чок.
Сейити келип бактына,
Кутулуп бүгүн туткундан.
Асылдан салган килемде,
Абыл жатат чалкалап.
Кебелип койбойт Кылжыке,
Келбеттүү сулуу заңкайып.
Кыздарды салып кызматка,
Алдыртан кирпич аңтарып.
Кара жандан түңүлүп,
Карадөөнүн зулумунда,
Кайгы тарткан байкуштар,
Жарык күн көрүп маңдайдан.
Жаны калбай сүйүнүп,
Жабыла кызмат кылышты.
Дасторкон жайып чай берди.

Томуруп ары май берди.
Чайга кошуп бал берди,
Кескилеп керттип чал берди.
Каймакка кошуп нан берди.
Дасторконго жайнатып,
Баары тамагын жай берди.
Өз элинин салтынча,
Курма шекер кант берди.
Каадасын кылып кыргыздын,
Кысыр эмди тай сойуп,
Кымыздан тартып ак арак,
Көөкөргө куйуп канчалап,
Көбүн бузбай көтөрүп,
Кылыксып кыздар жөтөлүп.
Кыйа карап маталып,
Кыздар кылат жумушту.
Чаңкап келген эрлерге,
Кош колдоп барып сунушту.
Суусунун баса кандырып,
Көңүл кирип жам кылып.
Чөйчөктөй көзүн жайнатып,
Көзүрлөрдү жай кылып.
Кыз Кылжыке буралып,
Кыйа карап көз салып.
Келбети артык Сейиттин,
Мүнөзүнө таң калып.
Кеп айта албай балага,
Кер сары тартып муңайып.
Кошулсам баарын ачам деп,
Кобурап ичтен сөз айтып:
“Баш көтөргөн бул кезде,
Балбаны ушул турбайбы.
Бактысына ишенип,
Карадөөнү алам деп,
Шаша келген турбайбы.
Камалды бузган ар качан
Кайраттуу берен турбайбы.
Балтыр эти ката элек,
Балапан жүнү түшө элек,
Бала баатыр турбайбы.
Теңдеши болгон ургаачы,
Дегеле көөнү тынбайбы!
Жынысы ургаачы бендеде,
Эрге тийбес болобу,
Мындай эрге тийбесе,
Түбүндө киши оңобу?

Көп эркектин ичинде,
Көкжал мындай болобу?”
Сыр алдырбай Кылжыке,
Сынап эрди болгону.
Эрен бала Сейитти,
Кылжыке сынап ичинде,
Кыйалына толтуруп,
Түк чыгарбай бир сырын,
Кылжыке кылса жакындык,
Кыраан бала Сейити,
Көзгө илбейт теңсинип.
Акылы терең Кылжыке,
Айтайын деп сырымды,
Сары алтындын буусундай,
Санаада сөзү чубалтат:
-Ардактап сүйгөн арстаным,
Кылымдан ашкан кымбатым,
Кызыл алтын сымбатың,
Ата-тек жайың сураймын.
Чын жолборстой мүнөзүң,
Кайсы жердин гүлүсүң?
Кыйналтып ичке чок салдың,
Кыйа карап күлүшүң.
Сүйкүмдүү элдин уулу дейм,
Кандай сонун мүнөзүң.
Кыздар тандайт кийсек деп,
Кымбат баалуу кундузду.
Азамат санайт асманда,
Алсам деп чолпон жылдызды.
Учкуну көздүн жылдыздай,
Турушуң башка кубулжуп.
Кыз тандаган кундуздай,
Кызыл чок ичке саласың.
Кыйналтып жанды тургузбай.
Кыз эмес элге кызматты,
Кылганга жигит устасың.
Кыйнаган элди Карадөө,
Кыйамын таап сулаттың.
Жаадыкөй катын, беш уулун,
Талкалап баарын куруттуң.
Жапалуу Керкит көп элин,
Жай кылып көөнүн куунаттың.
Кыйноо тарткан кыз үчүн,
Көкбука менен Жетилбай,
Жыргалды көрсөм деп жүргөн ,
Алтынай менен Чолпонай,

Ал төртөөнү кубанттың.
Таңшыган мендей күкүктү,
Таштап койсоң куураттың!
Ынтызар болдум угарга,
Түп атаң сурап турамын.
Өзүм хандын кы зымын,
Өзгөчө сизге кызыдым.
Кыйноого таштап кетпегин,
Өчүрүп өңдүн кызылын.
Атамдын аты Сулаймат,
Анын жалгыз кызымын.
Тартып келип Карадөө,
Көрбөдү менин кызыгым.
Келтирген менен Карадөө,
Каапырдын бойу бир дөбө,
Сулуулукка кызыган,
Сулууну доңуз көп жыйган.
Ата мурас салты экен,
Кызга арак сундурган.
Кыз берсе арак колуна,
Кош болот экен ойунда.
Камоодо жаттык үч сулуу,
Үч жыл мунун колунда.
Өлүүдөн башка жок эле,
Кан ичменин колунда.
Алда кайдан сен келип,
Кутулуп доңуз колунан,
Өзүңө окшош бир жашты,
Көргөнүм менин сонун да.
Курмандык болуп жан кыйсам,
Кырааным сенин жолуңа!
Кымбат баалуу чымын жан,
Кыйамат карай кеткенче.
Кылчайгыс сенин жолуңда,
Ажырап сенден калганча,
Өлгөнүм менин ойдо эле.
Өрттөнгөн дөө торунда.
Урмат менен сураймын,
Өз журтуң айтып койууга.
Эр Сейитим жаш арстан,
Сыр алдырбай сураса:
- Сурадың кыз Кылжыке,
Суктандым деп угарга.
Айкөл Манас түп атам,
Сен сурадың мен айтам.
Турган жери Кең Талас,

Башчысы Султан зор Манас,
Кең Таласты жердеген,
Ак калпак кыргыз көп алаш.
Кеңколдогу коргондо,
Падышалык алтын тақ,
Байкап угуп Кылжыке,
Байандуу сөздүн даамын тат.
Жору куйрук кызыл алп,
Эр кененим сойгон деп.
Жер бетине угулган.
Мен Кененим уулумун,
Өзүмдүн атым Сейити,
Бул жерде туруп нетели,
Эл башкарган Сулаймат,
Хан алдына жетели.
Кан жутуп какшап ыйлаган,
Калктын көөнүн ачалы.
Өлгөнүн дөөнүн сен айткын,
Арманы чыксын атаңдын.
Ар моокумдуу сөз айттың.
Айрылып калбай бир жүрүп,
Бар кыларсың бүт ишиң.
Хандык кылса Сулаймат,
Карайбыз анын келбетин.
Каршылык кылса биздерге,
Төгөрбүз жерге берметин.
Сен чыдаарсың Кылжыке,
Чын болсо айткан бир кебиң.
Тынчытып койуп кетели,
Эл чекеси, жоо бетин.
Көкбука менен Жетилбай,
Жатпагыла тургула.
Дөөнүн уулу жетимди ал,
Казынага кулпу сал.
Өлгөн дөөнүн төрт уулу,
Төрт тулпарын алып кел.
Кыз Кылжыке, Чолпонай,
Абыл менен Алтынай,
Бирден токуп мингиниң,
Берки керкит калаага.
Сен Жетилбай киргиниң,
Кара дөөнү өлдү деп,
Калың элге билгизгин.
Хан Сулаймат бегине,
Калтырбай билгиз элине.
Эркин эли жердесин,

Көк өзөн сындуу жерине.
Жетине албай Жетилбай,
Керкиттин кирип калаага,
Калаадагы элге айтып:
-Керкиттин ханы Сулаймат,
Кызыңыз келди”- деп айтып.
Шер Кененим тукуму,
Эр Сейити баатырым,
Дөөнү сойуп кыйратып,
Туткундагы жандарды,
Куткарып баарын сүйүнтүп,
Өзү бирге келатат.
Керкиттин ханы Сулаймат,
Угуп турган калың эл,
Баары кетти чуулашып.
- Багы ачылсын арстан, - деп,
Сейитинин астынан,
Жүрүп берди чубашып.
Сулаймат жалгыз хан калды,
Андан башка калбады.
Сүйүнүп ыйлап далайы,
Жетим уул, тул катын,
Кантип булар тура алсын.
Жардысы бар, байы бар.
Кордук көрүп чоң дөөдөн,
Кор болгондон баары бар.
Жетине албай сүйүнүп,
Жетим калган жаш балдар.
Айрылган эрден катындар,
Алтын, күмүш зарларын,
Алдырган эчен байлар бар.
Чондордун баары чойулуп,
Сурмалуу көздөр койулуп.
Ал сейиттин алдынан,
Баары жүрдү чогулуп.
Телкүрөң минип теңселип,
Тегеректеп эл келип.
Сакалдуулар алдында,
Салам айтып кол берип.
Көп элдин заарын көргөндө,
Залкар тоодой чунагың,
Көзүнүн жашын имерип.
Эл ыйласа, жер ыйлайт.
Ызылдап үнүн чыгарып,
Желип өткөн жел ыйлайт.
Жан-жаныбар кубанып,

Жетине албай бүт ыйлайт, -
Өчпөскө бүткөн күн ыйлайт,
Өлбөскө бүткөн түн ыйлайт.
Өскөн дарак тал ыйлайт,
Такаты калбай таш ыйлайт,
Атасын каапыр дөө жеген.
Өкүрүп өксөп чаш ыйлайт.
Бетин тытып чаш жулуп,
Жесир катын тул ыйлайт.
Толкуп жаткан көк деңиз,
Томсоруп жаткан чөл ыйлайт.
Жайнаган жарык көк ыйлайт,
Жайлоого чыккан чөп ыйлайт.
Сүйүнүшүп булбулдар,
Так сайрабай чулдурайт.
Сулайматтан башка жан,
Бирөө үйдө калбады.
Өзөгү күйүп өр болгон,
Өзгөчө калкы турбады.
“Өмүрүң узун болсун” - деп,
Көпчүлүк кылды дубаны.
Өткөн күнү жаңырып,
Жалпы калкы сүйүнүп,
Алып келип Сейитти,
Хан ордого түшүрүп.
Жаны калбай көпчүлүк,
Кызмат кылып далайы,
Алек-далек жүгүрүп.
Көөнүнө арам бүгүлүп,
Сулаймат турду үшкүрүп.
Ата түрүн кыз көрүп,
Энесине кеңешип.
Увазир, бегин жыйнатып,
Кымбаттуу сулуу Кылжыке,
Айтмак болду билгизип.
Кыйалында максатын:
- Айтсам сөзүм далай бар,
Азап салды Карадөө,
Келбеди ага алыңар.
Кыйнады жаман эл-журтту,
Кан ичме доңуз Карадөө.
Кудус менен Багдаттан,
Алтынай менен Чолпонай,
Алып келди сулууну.
Кылжыке мени баш кылып,
Күндө арап сундурду.

Талап келип кез болду,
Таласта кыргыз улугу.
Атактуу Манас баатырдын.
Аркасында тукуму,
Акылы артык тунугу,
Катышып баатыр Сейитке,
Кан ичме капыр куруду.
Жаадыкөй катын, төрт уулун,
Жалмап баарын курутту.
Катуу өткөн силерге,
Карадөөнүн кылыгы.
Жору куйрук кызыл алп,
Кутургурдун тукуму,
Кезегинде Кененим,
Сойгон экен ошону.
Карадөөнү сулаткан,
Ал Кененим тукуму,
Аты Сейит мына бу.
Каары катуу эр экен,
Көргөндөн бери жактырып,
Көңүлүм менин чыдабайт.
Кошулсам деп ушуга.
Атам менен кеңешип,
Бүтсө кеңеш кебиңер,
Эп келсе мени бериңер.
Кыйыгына калсаңар,
Табылбай калат эбиңер.
Колуңарга алсаңар,
Жарыгы менен Сейиттин,
Корголуп калат жериңер.
Эки күндөн калтырбай,
Жообун алып беринер.
Жакшы жаман кеп болсо,
Мага айтып келиңер.
Чакырып келип чоңдорго,
Чалкалаган зорлорго,
Кылжыке айткан кеп экен.
Эл башкарган бийлери,
Хан Сулаймат үстүнө,
Барып кирди жыйылып.
Вазирлери кеп айтат:
- Алдайар таксыр ханыбыз.
Алдыңа келдик баарыбыз.
Кылжыке кызың өзү айтат,
Карадөөнүн колунда,
Туткун болуп мен жаттым.

Керкиттин эли сен эмес,
Кан ичмек каапыр Карадөө,
Кудусту кошо чапты, дейт,
Мына бул келген Сейити,
Куткарып бизди алды дейт.
Укмуштуу кызың кеп айтат,
Жаңы келген Сейити,
Кененим уулу деп айтат.
Сөз этеги бир жерде,
Түшүнүп ханым карагын.
Кызыңдын көөнү Сейитте,
Жообун алып келүүгө,
Жиберди ханым өзүңө.
Ачуулансаң ханыбыз,
Ажалдан мурун өлөбүз.
Өлүмдү карай жумшасаң,
Өлөбүз дебей жөнөйбүз.
Урматтуу элдин чоңдору,
Угузду сөздүн байанын.
Сулаймат угуп бул сөздү,
Ачуусу келип үксөйүп,
Тапмак болду түгөнгүр,
Түйшүктүү кыйла жумушту.
Күлбөй тиктеп сумсайып,
Ачуусу келип кумсарып.
Ар түрдүү арып ойлоду.
Арамзада Сулаймат,
Бармагын тиштеп баш чайкап,
Алды аркасын тең байкап,
Баш көтөрүп бир чакта,
Жылчыгы жок кеп айтат:
- Баарың уккун,- деп айтат,
Хандык такта колумда,
Калк башкарып эл бакмак,
Канчалык пикир ойумда.
Карадөөнүн каарынан,
Чачылып кеттик ар кайда,
Сейити келген турбайбы,
Шор болгон биздин таалайга,
Кыз бербей кантип койойун,
Жараса элге ал бала.
Шаддат кылган иш эле,
Сыйкыр менен бекиткен,
Билбейт киши Керкиттен.
Көккүмбөздө көөхар бар,
Алып келсин ошону.

Канаттуудан Сумурук,
Кармап берсин чоң кушту.
Карадөөнүн колунда,
Турат азыр туткунда.
Көөнүнө арам пикирлүү,
Сулайматтын сөзү бу.
Табалбайт деп Сулаймат,
Сейитинин ойунда.
- Көөхарга толгон Көккүмбөз,
Кара деңиз бойунда,
Кантип аны ала алсын,
Дөө менен жиндин колунда.
Арзан болсо бул күмбөз,
Алат эле нечен жан.
Бузуп алыш ойу бар.
Кудустуктун элдери,
Ала албады нечен жан.
Шаддаттан бери ошону.
Хан каадасы эл наркы,
Шартым ушу меники.
Келе албаса бүт чаркы,
Алып аны бербесе,
Бере албаймын кызымды.
Айтып койгун Сейитке,
Алып берсин баарысын.
Убадам менин берүүдө,
Айта баргын муну – деп.
Арамзада Сулаймат,
Жөөт кеп салып буларга,
Адамдын алы келбеген,
Ааламдагы жокту айтты.
Баргандар кайра жанышты.
Кыз Кылжыке асылга,
Атандын сөзү ушул деп.
Укканын айтып барышты.
Кыжалат болуп азыраак,
Акылы артык Кылжыке,
Ойуна муну алышты:
“Сумурукту билемин,
Карадөөнүн торунда,
Ачып берчү күмбөздү,
Дөө уулу Сейит колунда.
Алмамбет аткан алма баш,
Бар болсо бирге жанында.
Алы шамал бар экен,
Айтайын муну Сейитке”

Кара ниет Сулаймат.
Колунда малга көз тойбой,
Муну айтканы сонун кеп.
Арамзада Сулаймат,
Арам пикир ой менен ,
Сейитинин үстүнө,
Басып келди ошондо.
Хан кадырын хан билет,
Кабыландын тукуму,
Төрдөн орун көрсөтүп,
Төбөсүнө өткөрдү,
Каадасын кылып кыргыздын.
Кара ниет Сулаймат,
Көөнүнө пикир жам кылып,
Айтып турган сөзү бул:
- Алыстан келген жаш арстан,
Айкөл Манас уулусуң,
Ата салтын сен кылып,
Карадөөнү куруттуң.
Какшаган элди жыргаттың,
Жалгыз кызым Кылжыке,
Эрмегимди келтирип,
Эбегейсиз кубанттың.
Эми сага айтаарым,
Жалгыз кызым Кылжыке,
Жактырып сүйгөн өзүңдү,
Бузбай сөзү кызымдын.
Өмүрлүк болсун жубайың,
Сенин элиң сыйынган.
Кудайымдан сураймын.
Биздин кудай көзала,
Мойнумда турат асылуу,
Көз салып буга сен кара.
Кохар менен лык толгон,
Көк күмбөз турат талаада.
Чама жетип чарк келбей,
Ушуну барып аларга.
Кайраты артык эрен жок,
Кара деңиз дайрасын,
Кечип аны барарга.
Сумурук салсам деп ойлойм,
Жүрөгүм күйүп бул жара.
Мурунку койгон шартымда,
Карадөө болчу алдында.
Калганды эми мен айтам,
Нарк-нускасын элимдин.

Кыз алар күйөө сен болсон,
Кыйамын байка сөзүмдүн.
Каадасынча элимдин,
Тойго келген чоңдорго,
Балыктан конок берилсин.
Таң тамаша көп болсун,
Найзалашып салышаар,
Өзүндөн башка эр болсун,
Байге бөлүп күлүккө,
Ат чабышып ойносун.
Мылтык атчу эренден,
Жамбы атчу мергенден,
Жайы менен бүтүрсүн.
Багалектен алышсын,
Балбандар күрөш салышсын.
Жыкканы мөрөй алышсын,
Жыгылганы томсоруп,
Боз ала болуп кур калсын.
Ошонун баарын камдасаң,
Кылжыкени берем - деп,
Шартын айтып бүтүрдү.
Көк жал эрен Сейити,
Түшүнүп айткан кебине
Учурашып келем деп,
Урматтуу улук келипсиң,
Сумурук менен кохарды,
Калганда айткан баарысын,
Жай-жай менен орундап,
Жай кыламын көңүлүң.
Көк күмбөздө кохарды,
Алып берчү мен бармын.
Канаттуудан Сумурук,
Кармап берчү мен бармын.
Эр сайышка камдалуу,
Көкбукадай балбаным,
Эптүү чечен менде бар,
Жетилбай кылат калганын.
Балыкка салып тор жайган,
Балыкчы деп аталган,
Ата кесиби башынан,
Абылды буга камдадым.
Балыктын жайан чоңунан,
Башкалар билбес зорунан,
Конокко чайым камдалуу.
Чабуучу жээрде күлүк бар,
Айбандан издеп табылгыс,

Айтууга сонун мүлк бар.
Жамбы атып, туу жыгар,
Маша ирмесе чуу жыгар,
Кененимдин жалгызы,
Жаш Сейити өзүм бар.
Аттуу сайыш, жөө күрөш,
Чалыкпас баатыр Көкбука,
Таамай кырк күн чабышта,
Билеги талбас Көкбука.
Кудайың ким деп сурадың,
Шериги жок жап-жалгыз,
Жоктон өзү бар болгон,
Болот менин кудайым.
Көкбука менен Жетилбай,
Алтынай менен Чолпонай
Тойун бирге кылайын.
Көөнү тынсын булардын,
Көп экен деп шартыңар,
Мен кылбаймын убайым.
Камаарабай кенедей,
Жаш Сейити чунагың,
Кайыр дешип хан менен,
Акырдан атын алдырып,
Аркасында жүрүүчү,
Көкбука, Абыл, Жетилбай,
Жолборсторун жам кылып.
Басарына калганда,
Кыз Кылжыке акылман,
Кылаңдап басып буралып,
Жаш Сейити арстанга,
Кашкайа сүйлөп муңайып,
Кийгенине жарашып,
Атлес көйнөк чубалып,
Кундуз ичик жамынып.
Башына кийген суусар бөрк,
Оң чекеде кыйшайып,
Ойротто жок түгөнгүр
Басып келген суйкайып.
Түймөсү мунун асылдан,
Хан баласы Кылжыке,
Он үч жашта мүчөлүү,
Каңгырап үнүн чыгарып:
Бастырып төрөм калыпсың,
Кайакка болот жолуңуз?
Не түрдүү сенин жумушун,
Бей туйук кетип арстаным,

Ачык жообун угалбай,
Күн көргөнүм курусун.
Аша турган белиңди,
Бара турган жериңди,
Сындырбастан дилиңди,
Арстаным айтчы кебиңди.
Баруучудай бир жакка,
Мен байкасам пейлиңди.
Кашын серпип солк этип,
Куйулуп көзү мелтиреп,
Назданып турду Кылжыке,
Жаш Сейитке геп айтып.
Жооп берди Сейити:
- Сурарың жолдуу сеники,
Кетеби деп сен мени,
Кейигенсиң муңайба,
Атандын шарты көп экен,
Арбын жумуш быйакта.
Көккүмбөздүн кохарын,
Казынага салам дейт,
Канаттуудан Сумурук,
Кармап бергин мага дейт.
Жакшылар тойго келгенде,
Жайандын этин тартам дейт.
Жеткир күлүк чабам дейт,
Чебер өнөр табам дейт,
Эр сайышат балбан дейт,
Күрөш салат андан дейт,
Жамбы атат мерген дейт.
Айткандарын орундат,
Сенин камың кылууга,
Кетип барам Кылжыке.
Сурасаң жумуш ушул деп,
Бүтүрүп келиш буларды,
Жакын эмес узун, - деп.
Келберсиген Кылжыке,
Кебин айтат Сейитке:
Дөө этинен шылытып,
Өз уулуна көтөртүп,
Ала баргын арстаным,
Карадөөнүн сарайдан,
Күн батышка бет алсаң,
Сыйкырдуу тордун ичинде,
Чыгалбай турат Сумурук.
Дөө этине тойбосо,
Ал чыга албайт кутулуп.

Кутулган соң Сумурук,
Жолдош болот кебимди ук.
Жер жүзүндө канаттуу,
Төбөсүндө ал улук.
Көк күмбөз өзү ыраакта,
Көп-көп деңиз аралда.
Сыйкыр менен суу турат,
Болбосо өзү кургакта.
Аралда эмес ал күмбөз,
Биз жаккы четки кыргакта.
Уккан кулак укмушта,
Сыйкыр менен жасалган,
Сегиз миң жыл жашаган,
Жүйрүн дөө аны калтырган.
Он сегиз миң ааламдан.
Падышасы Шаддаттын,
Элге кара акмактын,
Кохарды журтка жайарга,
Көзү кыйбай өзүнүн,
Сыйкыр менен Көккүмбөз,
Жүйрүн дөөгө салдырган,
Кохарды ага жыйнатып,
Бекем кылып катырган.
Айланасы деңиз суу,
Түбү жок терең мына ушу.
Чайкалат деңиз дүрүлдөп,
Толкуну катуу күркүрөп.
Баары сыйкыр амал бу,
Адам тургай ит кирбейт.
Сыйкырды бүтүн жок кылчу,
Жарагың болсо колунда,
Кыйын жумуш ал эмес.
Болбосо алар жаныңда,
Барамын деп талпынба.
Түп Бейжинди жердеген,
Азизхандын тукуму,
Жүйрүн дөөнүн колунда,
Окуп турган кезинде,
Жасап берген белекке,
Алмабаш деген мылтыкты.
Сыйкырдын сыры чечилет,
Асынып барсаң ошону.
Жонуңдагы асынган,
Арстандан белек алма баш,
Ажырабай ала бар.
Алма баш үнү угулса,

Кургайт деңиз өзү эле.
Атам Манас эр дейсиң,
Айбаты артык шер дейсиң,
Угулуп жүргөн укмушта,
Азизхандын Алмамбет,
Ак исламдан дин каалап,
Ал Манаска келген деп.
Алмабаш калып белекке,
Жүрөсүңбү асынып?
Деңиз кургап жер болсо,
Уйулгуп шамал ызылдап,
Жол табылбайт ошондо.
Сыргак сайган Сырнайза,
Шамалга утур кармаса,
Басылат эле шамалы.
Белек кылып карманган,
Сыргактан калган Сырнайза.,
Азыр барбы колунда?
Түгөнсө шамал от чыгат,
Жер жайнаган чок чыгат.
Жер жүзүн басып мунарык,
Кылымда мындай жок чыгат.
Жүйрүн дөөнүн эт көйнөк,
Кийип адам барбаса,
Күйүп кетет жалынга.
Учурап калат чапкынга.
Жүйрүн дөөнү Кененим,
Сойгон экен башында.
Алган болсо көйнөгүн,
Келдиңби кийе жаныңа?
Кутулсаң оттон арстаным,
Азуулуунун эрлери,
Айбанаттын шерлери,
Алар чыгат алдындан.
Коркот экен ошолор,
Атагын укса Манастын,
Кутурсаң сыйкыр баарынан,
Көккүмбөздө кулпу бар.
Алдыртан өйдө умтулса,
Колу жетпейт кулпуга.
Үстүнөн ылдый жан келбейт,
Ачууга туура ал келбейт.
Дөө уулун ала барбасаң,
Ачылбай кулпу ар качан.
Ачылаар кулпу сыйкыры,
Дөөнүн уулунун колунда,

Туткундалган дөө уулун,
Ала баргын жаныңа.
Күмбөздөн кохар аларда,
Көрөр ишиң дагы бар.
Кохарды салсаң калтага,
Кохары жок таш калар,
Кохарды ташка айланткан,
Көрүнбөс көзгө бир жан бар.
Көрсөтөт сага кызматын,
Сумурук куш ушунда,
Сумурук куш кармасаң,
Тирүү тийсе колуңа,
Ала келгин бул жерге.
Көп сыйкырдын түрлөрүн,
Көрсөтүп жүрөт ал бирге.
Күмбөздөн алсаң кохарды,
Аралдын жери ачылды.
Айтканым кылсаң баарын,
Атамдын чери жазылды.
Чыгарба эстен көк жалым,
Курдашың айткан акылды.
Айласы көп киши эле.
Менин атам Сулаймат.
Кара мүртөз жан эле.
Бирде жакшы мүнөзү,
Бирде жаман кыйалы.
Бой чечишип сырдашып,
Бошоп кетпе деги эле.
Кишинин баарын пас көргөн,
Тыңдуусунган неме эле.
Бел алдырсаң атама,
Түпкү жетет бир демде.
Кыз курдашы айтканды,
Кыйалга түйүп Сейити,
Шаардан чыгып жол басып,
Эликтей узап мол басып,
Карадөөнүн сарайга,
Ал күнү жетип, жай жатып.
Жаадыкөй катын эки уулун,
Өлүгүн карап жер казып,
Дөө этинен шылытып,
Өз уулуна көтөртүп,
Күн батышка бурулуп,
Кармоодо жаткан Сумурук,
Какшаган үнү угулуп,
Учурбай тур деп койуптур,

Сыйкырдуу менен тор койуп.
Сумурукту бошотту,
Дөө этине тойгузуп.
Адам тилин сүйлөгөн,
Сумурук куш бошонуп,
Азат кылып аларды.
Ачып канат ирмебей,
Тумчуккан үнүн чыгарып, -
Карадөөнүн торунан,
Куткарган мени ким? - деди.
Айкөл Манас тукуму,
Бар болсо ошол келгени,
Кутулганым чын дейим.
Жетимиш беш жыл алдында,
Кармаган мени Жүйрүн дөө,
Жетимиш үч жыл байлоодо,
Жүйрүндүн турдум колунда.
Айкөл Манас тукуму,
Бошоткон мени Кененим,
Ал доңузду сойгондо,
Кыйла кызмат мен кылдым.
Чынгыш хан сыйкыр кылганда,
Андан кийин дүйнөдө,
Эркин жүргөн жан элем,
Эки жыл ашып бараткан,
Мен турганы бул жайда.
Айтпасам болбойт муну да,
Сен Манастын тукуму,
Кыларга жумуш мага кайда?
Пейлинди бузуп келдинби,
Береним баатыр көкжалым,
Көккүмбөзгө барарга?
Колумдан келсе айанбай,
Көрсөтөм кызмат, мен анда.
Көөнүндө болсо баарын айт,
Көп ыраак алыс барарга.
Канатымды бир серпсем,
Бир айчылык ыраакка.
Атың менен өзүңдү,
Жолдош-жоро кишинди,
Көтөрүп алам жонума,
Бүтүрөмүн ишинди,
Баатыр Манас тукуму,
Кыйналган азап торунан,
Эки сапар куткардың,
Өмүрүм өтүп кетер де,

Балама керээз кылайын.
Сумурук айтып кыйла сөз,
Асман менен какылдап,
Жөнөп калды жол баштап.
Сейитинин Телкүрөң,
Ооздук чайнап кыйгачтап,
Деңиздин келип жээгине,
Көз жиберип караса,
Мелмилдеген суу турат.
Көзгө араң көрүнүп,
Көккүмбөз турат аралда.
Султандан калган алма баш,
Машага милте илинүү,
Тартып алды ийнинен,
Ичинде огу салынуу.
Милтенин кызыл чогу бар,
Жаш Сейити арстаның,
Алмабаш алып колуна,
Көз жетпеген деңизди,
Атып калды тарс койуп.
Машадан кызыл чок жетти,
Алмабаштан ок кетти.
Үнүнө чыдап жан турбас,
Үнү ачуу Алмабаш,
Козголуп тоо солк этти.
Курма тамдар кулады,
Төшөктө чалдар туйлады.
Акырда эшек айкырды,
Беймаал тоок чакырды.
Солкулдады кара жер,
Суу айбаны шашылды.
Бир атууда жаш Сейит,
Суунун пирин качырды.
Чайкалып деңиз токтобой,
Туш-тушуна чачылды.
Суунун бети тумандап,
Карара түшүп ачылды.
Көрөр көзгө деңиз жок,
Өйдө-төмөн бурулуп,
Шамал чыкты удургуп.
Баатыр Сыргак жолборстун,
Сырнайзасын койкойтуп,
Колуна алса Сейити,
Жоголду шамал чаңдаган.
Аңгычакты болбоду,
Кылымды түтүн каптаган.

Жердин бети кызыл чок.
Жүйрүн дөөнүн көйнөгүн,
Кийе жүргөн Сейити,
Аралап кирди жазганбай,
Күйгүзө албайт жалын от.
Оттун сыры бурулуп,
Азуулуунун эрлери,
Айбанаттын шерлери,
Жер бетине жык толуп
Жайнап чыкты чубуруп.
“Манастап” ураан чакырса,
Калбай баары жок болуп.
Көрүнүп көзгө Көккүмбөз,
Түгөнүп түмөн көп сыйкыр,
Деңиз эмес кургакта,
Турган экен Көккүмбөз,
Бер жагында кыргакта.
Шаддаттан бери бар күмбөз,
Түргөн чийдей жыланга,
Жол тостуруп койгон кеп.
Беттеп бенде кире албай,
Нече заман турган кеп.
Сүрөтү күмбөз мал тойуп,
Турат экен томсоруп.
Айланасы кактаң жер,
Өнгөн гийа жок болуп.
Айланасы курчалуу,
Топурагы буртулдап.
Шыркырап куму куйулат.
Тулпардын тийсе туйагы,
Томолок таштар удургуп,
Үстү кызыл чап турат.
Асты такыр таш турат.
Гийа тургай суусу жок.
Сыйкырдын сыры чечилди,
Канча жылдык сыйкырдын,
Маминтип шайын кетирди.
Каалгасын караса,
Жалама жалтаң зоо болуп,
Кап бетиндей кулпу бар,
Көрүнүп турат томпойуп.
“Сыйкырдын сырын ачтым”- деп,
Эрдемсип баатыр шашылды.
Унутуп кетти ал жерде,
Кылжыке айткан акылды.
Күмбөздөн кайдан ийменди,

Баатыр көөдөк эмеспи,
Кулпуга колун жиберди.
Сунган менен кол жетпей,
Өйдөлөп кетти кулпу эми,
Сексен жердей жолу бар,
Төбөсүнөн Абылды,
Аркан менен Салышты,
Ылдыйлап кулпу кол жетпей,
Ачар айла болбоду.
- Эсимден чыгып кетиптир,
Кыз Кылжыке кеби, - деп,
Айып менде эми, - деп,
Буйрук кылды Сейити,
Дөө уулун алып келгин, - деп,
Байлоодон колун бошотуп,
Алып келди дөө уулун.
Күркүрөп күмбөз доош берип,
Кулпу ачылды шарт этип.
Ичинде кохар таштан көп,
Ташыйлы эми сыртка деп,
Баары чогу жабылып.
Далай дорбо, кап, калта,
Ала барган камынып.
Дорбо, калта, каптарга,
Кохар салып толтуруп.
Кенже дөөгө жүктөдү,
Талаага чыгып караса,
Кохардын баары таш болуп,
Алда эмне шумдук деп,
Акыл азып таң болуп.
Ичтен салып кохарды,
Талаага чыкса таш болот.
Сумуруктан угалы,
Сыйкырдын сыры паш болот.
Асманда туруп Сумурук,
Сүйлөгөн кеби угулуп:
- Силер кохар салганда,
Силер көрбөс бир кол бар,
Кохарды алып таш салат,
Ошол үчүн идиште,
Кохары жок таш калат.
Батыш жакта бир адам,
Сыйкыр менен олтурат.
Мен качырам күү менен,
Кадимкидей сүр менен.
Качырайын оорагын,

Өпкөсүнө батырам.
Өткүр учтуу тырмагым.
Анык сыйкыр болгондо,
Бир которот заманда,
Андан коркпо деп айтам.
Кабар кылып Сумурук,
Катуу кирди буйуруп.
Канаттын күүсү угулуп.
Качалбай сыйкыр камынып,
Заманасы куурулуп.
Сумурук кармап өпкөдөн,
Уу тырмагын өткөргөн.
Ачуу айкырык угулду,
Жарык түн кар тутулду.
Нече түрдүү жан толду,
Ат кылып минген булутту.
Качырбай карма деп келди,
Капкайдан келген бурутту.
Башы көктү тиреген,
Буту жерди жиреген.
Бир денеде нечен баш,
Колу-буту, көзү көп.
Жер жүзүндө чөптөн көп.
Алган жарак андан көп,
Буркураган буу келет,
Кызыл жалын чок болуп.
Ач-кыйкырык чуу келет.
Жүз миң адам болсо да,
Бири жалгыз жечүдөй,
Бүтүлү кара тоо болсо,
Бир оозуна салчудай,
Кылым толгон мындай жан,
Кыйкырышат карма деп,
Келген экен бурут деп,
Бурутту кармап курут, деп.
Муну көргөн жан калбай,
Көкбука, Абыл, Жетилбай,
Ал жерде чыдап тура албай,
Четке чыкты уйалбай.
Көкжал төрө Сейити,
Көз айырбай карашат.
Эми өлүм жетти деп,
Өлөр жагын санашат.
Андай сонун жумуштар,
Эр Сейитке жарашат.
Ырысына Сейиттин,

Кие келген Таластан,
Жүйрүн дөөнүн эт көйнөк,
Көөдөнүн ачты Сейити,
- Көргүлө мени киммин? - деп,
Булут атчан дөө, пери,
Көйнөктү көрүп өлдүк деп.
Сумурук куш кармаган,
Буурул сакал абышка,
Баштады сөзүн баарыга:
- Өлүмдү көрбөй Жүйрүн дөө,
Сегиз миң жыл жаш көрүп,
Кала албады дүйнөдө.
Баарынын башы байлануу,
Бай жардынын өлүмгө.
Падыша Шабдат болгондо,
Баш вазири Жүйрүн дөө,
Шабдатка болуп акылчы,
Жер жүзүндө кохарды,
Жыйдырып баарын тапкызды.
Кыйбастан адам уулуна,
Бул күмбөзгө салдырды.
Акыргача турууга,
Жок керегин Жүйрүн дөө,
Ал Шаддатка тапшырган,
Ошондой кылып Жүйрүнгө,
Сыйкыр менен каттырган.
Жүйрүндөн Шаддат сураган:
“Алабы муну бир адам?
Түн кубалап күн өтөт,
Ай айланып жыл өтөт,
Өткөндөрдүн ичинде,
Ааламдан нечен эр өтөт.
Ошолордун ичинде,
Манас деген бири өтөт.
Жер бетинде көп ишти,
Ошол Манас түгөтөт.
Мен да өлөм Манастын,
Урпагынын бирөөнөн.
Көккүмбөзүң бузулат,
Шаддат, ачык билгин сен.”
Деп, Жүйрүн дөө жооп берген.
Сен Манастын урпагы,
Күмбөздү бузуп жол салдың,
Түшүнгүс дүйнө олжо алдың,
Ошондуктан билем мен,
Ошол чактан ушул чак,

Бул Күмбөздө турдум мен.
Менде жаанын огу бар,
Колуна берем муну ал,
Ок менен мени бир сайсаң,
Мага өлүм табылат,
Тосоту жок көп кохар
Баары сага бош калат.
Айтып болуп абышка,
Жаанын огун берди эле.
Жалган айткан бул кепке,
Эр Сейити баатырдын,
Айабай ачуу келди эле.
Кыйнагын деп жакшыраак,
Кушка буйрук берди эле.
Буйрук алып Сумурук,
Алакандын бүлтөктө,
Кармап койду бир кысып,
Агып кетти териден,
Абышкадан май сызып.
Абышка жаман шашылды.
Сейити деп бакырды.
Ошол үндү укканда,
Боздоп жаткан топурак,
Жердин бети ачылды.
Май агып чыдабай,
Абышка жаман ачынды:
-Чынымды айтам эр Сейит,
Керээзим менин акыркы.
Жаа огу менен жанымды ал,
Көөкөргө куйуп канымды ал.
Жалганы жок чынды айтам,
Жаш Сейити тилимди ал.
Адамзаттын уулуна,
Алса кохар токтобойт,
Токтобостон себеби,
Жин перилер жөн койбойт.
Менин каным куйулса,
Андан кийин жолобойт.
Мен ыраазы өмүргө,
Башымды бердим өлүмгө,
Чынын айтты эми деп,
Өлсө өлсүн мейли деп,
Жаа огу менен бир сайып
Ачылып тиши ырсайды.
Күмбөздөгү кохарга,
Сыйкырдын канын куйдурду,

Булут атчан дөө пери,
Нечен түркүн турган жан,
Баары калбай чубурду.
Жапанда жүргөн жайылып
Карадөөнүн көп төөсүн,
Карматып келип комдоду,
Бир төөгө алты кап артып,
Жипке теңдеп дорбону,
Сейити келет экен деп,
Элдин баары дүрбүдү.
Алып келип кохарды,
Казынага түшүрдү,
Сулаймат ишин бүтүрдү.
Бир кишиге соогат деп,
Жалгыз кохар бербеди,
Муну Сейит түшүндү.
Күмбөзгө барып кол салып,
Кохардан жүктөп олжо алып,
Келип түшкөн Сейити,
Жата турсун дем алып,
Эми калган кеп болсо,
Сулайматтан угалы.
Сулайматта жок экен,
Адамкерчилик, тууралык.
Керкиттин ханы Сулаймат,
Эр кадырын билбеген,
Элди көзгө илбеген,
Кара мүртөз хан экен,
Арам пикир санаалуу,
Уйку көрбөс жан экен.
Чалалык көп кебинде,
Жакшылык кылбас кишиге,
Зыйаны тийсе тийгидей,
Пайдасы тийбей элине.
Сейитини жөнөтүп,
Көөнүнө түйүп арамдык,
Уйкусу келбей түнүндө,
Нече акыл көп ойлоп,
Арамдык бүтүп ичине,
Кылжыкени бербеске,
Кыргыздан кыраан Сейитке,
Акыл таап чыңалып,
Көзүнөн чаарын чыгарып,
Алты киши алдырып,
Алты күлүк ат берип,
Алты сонун тон берип,

Бечеттеген кат берип,
Беймаал жанга туйгузбай,
Кудуска элчи бол деди.
Курсакка салып түйүп ал,
Айтаар кебим бул деди:
- Алтынай менен Чолпонай,
Биздин колдо бар дегин,
Канкор Манас тукуму,
Кыргыздан келип бир уулу,
Карадөөнү сойду де,
Кара көзүн ойду де,
Калың элге түйшүктү,
Дагы кабат салды де.
Сулайматтын жалгызы,
Кыз Кылжыке сулууну,
Аламын деп чыр кылып,
Жатып алды дегиле,
Эч нерседен жалтанбас,
Баатыр экен дегеле.
Сумурукту чоң дөөдөн,
Тартып алды дегеле.
Көккүмбөздүн кохарын,
Артып кетти дегеле,
Тентип кеткен эки кул,
Кудус менен Багдаттан,
Ээрчитип келип керкитке,
Бергени жатат дегеле.
Эки сулуу кызынан,
Кудустук куру калат, де.
Дини башка мунуку,
Көз аланы билбесе,
Динсиз экен дегиле.
Айла болсо силерден,
Кылжыкени Сулаймат,
Бербейт экен дегиле.
Кабыл көрсө Шермат хан,
Балбандарын ээрчитип,
Мындай келсе деди де.
Келбес болсо Шермат хан,
Көрүнбөсө көзүнө,
Алтынай менен Чолпонай,
Кудустук эки сулууну,
Көкбука менен Жетилбай –
Жетесиз кулдар алат де.
Балбан экен Көкбука,
Жалгыз атчан, жалаң тон,

Ал замандан бул заман,
Карды нанга тойбогон.
Жетилбай деген немеси,
Жетик эрдин бири экен.
Жайын айткын Шерматка,
Мен дайармын бербеске.
Акыл кеңеш мен айтам,
Жетеси жок карага,
Берет бекен Шермат хан?
Жакырларга кыз берсек,
Сыймык качат биз жактан.
Шермат да хан мен да хан.
Хан каадага тырышам.
Карага башты кар кылсак,
Ханга намыс эмеспи!
Кулга кызын берди деп,
Эрге намыс эмеспи.
Такта отурган хан туруп,
Таалайы бар жан туруп,
Башта таажы бак туруп,
Башка жакка кыз берген,
Баарыга намыс эмеспи!
Каадасы жок, калың жок,
Карапайым кишиге,
Хандар кызын берди деп,
Калайык шылдың кылбайбы!
Ойноп күлгөн теңтуштар,
Олжо катын сенсиң деп,
Кызды шылдың кылбайбы!
Уйалып калса кыз балдар,
Өз жанын өзү кыйбайбы!
Ойлоп көрсүн Шермат хан,
Дайыны жокко кыз бериш,
Орунсуз жумуш турбайбы!
Тендеш хандан далай бар,
Тентитип ийди кызын деп,
Теңтуштар айтат мындай кеп.
Хан башын кара кылды деп,
Ар кандай айтса эп келет.
Сурадым жайын мен анын,
“Мен Манастын тукуму,
Кененимдин уулумун,
Теги жайым ушу” - дейт,
Көкбука менен Жетилбай,
Ал экөөнүн тек жайын,
Бул жердеги жан билбейт.

Кабыл алсаң Шермат хан,
Камына келгин бул жерге.
Арстан менен шеринди,
Атагы бар эринди,
Ала келгин бул жерге.
Аркаңа аскер кол бүтүп,
Сала келгин бул жерге.
Кеби таттуу шылуундан,
Керекке келчү уулдан,
Найзакерден шыктуудан,
Балталашаар мыктуудан,
Канжар урчу камбылдан,
Кайра качпас даңгылдан,
Чокморлошчу балбандан,
Томкоруп жоону алгандан,
Кылыч чабар мартындан,
Соот кийген зоруңдан,
Жоого аттанчу чоңуңан,
Келбей бири калбасын,
Керекке келер бар жандан.
Өнөрү бар өткүрдөн,
Өлүмдөн коркпос жеткирден,
Сыйкырдуу дуба билгенден,
Жазбай атчу мергенден,
Жаага огун кергенден,
Катылышкан неменин,
Жазасын колго бергенден,
Жай жатып бирөө калбасын.
Менден эстүү хан элең,
Карага берип кызыңды,
Хандыгыңды танбагын.
Жолуң тосуп мен турам,
Жоокерлер келбей калбасын.
Аткарып ийип алты элчи,
Арамдык менен Сулаймат,
Ордосунда жай жатат.
Сейитинин ишине,
Бардык эли сүйүнөт,
Такта жатып Сулаймат,
Өтө жаман күйүгөт.
Жана карам иш ойлоп,
Катынын алып жанына:
- Кызга жакын энеси,
Кыз Кылжыке ойлосун,
Кыргыздан келген бир шумга,
Тийемин деп айтпасын,

Хан атасын башка элге,
Бекер уйат кылбасын.
Жашы чыкты он үчкө,
Эрге тиер чагы эмес,
Барамын деш кандай кеп,
Ат жеткис алыс бир жерге?
Жолоочунун артынан,
Ээрчип кетсең жалпызым,
Атаң жалгыз кантет деп,
Таалайы артык кызымдын,
Хан уулуна берейин,
Көзаланы билбеген,
Динсизге кандай берейин?
Кызыңды кепке көндүрүп,
Баардык кебин кызыңдын,
Угуп келгин сен! - деди.
Сейити бекер жата албай,
Өңкөй Керкит шаарында:
- Жетим, жесир, кары бар,
Төрт күндүн санын ашырбай,
Жыйнап кел, - деп, - сарайга,
Канча качыр, төө менен ,
Карадөөнүн казына,
Алдырып келди шаарына.
Жетим-жесир алсыздар,
Келди баары жыйналып.
Көбү коркуп алардын,
Араң турат кыйналып.
Термелбеген көкжалың,
Карадөөнүн казына,
Жетишинче буларга,
Бөлүп берди ушул чакта.
Жыйылган элди карачы,
Жыйырма миңче санаты.
Алдына тийди бир баштык,
Аз тийгенге миң алтын.
Эбегейсиз кубанып,
Алсыздарга той болуп,
Жардысы жок бай болуп,
Баштыгына пул толуп.
“Бул эмне киши?”- деп,
Көпкөндүктүн иши деп,
Ач көз чочко Сулаймат,
Айабай буга күйүгүп,
Сейитимден корккондон,
Бара албады жүгүрүп.

Пул алгандан албаган,
Көп жыйналып турган жан,
Элдин баары чогулуп,
Көөнүнө жагып көп элдин,
Эки сапар бата алды.
Көкбуканы жиберип,
Сулайматты алдырды,
Көккүмбөздүн кохарын,
Сулайматка тапшырды,
Абылды буга баш кылып,
Алтымыш киши жабылды,
Күн он эки дегенде,
Казынага салдырды.
Энеси келип кызына,
Эркелетип бир кыйла,
Хан атасы Сулаймат,
Калтырбай кебин салыптыр.
Кулак салып кеп угуп,
Мелтиреп карап отуруп,
Энесине Кылжыке,
Тийер-тийбес жагынан,
Бир ооз кебин айтпады.
Көлдөй төгүп көз жашын,
Эки аяктуу адамды,
Ургаачы эргиз кылбасын,
Энеси тиктеп муңайып,
Күүгүмдөп көзү тунарып,
Тыш тонун чүмкөй жамынып,
Кеп айттырган атасы,
Айтып келген энеси,
Дүм түшүп жатты Кылжыке,
Экөөнө катар таарынып.
Хан Сулаймат алдына,
Кайтып келип катыны,
Амал канча жашырып,
Кебин айтты акыры:
- Айтканынан жылышып,
Жанбайт экен кызыңыз,
Кандай акыл ойлоп тап,
Өзүңүз амал кылыңыз.
Мен арачы болбойун,
Кебим ушул угуңуз.
Ачуусу келип Сулаймат,
Алайа тиктеп катынын:
- Кеп угузбай кызына,
Кайра келип мага айтат,

Андай менин балам жок,
Бар, кызынды көндүргүн,
Тил албаса Кылжыке,
Көрбөсүн көзүм өлтүргүн!
Кеп укпады кызың деп,
Кайра келсең сен бетпак,
Чачыңды кыркып аламын,
Бетинди тилип саламын,
Канжарлап кардың жарамын!
Кыз экөөңдү бир кошуп,
Өлтүрөмүн дарга асып!
Ачууланып катынга,
Турган кезде Сулаймат,
Кудуска кеткен элчилер,
Келип калды аңгыча:
- Элчилик жолун бүтүрүп,
Барып келдик алыска,
Хан Сулаймат алдыңа.
Сиз жиберген Шермат хан,
Артык экен акылы.
Катың берип сөз айттык,
Эл бийлеген чоңунан,
Бирин койбой чакырды,
Бизди жакшы сыйлады.
Сиздин кылып кадырды.
Бизге айтпаган кебиңден,
Каттан чыкты кыйласы.
Бир кишиден далдалап,
Койгону жок ырасы.
Биз да бирге олтурдук,
Кенешинде кеп угуп.
Өзү Шермат кеп айтты:
“Кадырлуу конок – деп айтты,
Кабар таптым бар кептен,
Мен айтамын силерге,
Сулайматка айткыла,
Кабары мурун угулган,
Кабылан Манас баатырдын.
Кандай айтат Сулаймат,
Кабылан Манас уулуна,
Катыла албайт чынында.
Калтаарып турган биз эмес.
Анжу, манжу, чоң туңша.
Алтымыш капка каканга,
Кангай, кытай калмакка,
Чуулган салган башында,

Капкачанкы кыргыздын,
Кегин кууп кун алган,
Айаган кантип оңолсун,
Кызды анын уулунан.
Айкөлдөн калган тукуму,
Арстан баатыр Семетей, Султандын уулу Гүлүстөн,
Каныкей, Бакай, Айчүрөк,
Кайып болуп беш киши,
Тирүү бар деп мен угам.
Он эки жашта Сейтек,
Тоодой болгон Кыязга,
Чуу салган деп угулган.
Уккан кулак укмушта,
Тогузунда Кененим,
Айтумуштун элинде,
Күн батыштын четинде,
Суунун уулу Суумерген,
Атактуу баатыр Сурмерген,
Акым, Шакым – эки дөө,
Жоорукуйрук эки алп,
Бозчаар минген Боромбай,
Карала аттуу Калыбек,
Күн батышта жети дөө,
Баарысын сойгон деп угам.
Кар чалышкан заманда,
Кан менен колун жуунган.
Хан Манастын тукуму,
Кутулуп мындан ким калган?
Кабарым уксам Сейити,
Каары артык жан экен.
Карадөөнү кыйраткан.
Мыкты болсо Сулаймат,
Кыйын болсо кудустук,
Кызды дөөгө алдырбай,
Кылбайт беле туруштук.
Сейитке кызын бербейм деп,
Кат жазганын Сулаймат,
Карасам өзү бир укмуш.
Мен барбайм Кудустан,
Жан алгыч менен урушуп.
Ага барып катышсак,
Суудай агат каныбыз.
Ар кимдин түшүп торуна,
Таланып кетет малыбыз.
Башыбызга токтобойт,
Баашалык алтын тажыбыз.

Таажы эмес, так эмес,
Такыр калбайт жаныбыз.
Кыз бербейм сага деп,
Кырылып кетиш кай жумуш?
“Алам десе кыз бер деп,
Ач калганга аш бер”- деп,
Мурункулар айткан кеп.
Кыйамына келгенде,
Кыз айтат эрге тиём деп.
Каалаган эрге бербейм деп,
Кыз ыйлатыш кандай кеп?
Кудус жакта жок болот,
Татыгы жок андай кеп.
Каалаган эрге тийгин деп,
Кыз беребиз баргын деп.
Алыстан келген кыргызга,
Катылышпа ушуга.
Керкит, Кудус биз тургай,
Кангай, анжу, манжулар,
Ооган, тажик, маңгыттар,
Уруша албай баарысы,
Уйпаланган ушулар.
Каалабаймын ойумда,
Катышып барып кол салып,
Хандыгымдан ажырап,
Как талаада калышты.
Көзү жетпейт урушсак,
Сейитинин алышты.
Каары катуу жан экен,
Карадөөнү кыйратып,
Алып берди намысты.
Карадөөнү жоготуп,
Кудустун элин тынчытты.
Кудустагы эл үчүн,
Арзан эмес жумушпу,
Диним депсиң көзала,
Мен билбей мунунду.
Мен сыйынам кудай деп,
Пайгамбар айса урууга,
Диним жакын меники,
Алп Манастын уулуна.
Кандай киши жактырбайт,
Кабылан Манас баласын.
Алтынай менен Чолпонай,
Кудустук эки сулууга,
Эр Сейити ээ болуп,

Өзү билип узатсын.
Күйөө болуш эң жакшы,
Көкбука менен Жетилбай,
Ээ болуп Сейит кыз берсе,
Мен боломун көөнүм жай.
Сумурук куштун улугу,
Куткарганы угулду.
Кушуң менен кээрим жок,
Куш тууралуу кебим жок.
Сыйкырдуу күмбөз бузулса.
Кулап калам тактадан,
Кагылышсам ушуга.
Кем-керчи жок бүтүрүп,
Аткарган жумуш бул турса,
Кандай кылмак Сулаймат,
Кызын бербей ушуга?
Катышпасын Сулаймат,
Кара күчкө намыска,
Менин айлам так кетет,
Кол сунуп калса Кудуска.
Аскер айдап колбутуп,
Менменсиген эр жыйнап.
Атышып ага барбаймын,
Алп Манастын уулуна.
Мен кумармын Сулаймат,
Такка минип турууга.
Артын абдан ойлонсун,
Эли аман турууга.
Эрге тиет ар качан,
Чоңойгондо кыз бала.
Эрсиз өтпөйт жалганда,
Тим эле берсин кыздарын,
Хан Сулаймат тил алса.
Бенденин кызын пери албайт,
Берсин кызын Сулаймат”.
Хан Шерматың муну айтты,
Бара албаймын мен деди,
Бул сөзүн айттык ханыбыз.
Буйрук кылдың биз бардык,
Кудустан кабар бул болду.
Кечирим кылып өзүңүз,
Кечирериң өзүң бил,
Арып чарчап биз келдик.
Катын менен баланын,
Барып жүзүн көрөлүк.
Уруксат болуп ханынан,

Кайтып кетти барган жан.
Айласы кетип Сулаймат,
Баана болбой Кудустан,
Айласы жок бүгүлүп,
“Тойун кылсын Сейит деп”,
айттырып ийди бул сөзүн,
Кулакка жакпас шум сөзүн.
Ачуусу келип Сейитин:
-Чакыртып келсин бүт элин,
Ойун көрүп эл кетсин,
Балбан чыксын сайышка,
Буудан чапсын байгеге,
Жамбы атсын эрмекке,
Той кыл деген кандай кеп,
Талаадагы адамды.
Барып айткын ханыңа,
Камын кылсын батыраак,
Тамаша күнү он күндөн,
Артып кетпейт ыраакка.
Айттырып Сейит ханына,
Көкбука, Абыл, Жетилбай,
Алдырып келип жанына:
- Жетилбай уккун кебимди
Ат чабылат байгеге.
Атыңды бала мингизбей,
Өзүң минип чап, - деди.
Абыл торуң ал- деди,
Деңизге барып сал, - деди.
Майдасына асылба.
Керкиттик этин жебеген,
Балыктын жайан чоңунан,
Кармап алып кел, - деди.
Көөзүр балбан Көкбука,
Сайышка киер кийминди,
Кем-керчи жок камдагын,
Аңтара сайып таштагын,
Сага чыккан балбанын.
Элебей калып кокустан,
Керкитке шылдың кылбагын.
Абыл уккун сен бейлеп,
Энең келген болучу,
Сулайматтын ордого,
Кыздардан кабар ал алсын.
Кыйла күн болду барбадым,
Күйөөсүнүп каадасыз.
Кызмат кылып ордого,

Кыздан кабар сен алгын.
Кызга жаккыс сөз болсо,
Кыйамында байкагын,
Кызматым бар менде деп,
Айтып аны салбагын.
Шеги бар түрдүү иштерден,
Серп салып өзүн качырып,
Уккан көргөн немесин,
Көөнүнө түйүп жат кылып.
Түн ичинде кетирбей,
Жанына кыздар жаткызып,
Сарайда болгон кептерди,
Кемпиринен айттырып,
Сулаймат такта олтуруп,
Таң аткыча уктабай,
Көзала өзүң колдо деп,
Ишенгени коңгуроо,
Сыйынып чыкты ошого,
Колдоор болсоң колдо деп,
Көзала кудай жолуна,
Далай доңуз чалдырып,
Кудайга кызмат кылдым деп,
Кайгысы ичтен басылып.
Өңкөй керкит көп элге,
Буйрук берип угузуп,
Тамаша болот келсин деп,
Таң эртеден жиберип,
Урулуп жатат коңгуроо,
Кулак мээни тундуруп.
Кастарлуу тулпар күлүктүн,
Көкүлүн көккө шүйдүрүп,
Куйругун бекем түйдүрүп,
Катардагы тулпарлар,
Бир-бирден чыкты чубуруп.
Сулайматтын сур чалыш,
Басканы сонун шаңданып.
Сууту канган абдан,
Жүгүрсө буга үн жетпей,
Өзү чалыш макмал жүн,
Басканына жел жетпей,
Оозуна бала ээ болбой,
Ойноп турат кайсаңдап,
Текечинин темир көк,
Койкоңбайдын Койчабдар,
Сугатчынын Карасур,
Жыгашчынын Көкала,

Жылтыркандын Торала,
Тымызындын Сарала,
Чоң вазирдин атактуу,
Каракашка аргымак,
Ысык жерде өскөн мал,
Жал куйругу бир кучак.
Жылкыга байге бербеген,
Отуз күлүк Туучунак,
Кербенчинин Керайгыр,
Кетирбес байге башкага,
Керкиттен чыккан чоң күлүк,
Атагы чыккан тогуз ат,
Алабыз деп байгени,
Баш айагы алтымыш,
Чубуртууга салганы.
Ордодон чыгып Жетилбай,
Жетелеп Жээрде күлүктү,
Жеринен байге алдырбай,
Алып жүргөн мүлктү,
Башынан байге бербеген,
Багдаттан чыккан күлүк бу.
Керкиттикке, байге жок,
Кейишти салаар кез болуп,
Жээрде атты мен айтам,
Кечкил тумшук кең маңдай,
Кычкач ооз, кең таңдай,
Башында буудан сыны бар.
Зарапа мойун, марал бел,
Кыска бакай түр сайак,
Кежебе көкүл, тайкы жал,
Келишкен сонун бул бир мал.
Керктен артык күчү бар,
Кулан куйрук кызыл көз,
Оргок мойун, тайган төш,
Опсуз күлүк жаныбар.
Сүмбөбөй туташ жоон сөөгү,
Кетмен соору, кең карчыт,
Кулжа көөдөн, теке сан,
Кайберен сындуу жаныбар.
Камыш кулак, тик туйак,
Колоттой бар чаткайак,
Туурасы жок туйакта,
Казыктай түз төрт шыйрак,
Калбыр өпкө, жез канат,
Каралысыз Жээрде ат,
Асыйы толгон жыйырма беш,

Арбытып чуркар ушул кез.
Ойроттон чыккан күлүк бу,
Очогор буга түк жетпес.
Май канжыга бөктөргө,
Эр Сейити чунактын,
Чабуучу аты мына ушу.
Кыргыздын кылып каадасын,
Алчылантып, көкүлүн,
Асманды карай шүйүптүр.
Пулу оор булумдан,
Куйрукту ача түйүптүр.
Желденип баатыр Жетилбай,
Жээрде атты миниптир.
Буга кайыш шукшурма,
Суулугуна тагылуу,
Байгеге чапчу күлүктүн,
Ат абайы жабылуу.
Ат чабуучу Жетилбай,
Арчындап бойу таңылуу.
Жоо жарагы алынуу,
Алып учуп кетет деп,
Алты карыш куржунга,
Сайдын куму салынуу.
Табылгы камчы бүлдүргө,
Оронуна илинүү,
Чубатууга киргенде,
Шаңданып өзү белгилүү.
Калың журтту жардантып.
Катарлап күлүк айдатып,
Он жети киши ат айдап,
Айалдабай катуу айдап,
Токтом болгон башында,
Он күндүк жерге алып бармак.
Ортодон кошкон ат болсо,
Эсепке албай таштамак.
Алтымыш тогуз ар буудан,
Айдап кетти алчактап,
Атабыздын салты ошол,
Күлүк сүрөп ат чапмак,
Кете берсин ат айдап,
Калгандан кепти угуп бак.
Тойго келген көпчүлүк,
Эр сайышып байге алмак.
Сулаймат бекер хан эмес,
Балбаны жок жан эмес.
Баатырдын аты Шакмурут,

Алып чыкты жулкунтуп.
Сайышка минген тулпары,
Тепсеп кетчү немедей,
Токтобостон чакчаңдап.
Чык дедирбей Көкбука,
Желип чыкты бургутуп.
Минген аты Актаноо,
Адамдын баары тиктешип,
Айран калат ошого.
Кызытып булар аттарын,
Кара көөдөн нымынтып.
Көңүлүнө жакканча,
Көпкө жүрдү кызышып.
Кармашып каскак найзасын,
Айанбастан салышып,
Каапыр ай кандай эрлер деп,
Калың журт айран калышып.
Алаканга түкүрүп,
Жан айабай умтулуп,
Камбыл экен Көкбука,
Кармап найза шамдагай,
Качырганда баатырды,
Көргөндөр көрүп жан калбай.
Учуп кетти Шакмурут,
Ат үстүнөн камгактай.
Кылычка андес Көкбука,
Айры шили кара куш,
Кыйа чаап өттү эми,
Жер кучактап балбаны,
Намысы колдон кеткенде,
Үрөйү учуп Сулаймат,
Ооругандай ич сыздап,
Үтүрөйүп турду эле.
Кыз Кылжыке баш болуп,
Көкбука алса кош болуп,
Шыбырашып күлүштү.
Шайтан кыйал Сулаймат,
Кыргыз сайып эр алса,
Кыйалында кош болгон,
Кызын көрүп Сулаймат,
Кыйамат болуп кеткендей,
Аңтарылып жер асман,
Кызын улам каранып,
Баштагыдан бешбетер,
Жутуп ийчү немедей,
Кылжыкеге каарданып,

Көңүлүндө арамдык,
Азар түмөн сакталып,
Чымырканып токтолуп,
Чыкпаган араң жан калып,
Жөө балбанды келтир деп,
Калгандарга заарданып.
Жөө балбан аты Каамурут,
Бадирек басты камынып,
Өз элинин салтынча,
Желбегей чапан жамынып,
Жеп ийчү немедей,
Оозунан көбүк чачылып.
Канча жылдан бер жакка,
Ордодо жаткан багылуу,
Карадөөгө салмакка.
Бошонуп кетсе бул айбан,
Көчөдөгү адамдан,
Көрүнө жечү нан кылып.
Жетелетип бул келди,
Мойнуна чынжыр тагынып.
Байлоодо жүрсө бадирек,
Баары журт турт таң кылып.
Бар мүчөсү бөлөкчө,
Эки бети табактай,
Жерди карай салаңдап,
Эмчеги эшек башындай,
Көөдөнүндө салаңдап,
Эр чырагы эки көз,
Маңдайында алаңдап,
Кара буусу түтүндөй,
Ач бөрүдөй жалаңдап,
Кулагы калкан темирдей,
Мурду тоонун сеңирдей,
Чоркок уста жасаган,
Колу-буту буурсундай.
Эки каштын ортосу,
Желе тарткан кайкандай,
Өгүздөй мойну буркуйуп,
Булчуң эти чарадай,
Карчыганын балык эт,
Кысыр энди танадай,
Туурасы жоон орто бой,
Адамдан башка түрү бар,
Алп мүчөлүү колтогой,
Төбөсү жалпак башы чоң,
Эч нерсеге окшобой,

Булкунуп турат Каамурут,
Байлоодо туруп токтобой,.
Кыз Кылжыке кеп айтат:
- Чыкпасын буга теңелип,
Кыргыздын кыраан даанасы,
Арбагы анын жар болсун,
Кабылан аттуу бабасы.
Көрүп турган Көкбука,
Көөзүрлүгүн карачы:
Мен чыкпасам чыгаар жок,
Жетилбай кетти ат айдап,
Мен кептенип Сейити,
Чечинип жүрбөйт жылаңач.
Эр Көкбука ошондо,
Атынан түшүп камынып,
Кирген нардай чамынып,
Кийимин чечип жылаңбаш,
Абыл барды жанына,
Көкбуканын кийимин,
Топо кылбай алууга.
Алтынай келип алдына:
-Баатыр элең Көкбука,
Кайрат кылгын сен буга.
Булкуп-жулкуп бек кармап,
Каамурутту камынтпай,
Карчытка салгын колунду.
Чолпонай сага жиберди,
Жөлөгүң бар Сейити.
Камбыл кармап Көкбука,
Кабыргасын кыйратып,
Эзе кармап бөйрөгүн,
Бармагыңды кан кылгын,
Каамурутту нан кылгын.
Арбагы Манас колдосун,
Баргын баатыр жол болсун.
Майдандагы чочкого,
Чолпонайдын саламын,
Алтынайдан көп угуп,
Кара чаар жолборстой,
Катуу тийди октонуп.
Бет келишип балбандар,
Багалектен алышып.
Бар күчтөрүн салышып,
Багалчеги майышып,
Көөдөн тиреп, көз жайнап,
Көпкө турду тайышып.

Ач билектен алышып,
Айабай күчүн салышып.
Ычкыр кашат бел курчоо,
Түрө кармап ошондо,
Тегеретип имерип,
Бирин-бири серпишип,
Серпиштен айла кеткенде,
Торой чалып токтолуп,
Барганча көчүп октолуп,
Ача кармап кол силкип,
Мойундан орой кармашып,
Тизелей түшүп оңолуп,
Кара тер бойдо суу болуп,
Орой торой чалышып,
Койун-колтук алышып,
Кочкордон бетер койушуп,
Кээ-кээде башы кагышып,
Ооруганга чыдабай,
Маңкалары агышып.
Алды артына сүрүшүп,
Бой салышпай түрүшүп.
Кыз Чолпонай ошондо,
Чыдай албай кылындап,
Жез комуздай шыңкылдап:
- Белгим кармап меники,
Билинип калды аныгы.
Чочкону жыккын кырааным,
Бейлеп анын ыгын таап,
Бут кетменин бек тепсеп,
Булкусаң чочко жыгылат.
Үндү угуп Көкбука,
Каамуруттун белине,
Капшыра катуу кармады,
Карчытына чочконун,
Батырып бармак бөйрөккө,
Эзе кармап Көкбука,
Чыдай албай Каамурут,
Эки көзү жайнады.
Кайрат кылып кармарга,
Каамурут шайы калбады.
Бекемдеп кармап Көкбука,
Так көтөрүп калганы.
Сулаймат бели Каамурут,
Кескен дөңгөч өңдөнүп,
Дардайып кулат жатканы.
Эрен баатыр Көкбука,

Башынан аттай чуркады.
Абыл келип алдынан,
Ак дейилде жапканы.
Эки мөөрөй тең келип,
Тендик жолун тапканы.
Ыраазы болуп балбанга,
Эр Сейити кубанды.
Жамбы атуучу карага,
Калбай мерген чубады.
Намысы кетип Сулаймат,
Такаты калбай бойунда,
Шалдайып карап турганы.
Жардам болуп бере албай,
Эки балбан тең өлүп,
Жакырдын жаны тына албай,
Колдобой койду амал жок,
Көзала анын кудайы.
Эси кетип эндиреп,
Элдин арка жагынан,
Жамбы атуучу майданга,
Сулаймат келди кеңгиреп.
Жайык талаа, кең түздө,
Жамбы атуучу майданда,
Атканын жазбас мергендер,
Жабыла келип калганы.
Көз жеткис мунар учуна,
Жыдыманга илингис,
Танага байлап жамбыны,
Асып байлап салышкан.
Мергендер бирден ат койуп,
Ат тизгинин бош койуп,
Кезек менен чубашып,
Жер түзүнө барышып,
Жеңдерин түрүп салышып,
Коломочтоп койушуп.
Колтуктарын чойушуп,
Колуна мылтык алышып,
Жамбы атып жатышты.
Жардап жаткан калың эл,
Тамашага батышты.
Таамай атып жамбыны,
Алган бирөө болбоду.
Нечендери ок атып,
Нечендери жаа тартып,
Ошол кезде Сейити,
Телкүрөң менен чуратып,

Артынан чаңын чубалтып,
Алмабашты дүрмөттөп,
Аттанып чыкса Сейити,
Аңырайып эл тиктеп,
Кыз Кылжыке буралып,
Кырмазы көйнөк чубалып,
Айласын таппай, кыпылдап,
Эт жүрөгү булкулдап,
Ысып барат зыпылдап.
Алтынай менен Чолпонай,
Ал экөөнө чукулдап:
- Аттанды арстан жолборсум,
О дүйнө кеткен айкөлдүн,
Арбагы сени колдосун,
Оорагың чыкты жаш чакта,
Жаза атып кокустан
Жаманатты болбогун!
Телкүрөң менен Сейити,
Кирип келди ошондо,
Тана кылып кылга аскан,
Ал жамбыны бетке алып,
Алмабаш мылтык колго алып.
Атканда дүйнө солк этти,
Майдандагы элдердин,
Жүрөктөрү болк этти.
Байлаган тана кылдары
Түбүнөн тарап ок кетти,
Сүйүнгөндөн Кылжыке,
Бети айдай жарк этти.
Бар алынча каткырып,
Сулайматтын кулакка,
Бул да жетти шаңк этип.
Кызынын үнүн укканда,
Былк этерге шай калбай,
Кара тер басып камыгып,
Кызын карап сүрлөнүп,
Нуру калбай жүзүндө,
Кер сары болду кубарып.
Кызды балам дебе деп,
Кыйалында арманы.
Найза сайыш, жөө күрөш,
Жамбы атыш мөрөйүн,
Баарын койбой алдырып,
Чыкпай турат эсинен,
Чапкан күлүк сур чалыш.
Оодарылып жер асман,

Ошону басып жаткандай.
Башына түштү күлүгү.
Кызыталак кытмыр хан,
Бузук ниет ойунан,
Кеткени жок арылып.
Күн батышта алты дөө,
Артында бар тукуму,
Аларга кабар беришке,
Ойлонду ичте ушуну.
Кылжыке кызы дартынан,
Кыйналган жандын зарпынан.
Аңгычакты болбоду,
Чапкан атын тосорго,
Элдер чубап жөнөдү.
Ат айдаган жасоолдор.
Күүгүм кире күн бата,
Жеткен жерге жаткырып,
Арканды салып кермеге.
Аса байлап салышып,
Эрте туруп ордуна,
Ооздугун чыгартып,
Отту жерге чалдырып.
Сугатын канык кандырып.
Акылман баатыр Жетилбай,
Атын айап баарыдан,
Каралдуу күнү бүткөндө,
Ат өргүтүп жатышты.
Кайберени көп экен,
Кайып атып талаадан,
Төрт күн атты өргүтүп,
Сууту канып күлүктөр,
Сүмбөдөй болуп жарады.
Өрүн-Бешке жеткенде,
Сүйулуп жылдыз таң атып,
Ат чалдырып калганы,
Аш-тамагын жай ичип,
Ат чабуучу балдары.
Качкан күлүк барбы деп,
Чубатып атты санашты.
Балдарды тегиз мингизип,
Суулукка суулук тийгизип,
Каркыра, турна көк желе,
Как ошондой тизишти.
Ай деп этек кагышты.
Алчыланган күлүктөр,
Аркырап жолго киришти.

Ордодо жаткан туу сайып,
Эсептеп күндү санашып,
Болжолдуу күнү болгондо,
Ат келер жагын карашып.
Үч күн мурун алдында,
Сүрөөнчү кеткен алыска.
Ат тосуп алар жатуучу,
Күлүк сүрөп чыгармак,
Абалтан калган нарк ушу.
Эр Сейити чунагың,
Эрдик менен элебей,
Унутуп атты ченебей,
Ордодо жаткан жайма-жай.
Күнү менен кээри жок,
Эриккенде элирип,
Ат чапкан жакты бет алып,
Дүрбү салып карады,
Алты айчылык ыраакты.
Алты аркан бойу келтирген,
Айабаган чоң дүрбү,
Ат карааны көрүнүп,
Алдыга озгон сур чалыш,
Он алты аттын артында,
Жээрде аттын карааны.
Ошол кезде жаныбар,
Ала көөдөн кызыган,
Өөрчүп чуркап калган кез.
Бадалдан чыккан эликтей,
Барган сайын арыштап,
Көздү ирмеп ачканча,
Беш ат артта калыптыр.
Эңкейишке келгенде,
Эликтей колу сайылып,
Үстүндөгү Жетилбай,
Ондоп-солдоп камчы уруп,
Этек жеңи жайылып,
Учкан куштай закымдап,
Куйушкандын кошуусу,
Соорусунда шакылдап.
Төрт айагы тик түшүп,
Көмөлдүрүк сом алтын,
Омууроодо такылдап.
Араандай оозу ачылып,
Жолум үйдөй ак көбүк,
Жол бойуна чачылып,
Ана мына дегиче,

Ачып көздү жумгуча,
Алдына озгон күлүктүн,
Алтоо артта калыптыр.
Урган таштай зыркырап,
Учкан куштай дыркырап,
Туйагы тийген кара таш,
Топурак болуп быркырап.
Жетилбай келет үстүндө,
“Манастап” ураан чакырып.
Басып өтүп төрт атты,
Сур чалышка жакындап,
Жарышы албай жүргөн жел,
Калып калат ыраактап.
Сурчалышка жеткенде,
Ат сүрөгөн керкиттик,
Өткөрүп ийбейт Жээрде атты,
Ортого алып кымтылап,
Көрүп туруп ошону,
Тура албайт Сейит эр чыдап.
Алчылантып Күрөндү,
Качырып кирди камчылап.
Башка кирбей оозуна,
“Манастап” ураан чакырып:
- Көөдөктүк кылып Жетилбай,
Тостуруп элге койупсуң.
Не жүрөсүң кете албай,
Чендеп келсең чет менен,
Жетмекчи элең бул чакка,
Артынып кумду жүрүпсүң,
Алып салбай эмгиче,
Жаадына келбей жүрүптүр,
Канжар кармап колуна,
Жара тартып жиберди,
Артынып жүргөн ал кумун,
Куйулуп куму түгөндү
Опсуз күлүк Жээрде атка,
Куйун ойноп жете албай,
Бөлүнүп калды артына.
Тоскон элге ээ кылбай,
Аркардай таштап арышты,
Арбытып чуркап ат кетти,
Үстүндөгү Жетилбай,
Оозуна алы жете албай.
Жан куткарбас жагалмай,
Жаадай сызган Жээрде атка,
Жандашып учуп жете албай,

Жетилбайдын Сейитке,
Ошондо айткан кеби бу:
Береним Сейит сөзүмдү ук,
Алдымдагы Жээрде аттын,
Жүгүрүшү эң бузук,
Алдыга барып эп болсо,
Туу түбүнөн тосуп тур.
Кулакка салгын сөзүмд?,
Өткөрүп ийбей Жээрде атты,
Кармап калгын өзүмдү.
Өтүп кетсе кокустан,
Жыгылып өлөм доңуздан.
“Жетилбай чынын айтты” - деп,
Кармап муну албасам,
Жыгылаары ырас кеп,
Эр Сейити жаш арстан,
Телкүрөң менен чуу койду,
Кирпик ирмеп ачкыча,
Тууга жетип тосуптур,
Жагалмай жандап жетпеген,
Жетилбай куйун бөлүнгөн.
Жетилбайдын Жээрдеден,
Телкүрөң күлүк мал экен,
Караса Сейит аркасын,
Жетилбайдын Кылжээрде,
Кылымдан ашкан бул Жээрде,
Асыйы толгон жыйырма беш,
Азыркысы Жээрде ат,
Мааникерден кем эмес.
Сээринде жалы жайылып,
Жүгүргөндө тулпарга,
Жер көрүнбөйт таанылып.
Шамдай жарып эки көз,
Ооздук тиштеп баш чайкап,
Сары алтындан жагоосу,
Чагылып күнгө жаркырап,
Арка буттун туйагы,
Үзөңгүгө кагылып,
Оозунан көбүк чачылып,
Куусу угулуп кулакка.
Кирип келди жакындап.
Үстүндөгү Жетилбай,
“Манастап” ураан чакырат.
Эр Сейиттен үн чыкты,
Ач-кыйкырык чуу чыкты.
Алда кандай үн бул деп,

Керкиттик коркуп калтырап.
Аңтарылып кетчүдөй,
Жерге кирди калтылдак.
“Атам Манас арбагы,
Колдогун” - деп Сейити,
Көпчүлүккө көрүнүп,
Көкжал Манас келиши.
Кыбыладан кыргыздап,
Кызыл мунар зыркырап,
Аккула менен айкөлүң,
Артында келет үч арстан,
Кырк баатырдын баарысы,
Ат сүрөшүп келаткан.
Жаш Сейити жолборско,
Баарысы буга жолдош го,
Арбактын баары келиптир,
Атын сүрөп колдошко.
Жээрде аттын алдында,
Соорусу калдуу Аккула,
Куйругун булгап жол баштап,
Айбаты басып ааламды,
Ашкере колдоп арбагы,
Көргөн бенде тура албай,
Көзүнөн жашы тамганы.
Жаш арстан Сейити,
Жандап өтүп тап берип,
Жетилбайды кармады.
Сүйүнгөндөн тура албай,
Көзүнө кара жаш келип.
Кыз Кылжыке, Алтынай.
Абыл менен Чолпонай,
Чоң эне менен Көкбука,
“Манастап” баары бакырып,
Атын айтпай Кылжыке,
“Ата” деп ураан чакырып,
Сары улагын таптырып,
Жетилбай менен Жээрде атка,
Садагасын чаптырып,
Бар байгени кетирбей,
Жаш Сейити эр алды,
Комутта калып керкиттик,
Жай-жайына таркады.
Кыз Кылжыке акыл таап,
Жайандын этин бырчалап,
Канча түркүн аш тамак,
Дайардап муну камдаган,

Тамак берер убагы,
Келип калды ушул чак.
Абыл ылдам бар деди,
Хан Сулаймат атамдын,
Вазирлерин, бектерин,
Керкиттин бүткүл чоңдорун,
Чакырып келе кал деди.
Кобурашып бүткүл эл,
Конокко келди чогулуп.
Сулаймат хан баштаган,
Өңкөй керкит чоңдорго.
Тартылып тамак баарына,
Дасторкону жайылып,
Курма, мейиз, сүт менен,
Шекер, каймак, бал менен,
Баары даамы таттуудан,
Койуу-суйук аралаш,
Баарын куйду тамактан.
Дасторкон жыйнап албастан,
Улантып анын артынан,
Жайандын тартып этинен,
Арпадан тарткан аракты,
Көөкөр менен көтөрүп,
Чөйчөктөргө куйдуруп,
Алтынай менен Чолпонай,
Ал экөөнө сундуруп,
Акылына көндүрүп,
Кыз Кылжыке акылман,
Баарына кылат кызматты.
Элге кызмат кылам деп,
Сулайматтын сөөктөрүн,
Оорутпай туруп сыздатты.
Көпчүлүгү чогулуп,
Кыйал мас болуп күлүндөп,
Жаш арстан Сейити,
Жан айабай кылчалык,
Кылдың кызмат бизге деп,
Ыраазылык билдирип,
Арамдык бүгүп ичине,
Арамзаада Сулаймат,
Актыгы жок кичине,
Кайгыдан кызыл кан өтүп,
Тамак ичпей уу ичип,
Кара күчкө каткырып,
Хан Сулаймат кеп айтып:
- Кадырлап балам Сейити,

Чакырып келдиң биздерди.
Хандыгымды билгизип,
Атандын сөзүн кыйбасаң,
Чогулушкан чоңдорго,
Уйат кылып койбосоң.
Кызмат кылдың мен үчүн,
Арстандыгың билгизип,
Карадөөнү кулаттың,
Керкиттин элин кубанттың,
Көккүмбөздүн кохарын,
Казынага төктүрүп,
Көңүлүмдү куунаттың.
Керкиттиктин элине,
Кенендигиң билгиздиң.
Карадөөнүн казнасын,
Карып менен бакырга,
Жетим-жесир, карыга,
Бөлүп аны бергиздиң,
Кем-керчи жок бул элге,
Арканды балам тийгиздиң.
Канаттуудан Сумурук,
Өзүңө башың ийгиздиң.
Жайанды кармап деңизден,
Жалпы бизге жегиздиң.
Жаадыкөй катын төрт уулун,
Күн тийбеске кетирдиң.
Сайышта балбан сен алдың,
Каргытып күлүк ат чапсак,
Бул мөрөйдү дагы алдың.
Ааламга кетип дүмөгүң,
Аброй атак мен алдым.
Жөө күрөштө балбанды,
Жамбы атышты дагы алдың,
Кетирбедиң башкага,
Сүйүнгөндөн ошондо,
Жарылбай жүрөк калганы,
Ойлосоң өзүм ушундай,
Жан экенсиң таалайлуу.
Кызматыңа өзүңдүн,
Кылжыке кызым турмайлык,
Өз башым сага арнадым.
Турарсың балам далайга,
Жалгыз кызым Кылжыке,
Каадасын толук кылайын,
Кем-керчисин бүтүрүп.
Кеми турат сарамжал,

Эркек бала муунум жок,
Ханда мендей муңдуу жок,
Жалгыздыгым ойлосом,
Жалындап күйүп ичим чок.
Санаам бүгүн бир тынды,
Күйөө балам сен болуп.
Белиме таңуу кылганым,
Каамурут менен Шакмурут,
Эки балбан ал эле.
Эр Көкбука балбаның,
Эбин тапты билесиң.
Жалгызым сенден сурайм,
Маана кылып турарга,
Хан деген атым бар туруп,
Балбансыз жүрөм кандай кеп.
Каралды бүгүн алдыма,
Карадөөнүн кенжесин,
Калтырып кетсең сен мында.
Насыйат кепти мен айтып,
Караан кылсам жаныма,
Ал каршылык кыла албайт,
Өзүң аман турганда,
Эркине аны койбоймун,
Сага каршылык кыларга.
Эрчитип ала кетемин,
Карадөөнүн кенжесин.
Сулаймат турду муну айтып,
Сездирбей туйук кеп айтып,
Хандык наамы бар экен,
Кайната болуп бир чети,
Сураганы бир киши,
“Агарып көөнү калсын” деп,
Берип койуп Сейити.
Чыпылдап бетин тер басып,
Сейити бердим дегенде,
Ант урган жөөт Сулаймат:
- Мен ыраазы, балам сага,
Көөнүмдү кубанттың,
Балалыгын, билгиздиң.
Сездирбей бала Сейитке,
Салмакчы түбү кейишти,
Арамзада түгөнгүр,
Алдап соолап дөө уулун,
Өчтүү кектүү дөөлөргө,
Жибермекчи пейлинде,
Алдаптып койгон жаш баштын,

Кай кылыгын мен айтам.
Муну мындай таштайлы,
Арам ойлуу Сулаймат,
Кастык кылып соңунда,
Өлгөнүнөн баштайлы.

СУЛАЙМАТТЫН ӨЛҮШҮ

Көп ишти баштан кечирген,
Арамдык менен жетилген,
Арбын салып ар түрдүү,
Алдап элди семирген,
Хандык таажы кийгенден,
Далайдын сөөгүн кемирген,
Ичи ала, көзү чаар,
Ичинде турат далай заар.
Берип койгон дөө уулун,
Сейити баатыр курусун,
Сезбей калды жаш арстан,
Узактан келген жумушун.
Көзүрлүк кылды ченебей,
Көзүнө муну бир илбей.
“Ич оорутпай душманга,
Талкалап баарын келгин” - деп,
Так айткан кепти Кененим.
Тогуз жашта аттанган,
Токсонго чыга жашаган,
Ырайым кылбай душманга,
Жалаңкыч сары атанган,
Көптү көргөн карынын,
Сөзүн эстен чыгарган.
Кара ниет Сулаймат,
Кандуу кектүү дөө уулун,
Сураса берип койгонун.
Адам уулун, аздырган,
Кайран дүйнө бекер ай!
Акыл ойлоп ар түрдүү,
Өзүнүн араң ишине,
Дүйнөгө түркүк болгондой,
Сүйүнүп өзү күлүндөп,
Калыңга киши алдым деп,
Калгандарга оштонуп,
Дарбазадан киргенде,
Вазир менен бектерди,
Жалпы баарын кеткин деп,
Ээрчиткен бойдон дөө уулун,

Хан сарайга киргени.
Эшигин илип ичинен:
- Карадөөнүн артында,
Калган жалгыз тукуму,
Ички сырым айтайын,
Кан ичме жинди Сейиттен,
Тирүү сенин жаныңды,
Сурап алдым атайын.
Мен болбосом өзүңдү,
Жайат эле каныңды,
Жарат эле кардыңды,
Кесет эле тилиңди,
Табат эле эбиңди.
Атаңда жазык бар элде,
Эл бүлүнтүп кор кылган,
Энең менен силерди,
Мен байкасам не жазык.
Угуп ичим бек сыздайт,
Карадөөдөй курбумду,
Өлтүрүп аны койуптур,
Ойлоп көрчү кулунум,
Карадөөгө өчөшсөм,
Жалгыз кызым Кылжыке,
Барбайт белем талашып.
Ал Карадөө курдашым,
Акылмандын бири эле.
Эсине алып бир күнү,
Келет эле жарашып,
Аны билип Сулаймат,
Жүрүчүмүн көөнүм жай.
Кан ичме Сейит капташып,
Өлтүрүп аны койуптур.
Эрмектешчү курбумдун,
Эсебин колго бериптир,
Эбегейсиз балбанды,
Эл бүлүнткөн капыр деп,
Эсен койбой жан алып,
Топтуу жандан сен калдың,
Жалгыз кыздан айрылып,
Томсоруп ыйлап мен калдым.
Тартуу кылып башымды,
Сени сурап куткардым.
Башың аман турганда,
Бала болчу сен барсың,
Маана болуп калкалап,
Багып алчу мен бармын.

Кан ичме жинди Сейити,
Жетип койду түбүмө.
Кайгылуу кылып өзүңдү,
Энең менен төрт агаң,
Өлүгүн сага жүктөгөн,
Өткөн иш барбы эсинде?
Ар качан ичим бек ооруйт,
Сага окшогон жетимге.
Мойнуңдан байлап чынжырлап,
Айдап барды көп жерге.
Сен болбосон дөө уулу,
Ал келбейт эле күмбөзгө.
Ачтырып алып кош болбой,
Артып ташты жүктөсө,
Ошончо салып азапты,
Менсиз өзү Сейити,
Сенин каның кечпесе,
Ээрчитип келип эки кул,
Атаңдын эки сулуусун.
Тартып алып көрүнө,
Ал экөөнү бир берсе,
Эзилет экен эт жүрөк,
Ошондой ишти эстесе!
Дөө тукуму дегенден,
Мунун куну бүтпөсө.
Чоң атаң өткөн кызыл алп,
Хан Манастын уулунан.
Бул буруттун эл журту,
Көзала динин билишпейт.
Ишенмек тургай бул динди,
Көздөрүнө илишпейт.
Кара кыргыз уругу,
Кан ичме Манас улугу,
Кашыңдагы Сейити,
Как ошонун тукуму.
Өз атасы Кененим,
Кызыл алпты баш кылып,
Жети дөөнү курутту,
Жетим кылып өзүңдү,
Жолбун иттей улутту.
Тартып алып кызымды,
Томсортуп мени курутту.
Ата-баба түбүнөн,
Мунун кылып жүргөн жумушу.
Кан менен колун жууган,
Кашыңдагы Сейити,

Как ошонун тукуму.
Төбүнөн кепти бүт айтып,
Түйүнүн буга угузду.
Карадөөнүн кенжеси,
Кебине мунун түшүнүп,
Көзүнөн көзүн айырбай,
Карап калып бир далай,
Кеги калган жетим бу,
Сасык тумоо тийгендей,
Кара бойу калчылдап,
Токтоно албай өзүнчө,
Кан ичменин тукуму,
Кайраты кетип бойунан,
Көзүнүн жашы куйулду.
- Элебепмин ханым ай,
Мындай болсо башынан,
Кадамын мунун катырбай,
Карааның тийип падышам,
Канымды айрып сен алдың,
Мындан мурун Сейиттин,
Кабарын анык укпапмын.
Карчалышкан заманда,
Кылып жүргөн иш экен.
Алты ата кылып тукумун,
Дөөлөрдүн башын жеп жүргөн.
Атам бүгүн сен болдуң,
Алдыңда уулуң мен болдум.
Уруксатың бер мага ,
Кызматыңды кылайын.
Келген бала Сейиттин,
Атасынан бер жакка,
Өткөргөн элге сыры көп,
Ойлоп көрсөм бул күндө,
Кегимди алсам экен деп,
Кезенип жүргөн киши көп.
Кектеп жүргөн ушуга,
Бар экен бүткүл кылымда.
Кыдырайын жер бетин,
Чогултуп келип дөөлөрдү,
Көрсөтөлү өнөрдү,
Дөө балдары жыйылып,
Сейитини сойолу,
Калсын кыргыз кыйылып.
Кыйраталы сындырып,
Кыргыздардын түркүгүн,
Тилин суудай сууталы,

Кененимдин күкүгүн.
Билбегени эң жаман,
Көзаланын динини,
Түпкүлүгү Сейиттин,
Каралыгы билинди.
Канча түрдүү өнөрдү,
Энекем мага билдирген –
Сууга кирсем балыктай,
Чөгүп кетип өлбөймүн,
Кандай бийик тоо болсо,
Туйукталып калбаймын.
Көгүчкөн болуп көкөлөп,
Көккө чыгып жөнөймүн.
Бир айлык жолго бир күндө,
Барып келиш өнөрүм,
Жанымды айрып алыпсың,
Жаныңда жүрүп өлөйүн.
Жаныңдан кетпей бөлүнүп,
Кызматыңды кылайын.
Дөө уулунан кеп угуп,
Түпкө жетер Сулаймат,
Түпкүлүктүү кеп айтат:
- Акылы артык дөө уулу,
Калбады менин арманым,
Кабарын айтам далайдын,
Каттай жаттап сен алгын.
Аркайган ала тоо болсо,
Көз кайкыган суу болсо,
Туйуктанбас адатың,
Серпишкен жоого жарачу,
Эрлерге сени жумшайын.
Канатың серпип сен баргын,
Күн батыштын жерине,
Жети дөөнүн элине,
Кененим сойгон дөөлөрдүн,
Ат көтөргүс жөөлөрдүн,
Артында калган тукумун,
Аныктап уккун ушуну.
Көзгө атар Кылмерген,
Атактуу баатыр Сурмерген,
Анын айткын уулуна,
Суу түбүндө Суумерген,
Атагы бар кыйын жан,
Баатырдык бар, өнөр бар,
Анык мерген өзү ал,
Кылымдан ашкан жан эле,

Анын улуу азыр бар.
Айтымуштун элинде,
Көйкап тоонун бетинде,
Акым, Шакым эки дөө,
Атагы бар ал экөө,
Алардын бар тукуму.
Карала атчан Калыбек,
Аны менен беттешип,
Тирүү калыш кыйын кеп,
Калыбек өлгөн башында,
Кененимдин урушта,
Анын уулу зор Калча,
Атасындай атанып,
Атагы чыккан чоң балбан,
Ага дегин кабарды.
Бозчаар минген Боронбай,
Жер алдына кеткендей,
Бал болсо өзү келсин де,
Жок болсо аны издебе,
Бар болсо уулу Боронбай,
Ал дагы келсин бул жайга.
Ат минбеген өзү жөө,
Ааламга дүмөк салган дөө,
Жору куйрук кызыл алп,
Андан калган Карадөө,
Атасындай эр эле,
Анын көзү дагы өтүп,
Аркасында саркынды,
Ар өнөргө машың бар.
Жоого чыгаар жашың бар.
Кенже дөө өзүң турасың,
Жайы менен аларга,
Жакшы сөздү кыласың.
Кан ичме Манас тукуму, -
Кененимдин Сейити,
Келип Керкит шаарына,
Менин атам Карадөө,
Энем менен, төрт агам,
Өлтүрүп жалгыз мен калдым,
Хан Сулаймат ал келбей,
Жалгыз кызы Кылжыке,
Шаары керкит элине,
Ээ боло албай ал калды.
Сумурук биздин колдо эле,
Бошотуп аны бир алды.
Көккүмбөздү талкалап,

Кохарын ташып зар алды.
Атышып да, чабышып,
Алы келбей ушуга,
Сулаймат ханым баргын деп,
Силерди карай жумшады.
Атабызды сойгон кан ичме,
Аркасында Сейити,
Келип турса Керкитте,
Кабар кылбай бизге деп,
Көөндөрү менден калабы.
Алты дөөнүн тукуму,
Айтып кабар кылып кой.
Эстесе булар атасын,
Баары келип бул жерге,
Атанын кунун кууп алсын.
Талатып бүткүл шаарымды,
Тартууга берип кызымды,
Мен куткардым башымды.
Көңүлдөн кайгы арылтып,
Күн батыштын жээгинде,
Биргелеш хандар биз элек.
Намысым алып береби,
Аны дагы айткын деп,
Жиберди эле сиздерге,
Кабарым менин ушул деп,
Баарын айткын ага деп,
Сулаймат мени жумшады.
Келген жумуш ушул деп,
Кабар салып сен кайткын.
Көбү билбей жүргөндүр,
Келип турат Керкитке,
Кененимдин Сейити,
Кетирбей кармап жоо алсын,
Менин кызым Кылжыке,
Жараса аны бирөө алсын,
Алтынай менен Чолпонай,
Ааламдан чыккан сулуулар,
Жетесиз кулга алдырбай,
Экөө алсын экөөнү,
Көмөлөтсө Сейитти,
Көккүмбөздүн кохарын,
Көзүн ойгон эр алсын.
Кек алып берсе душмандан,
Жоого минер Суртулпар,
Жоругу ашкан бул бир мал,
Ааламда жок дүнүйөм бар,

Казына оозун ачамын,
Катка кошуп бирөө алсын.
Бар жумушту бүтүрсөм,
Башыңа таажы кийинип,
Хан тактыда олтурчу,
Эсен турсаң сен барсың.
Келбесин мында мен үчүн,
Ата кунун кууп алсын.
Көзала динин сыйласын,
Эр намысы бар болсо,
Калбай келсин баарысы.
Бир айдан ашып кетпесин,
Кечикпестен бат келсин.
Урушаар жоосу Сейити,
Оңой олтоң дебесин.
Колбутуп аскер жам кылып,
Койбой баарын айдасын,
Үйүр агып сел келсин,
Астын үстүн көп келсин,
Жаалы катуу эр келсин,
Жалмандаган шер келсин,
Жалындап күйгөн от келсин,
Жайнаган кызыл чок келсин,
Мылтык атып, жаа тартып,
Жамгырдай түшкөн ок келсин,
Баатырлардын тукуму,
Баары калбай бүт келсин.
Уулу жоктун иниси,
Калбасын андан бир киши.
Таайы менен жээн келсин,
Такыр калбай бүт келсин.
Найза сайар калбасын,
Чокморлуу жатып албасын.
Балта чабар мыктуудан,
Кылычка андес ыктуудан,
Күрөшкөндү жыкчуудан,
Калбай баары бүт келсин.
Өлүмдүн жайын билбеген,
Баатырдын келсин баарысы,
Ар өнөргө машыккан,
Артыкча туулган жан келсин,
Өткүр кыйын куу келсин,
Укпай калдык дебесин.
Күн жыйырмага толгондо,
Болжоп муну узатам.
Жан жүрбөстүн чөлүнө,

Каары катуу Сейитке,
Кармашар жери мына ушул.
Кызыл кум жайын мен айтам,
Айбан чалаар чөбү жок,
Адам ичер кудук жок,
Аккан булак дагы жок.
Барган адам кысылат,
Кыйналып күйгөн ысыкка.
Ошондой жерде жеңбесе,
Буга табар даба жок.
Кызыл кумда жеңбесе,
Адам уулу жеңе албайт
Суу ичкен жандар тура албайт,
Суу ичпей чөлгө көнүккөн,
Чөл айбаны көп жашайт.
Адамга кастык кылуучу,
Арбын болот жандары –
Кескелдирик, бөйөн, чайан,
Жапанда тымсак мекени,
Адам уулу ал чөлдөн,
Барган тирүү келбеген,
Канаттуудан жашаган,
Төө куш деген анда бар,
Күн тийгенде бул чөлгө,
Бут сала албайт эч бир жан.
Эртеден кечке күн кайнап,
Кумга койгон суу кайнап,
Таң атканча дем албай,
Ысык болуп дем чыкпай,
Сыдырым согуп жел чыкпай,
Ысыктыгы ушундай.
Кыйалымда Сейити,
Ошол чөлдө бир кыйрайт.
Минген аты Телкүрөң,
Суудан калып кан катса,
Чөптөн калып карды ачса,
Мээ кайнаган ысыкта,
Бок кайнаган сасыкта,
Амалсыз болуп алдырат,
Жаш Сейити ушунда.
Тогуз күндөн ашпаган,
Өлчөп суусун мен берем,
Азгаштырып жиберем.
Чөлдөн өтүп кетпесин,
Отуз күнгө калбастан,
Болжолдуу күндө келерсиң.

Суулуу жерге жеткирсең,
Баарындан агат кызыл кан.
Тирүү кетсе Сейити,
Күн батыштын тарабын,
Коондой тилип кардыңды,
Койдой кесет башыңды,
Ханың менен караңды,
Карың менен жашыңды.
Атасы Манас кан ичме,
Кадамы жеткен баар жерге.
Кадимтен киши барбаган,
Беттешип бенде жеңбеген,
Анжу, манжу, каңгайга,
Алтымыш капка Бейжинге,
Солон, калмак, кытайга,
Чуулган салып башында,
Тартып алган тактасын.
Кокусунан кол салып,
Койгон эмес баарысын.
Кутулуп мындан калбаган,
Кол салышкан нечен жан,
Уулу экен Семетей,
Менменсиген эрди алган.
Белдүүнүн баарын кыйраткан,
Манасты жеңген жоону алган,
Айтылып мындан кеп калган.
Бейжинден алым бул алган,
Периден тандап кыз алган.
Шагы сынбай душмандан,
Тирүү калып кутулган.
Уулу калган Сейтек,
Ат көтөрбөс болгон жөө,
Тогузунда Сейтек,
Жедигерге чуу салган.
Чоң Кыязды омокоргон,
Сейтек уулу Кененим,
Жети дөөнү кыйраткан,
Тогузунда аттанган,
Жалаңкыч Сарык атанган.
Баласы анын Сейити,
Жер түгөткөн тушу бу.
Атасынан тукуму,
Артык чыгат башынан,
Каны тамса күчөгөн,
Тукуму өсүп түтөгөн,
Кандуудан калган уул бу.

Кабарын айтып баарыга,
Камындырып ала кел,
Оңой жоо көрүп камынбай,
Өздөрү келип калбасын.
Өткөрүп ийсек бул чөлдөн,
Өзгөчө салат кейишти.
Өз элинди унутпай,
Үйрү тобун ала кел.
Колуна бүгүн тийгендей,
Дүйнөнүн тирек түркүгү,
Кытмыр хан айтып бул сөздү,
Дөө уулуна угузду.
Дөө уулунун жайы бул,
Сулайматтан өйдөрөөк,
Баарын билген жөөт бул.
Сулаймат айткан жерлердин,
Баарын билет дөө уулу.
Сулайматтан жакшыраак,
Көбүн билет дөө уулу,
Хан тактасы койулган,
Шаарын билет дөө уулу.
Кызматы жаккан элине,
Эрин билет дөө уулу.
Баатыр менен балбанын,
Беттешкенин алганын,
Такыр билет дөө уулу,
Айтылган сөздүн учурун,
Алчы-таасын калтырбай,
Баарын билет дөө уулу.
Айткан кепти калтырбай,
Жатка билет дөө уулу.
Бөгө менен чигесин,
Анык билет дөө уулу.
Бир сөз айрып миң түрдүү,
Зири менен зеберин,
Канык билет дөө уулу.
Сөз ичинен сыр тартып,
Икир–чикир арамдык,
Илмегин билет дөө уулу.
Бузуп айтып, түз айтыш,
Улантпай сөздү үзө айтыш,
Түрүн билет дөө уулу.
Эритип айтыш, тоң айтыш,
Ээси жокко чоң айтыш,
Эстүүсүнө оң айтыш,
Эбин билет дөө уулу.

Кара күчкө каткырып,
Жер алдынан суу чачып,
Баамын билет дөө уулу.
Жакшы айтып күйдүрүш,
Жаман айтып күлдүрүш,
Кези келсе ардантып,
Эби келсе сүйүнтүш,
Таамай айтып күйүнтүш,
Ачык айтып түнүлтүш,
Чынын айтып эритиш,
Ыгын билет дөө уулу.
Жүз кубулуп кылчакташ,
Түлкү болуп бултакташ,
Ашырып сүйлөп эр макташ,
Чала күлүп ырсакташ,
Жалооруп жалган жыртакташ,
Ичинде бүгүп кир сакташ,
Оозу менен оң айтыш,
Билгизбей туруп сыр тартыш,
Арбын билет дөө уулу.
Арбын менен турабы,
Андан качып кутулбайт,
Ар тарабын дөө уулу,
Абайлабай ал калбайт,
Көөнүнө түйүп кек сактап,
Арзан менен унутпайт,
Арам өлгөн дөө уулу.
Көгүчкөн болуп көкөлөп,
Көйкап тоону бет алып,
Өчүгүшкөн дөөлөрдөн,
Өзүндө калган уулду таап,
Кабар айтып кайтышы,
Алты күндөн аз эле ашпайт,
Жетпей калып чынында,
Кемип мүчүп ал калбайт.
Бура сүйлөп башкага,
Которулсун кебибиз.
Нээтинде түйүп арамдык,
Өзүнүн жалгыз кызына,
Кенедей жок адалдык,
Хан Сулаймат тактада,
Түндү күрмөп бек санап,
Дөө уулунун болжолун,
Унутуп калам деп санап,
Береки душман Сейити,
Беш күндөн кийин кетсе деп,

Таамай он күн жол жүрүп,
Болжогон чөлгө жетсе деп,
Калкына кылып жардыгын,
Казыналык кызыл нар,
Тандап онду алдырып,
Азык-түлүк зар артып,
Ар буруудан тон артып,
Жөнөтмөк болуп узатып,
Кетээрге жакын кез болуп,
Эр Сейити жаш арстан,
Көкбука менен Жетилбай,
Чолпонай менен Алтынай,
Чакырып алып жанына,
Карадөөнүн казына,
Карыптарга тараткан.
Ашып калган бир канча,
Алтын менен күмүштөн,
Санаты арбын көп нарга,
Жүктөтүп келип алдына,
Энчи берди буларга.
Ала албай жүргөн ашыгын,
Алып берип буларга,
Акыл насаат сөз айтып,
Кудус менен Багдатка,
Элимди тапкын деп айтып,
Кол алышып коштошуп,
Узатып койду элине.
Жетилбай менен Көкбука:
- Өмүр бойу кызматка,
Салаар болсоң арстаным,
Биз дайарбыз анда,- деп,
Убадалуу сөз айтып,
Сулуусу тийип колуна,
Кубанышып кош айтып,
Жээрде атты Жетилбай,
Кыз Кылжыке минерге,
Тартуу кылып ал берди.
Ача тилдүү кош сөздүү,
Түгөнүп кеткен Сулаймат,
Сейитинин үстүнө,
Басып кирди ошол кез.
Ичинде сүйбөй кулжуңдап,
Туйгузбай сөзүн балага,
Сымаптай болуп кылтылдап,
Кара күчкө каткырып,
Карыган доңуз кеп салат:

- Чырагым күйгөн Сейити,
Маңдайда күнүм Кылжыке,
Тилеймин өмүр силерге,
Көзүм өтүп кеткиче.
Сулаймат кызын Сейитке,
Теңтушу таап берди деп,
Оорагым кетет ар жерге.
Оо, балам оорак эмеспи,
Күйөөм Сейит дээрге.
Бириң, чолпон, бириң ай,
Менин көөнүм болду жай.
Ырыскы багым экөөңсүң,
Башымда таажы бөркүмсүң,
Сен экөөңдөн өтүнөм,
Ынтымактуу жүрүшүң.
Тайгаланчу тактамды,
Кайра жөлөп тургуздуң.
Даңкымды элге дүң кылып,
Карыганда атымды,
Калайыкка угуздуң.
Пайдаңды мага тийгизген,
Баатыр Манас уулусуң.
Уйат экен ойлосом,
Өңгө күйөө кептентип,
Кыз капшырып турушуң.
Жериң алыс, жол чалыш,
Эртеңки күнү эртелеп,
Элим чыксын узатып.
Эки күндөн ашырбай,
Насаат айтып көп элге,
Жандырып балам жибергин.
Чаалыгып арып чарчабас,
Салып ийем чоң жолго,
Тапшырып элге муну айтып,
Таласка барса узатып,
Келе албайт кайра эл кайтып.
Сейити менен Кылжыке,
Өзүнөр балам кеткиле.
Улуу жол менен жам жайкыт.
Жоого тийчү эмедей,
Ызылдатып көп элди,
Ээрчитип албай бекерге.
Муну айтып калп эле,
Ыйламыш болду Сулаймат.
Ордого келип эл толуп,
Узата турган чак болуп,

Доолбасы кагылып,
Коңгуроосу чалынып,
Кетээрин угуп Сейиттин,
Жетим жесир, карыптын,
Баары келди жабылып.
Кол беришип кош айтып,
Жолуң ачык болсун деп,
Бата, дуба мол айтып,
Касканактап эл калды,
Абыл менен энесин,
Кыз Кылжыке кошо алды.
Кырк элүүчө жан болду,
Узатып элден басканы.
Эки күн булар жол басып,
Шаардан чыкты узатып,
Сулаймат айткан басарда,
Жан жүрбөстүн чөлүнө,
Баштап булар чубашып,
Сулаймат кеби жаадында,
Эл кетсин деп шаарына,
Кош айтышып эл жанмак,
Болжолу болгон чагында,
Эр Сейити баатырың,
“Көөнү калаар атамдын,
Албай койсом бергенин,
Кербенчи болуп жүрбөй” - деп,
Артып берген зарларын,
Бөлүп элге таратты.
Бештен бөлүп он нарды,
Жаратып эки ат алды,
Абыл менен энесин,
Тон асылын кийгизип,
Ат мыктысын мингизип,
Жолдош алып жөнөдү.
Айалдабай жол басып,
Жанжүрбөстүн чөлүнө,
Жан чыдабас ысыкка,
Мээ кайнаган сасыкка.
Мелтиреген куу кумга,
Бет алып келди чынында.
Ордодо жаткан Сулаймат,
Узаткан элден кеп угуп,
Жанжүрбөстүн кумуна,
Кирип кетти деп угуп,
Омкоро тартып алгандай,
Өтө жаман сүйүнүп,

Сагызгандай шакылдап,
Кемпирине жүгүрүп,
Катыны эркек туугандай,
Көөнү өсүп жаркылдап.
Кылжыкенин энеси,
Киши менен кээри жок,
Желбегей чапан жамынып,
Жолу алыс, эл ыраак,
Кызымды көрбөй калам деп,
Капаланып кайгырып,
Жүрчү эле талаада.
Келе калып кемпирге,
Шакылыктап каткырып,
Айткан кеби мына бул:
- Капа болбой тура тур,
Аман болсо дөө уулу,
Алып келет кызыңды.
Жанжүрбөстүн кызыл кум,
Сейити кеткен жер ушул,
Мээ кайнаган ысык чөп,
Андай нечен кызык көп.
Жымылдап мунар закымдап,
Күүгүм кирсе күн батып,
Кумдан чыгат ысык жел,
Бетке тийет жалындап,
Үп этип шамал чыкпаган,
Кызыл жалын бургуган,
Куму кызыл оргуган,
Аркыраган шамал жок,
Дымып ысып жел чыкпайт,
Ысык учуп закымдап.
Мелтиреп жаткан кайрак чөл,
Кыргоол барса жазган чөл,
Куйругу күйүп качкан чөл,
Кулан барса жазган чөл,
Туйагы күйүп качкан чөл,
Таз адам барса жазган чөл,
Маңдайы күйүп качкан чөл,
Тентиген киши өлгөн чөл,
Тилеги мунун каткан чөл,
Томсоруп талаа кызыл кум,
Эшилген кум ысык чөл,
Бөйөн, чайан, таш бака,
Мекен кылган ысык чөл,
Кескелдирик, батмачык,
Кенен жыргап жаткан чөл.

Тумсак жылан аралаш,
Куму жылып аккан чөл.
Кан соргуч киле, сары эшек,
Жашап жаткан жапан чөл,
Кызыл сур болуп кубулжуп,
Төшүн жайып жаткан чөл,
Тирүү киши чыкпаган,
Тилеги мунун каткан чөл,
Баскан жандар кумуна,
Тизесинен баткан чөл,
Кадимтен бери бул кумга,
Кадамы каткан кирген чөл.
Кирген жан аман чыкпаган,
Күйгүзүп ысык каптаган,
Каргышка кеткен кайран чөл,
Барган адам өлгөн чөл,
Баш балааны көргөн чөл.
Падышалар барган чөл,
Баары калбай өлгөн чөл.
Таажы кийген далайлар,
Дайынын таппай өлгөн чөл.
Баатырлардан барган чөл,
Барганын тирүү койбогон,
Балакет баскан курган чөл,
Шамал болбой жел чыкпай,
Жайы кышы жаткан чөл.
Шамал чыкса кокустан,
Кум астына көмгөн чөл,
Тулпарлар басып өтө албай,
Азууларын аркайтып,
Кабыргасын каркайтып,
Ар жеринде жаткан чөл.
Эр өлүгү бир тоодой,
Куму басып жаткан чөл.
Барганды аман калтырбай,
Балакетке салган чөл.
Азыткы ээлеп алган чөл,
Албарсты ойноп канган чөл.
Мисти мийан көп айбан,
Көөнүн мында ачкан чөл.
Султан, Абумисилим,
Жолдон азып баскан чөл,
Жүз сексен миң аскери,
Чыга албай өлгөн кандуу чөл.
Тогуз айлык узун чөл,
Томсоруп жаткан кандуу чөл.

Алты жүз нече кишини,
Көтөрүп Абумисилим,
Араң чыккан ушул чөл.
Алты айлык жайык чөл,
Ошол жердин баарысы,
Жайнап жаткан кызыл кум.
Жаш Сейити чунагың,
Барып кирген кум ушул.
Балакет баскан Сулаймат,
Салып койгон жолу бул.
Атынан башка маана жок.
Чөл четине чыгам деп,
Тогуз күнү жол жүрүп,
Оргутан кызыл куу кумга,
Абдан кирди жаш арстан.
Энеси, Абыл, Кылжыке,
Ысыкта чыдап жүрө албай,
Кыйамат келди башына.
Тилдери аттын чубалып,
Тизесинде салаңдап,
Кеберсип эрди жарылып,
Айабай суусап бек чаңкап,
Көзү соолуп суусундан,
Тынуусу демге кысылып,
Кара тер бойдон сызылып,
Барган сайын от чыгып,
Балакеттүү кум ысык.
Азык-түлүк түгөнгөн,
Азапта булар калган кез,
Сейитиден башкасы,
Амалы анык кеткен кез.
Баранды деген дарак бар,
Көлөкөсү далай бар.
Кум басып турса туйагы,
Куйкалап кетчү чөл экен,
Ат көрпөчө баарысын,
Жайып кумга салдырып,
Ат байлашып үстүнө,
Барандынын көлөкө,
Азык ичип, дем алып,
Кетебиз деп ашыгып,
Болуп жаткан шашылып.
Карбалас булар жатканда,
Бура тартып кебибиз,
Кетсин эми башкага.
Хан Сулаймат сураса,

Берип койгон дөө уулу,
Салат кыйла дүмөктү.
Кан чакырчу дөө уулу.
Ирмесе канат бир серпип,
Бир айлык жолго бир күндө,
Жеткен мунун өнөрү.
Учкан күнү керкиттен,
Айтүбүнүн жерине,
Шукшурманын элине,
Көгүчкөн болуп дөө уулу,
Төбөсүнө келгенде,
Сымап болуп төгүлдү,
Хан тактыда Шукшурма,
Кашына келип бул турду.
Сулайматтын бүт сөзүн,
Буга айтып туйунтту:
- Эр намысың бар болсо,
Кан ичменин уулунан,
Атаңдын кунун алгын сен.
Сулайматтын тартуудан,
Шукшурма куру калба, - деп.
Каары катуу Шукшурма,
Кененим уулу дегенде,
Бузулуп өңү кубарып:
- Каны айдап келгенби,
Менин жайым укпаган,
Кандай неме?- деди.
Ыраазы болдум ханыңа,
Айтпай койуп кетирсе,
Тирүү жердин бетине,
Койбойт элем ханыңды.
Акылга туура тунуптур,
Жан жүрбөстүн чөлүнө,
Чачайын анын канын!- деп.
Күнүн болжоп сөз күрмөп,
Казаптанып Шукшурма,
Түшүрүп өкүм калкына,
Алты мүйүз Шүдүгүт,
Букасын минип ашыгып,
Көк темирин артынып,
Отуз миң аскер жан кылып,
Жүрүп кетти бул чочко.
Аккан дайра жерине,
Суктанманын элине,
Төбөсүнөн ылдыйлап,
Коргошун болуп куйулуп,

Кечки дигер мезгилде,
Керебет алтын тактада,
Жаткан кезде Суктанма.
- Жатасыңбы чалкалап,
Атанды сойгон канкордун,
Уулу жатса Керкитте,
Атадан туулбай жерге кир,
Кунун албай бул кезге?
Кабар кылам мен сага,
Сулаймат кызы Кылжыке,
Тартып алып олжо деп,
Жан жүрбөстүн чөлүнө,
Кирип кетти бул кезде.
Атанын жетик уулу экен,
Шукшурма кетти артынан.
Сен жатасың жам-жайкыт,
Кабар кылбай мен калсам,
Көзала дини урбайбы,
Кудайдын калып каарына,
Хан Сулаймат Керкитте,
Кеңешкен кеп бул эле,
Айтып койгун сага деп.
Одурайган бул чочко,
Кайда экенин биле албай,
Жүргөн экен бул чакта.
- Күн батыштын четине,
Уурданып келип кыз алып,
Коркуп менин каарымдан,
Кеткенин кара түн батып!
Жеткирбей Талас жерине,
Мен табамын эсебин!
Каарданып карарып,
Өткөн күндүн баарысы,
Алдына бирден саналып,
Өңкөй элдин баарына,
Кабар кылып бул чочко,
Жер чаңдатып сексен миң,
Кошуун салып артына,
Жабыр салып калкына,
Желмаيان төөсүн алдырып,
Жеп ийичү немедей,
Кап сени деп, үшкүрүп,
Буттай темир курчанып:
- Кененими турмайлык,
Таласын чаап алам!- деп,
Дөө уулун улам жемелеп.

Керкиттеги кезинде,
Мага кабар кылбай деп.
Аттанды капыр дүңгүрөп,
Ар өнөргө машыккан,
Жүргөнүн анын жан билбес,
Каапыр чочко дөө уулу,
Көйкап тоонун бетинде,
Акымдын уулу Акы дөө,
Шакымдын уулу Шатыке,
Атагы чыккан бул экөө,
Олтурганда тактада,
Күн нурунда көрүнүп,
Көлөкөлөп бөлүнүп,
Элөөсүздөн кабылып,
Көзүнө келип көрүнүп:
- Акы менен Шатыке,
Урматтуу улук эки дөө,
Учураша келдим мен,
Сулаймат хандын бир сөзүн,
Ала келдим силерге.
Оорагыңды уккан эл,
Ыйбаа кылат силерден.
Жалаңгыч Сарык тукуму,
Күн батышка келген бу.
Керкиттин ханы Сулаймат,
“Кабар айтпай биз калып,
Кыйыгына калбайлы.
Атасындай эр болсо,
Акын менен Шакымдын,
Кунун алсын”- деди эле.
Атам менен төрт агам,
Энемди кошуп кан ичме,
Сойуп койду жөн эле.
Көккүмбөздү талкалап,
Кохарын алды дорболоп.
Атам сойгон жети дөө.
Калган тукум бар болсо,
Такыр сойуп тынам дейт.
Сулаймат кызы Кылжыке,
Өзү алды олжолоп.
Атам алып келди эле,
Кудустук эки сулууну,
Ээрчитип келип эки кул,
Аларга берди жөн эле.
Барсаңар баатыр чыныңды айт,
Алтынай менен Чолпонай,

Сулууларды алгыла.
Мейлиң баргын, мейлиң кой,
Чоң Калчага барамын,
Кабар айтып жанамын.
Айтпай мага койду деп,
Казабына калбаймын.
Казаптанып эки дөө,
Акы менен Шатыке,
Ач-кыйкырык чуу салды,
Элине азап бир салды.
“Аттангын аскер азыр”, - деп,
Буйрук кылып кат жазды.
Белдүүдөн эчен эр алган,
Беттешкенин муң кылган,
Белгисиз жерге жол салып.
Белсенип аскер айдаган,
Талкалап нечен шаар алган,
Мурунтан бери бул экөө,
Кылып жүргөн адаты.
Тулпар атты токутуп,
Муздай темир курчанып,
Казабына карк толуп,
Каардуу чочко эки дөө,
Санаты кырдан сексен миң.
Колбутуп черүү кол айдап,
Жан жүрбөстүн чөлүнө,
Ат айабай жол тартты.
Кылым дүйнө жер бетин,
Кыдыратып айланып,
Көнүп болгон дөө уулу,
Күн батыштын четинде,
Көйкап тоонун бетинде.
Чалкалап жаткан хан Калча,
Жаасы катуу эр Калча,
Асмандап учуп көкөлөп.
Булуттун учуп үстүнөн,
Хан Калчанын үстүнөн,
Жаадыкөй каапыр дөө уулу,
Жамгыр болуп төгүлүп.
Хан жанына келгенде,
Каадасынча бүгүлүп,
Көзүнүн жашы төгүлүп:
- Алдыңа келдим хан Калча,
Айтар дартым бир канча.
Хан Сулаймат дегенге,
Кабар айтып угузду,

Өз башынан өткөндү,
Бир-бирден буга туйунтту:
- Барып калсаң ханым, ай,
Атанын кунун кууп алып,
Кыз Кылжыке сулууну,
Олжо кылып аны алып,
Намысымды кетирбей,
Алып бергин мага,- деп.
Кошуп айтты жана да,
Хан Сулаймат айткан кеп.
Күн батышта дөөлөрдүн,
Ханы эле Калыбек,
Азыркысын бар элге,
Өзүң жалгыз хан элең.
Хан Калчанын буйрук деп,
Кабар кылып келдим мен.
Суктанма менен Шукшурма,
Акы менен Шатыке,
Аскери менен айдагын.
Жер жүзүндө бар жанга,
Оорагыңды жайгамын.
Арзан эмес кан ичме,
Ал Манастын тукуму,
Жан жүрбөстүн чөлүнө,
Болжоп аны жибердик.
Кармашаар жерин мына ушу.
Кабарын угуп хан Калча.
Каарданып сүрдөнүп,
Түгү тешип соотун,
Кийип кирди бу Калча.
Жан алчудай түрдөнүп,
Жаасы катуу бул Калча ,
Жүрүчү экен башында,
Кошуун курап кол чайкап,
Таласты барып чапмакка.
Үшкүрүгү таш жарып.
Көзүнөн жалын от жанып,
Жүзүн жууп аш ичпей,
Казабына карк толуп:
- Кененимдин уулу эмес,
Андан нары жол тартып,
Так Таласка барам, - деп.
Кененимди өлтүрүп,
Жалаңкыч атын өчүрүп,
Алтымыш уруу алашты,
Сапырып ийип тынам, - деп.

Укум тукум кыргыздын,
Ааламдан атын өчүрүп,
Бир муратка жетем! - деп.
Күңгүрөнсө Калчанын,
Каарына жан чыдап,
Каршы алдына тура албайт.
Көйкап элин колбутуп,
Жүз миңге аскер карк толуп,
Күн батышта дөөлөрдөн,
Алдына кеткен көп колду,
Өкүмүнө көндүрүп,
Төбөсүндө зор Калча,
Бул аттанды дүңгүрөп.
Капыр чочко дөө уулу,
Кайра тартты бурулуп,
Жер алдынан Боронбай,
Чыкпасын билет анык бу.
Өз элинен бул келип,
Катын эркек дебестен,
Кызыл алптын элинен,
Толтуруп жүз миң кол алып,
Каарынан коркуп Калчанын,
Аркасы келип кошулуп,
Алдынкысы токтолуп,
Жетик туулган дөө уулу,
Кызыл желек туу кармап,
Кыбыла жаткан жер чаңдап.
Кектүүлөрдү бүт айдап,
Көгүчкөн болуп көккө учуп,
Карадөөнүн кенжеси,
Капыр жол баштап,
Жан жүрбөстүн чөлүндө,
Кененим уулу Сейитке,
Бала кетти салмакчы.
Отуз күндү бул капыр,
Көңүлүндө жат кылып,
Арттырып бир күн жибербей,
Айдап келди мамынтип.
Туу кармаган Суктанма,
Түртүшүп бенде жеңе албас,
Бул замандын балбаны,
Төө чыдайт деп ысыкка,
Төө минген аскер түмөн миң.
Шукшурма чочко кол айдап,
Жер чаңдатып катуу айдап,
Шүдүнгүт минген Шукшурма

Бүркөлгөн күндөй чүмкөлүп,
Кирпик ирмеп көз ачса,
Жаасы катуу Шукшурма,
Адамдан түрү бир башка,
Алты мүйүз уй минген,
Аскери бар бир канча.
Акы менен Шатыке,
Ага-ини уул эле.
Атанын кунун алсак деп,
Алп Манастын уулунан,
Очогорун октошуп,
Колумсага ок салып,
Соруучудай кумсарып,
Ажыдаардай ышкырып,
Ысык чөлгө чыдабай,
Ылаалап керки бышкырып,
Кызыл туман чыккан чаң,
Сексен байрак туу алган,
Бул экөө жеткир тукуму,
Беттешкенин кыйраткан.
Бейлебей ысык кумду анча,
Калдайып туман буу каптап,
Аркасынан чыккан чаң,
Аңтарылып кеткендей,
Абайласа жер-асман,
Буртулдап кызыл кум учуп,
Асманда булут токтобой,
Бузулуп булут ар кайда,
Калыбектин баласы,
Атасын тарткан чоң Калча,
Тоодой бойу бир барча,
Каары катуу күркүрөп,
Ант кылып чыккан үйүнөн,
Кезенип өзү жөнөөрдө:
- Атамдын кунун алам, - деп,
Сейитке мүшкүл салам, - деп,
Селдей канын агызып,
Куураган чөлгө жайам, - деп.
Колумду айдап бөлүнтпөй,
Таласына барам, - деп,
Кененимди өлтүрүп,
Атамдын кегин алам деп.
Ак калпак кыргыз бурутту,
Айак асты кылам деп,
Талас кайда биле албай,
Жүрүчү элем кайгы жеп.

Ата-бала экөөнү,
Бул дүйнөдөн көчүрөм,
Кененим Сейит дедирбей,
Булардын атын өчүрөм.
Айтканымды кылам деп.
Топурагын тоз кылып,
Сапырып ийип тынам! - деп.
Салтанаттуу чоң Калча,
Минген аты Көкала,
Бетинен чыккан ыдыгы,
Ысык кумдун жалынча,
Салкыны сырттын желиндей,
Кебелбейт эле чоң Калча,
Сайышаар жоодон эринбей,
Көтөргөн чокмор жүз батман,
Жолуккандан жан алган.
Каардуу Калча камынган,
Он миң нарга суу алган.
Акы менен Шатыке,
Дөөдөн чыккан балбандан,
Бир айлык жолго бир күндө,
Учса канат талбаган,
Суу ташы деп аскерге,
Он миң дөөнү шыйгарган.
Карадөөнүн уулуна,
Сулаймат суусун бермекчи.
Суктанма менен Шукшурма,
Камдалуу суусу бар анда.
Аскери түшпөй атынан,
Келип сапка тизилди.
Жаш Сейити чунагың,
Дүрбү салып болжолдоп,
Баарын билди ошонун,
Орто эсеби санаты,
Беш жүз миңге толгонун.
Элүү миңге бир байрак,
Элдин санын болжоду.
Карадөөнүн кенжесин,
Көзү көрүп Сейити,
Эсине алды жаш арстан,
Кененимдин бир кебин –
“Ич оорутпай душманга,
Жанын алгын” дегенин.
- Унутуп калган экенмин,
Хан Сулаймат сураса,
Берип койуп ошону,

Каралыгын чочконун,
Кайдан байкап мен билдим?
Кара ниет Сулаймат,
Өтөр жолуң ушу деп,
Болжогон экен ойунда,
Кызылкумдун тушу деп,
Жыйнатып келген турбайбы,
Күн батыштын зорлорун.
Жалгыз жаным мейли эле,
Жанымдагы үч жанды,
Душманга берип жапанды,
Атага наалат келтирип,
Жаман атты болбойун.
Качырып туруп алдынан,
Тосуп өзүм чыгайын,
Карынын кебин укпаган,
Тумшугу жок курган жан,
Туулбай туна чөгөйүн,
Кубарган чөлдө өлөйүн!
Кебимди айтып угузуп,
Кеңешер калкым мында жок.
Канча заман жанымда,
Каралды болуп бир жүргөн,
Көкбука көзүр Жетилбай,
Ал экөөнүн дайны жок.
Армандуу өлдүм бул чөлдө,
Издеп келер иним жок.
Ишенээр менде киши жок.
Ич ачыр бенде бирөө жок,
Өксөп ыйлап көмөр жок,
Ак кепиндеп, аруу жууп,
Табытымды көтөрүп,
Көрүстөнгө жөнөөр жок.
Аркамдан келер агам жок,
Айланышар бирөө жок.
Таласка курган тагым жок,
Так ушул жерде мен өлсөм,
Дайным билер адам жок.
Жаш башымда жараткан,
Жалындуу ичке салдың чок!
Тарптай талап сөөгүмдү,
Кескелдирик, тумсагы,
Ойуп чукур көзүмдү,
Атандын көрү дүйнө шок!
Ойрон болгон жаш Сейит,
Отузга чыгып өлбөдүм,

Карыган атам Кененим,
Өз колум менен көмбөдүм.
Түп атам айкөл Манаска,
Ушул кезге келгиче,
Куран окуп көрбөдүм,
Атанын кебин албадым,
Армандуу болуп өлөйүн.
Чыныке энем жанымда,
Боздоп ыйлап турганын,
Үнүн угуп өлсөмчү.
Жыйырмага жашым жете элек,
Армандуу болуп өлдүмбү?
Чалкар-чалкар төрлөрү
Чалкалап жаткан коолору,
Киндик кесип кир жууган,
Кеңкол ата чоң Талас,
Көрө албай сени калдымбы?
Эл жайлаган жети төр,
Эне ордуна өстүргөн,
Ээн калдың кайран жер.
Үч-Кошойдун бөксөсү,
Кайрылып сени көрөмбү?
Өмүрү кыска жан болуп,
Мүчөбөй эки өлөмбү,
Капканын кара суусун,
Бойлоор күнүм болорбу?
Куш салып саздан каз алган,
Төрткөлдүн төмөн жагына,
Төрө Манас түп атам,
Өзү салган Сыркоргон,
Ойноор күнүм болорбу?
Баркөлдүн маңдай жагынан,
Бакайдын салган тамынан,
Жойлор күнүм болорбу?
От жанып турган чагымда,
Өлөмүнбү курган жан?
Кырчындуунун жээгинде,
Түз булактын керүүдө,
Желе тартып, бээ байлап,
Жердээр күнүм болорбу?
Каныкейдин сарайы,
Маңдайында талаада,
Көк бөрү тартып кунан чаап,
Ойноор күнүм болорбу?
Же өчөшүшкөн чочколор,
Ойрон кылып койорбу?

Айчүрөктүн Тармалсаз,
Аш-тойдо күлүк чапкан саз,
Аркырап күлүк жүгүрүп,
Азамат көөнүн ачкан саз,
Көрөр күнүм болорбу?
Жаш балапан чагымда,
Өлүп кетсем бул бойдон,
Арманым айтып ким ыйлайт?
Ага-ини болбосо,
Кабарсыз калса ата-энем,
Алтынбулак, Мазартал,
Жалгызбулак, Чынардан,
Айант жерге Чокталдан,
Шумкар салып куу куулап,
Ойночу белем шум жалган.
Ойума түштү ошол жер,
Тумшугу жок курган жан,
Мен өлсөм мында карып жан,
Чыныке өлөр бей арман.
Балам тургай катын жок,
Атамдын кебин укпаган,
Мен шордууда акыл жок.
Өлсөм ыйлар Кылжыке,
Өмүрлөшүм жанымда,
Кошо өлүп тынабы?
Ажыздык кылып Кылжыке,
Олжого кетип өлөбү?
Жакшылык менен жамандык,
Экөөбүзгө тең болор,
Абыл менен энеси,
Экөөнүн күнү не болор?
Караан тутуп биздерди,
Келди эле бирге ээрчип,
Өлүп калсам куу чөлдө,
Кантемин анын күнөөсүн.
Баатырдык кылдым ар жайда
Көкбука менен Жетилбай,
Жанымда бирге турганда,
Кетпейли деп кыйлага,
Имерилди жанымда.
Кыбыла карап олтуруп,
Кыраандар ыйлаар күн кана,
Томсоруп жаткан жапанга,
Токтолуп күнү жаабаса,
Асмандан түшкөн жамгырдын,
Тамчысы жерге тамбаса,

Чабышка минсем Телкүрөң,
Тамшанып суудан чалыкса,
Мен чыдаармын Сейити,
Кырк бир күндүк ачкага,
Баса албай тулпар чаңкаса,
Жалгыз башым көп колду,
Чабалбай кылыч талыksam,
Кийген олпок жарагым,
Дайынсыз калаар талаада.
Ата журтум Кеңколдон,
Арнап минген Телкүрөң,
Душманга олжо кеткинче,
Бир күн мурун өлөрбү?
Тутунган туйак болбосо,
Сүйүнүп жүрөк сүйөргө,
Беш күн болсо жеткеним,
Кылжыкедей жубайга.
Кыйамат жакын көрүнөт,
Не жазганмын кудайга?
Олпогумду киер жок,
Колумсаны колго алып,
Белек кылып атар жок.
Күрөөкөм чөлдө чок болоор,
Туулга менен калканым,
Тутаар жок менин аркамды,
Ичи кызыл дат болуп,
Куураган чөлдө жок болоор.
Ойрон болгон атамдын,
Үстүнө күнү шат болор,
Айтылбай калаар жумушум,
Атым өчүп жок болор.
Артымда жок тукумум,
Мен өңдөнтүп жаш өлүм,
Бендесине бербесин.
Жалгыз жанга Кылжыке,
Баатырдыгы курусун.
Айбалтам менен найзамды,
Белек кылып ким алат?
Тууганым жок артымда,
Туумду кармап ким калат?
Мен өлгөн соң талаада,
Кылжеке, Абыл энеси,
Көзүңөрдө жаш калаар.
Кайнатам мага кас чыгып,
Сурап алып дөө уулун,
Өлтүртмөк экен талаада.

Кара ниет Сулаймат,
Өчүрмөк экен атымды.
Телкүрөң менен өзүмдү,
Олжого талап алмакчы,
Дайардап сага бир эрди,
Көңүлүнө бөккөндү?
Эсимден кандай чыгарам,
Энеси менен Абылды.
Жесетимди бөй талап,
Жалдырап турсаң сен карап,
Өлгөнүм менин ошондо,
Кандай жатам тынч алып?
Өлбөй тирүү жан калбайт,
Туулган соң адамзат.
Атага наалат келтирип,
Өлсөм калаар жаман ат.
Жалтанып жоодон мен турсам,
Жайылып журтка жаман ат.
Катын эркек аралаш,
Алдыңкы колду байкасаң,
Дөө уулунун колу окшойт,
Айдалып келген караанга,
Мен киремин аралап.
Атам Манас болгон соң,
Не турамын мааналап?
Топурагын тоздуруп,
Сапырып ийип тынайын,
Кылжыке, Абыл сен экөөң,
Байкап тургун артымды,
Бирин-бирге кошпостон,
Кырып ийип тынайын.
Алыңар келсе канчага,
Азык-түлүк алгыла.
Айрыкчасы суу алгын,
Алдымдагы Телкүрөң,
Кандыра жакшы сугаргын.
Абылдын байкуш энеси,
Ачка өлүп калбасын,
Азабын салып душманга,
Алып берчү мен бармын.
Азыраак сабыр кылайын,
Агарып сүрүп таң атсын,
Күндүн мурду чачылып.
Көкжалың минди Күрөңгө,
Өңүнөн заар түр чыгып,
Ач жолборстой көрүнүп,

Айбаты катуу сүр чыгып,
Карагандан кан чыгып,
Кармагандан жан чыгып,
Шай колдогон чунактын,
Аркасында ошондо,
Айдар кара жал чыгып,
Найзаны колго карманып,
Чоң доолбасы кагылып,
Каптап душман кетпеске,
Хан каадасы бойунча,
Кызыл байрак сайылып,
Телкүрөң менен качырып,
“Манастап” ураан чакырып,
Жайнап жаткан көп колдун,
Алдынан утур жан чыкпай,
Жаны ачыган жаш арстан,
Аралап кирди элирип,
Камчы берип Күрөңгө,
Согончок менен теминет.
Эңкейиште эр сайып,
Элүүнү беттеп бир сайып,
Мелжеп сайып он бештен,
Аңтара сайып отуздан,
Жүздү сайып жүдөтүп,
Миңди сайып бөлүнтүп,
Саны миңге толгондо,
Бирден оңко тургузуп,
Мелтиреген куу чөлгө,
Агызып канын чубуртуп,
Жарк эттирип, шилтесе,
Кылычтан канын куйултуп,
Кыйырын бузбай кыйратып,
Кызыл кумга сулатып,
Күнү-түнү болгуча,
Дөө уулунун колуна,
Кейишти салды арстаның.
Абыл менен Кылжыке,
Аралап кирди келишип,
Ээн калган төөлөрдөн,
Ажыратып дөөлөрдөн,
Айдап алып жөөлөрдөн,
Сулаймат артып жиберген,
Он миң төөнүн суу, нанын,
Тартып алып бүт баарын,
Көлөкөлөп жатышкан.
Барандынын түбүнө,

Баарын жыйнап чогултуп,
Айдап ийди куу кумга.
Адамы менен төөлөрүн,
Адам соргуч бул кумга,
Сиңип булар жоголду.
Кыз Кылжыке акыл таап:
“Көкбука менен Жетилбай,
Кете элек алыска,
Кыйын басса бир айлык,
Жол баскандыр аралык,
Мингеним болсо Кылжейрен,
Бир айлык жол канчалык.
Султандын көрүп ыраатын,
Сулууну алып кучактап,
Жатпасын алар чалкалап”-
Деген ойду аркалап,
Эркекче кийим кийинип,
Желкеге чачын түйүнүп,
Өзү баатыр балбан кыз,
Карыга найза илинип,
Тогуз күндүк кумунан,
Токтоо кылбай чураткан,
Укмуштуу кыз Кылжыке,
Учкан куштай чөл баскан.
Шаардын чыгып четине,
Көк өзөндүн булакка,
Чатыр тигип ойдунда,
Сулууну алып койнуна,
Берендер жаткан ушунда,
Жээрде аттын дүбүртү,
Угулуптур кулакка.
Таанып калып Жетилбай,
Жүгүрүп чыкты шашыла.
Келбетинен Жетилбай,
Кыз Кылжыке сулууну,
Таанып калып шашылды:
- Не калба болду Кылжыке,
Келбейт элең бекерче?
Кай тараптан карбалас,
Келип калдың бул жерге?
Жетилбайга Кылжыке:
- Азапты тартат турбайбы,
Ар бенде жолдон адашса.
Куураган атам сураса,
Берип койгон дөө уулу,
Колбутуп айдап аскерин,

Жан жүрбөстүн чөлүндө,
Баштап келди дөөлөрүн,
Ат көтөргүс жөөлөрүн,
Келген жумуш бул,- деди.
Айалдабай Көкбука,
Токтоно албай Жетилбай,
Алтынай менен Чолпонай,
Атты токуп камынып,
Жетип келди куу чөлгө.
Акылман кыз Кылжыке,
Олжо малың болсун деп,
Он миң төөнүн суу, нанын,
Кайтартып койду буларга.
Дөө уулунун аскерин,
Кызыл канын жошултуп,
Суктанманын элине,
Айдап кирди кошултуп.
Буттай темир курчанып,
Желмаيان минип очойуп,
Кабагы жерге салынып,
Каарга найза илинип,
Буура тартпай бул доңуз,
Келте мурун, кең беттүү,
Алп мүчөлүү келбети,
Суумергендин уулу,
Жалтанбастан Сейиттен,
Жан айабай качырган,
Өзү мыкты шамдагай,
Өрттөнгүрдүн ырааны,
Өрттөнүп кеткен арчадай,
Телкүрөң минген Сейити,
Капталынан бир муштап,
Өтө берди бул чочко.
Каны тартып Суктанмаң,
Өзү келген алыстан,
Кыйшайбастан эр Сейит,
Карап турат какайып.
Каары катуу Суктанма,
Кара жанга күч келип,
Беттеп жана качырды.
Карадөөдөн качпаган,
Кайраттуу Сейит жаш арстан,
Суктанманын найзасын,
Каңгыта кагып жиберип,
Кыйамына келтирип,
Кый сүбөөнүн тушунан,

Кыраан эр найза муштады.
Чыдай албай темир тон,
Бадырап кыйрап жоголду.
Бул Сыргактын найзасы,
Бадыратпай койобу,
Тогуз кабат топчулук,
Токтоо кылбай үзүлүп,
Тоодой болгон Суктанма,
Бир сайып төөдөн түшүрүп.
Кайраты артык кайран жаш,
Жакшы менен жаманга,
Бышыгып калган курган баш.
Атанын кеби эсинде,
Кечирбестен баш алмак.
Көмөлөнгөн каапырды,
Көрүнгөн тоодой баатырды,
Балта менен башка чаап,
Жайнатып кумга мээ чачып,
Кез келгенди жалмады.
Жарык күн батып төбөдөн,
Түнгө айланган убагы.
Кайра тартты арстаным,
Барандынын түбүнө,
Кыз Кылжыке жанына,
Кылчайбастан барууга,
Алдындагы Телкүрөң,
Келе жатат шамалдай,
Мамыдан чечип чылбырын,
Эми эле мине калгандай.
Эр караанын көргөндө,
Көкбука менен Жетилбай,
Алтынай менен Чолпонай,
Абыл менен энеси,
Кыз Кылжыке баш болуп,
Амандашып көрүшүп,
Колдун учун өбүшүп,
Эрге тамак чай берип,
Атка сууну жай берип,
Көкбука менен Жетилбай,
Бирге басып жанаша,
Барандынын жанында,
Башта сайган байракты,
Желпилдетип колго алып,
Көкбука, Жетил жанында,
Сейиттин көөнү азыр жай.
Көкбука менен Жетилбай,

Түн ичинде уктабай,
Душманга салды түйшүктү.
Шукшурма, Акы, Шатыке,
Калыбектин чоң Калча,
Карадөөнүн кенжеси,
Баш кошулуп бир жерге:
“Суктанманы өлтүрүп,
Кейишке салды Сейити,
Азыгы жок жалгыз жан,
Арбын алды азыкты.
Көкбука менен Жетилбай,
Үчөө болуп табышты.
Кызыл алтын элинин,
Суудай канын агызды.
Кылчылдашсак аралаш,
Койбой кырат бир жанды.
Эртең менен майданга,
Жекелеше чыгалы.
Шай келе албай баратса,
Буктурма койуп ар жерге,
Капысынан качырып,
Канкорду байлап алалы”
Дешип алар кеп салып,
Кеңеш бүтүп эл жанып,
Сүрүп чыкты таң атып.
Керней, сурнай тартуучу,
Бөкөлдөрү жүгүрүп.
Доолбас, керней, сурнайы,
Туш-тушунан ызы-чуу.
Эркин жерде тартылса,
Эки айлык жолго угулмак.
Чогулуп аскер сап болуп,
Шукшурманы кийинтип,
Чыгарып койду маңдайга,
Эр сайышаар майданга.
“Колдо кудай эми деп,
Көзалага сыйынып,
Карап турду жардашып.
Шүдүңгүт минген Шукшурма,
Найзаны алып колуна,
Баатырды сайып алам деп,
Келе жаткан ойунда.
Алдында минген Шүдүңгүт,
Чукул жерден бурулса,
Шамал жетпейт ушуга.
Көкбука көзүр кеп айтып,

- Арстаным Сейит кебимди ук,
Аркаңыз тийип өзүмө,
Чолпонай тийди колума,
Кызыгын көрдүм сулуунун,
Кучактап кызды боорума,
Чочкодон өлсөм кокустан,
Өчүмдү алчу өзүң бар.
Үч жыл жүрүп ар кайда,
Үй көрбөдүм талаада.
Уй минип чыкчу капырга,
Тентуш киши кептентип,
Сиз барбаңыз жекеге.
Тар кыйа тайгак чөл бүгүн,
Бир жарайын керекке.
Эңшере сайып өгүздөн,
Өчөйгөн итти алайын,
Тузунду баатыр актайын,
Түйшүгүңдү тартайын.
Өзүңдөн кийин калганча,
Мурун өлүп жатайын.
Артыңда калып баатырым,
Азапты андан тартпайын.
Бербей койсоң бул итти,
Көөнүмдөн чыкпас арманым.
Шакмуруттан зор эмес,
Шайтанды сайып алайын,
Артынан чыккан эр болсо,
Аны да кошуп алайын.
Кызматын кылбай мындайда,
Кусуруңа калбайын,
Көрсөтүп кызмат алымча,
Озуруңа канайын.
Уруксат алып көкжалдан,
Кирип келди тартынбай,
Көкбука балбан майданга.
Келгенче булар жан ачып,
Чукул жерден сайышып,
Машы чыккан баатырлар,
Кагышып найза кол тартып,
Өтүшүп кетти бул экөө.
Кайра тартып Шукшурма,
Капталга муштап өтөөрдө,
Айбалта менен найзасын,
Кагып ийип арстан,
Кандим болгон Көкбука,
Табарсыктын башына,

Муштап өттү Көкбука,
Мүчүп калды Шукшурма,
Найзасы жок колунда.
Көкбука урган чоң найза,
Ай далынын көбүк эт,
Учу кетти аралап,
Чычаңы ылдый кара кан,
Көп куйулду салаалап.
Кайра тартып арам ит,
Качып калды калдаңдап.
Калдайган итти Көкбука,
Кантип аны куткарсын?
Шүдүңгүтү чүлүндөп,
Шукшурма көзү үлүндөп,
Кууп жетип Көкбука,
Аркасынан күжүлдөп.
Тулпар оозун бош таштап,
Май сооруга найза аштап,
Тоодой болгон Шукшурма,
Кызыл кумга кулатты.
Беттешкенин мент кылган,
Белдүү баатыр Көкбука,
Балта менен башка чаап,
Сугаты канды кызыл кум,
Шукшурманын канына.
Сүрүлтүп күлүк ат минген,
Акы дөө жетти жанашып.
Атадан калган нарк экен,
Акы дөөнүн салты экен,
Жоого иштетер жарагы,
Капталы калың балта экен,
Сырты чокмор шекили,
Уйуткан көпкөк темирди.
Балтасын алып күүлөнүп,
Күңгүрөнүп бул айбан,
Бүркөлгөн күндөй чүмкөлүп,
Томсоруп күлбөй кумсарып,
Ала жүргөн далайы,
Аскер айдап колбутуп,
Чуу салып жүргөн далайга,
Колумсага ок копшоң,
Аскер айдап туу кармап,
Коркутуп алган нечен жан,
Ардактуудан экөө өлүп,
Арданганы мамындай,
Жетик туулган Көкбука,

Найзаны таштап жиберип,
Балтаны кармап имерип,
Качырып кирди тартынбай,
Лепилдеп ысык от жанып,
Көргөндүн баары таң калып,
Ачууланып Акы дөө,
Алда канча каарданып,
Камынганы балта чаап,
Жаза чапса кумду чаап,
Тийсе балта башына,
Кантип тирүү жан калат?
Балтага балта чака-чак,
Үнү чыгып алардын,
Кулак тунуп шака-шак.
Балбандардын чабышын,
Баары көрүп таң калат.
“Балакеттүү кыргыздын,
Баары балбан, баары зор,
Ошону менен беттешип,
Каткан экен биздин шор!
Суктанма менен Шукшурма,
Ал экөөнү сулатты.
Акы дөөнү дагы алса,
Анан бизди кууратты.
Өлүп кетсе Акы дөө”.
Ойлоп турат ниетинде,
Шукшурма, Акы, Суктанма,
Аскери кайра чубашты.
Көпчүлүгү чуркурап,
Колдо бизди кудай деп,
Көзала деп жалынып,
Коңгуроого сыйынат.
Күнү-түнү үч күндө,
Көкбука, Акы чарчады,
Алдында минген аттары,
Куйкаланып шыйрагы,
Кызыл жоор болуп ат арып,
Каары катуу Акы дөө,
Найзаны алып колуна,
Көкбуканы качырып,
Как далыга бир сайды.
Талкаланып кечири,
Катуу тийип найзасы,
Бадырады темир тон,
Кызыл кумга шурдалып,
Учуп түштү Көкбука.

Балбандыгы башкача,
Баатыр чочко Акы дөө,
Баданасын кыйратып,
Көкбуканы кулатты.
Жебеден мурун Жетилбай,
Акы дөөгө ал жетип,
Кол бошотпой найза уруп,
Айкалышып ушундай,
Жеткирбеди капырды,
Көкбукага ал мындай.
Абыл келип ат кармап,
Көкбуканы куткарып,
Барандынын түбүнө,
Алып барды Абылы,
Куткарып калды жанына.
Акылман кыз кылжыке,
Жарасына дары чаап,
Жакшылап атып Чолпонай,
Бар керегин жам кылып,
Белендеген Алтынай,
Жай алгызып жаткырып,
Көзүр баатыр Көкбука,
Жаткан күнкү маалында,
Ордунан туруп сакайды,
Мээ кайнаган ысыкта,
Оттой күйгөн куу кумда,
Төрт күн талбай чабышкан,
Жетик баатыр Акы дөө,
Ысыган кумдун заарынан,
Көзү көрбөй тунарып,
Тиш кычырап тил чайнап,
Шайы кетип көз жайнап,
Өчөшкөнсүп Акыга,
Ого бетер күн кайнап,
Алдында минген Сур аты,
Айак серпер ал калбай,
Кыймылдарга шайы жок,
Былк эте албай турганда,
Балакеттей Жетилбай,
Балтаны алып колуна,
Кыйа тартып чуратып,
Балта менен башка чаап,
Жетилбай аты азыр тың,
Жаңы келген майданга.
Кыйгактуу найза колго алып,
Куйундатып тулпарын,

Кырынан келип бир сайып,
Баш аламан койгулап,
Барган сайын Жетилбай,
Ур дегиче үчтү чаап,
Жалдырап турат Акы дөө,
Мыдыр этер шайы жок.
Кыйамы менен кылычтап,
Аман койбой бир жанын,
Көмөлөттү Жетилбай.
Аңтара сайып атынан.
Көөдөнгө минип шашылбай,
Чечиндирип бүт кийимин,
Көкбукага берем деп,
Жүрүп кетти Жетилбай.
Жетилбай жөнөй бергенде,
Жайнаган калың көп колдон,
Шатыке чыкты тура албай.
Минген аты Темиркөк,
Мурду кызыл, көзү көк.
Атадан арта туулган,
Ар мүчөсү келишкен,
Кийгени темир баары көк.
Көшүгөндөй күлүңдөп,
Көзү көрбөй күүгүмдөп,
Чыдабай чочко сүрүнө,
Адам бакпай түрүнө,
Жапандакы жапа айбан,
Жашынды жердин түбүнө.
Түгү тешик кийимин,
Алп мүчөлүү дардаңдап,
Жан койбоочу немедей,
Эки көзү чакчандап.
Эшилип жаткан кызыл кум,
Сапырылып жер чаңдап.
Шатыкени көргөндө,
Бала баатыр Сейити,
Телкүрөңдү камчылап,
Качырып кирди беттешип.
Маңдайлашкан эки дөө,
Токтоо кылып тура албай,
Оңойлук менен чаалыгып,
Сыр алдырчу мал эмес.
Ал экөөнүн аттары,
Азар түмөн урушту,
Арзандык менен бүтпөстөй,
Ал экөөнүн жумушу.

Найза менен мушташып.
Учун канга чыкташып,
Ак көбүктөп кан агып,
Барган сайын күчөшүп,
Сапырылып жаткан кум,
Мейкин түздү чаң басып,
Тополоң уйу, тоз учуп,
Бозоргон чөлгө жарашып,
Жандары чыдап тура албай
Найзалашып сайышып,
Найзаларын кагышып,
Балталашып чабышып,
Балтанын сыртын жарышып,
Кызыл жалын от кетип,
Туулгалары быркырап,
Коркуп эли чуркурап,
Үндөрү чыгып күркүрөп,
Угуп турган адамдын,
Бүткөн бойу дүркүрөп,
Найзалашып урушту,
Арзанда бүтпөй жумушу.
Эчен түрдүү урушуп,
Туйлатып тулпар ат минип,
Ошол өңдүү жаңжалга,
Баатырлар кылып туруштук.
Ысык кайнап бир жактан,
Баш айланат ысыктан.
Телкүрөң менен баатырың,
Капталдан тийип качырып,
Бөйрөккө найза бир уруп,
Кызыл канын чубуртуп,
Жаралуу болуп Шатыке,
Качып чыкты майдандан.
Ханы өлгөн көп аскер,
Айласын таппай сандалган.
Калчадан баары ийменип,
Качалбай турган топтуу жан.
Каптап кетти көп аскер.
Жардык болуп Калчадан.
Телкүрөң оозун тартпаган,
Олпокко бойун чаптаган,
Кылычты сууруп кынынан,
Кыйкырып кирди жаш арстан,
“Манастап” ураан чакырып,
Ач кыйкырык жаңырып,
Жазайыл аткан немедей,

Жапандын бети жаңырык.
Ителги тийген таандай,
Имерип жааган жаандай,
Көкбука менен Жетилбай,
Көрүп булар тура албай,
Качырып кирди четинен.
Кыраан бала Сейити,
Кылычтан канын чубуртуп,
Кумду канга жуурутуп,
Чыдай албай көп аскер,
Кан Калчага жамынып,
Кылычтан башы кесилип,
Көөдөнүнөн чандандын,
Кара каны куйулуп,
Башы көзү кан жалап,
Маана таппай аркалап,
Чымындай жанды калтырбай,
Кырат экен бизди деп,
Кыргыз деген кысталак,
Ыйлап кетип баратат,
Чапкан чөптөй аркасы.
Кыйрап кетип баратат,
Жылдыз такта болгондо,
Кыз Кылжыке акыл таап,
Алтынай менен Чолпон ай,
Эркекче кийим кийгизип,
Абылды алып жанына,
Жаныңды жайлап жаткын деп,
Абылдын байкуш энесин,
Таштап койуп кошунга:
- Алыска кетпей адашып,
Адашкан аскер көп жүрөт,
Аргасын таппай ар жайда.
Ат айабай чапкыла,
Жыйнап келе калгыла.
Ат ичмеги кийизден,
Ээси өлгөн кийимден,
Жыйнап келе калгыла.
Ачып көздү жумгуча,
Бир миң аскер жыйналды.
Ат токуму эр кийим,
Ар жерге топтоп чогултту,
Чогултуп болуп өрт койуп:
- Ачкан оозун жумбастан,
“Манастап” ураан айткыла.
Жакшы болсо кызматың,

Өлтүрбөй силерди.
Алтынай менен Чолпонай,
Абылы сен да кошулуп,
Тынбай мылтык аткыла!
“Манастап” ураан айткыла!
Деп жардыгын ал айтты.
Айтканын кылып көпчүлүк,
Кызыл жалын от жакты.
“Манастап” ураан чакырып,
Кумдун бети ызы-чуу,
Асман тиреп өрттөнгөн,
Жалын чыгат ар жайда,
“Манастап” ураан чакырган,
Бакырык бар ар жайда.
Байкап аскер караса,
Айланасы жаңырып,
Мылтык үнү карсылдап,
Добулбас унү заңкылдап,
Кыйкырык сүрөөн ызы-чуу,
Шашылып калган аскердин,
Кулагына угулду.
Үн кубулуп миң түрдүү,
Байкап аны караса,
Күндүзгүдөн бул сүрдүү.
“Кабар таап кыргыздар,
Келген экен мында,-деп,
Аман койбой тентитип,
Алат экен бизди”,- деп.
Эстен танып темтиреп,
Басарын билбей куу чөлдө,
Баш-аламан болушуп:
“Кыйкырыгы баш жарып,
Кыргыз каптап кирди деп.
Акыр заман так бүгүн,
Салмак болду бизге деп,
Не болсо да, кыргызды,
Тымтыракай кылсак деп”.
Ээн жактан калың кол,
Кылычын кындан суурушуп,
Кыйын болду бул жумуш,
Ичибизде кыргыз деп,
Бири-бири менен урушту.
Күчү жогун күчтүүсү,
Алы жогун алдуусу,
Шайы жогун шайлуусу,
Камы жогун камбылы,

Кырып кирген ызы-чуу,
Аралашкан аскердин,
Аккан каны кызыл суу.
Талкалашып таң атып,
Дайынсыз уруш талашып,
Таң атканда караса,
Кырылышкан урушта,
Аскери жок кыргыздын,
Бирине бирин кырдырган,
Кылжыке кылган укмуш бу.
Тентип кетип шум чөлгө,
Канча миң аскер кырылган,
Күйүп ичи Калчанын,
Жоголгонго дайны жок,
Колундагы көп колун,
Жарымдан ашык көбүрөөк,
Өлүп кеткен окшоду.
Шору каткан дөө уулу,
Жаш Сейити арстанга,
Утур келип капташты.
Жүрөгү үшүп калган ит,
Апкаарыды айабай,
Акыл ойлоп эс таппай,
Көгүчкөн болуп уча албай,
Шашып калган мезгилде,
Телкүрөң менен Сейити,
Ур дедирбей жеткени,
Жаракташып жүргүзгөн,
Жайлап алды дөө уулун.
- Жетилбай менен Кылжыке,
Баш душманы бул эле.
Бошотпой азыр болгун,- деп,
Тапшырып берди экөөнү.
- Шатыке кайда билдиңби?,
Шайтанга окшош түгөнгүр,
Шашпагын колго тийдиңби?
Жер бетине калтырбай,
Дөөлөрдү жыйнап келдиңби?
Сулайматтын көл тилге,
Алдоосуна кирдиңби,
Байакыдай Сулаймат,
Ажыратып ала албайт.
Акылыңдан чыгаргын,
Анын тийбейт карааны.
Айласы кетип дөө уулу,
Айтып турду ал муну:

- Түндөгү болгон урушта,
Түйшүк тарткан жумушта,
Тентип кетип жоголду,
Нече миң аскер бул кумга,
Кайнап жаткан калың кол,
Хан Калчанын колу бул,
Бер жагынан көп караан,
Шатыкенин колу ал.
Бузулбай турган эки кол,
Эки хандын колу ошол.
Күн батыштын элдери,
Бирим эмес башынан.
Шатыкени хан Калча,
Түк киргизбейт колуна,
Бирине-бири тыңдуусуп,
Шатыке өзү жаралуу,
Калча турат кырдуусуп.
Баарын айтып дөө уулу,
Байлоодо калды жалооруп.
Куйун шамал бургутуп,
Телкүрөңдү ойнотуп,
Шатыкенин колуна,
Кирип кетти Сейити.
Бала Сейит жаш арстан,
Сүрүнөн коркуп качкан жан,
Качканына карабай,
“Шайтандан бүткөн Шатыке,
Кегим алам андан деп,
Кылыч тартпай кынынан,
Балталап башын чагам” - деп,
Калың колду аралап,
Кирип келди көкжалың.
Элебей калды Шатыке,
Аттан түшүп турган жөө,
Ойунда жок Шатыке,
Сейити келип калат деп.
Сейитти көрүп Шатыке,
Камынып атка жеткенче,
Жаны ачыган эр Сейит,
Чоң балтаны колго алып
Арта салып ийгенде,
Жеткен жерде чочкону,
Чокуга тартып жиберди.
Кайра айланып дагы чаап,
Шатыкенин канына,
Кызыл кумду сугарды.

Шатыке атын өчүрүп,
Менменсиген чоң дөөнү,
Бул жалгандан көчүрүп.
Көкбука, Жетил, Чолпонай,
Кыз Кылжыке, Алтынай,
Азык-түлүк суу алды,
Айдап барды алганды.
Качкандын бирөө кез келип,
Өлтүрүп кеткен турбайбы,
Абылдын жалгыз энесин.
Абыл турат көзүнөн,
Мөндүрдөй кара жаш кетип.
Эчкирип ыйлап токтобой.
Эр Сейити Кылжыке,
Алтынай менен Чолпонай,
Көкбука менен Жетилбай,
Абылдын кылып кадырын.
Көөнүн көрүп жарымын,
Көзүнөн аккан жамгырын,
Баары ыйлап тура албай,
Аруулап аппак жуудуруп,
Ак кепинге буудуруп,
Балта менен көр казып,
Алып барып койушту.
Душманды сайып алган соң,
Зыйнатын анан кылам деп.
Барандынын түбүнө,
Аса байлап Күрөңдү,
Тамак ичип жай алып,
Сейити айтат бир кепти.
- Кеңкол ата Таластан,
Жалгыз келген жан элем,
Жараткан болуп чоң жөлөк,
Алты жан болуп мен калдым.
Сөөк сүтүн эмизген,
Энекем өлүп калганы,
Арманым калды менде ушул.
Энемдин кегин кубалап,
Эсен турса бир жаным,
Жарымдан ашып эңшерип,
Чоңдорун жоонун мен алдым,
Карадөө уулун байладым.
Көк өзөндүн түзүндө,
Кара ниет Сулаймат,
Сурап алып дөө уулун,
Жан жүрбөстүн чөлүндө,

Жаман жабыр мен тарттым.
Теңирим берип ырыскы,
Тентип жүрүп талаада,
Тамактын каарын тартпадым.
Кылжыке кылды кызматты,
Жакшылык менен жамандык
Баарын бирдей тең тартты.
Кылымга калаар айтылып,
Кылжыкенин амалы.
Кыргыздап салып айкырык,
“Манастап” ураан чакырып,
Кылым колго чуу салды.
Алтынай, Абыл, Чолпонай,
Кымбаттуу курбум Кылжыке,
Акылы терең Жетилбай,
Артык туулган Көкбука,
Кыйналып турган кезинде,
Жатып албай чалкалап,
Тартынбай келип ашыгып,
Душманымды кыйратып,
Караан болуп жаныма,
Айанбай кылды кызматты.
Эт жүрөгүм былк этет,
Эстегенде Калчаны,
Каары катуу бул чочко,
Кармашып ага ким чыдайт?
Сынбай туруп тим эле,
Кыр арка сөөгүм зыркырайт.
Беттешип тирүү калбаган,
Мен өңдөнгөн нечен жан,
Жакшылык менен жамандык,
Аралаш келет инсанга.
Жакшылыкка сүйүнүш,
Жамандыкка күйүнүш,
Кайра тартып баш тартыш,
Атышкан жоодон жазганыш,
Азамат кылаар иш эмес.
Алган күнү кош болуш,
Алдырган күнү томсоруш,
Эркек кылар иш эмес.
Эртең чыгып беттешчү,
Оңой олтоң киши эмес.
Оңойлук менен адамга,
Омурулаар тоо эмес.
Азыркы жүргөн адамдын,
Айбаты артык жаманы,

Айбаты артык жаман деп,
Атам Манас болгон соң,
Жазганып андан каламбы?
Эртең менен камынып,
Күн тие ага барайын,
Арбагы колдоп Манастын,
Аңтара сайып саламбы?
Же аңтарылып Күрөңдөн,
Армандуу өлүп каламбы?
Арзан киши дебеймин,
Калыбектин Калчаны.
Капталда жаткан Камандай,
Каары катуу чочкону,
Кандай адам ойлонбойт,
Шай колдосо өзүмдү,
Көкала аттын үстүнөн,
Көмө койуп аламбы?
Алып калсам Калчаны,
Аламан койуп чуу тартып,
Аскеринин артынан,
Баштагыдай күч алып,
Аралап кирип барбаңар,
Аккан дайра сел болсо,
Адамсыз жапан чөл болсо,
Көкбука менен Жетилбай,
Айлана курчап тосуңар.
Четке киши чыгарбай,
Үйрүп камап туруңар.
Айрыкча сен Кылжыке,
Кара дөөнүн уулуна,
Азыр болгун көбүнчө.
Аскер каптап кол салса,
Дөө уулунун жанында,
Кайтарып Абыл сен калгын.
Өчөгүшкөн дөө уулу,
Өзүндө жок, бизде жок
Өрт койуп ийип жүрбөсүн,
Кылжыке, Чолпон, Алтынай,
Аш-азыкты баккыла.
Аңгычакты болбоду,
Асмандын бети жаңырып,
Ач-кыйкырык ызы-чуу
Каардуу чочко Калчадан,
Керней-сурнай тартылып,
Түн ичи бүлүк салат деп,
Уктай албай эч бир жан,

Миң кишиден бир киши,
Миң башчысы келген деп,
Чакыртып алып Калча хан:
- Бейкабар болбой көзүң ач,
Беттешээр душман эң жаман,
Кутулуп мындан ким калган,
Башынан бери кан ичме,
Манастын уулу баладан,
Эртең менен камынып,
Өзүм барам жекеге.
Жаным тирүү болгондо,
Өлгөндүн кегин кууп алып,
Ал өңдөнгөн бурутка,
Акыр заман бир салам.
Көмөлөнсө атынан,
Аламан койуп кирбегин,
Каптап уруш кылбагын,
Кылжыке, Чолпон, Алтынай,
Кызыл алптын тукуму,
Карадөөнүн кенжесин,
Өлтүрүп койуп качпасын,
Буга азыр болуңар,
Капка тоодой мен турсам,
Эмнеден камыңар.
Ээрчигени эки кул,
Нечен күндөн бер жакка,
Сейиттин салган чуусу бул.
Мен берем анын жазасын,
Күндөн мурун тургула,
Жез барабан ургула,
Көргөндө бизге таң калсын.
Он эки түрдүү жарагың,
Сап бойунча тизилгин.
Жүз кишиге бир желек,
Миң кишиге бирден туу,
Артылып саптан саналсын.
Урушка минер атыңар,
Сугатын жакшы кандыргын,
Курсагын жакшы тойгузгун,
Уктабастан бүгүн түн,
Таң атканча камынгын,
Күн кетип түнгө айланса,
Падышалык панардан,
Баары жерге жандыргын.
Эңкейип кетсем кокустан,
Эси жоктор кырылбай,

Жарак таштап баарыңар,
Баш ийип буга туруңар,
Эптеп ага жагынып,
Жакшы, жаман чоң, кичик,
Амал кылып өлтүргүн,
Келбесе алың кайтып бар,
Сен үчүн өлдү эрлер деп,
Сулайматка айтып бар.
Сулаймат мыкты амал көй,
Бир айласын ал кылаар.
Аңгычакты таң атып,
Балакет уруш башталчу,
Жез барабан кагылып,
Бар аскер атка жабылып,
Жан алуучу Калча хан,
Үстүнө кызыл жамынып,
Сайышар жери кызыл кум,
Нак окшошуп капыр кул,
Жан алуучу периште -
Азирейил сүрдүү кул,
Үнү күндөй күркүрөп,
Каары катуу, заардуу кул,
Маңдайда көзү жайнаган,
Баргандын шору кайнаган,
Жан куткарбас баатыр кул,
Колуна найза кармаган.
Кол салганды жалмаган.
Колбутуп кошуун айдаган,
Тирүү койбой жан алган,
Кол жеткенди кыйраткан.
Түрү суук заардуу кул,
Бөрк ордуна баш алган,
Бөөдөсүнөн кан чачкан,
Тоо бөксөрүп жол салган,
Томкоруп нечен эр алган
Менменсиген далайын,
Катынын жесир тул кылган,
Бет алган жакка чуу салган,
Бейпайлуу элди муң кылган.
Канча түмөн көп шаарды,
Сапырып ийип жок кылган.
Душманын жеңсе адаты,
Тукумун кошуп кыйраткан.
Кызын алып ыйлаткан,
Көтөрө албай нечен кыз,
Өлүп калып шор каткан.

Өрттөнгөн тоорак кептенип,
Оройу бузук Калчанын,
Кай кылыгын мен айтам.
Кан жыттанган капыр кул,
Каары катуу, заары күч,
Көкала минип далбайып.
Ач бөрүдөй жаланып,
Ачакей тилдүү өткүр миз,
Заардуу найза колго алып,
Кызылы калбай өңүндө,
Кумсарган чөлдө сурданып
Зым-зым этип зымырап,
Удургуп учуп кызыл кум,
Жер козголуп кыймылдап,
Асманда булут токтобой,
Күн тутулуп тунарып,
Казабынан жан калбай,
Жапанда жандар чогулуп,
Тешикке кирип корголуп,
Казабына карк толуп,
Аттанып үйдөн чыкканда,
Касем ичип ант кылган,
Суу сыйпап бетин жуубаган,
Сүрү артык бул чочко.
Карасынан чаары көп,
Көзү чекир сарыча,
Ыраңы кара чочконун,
Ташбаканын түрүндөй,
Сары түгү сапсайган,
Кирпи чечен түгүндөй,
Сакал менен мурутка,
Деги темир тийбеген,
Жапайы доңуз жүнүндөй,
Жыландай өңү өтө чаар,
Сүрөтү адам болбосо,
Сөлөкөтү башка жан.
Бойу бокор тууралжын,
Үнү мунун ачуу заар,
Бели бүкүр, мойну ийри,
Кең көкүрөк, сом далы,
Керүүдөгү жалпактай,
Маңдайынын бырышы,
Эл жайлаган жылгадай,
Колдорунун салаасы,
Айууга окшойт чамасы.
Кебетеси, кешпири.

Деги эле жанга окшобойт.
Сүрөтү окшоп адамга,
Тулку бойу бир дөбө.
Арзан менен чочконун,
Бүтөөр эмес жумушу.
Кан менен колун жууган,
Капшыра белин буунган,
Карамдык менен бул доңуз,
Канчага салган чулган.
Күн батыштын элине,
Каары катуу угулган.
Баштап колду жүргөндө
Сапырылып жер чаңдап,
Айгай сүрөөн кыйкырык.
Чымылдактай зыркырап,
Жердин бети жаңырык.
Тополоң уйуп жаткан чөл,
Араң берип туруштук,
Каарынан коркуп капырдын,
Асманды карап кум учуп.
Мисте, мийан, азыткы,
Албарстысы кошулуп
Токтоно албай удургуп,
Түрү суук чоң Калча,
Көкала атка камчы уруп,
Оозунан түтүн буркурап,
Кан ичменин тукуму,
Чык бери деп кыйкырып,
Чымырканып чыңырып,
Көкала тулпар мингени,
Чабына батпай суурулуп,
Майданга келип бул турду.
Коркуп мындан калабы,
Ак калпак элдин багы үчүн,
Башынан баатыр жаралган,
Бул Манастын тукуму,
Жаш арстан Сейити,
Телкүрөңдү булкунтуп,
Топурагын бургутуп,
Томсоргон кумду кубултуп,
Ысык күндө аккан тер,
Ат жалына чубуртуп,
Чоң экен деп жазганбай,
Хан Калчага бет алып,
Эки баатыр беттешип,
Кандуу найза кармашып,

Качырышып кан бүркүп,
Канча күн жүрсө сайышып,
Бул экөө талбайт майышып,
Өлгөндөрдүн кунун кууп,
Өчөгүшүп кайышып,
Маңдайлаша барышып,
Барганча күчөп сайышып,
Сурданышып чабышып,
Сүр бетинен алышып,
Күнү түнгө уланып,
Түн ичинде шам жагып,
Күнү-түнү үч күнгө,
Урушу кетти узарып.
Өжөрлөнүп көгөрүп,
Өчөгүшкөн эрендер,
Өткүр найза өңөрүп,
Учу түгөп найзанын,
Сабы менен салышып,
Кыйрап сынып сап калбай,
Көрүп туруп аларды,
Көпчүлүктүн дени өлүп,
Кээ кезинде алардын,
Ач кыйкырык угулуп,
Ач билектен алышып,
Өйдө кетет жулкушуп,
Ылдыйга кетет жарышып,
Этегин түрө кармашып,
Үзөңгү боого басышып,
Мүдүрүлбөй аттары,
Бөлүнө кетет айрылып,
Кармаган жерден кан чыгып,
Өлбөй тирүү калышып,
Кан соргуч киле сары эшек,
Бөйөн, чайан, тумсагы,
Коркконунан корголоп,
Кескелдирик батмачык,
Баш көтөрбөй мааналап,
Кобо албай коркушуп,
Жаткан жерде чырылдап,
Ачкалыкка чыдабай,
Азуулары кырсылдап,
Сапырылып кум учуп.
Төөлөрү боздоп буркулдап,
Уйлар мөөрөп озондоп,
Ат кишенеп тура албай,
Качырга кирип калтырак,

Жер токтобой чайпалып,
Канча заман жаткан чөл,
Караан калгыр калтырап,
Коркконунан жан турбай,
Айласы кетип аскердин,
Азыраак тыным ала албай,
Аңтарылып чаңдары,
Ат үстүндө тура албай,
Койон жүрөк коркогу.
Кош кыйалдуу чоркогу,
Аттарына мааналап,
Амалын таппай бүжүрөп,
Айласы кетип далайы,
Сийдиги агып чубуруп
Эки баатыр тирешип,
Чабышып жатты күчөшүп.
Таң атканча шам жагып,
Күнү-түнү тең жарык,
Кылыч алып кыйкырып,
Кыйа тартып урушуп,
Кылычка кылып туруштук,
Кылычында миз калбай,
Сырты менен салышып,
Талкаланып жоголуп,
Кур кол болуп калышып,
Баатырлар чапкан жарактан,
Асмандын бети жаңырык,
Учуп жүргөн канаттуу,
Акылынан жаңылып,
Балталашып чабышып,
Кара темир чыдабай.
Уңгусунан жарылып,
Сабы менен салышып,
Жакалашып тирешип,
Аттуу туруп күрөшүп,
Жакадан тартып чойушуп.
Кочкордон бетер койушуп,
Ийик саптай кызыл кан.
Мурундан агып чубуруп,
Карап турган көпчүлүк,
Коркконунан кудайлап,
Качканы да кудай дейт,
Кууганы да кудай дейт,
Жер бетине маалым кеп,
Кош колдоп кармап жакасын,
Сүйүнсө да кудай деп,

Күйүнсө да кудай деп,
Кудайлаган нечен жан,
Кудайдын атын түк билбес,
Нечен миң аскер колбуган,
Оозун ачып кыйкыrsa,
Манастан башка сөз кирбейт.
Манастаган жаңырык,
Үнү калбайт басылып.
Башка жан болсо бул чууда.
Манастаган үндү угуп,
Жүрөгү чыгып өлмөкчү.
Кайраты башка бул чочко,
Зым-зым этип зымырап,
Ызы-чуу тургай Сейитти,
Бучкагына теңебей,
Камарабай жай турган.
Кур кол калып майданда,
Аркасынан калгандар,
Бирден найза жеткизди.
Жаңылап найза алганда,
Каарданып чоң Калча,
Кайратына карк болуп,
Бүткөн бойу нымгып,
Эти араң ысыган,
Сейитиге бет алып,
Камдуу найза өткүр миз,
Муштап өттү сооруга.
Тышынан кийген олпогу,
Ичиндеги темир тон,
Темирдин чыгып талканы,
Олпоктун булап буласы.
Чыпалактай кызыл кан,
Чычаңы ылдый куйулуп,
Минген Күрөң жаныбар,
Оргуган кызыл куу кумга,
Көмөлөнүп кетпеди,
Тумшугу менен кум сайып,
Ат мүдүрүлүп оңолду.
Ат мүдүрүлүп кеткенде,
Суурулуп кетти найзасы,
Арбагы колдоп Манастын,
Шай колдогон чунакты.
Бүкүлү тоо болсо да,
Көмөлөнүп жок болмок,
Ошол сапар сайганда,
Жер тайанган Телкүрөң,

Көмөлөнүп жылалбай,
Так түйүлүп турду эми.
Аманат жаны Сейиттин,
Ошол катым бир калды.
Түбүндө Манас уулуна,
Жеринен калган ата салт.
Жаралуу болсо найза жеп,
Кан куйулса жошулуп,
Жаны ачыса күч алган.
Жаралуу болуп Калчадан,
Жаны ачыды Сейиттин
“Атам Манас болгон соң,
Көкала аттан Калчаны,
Аңтара сайып албасам,
Атага наалат келет, - деп,
Түп атамдан бер жакка,
Сайдырбаса душманга,
Айкөл атам Манастын,
Арбагы мени колдо, - деп.
Жараткан кудай жардамын,
Абалкы өткөн шерлердин,
Жеткире көргүн жардамын.
Колдосоң атам арбагы,
Ушул күндө колдо”, - деп.
Чакырса ураан “Манас” деп,
Оозуна кирди Гүлүс деп,
Арбагы келип Манастын,
Айттырганы ушул кеп.
Оорагы артык Гүлүстөн,
Манжудан келген дин каалап,
Коңурбай менен батышпай,
Бойунда болуп чоң талап,
Соорандык уулу Алмамбет,
Айкөл Манас баатырдын,
Бул дүйнөлүк жолдошу,
Ал дүйнөлүк колдошу,
Кылым дүйнө калкына,
Арбагы артык угулган,
Алмамбеттин уулу бул.
Адамдан артык шер Гүлүс,
Айры төштүн алдына,
Жыгылбаган эр Гүлүс,
Батышта аты угулган,
Чыгышта Коңур баштаган,
Атактуу нечен алптарды,
Алмамбет уулу Гүлүстөн,

Жалгыз өзү жалмаган.
Жапандан чыккан Кызылдөө,
Жалгыз көздүү Мадыкан,
Манжулардын Жубатай,
Жексен кылып таштаган.
Гүлчоро келет дегенде.
Кылым дүйнө жер жүзү,
Кырылып кете жаздаган.
Үн чыгарбай эч бир жан,
Атканын жазбас мерген кул,
Айтканын кудай берген кул,
Алышканын алган кул,
Арстандын жайы мына бул.
Тиктегенин көрдөгөн кул,
Тилегин кудай берген кул.
Тилегенин жеген кул,
Тендешип бенде жеңбеген,
Илгертен жайы мына бул.
Кара бойу катуу күч,
Каары катуу, заары күч,
Кармашканын кылган түз,
Тулку бойу туура күч,
Турганынын баары күч.
Тутушканын кылган түз.
Үнү Чубак үнүндөй,
Ач кыйкырык куу сүрөөн,
Ал өңдөнүп ким жүргөн,
Үнүн укса Гүлүстүн,
Жүрөгү чыгып жан өлгөн,
Тактада нечен хан өлгөн.
Сепкили жок ак жүздүү,
Ийриси жок түз сөздүү,
Гүлүстүн өзү барында,
Ак калпак кыргыз калкына,
Ок аткан бенде жок болгон,
Тирүү кайып чын арстан,
Кудайдын сүйгөн бендеси.
Кыбыла жагы куркурап,
Кызыл кум чаңдап тунарык,
Аркасынан буруксуп,
Чыдай албай жаткан чөл,
Баш аламан удургуп,
Суркойон менен чуратып,
Султандын уулу Гүлүстөн,
Сейитке келди көрүнүп.
Баатыр Бакай баштаган,

Каңкор Семей жанында
Эр Гүлүстүн артынан,
Келе жатат чубуруп.
Кумдун бети жалындап,
Эр чырагы эки көз,
Маңдайында балбылдап.
Асаба желек чоң найза,
Жоо жарагы бир канча,
Келе жаткан баатырдын,
Карааны тоодой, бир барча.
Караанын көргөн көпчүлүк,
Жанынан күдөр үзүшүп,
Гүлүстөн айтып канча кеп:
- Качыр балам Сейитим,
Аккан каның канчалык?
Тикен кирсе кан чыгат,
Тим эле жерден анчалык.
Тукум болбой жерге кир,
Боло албасаң канчалык,
Береги турган Калчаны,
Сербейтип койбой жаныңа,
Сайгын балам, сайгын! - деп.
Кайып болду ошол кез.
Эр Гүлүстү көз көрүп,
Үнүн уккан адамдар,
Сөз айтарга ал калбай,
Сүлдөрү болуп жан калбай,
Мурун турган зор Калча,
Арстан бала Сейитти,
Бучкагына теңебей,
Теңби деп мага кенебей,
Каары менен Гүлүстүн,
Калыбектин Калчасы,
Кара жандан түңүлүп,
Менменсиген бадирек,
Кыймылдарга ал калбай,
Деми сууп, дени өлүп,
Көргөн жандын баарысы,
Көзүнөн жашы төгүлүп:
“Алда кандай бенде,- деп,
Каары катуу эр экен,
Тирүү калаар чама жок,
Кыйамат жайга кеттик деп”.
Хан Калчанын башына,
Кыйамат жакын көрүнүп,
Азирейил периште,

Келгендей жетип жанына.
Качырып келген Сейити,
Калча хандын көзүнө,
Ажыдаардай көрүнүп,
Көзүнөн жалын от жайнап,
Көкжалдан найза жеткени,
Көзүрсүнгөн хан Калча,
Көмөлөнүп кеткени.
Жайнап жаткан кызыл кум,
Топуракка көмүлдү.
Машы чыккан Сейити,
Кылыч алып кынынан,
Башын кесип чочконун,
Кумга канын жайнатты.
Жан жүрбөстүн чөлүндө,
Сейитти алам деп келип,
Бу дагы көрдү өлүмдү.
Көрүп турган аскерден,
Санаасы санга бөлүндү,
Көкбука баатыр, Жетилбай,
Кыз Кылжыке, Алтынай,
Абыл менен Чолпонай,
Сүйүнгөнгө чыдабай,
Көзүнөн жашы төгүлүп,
Мурун калган таш болуп,
Сейити кантер экен деп.
Токтоно албай күүлөнүп,
Көкбука менен Жетилбай,
Эн калган аскерге,
Кирген нардай күркүрөп,
Аралап кирди тартынбай.
Тегерегин бек курчап,
Четке киши чыгарбай.
Кабыландын тукуму,
Адылдыгын айтайын,
Калчанын иши бүткөндө,
Көкала алып олжого,
Көөнү мунун тынганда,
Кабылан Сейит жаш арстан,
Кара аскерге муну айтат:
- Калгандар сенде айып жок,
Ханыңа келдиң мааналап,
Кан кечтиң далай аралап,
Караан кылаар кишиң жок,
Калдыңар мында талаалап.
Камап турсам бул чөлдө,

Сенде ичер азык жок.
Кара аскер жакшы угуп ал,
Сейиттен сага кастык жок.
Бас десе ханың баскансың,
Баш буралбай ханыңдан,
Өкүм менен келгенсиң.
Булбулдай сайрап таңшыган,
Балаң бардыр бириңдин,
Эки көзүн шишитип,
Эртеден кечке ыйлаган,
Энең бардыр бириңдин.
Атышкан жоодон саламат,
Аман келер бекен деп,
Алыскы жолду тиктеген,
Атаң бардыр бириңдин,
Тырмагы тийип этине,
Жара салып бетине,
Калдайтып кара чүмкөнүп,
Алда кандай болом деп,
Зар какшаган күнүгө,
Катының бардыр бириңдин.
Аркамда жөлөк иним деп,
Аны кайдан табам деп,
Агаң бардыр бириңдин.
Атам өлсө агам деп,
Болот элем анан деп,
Ата ордуна карманчу,
Аганы кайдан табам деп,
Иниң бардыр бириңдин.
Капыр ай, кандай заман деп,
Карчалышкан бул заман,
Кыйын болду жаман деп,
Калганга айтып нуска кеп,
Карың бардыр бириңдин.
Кайындашып ала элек,
Жарың бардыр бириңдин.
Сүйлөгөн сөзү бал татыйт,
Сүйгөнүң бардыр бириңдин.
Күнү-түнү эстеген,
Түн түшүңдөн кетпеген.
Күйгөнүң бардыр бириңдин.
Эртеден кечке сени деп
Ээсин таппай эндиреп,
Эжең бардыр бириңдин.
Ичер чайын камдаган,
Эне ордуна кармаган,

Жеңең бардыр бириңдин.
Ырыс качса тууш койбой,
Тетигиң бардыр бириңдин.
Шамал болсо жер чаңдап,
Эл багарга асырап,
Жетигиң бардыр бириңдин,
Кетилген бүтпөй ордуна,
Кемтигиң бардыр бириңдин?
Кан жуткан ичтен кайгырып,
Жетимиң бардыр бириңдин,
Калгандыр ыйлап кан какшап,
Карындашың бардыр бириңдин.
Туптуура тили сүйлөбөс,
Дудугуң бардыр бириңдин.
Бура тартса мулт этип,
Мулугуң бардыр бириңдин.
Эңишке келсе баса албас,
Өйдөгө келсе чыга албас,
Төкөрүң бардыр бириңдин,
Жыл бойу жаткан баса албас,
Майыбың бардыр бириңдин.
Жаңыдан алып той кылып,
Кызыгына кана элек,
Зайыбың бардыр бириңдин.
Керсары тартып саргарган,
Кеселиң бардыр бириңдин.
Кеңири дүйнө, көп малдуу,
Эсириң бардыр бириңдин,
Сүт менен бойу жуунган,
Кесириң бардыр бириңдин.
Күнүмдүк оокат кечирген,
Кедейиң бардыр бириңдин.
Жерге болор өзүңө,
Жээниң бардыр бириңдин.
Оң айтканды сол алган,
Кежириң бардыр бириңдин,
Бирине тартса бирге жок,
Кем-керчиң бардыр бириңдин.
Маана болчу өзүңө,
Тайанарга тирегиң,
Тайакең бардыр бириңдин.
Кеткен эл келер бекен деп,
Келиниң бардыр бириңдин.
Төөчө басып коркондоп,
Ой-дөңдү билбей олондоп,
Сокуруң бардыр бириңдин.

Буурчак баскан кырмандай,
Чокуруң бардыр бириңдин.
Тиктесе көзү шам жайнап,
Сүйлөсө тили так сайрап,
Бучугуң бардыр бириңдин.
Өлбөй оокат кылуучу,
Өнөрлүүң бардыр бириңдин,
Айткан кеби эм болгон,
Хан Калча менен тең болгон,
Кадырлууң бардыр элинде,
Миң кишиге баш болгон,
Бириң калбай келгиле.
Элди бийлеп башкарган,
Мансабы бар бир киши,
Келбей мында калбаңар,
Жыйылып булар келгенде,
Сейитинин өкүмү:
- Алдыңдагы аскерге,
Мурункудай ээ болгун.
Ат арыктап бөлүнүп,
Ач калган адам болбосун.
Азабы артык шум чөлдөн,
Абалкыдай өткөргүн,
Бекер кумга жоготпо,
Сууң менен наныңды,
Жетер жерге болжогун.
Ат тонунду олжо деп,
Тартып алсам бул жерде,
Ал дүйнөң мага не болсун.
Балакет баскан бул чөлдө,
Өлөрсүң баарың кырылып.
Каныңды жүктөп нетейин,
Жалгыз өзүм бир башка.
Амал айла акыл тап,
Аскерди аман коргогун,
Уруксат кылдым силерге,
Токтобой кумдан жоголгун!
Калды Сейит мында деп,
Калгандын көөнүн оорутсаң,
Кайда болсоң издеп таап,
Өлтүрөмүн өзүңдү,
Ойомун эки көзүңдү,
Калбай эми кеткин! - деп.
Таратты элди ошол чак
Күн батыштын элдери,
Каадасынча өзүнүн,

Ысык кумга дүм жатып,
Колун сыйпап бет сылап,
Бата берди чуркурап.
Ат, тону менен байкуштар,
Элине аман жанышты.
Адалдыгын Сейиттин,
Күн батыш эли билишти.
Ар качандан бир качан,
Арстандын тукуму,
Абалы келген жерине,
Аркасын элге тийгизчү.
Калчанын элин жандырып,
Душмандын бели сынганда,
Туугандын көөнү тынганда,
Телкүрөңдөн түшүрсө,
Кансырап бойдо дарман жок,
Ушунан кетти ошондо.
Кыз Кылжыке жубайы,
Кебезден кылган олпокту,
Кеңири төшөк салдырып,
Кештелеген жаздыгын,
Керилтип башка жаздатып,
Келберсиген көкжалды,
Алып келип жаткызып,
Артын ойлоп ар ишти,
Керектүү нечен дарысын,
Ала жүргөн Кылжыке.
Жайы менен белендеп,
Алтынай менен Чолпонай,
Эки кызга чаптырып.
Жаранын оозун жуудуруп,
Кан катырып уу тартчу,
Нуш дарысын тарттырып.
Ириң канын чыгарып,
Кырма кызыл дарысын,
Жара оозуна чаптырып.
Кайнатма кара дарыны,
Кадага чылап жаткырып,
Бугу, кулан сүтүнөн,
Кошо аралаш жасаган,
Кубаттуу нечен дарыны,
Өлчөм менен ичирип,
Сагаза гүлүн жыттатып,
Кызыл гүлдүн суусунан,
Дем албастан тамызып,
Таң атканча уктабай,

Шамды жарык жагышып,
Көкбука, Абыл, Жетилбай,
Тулпарларды багышып.
Көкала атты жетелеп,
Жетилбай жүрөт менчиктеп.
Эсирип булар жата албай,
Баатырлар кумду байкаса,
Мелтиреген куу чөлдө,
Жин жыттанып бок сасып,
Кызыл канга малынып,
Кыры менен эл жатат.
Жору кузгун келбеген,
Жолу каткан бул чөлдө,
Бок жыттанып, кан сасып,
Азууларын аркайтып,
Кабыргасын каркайтып,
Ат өлүгү андан көп,
Мойундары коркойуп,
Өркөчтөрү зоңкойуп,
Төө өлүгү мындан көп.
Ача туйак ачайып,
Башында мүйүз каркайып,
Ысык чөлгө чыдабай,
Жүнү оңуп саргарып,
Уй өлүгү андан көп.
Куйруктары соройуп,
Мурундары бырбыйып,
Көрүнүп тиши ырсайып,
Карды көөп чаначтай,
Жаткан качыр андан көп.
Теңи калып теңи жок,
Жаткан өлүк мындан көп.
Колу калып буту жок,
Кор болуп өлгөн мындан көп.
Буту калып, колу жок,
Өлгөн өлүк сандан көп.
Дени калып, башы жок,
Алмадай баштын дайны жок,
Тулку бойу жаткан көп.
Ичегиси иймелип.
Ысык кумда чиймейип,
Суу деп чөлдө аактап,
Зарлап жаткан андан көп,
Өпкө боордун тушуна,
Найза аралап ушуга,
Жаткан адам мындан көп.

Жыгылып кооп темселеп,
Карыш тили салаңдап,
Минип чабар аты жок,
Суу таба албай бу чөлдө,
Минтип жүргөн андан көп.
Чала жан болуп жан чыкпай,
Кыйналып жаткан андан көп.
Соорусуна найза жеп,
Кокуй жаным кантет деп,
Кумсарып чөлдө жаткан көп,
Көзала кудай сен калыс,
Сулайматка арткын деп,
Азап менен сообумду,
Арыз айткан андан көп.
Кан соргуч кандар оңбо деп,
Коңгуроо кудай колдо деп,
Чыдай албай чыркырап,
Уккан бенде зыркырап,
Наалыганы андан көп.
Эси ооп далайдын,
Күрмөгө тили келе албай,
Өйдө дөңдө дөөрүшүп,
Онтоп жаткан сандан көп,
Жымылдап ысык жел уруп,
Олойгон көзгө кум толуп,
Көмүлүп кумга жаткан көп.
Сары эшек, киле - кансоргуч,
Чаначтай карды тойушуп,
Капчыгы чыгып кампайып,
Семирип тумсак булкуйуп,
Азыткы менен албарсты,
Азык буга көп болуп,
Арсандашып күлүшүп,
Жүгүрүп төө куш коржондоп,
Батмачык жүрөт молтоңдоп.
Кирпи чечен таш бака,
Канга тойуп компоңдоп,
Курт-кумурска бөө чайан,
Эсепсиз этке тойушуп,
Эр өлүгү, ат өлүк,
Көөдөнүнө жык толуп.
Бүгүн калса эртең жок,
Жапанда тиккен үйү жок,
Жаныбар куштар жорголоп,
Күн тийгенде жүгүрүп,
Көлөкө кылып көздөрүн,

Жатып алат корголоп.
Эр өлүгү, ат өлүгү,
Качыр өлүк, керк өлүк,
Каркайган сөөгү көрүнүп,
Төө куштары чокчоңдоп,
Өлүктү сүйрөп алышып,
Тамаша ойун салышып,
Шакалактап каркылдап,
Капкайдан учуп барышып,
Айанбай тойо жеп алып,
Уча албай кумда калышып,
Төө өлүгү, уй өлүгү,
Дөбө болуп жыйылып,
Бир тойгондо кош болуп
Азыгы арбын экен деп,
Жүрүпмүн тоодо бекер деп,
Түгөнгөн кузгун ал жетип,
Аш азыгы арбын деп,
Жей беришип кызыгып,
Мелтиреген куу кумда,
Суудан калып нечени,
Чаңкап өлдү ысыкта.
Төө минип келген канча жан,
Төө минип жүрүп урушкан,
Төбөмдөн тийген кандай хан?
Качырлуу аскер нечен сан,
Качыр минип урушкан,
Каргышка кеткен кандай жан?
Ушундай экен шум жалган,
Уй минген аскер канча сан,
Уйга ишенип урушкан,
Уйпаланган чунак хан.
Канжыгалап бир башын,
Кан кечип жүрүп олжо алган.
Калк кызыгат хан үчүн,
Караса мунун аркасын,
Каралы жок чоң акмак,
Ошондой кылып жан сактап,
Эл бүлүнтүп, олжо алмак,
Убара тарткан чоң акмак.
Алдым жутум жан сактап,
Кара өзгөй болуп мал тапмак,
Карандай зордук ал акмак.
Убал сообу булардын,
Хандарга барып такалмак.
Матырып тырмак так салмак,

Баш кошуп баары биригип,
Баашадан алат алтын так,
Эл башкарып журт багыш,
Кабылан Манас тукуму,
Ушулардан үлгү алсак.
Эрлери жүргөн жан кыйнап,
Эли үйдө тынч жыргап,
Элге жаккан эренди,
Элден эркин беренди,
Ак калпак кыргыз эл мактап.
Эки күнү, эки түн,
Эндиреп жатып Сейити,
Араң жыйып эс ушун,
Желбегей чапан жамынып,
Желигип турду жаш арстан.
Баатырларын чакырып,
Тулпарга токум салдырып,
Азык-түлүк арттырып,
Керкитке карап жол алып,
Кетпеймин деп бекерге
Сулайматты жөн койуп,
Дөө уулун байлап кошо алып,
Тогуз күн удаа жол басып.
Атты айабай мол басып,
Керкиттин келди шаарына,
Кара ниет түгөнгүр,
Сулаймат турат кайгыда.
Буйрук кылып Сейити,
Балбандарга карматып,
Колу-бутун байлатып,
Жетилбайга айдатып,
Алып келип зынданга,
Караңгы жайга каматып,
Эр Сейити чунагың,
Беттешкен жоосун муңкантип.
Эртең менен болгондо,
Учураша келдик деп,
Эл жыйылып толгондо,
Эл бийлеген эстүүлөр,
Эрмектешип атканда,
Баатыр үйдө жатканда.
Түк кишиге туйгузбай,
Айтып сырын билгизбей,
Көкбуканы ээрчитип,
Кылжыке барып зынданга:
- Сулаймат менен дөө уулун,

Кесип башын алгын! - деп,
Өкүм кылып ушуга,
Эл бөлүнткөн капырды,
Кызыл ала кан кылып,
Кылычтап башын алдырып,
Итке сүйрөп салышты,
Бул экөөнүн өлүгүн.
Сейитинин наамында,
Кылжыке элге угузуп,
Абылды такка мингизип,
Хандыгын элге билгизип,
Баатырдын кылган ишине,
Элдин баары сүйүнүп,
Хан балбаны ушул деп,
Көкбуканы койушту,
Баш вазири болсун деп.
Жетилбайды тургузду.
Жатпады булар Керкитте,
Кетмекчи болду Таласка.
- Керкиттин ханы Абылым,
Хан балбаны Көкбука,
Баш вазири Жетилбай,
Ынтымактуу болгула,
Калк башкарып эл бакмак,
Кыйын жумуш бул,- деди,
Сыртын салып душманга,
Сыр алдырбай тур деди.
Жетим-жесир карыпка,
Көңүлүндү бур деди.
Оң келбеген орунга,
Ойуң бурба башкага.
Адал жесек бир жедик,
Арамдыкты билбедик,
Кысылып калсаң душмандан,
Кабар кылгын мага деп,
Кол алышып кол берип,
Кылжыкени ээрчитип,
Таласты карай аттанып,
Жөнөп кетти Сейити.
Дал токсон күн жол жүрүп,
Күн батыштын элинен,
Бүгүн келди Таласка.
Эки жыл өтүп арадан,
Баатыр келди деп угуп,
Ак калпак кыргыз чубашып,
Ачылып көңүл муңдашып,

Айкалышып чуулашып,
Эсен-соону сурашып,
Ата-эне менен көрүшүп,
Колдун учун өбүшүп,
Жаркырап жайнап күн чыкты,
Булбулдар таңшып үн салып.
Чер жазылып кубанып,
Кыз Кылжыке сулууну,
Ала келген Сейити,
Чыныкеге угулуп,
Кененимдин үстүнө,
Кемпири келди жүгүрүп:
- Эй, Кененим сүйүнчү,
Жалгыз уулуң Сейити,
Бекерге өзү келбептир.
Сулаймат хандын жалгызы,
Кыз Кылжыке сулууну,
Ала келген турбайбы.
Өзүңдөн бата алмакка,
Той болбоптур бул чакка.
Эр Кененим жаркылдап,
Ителгидей баркылдап,
Айнектей көзү жаркырап:
- Эми кемпир мага айтпай,
Жалгызың аман келиптир,
Сүйгөнү сулуу кыз болсо,
Ак сарбашыл мал кармап,
Садагасын чаптырып,
Келин уулуң киргиндей,
Келишкен сонун үй камдап,
Ак калпак кыргыз элине,
Кабар берип чакырып,
Тойун берип балдардын,
Кошуп койсок ал кандай.
Мен уруксат кыламын,
Карадөөнү сойуптур,
Күн батыштын зорлору,
Баарысы өлүп болуптур.
Хан Сулаймат бузукту,
Кара жерге жуткузду.
Суктанаар сулуу Кылжыке,
Алып келген бул турку.
Ак никелүү жубайы,
Өмүрлүк болсун түбөлүк.
Андан кала бергенде,
Катындын ишин эр билбейт,

Каадасы менен өзүң бил.
Борсулдап күлүп Кененим,
Эпсиз катуу сүйүндү.
Айтканы баары жай бүтүп.
Кем-керчи жок баарында,
Калың кыргыз эл чогуу,
Каадасынча күтүнүп,
Баары калбай сүйүнүп,
Чакырып келип молдону,
Нике кыйып балдарга,
Таң-тамаша той бүтүп,
Жай тарады, эл чубай.
Нече заман былк этпей,
Өмүрлүк жубай бул экөө,
Ойноп күлүп жыргады.
Муну мындай таштайлы,
Желмогуздун тынч элге,
Ченебеген кейишти,
Салганынан баштайлы.

СЕЙИТТИН ЖЕЛМОГУЗДУ КУУП ШОР-КӨЛГӨ БАРЫШЫ

Күндү улап күн өтүп,
Күн артынан түн өтүп,
Айды улап, ай өтүп,
Ай артынан жыл өтүп,
Таласта жаткан балбанды,
Бала Сейит арстанды,
Жедигер албайт эсине.
Жедигерден алдыраш,
Киши келди Таласка.
Кишинин кара сөзүнө,
Кененимдин өзүнө:
- Мен жедигер элинен,
Атайлап келдим жеримен,
Башка мүшкүл иш түштү,
Иштин түбү эң күчтүү,
Сиз билесиз аныгын,
Жедигердин тарыбын,
Багыштан, Толтой, Кыйаздан,
Тукум калган жок эле.
Жедигердин элине,
Жетисуунун жерине,
Хан Кыйаз өлүп кеткенде,
Хан көтөргөн Сейтек,
Кубатайдын Карадөө,

Хан болуп турду эл сактап,
Жедигер жүрдүк жан сактап,
Өзү маңгыт уругу,
Бадыкөлдүн уулу,
Сарыбай деген туулду.
Жинди чыгып кан ичме,
Сарыбай аты жойулду,
Күн батышты бүт соруп,
Кутургур атка койулду.
Кутургур атка конгондо,
Терисине сыйбады,
Жер жүзүнө турбады,
Жетимиш миң кол тартты,
Таласты талаан кылганы.
Учурап калып Карадөө,
Сарыбайдан сойлоду,
Учураган кишини,
Өлтүрбөй аман койбоду.
Алты күнү алышып,
Айабай жанын салышып,
Карадөө өлүп сойулду.
Сарыбай өлдү Таласта,
Арбагына четкелип,
Олуйа заада Манаска.
Карадөөнүн ордуна,
Алсейитти Таластан,
Хан көтөрдү Сейтек,
Алсейит барып бул жерден,
Карадөөнүн ордуна,
Калк башкарып турчу эле.
Эркек тукум андан жок,
Жалгыз кызы бар эле.
Ошол кыздан кыз туулуп,
Угарга сонун бир шумдук –
Чоңойгону бой тартып,
Жедигер элин курутту.
Мен бул жакка келерде,
Билгендер айтып угузду.
Туулуп жерге түшкөндө,
Эне эмчегин эмбеген,
Оозантып эмчек салганча,
Колун сунуп табактан,
Элге бербей май жеген,
Элге берчү тооч, май,
Бүткүл баарын ал жеген.
Тойбой калып тамакка,

“Кана мага бер” - деген.
Чогулган эл чочушуп,
Өлтүрөлү дегенде,
Ата-энеси көз кыйбай,
“Иштен чыккан боор жарып,
Ийри жылан эле”- деп,
Болбой койгон кеп экен.
Үч күн өтүп арадан,
Короого койбой кой, эчки,
Тирүүлөй тытып эт жеген.
Үч жашына келгенче,
Ошентип жүргөн кеп экен.
Эне-атасы жашырып,
Айтпай жүргөн кеп экен.
Бой тартып бала чоңойуп,
Жетиге жашы жеткенде,
Эл жыйылып чогулуп,
Өлтүрмөкчү болуптур,
Чогулган эл балага,
Желмогуз атты койуптур.
Эне-атасы канетсин,
Кызын катып калкалап,
Аркайган тоону мааналап,
Көчүп мындан кетишкен.
Эңкейген тоо ээн жылга,
Эл четинде жүрүшкөн.
Арадан далай жыл өтүп,
Желмогуз жеткен он үчкө.
Короого малды койбоптур,
Канча жесе тойбоптур,
Жайытта жылкы калбаптыр,
Жайылтпай малды жалмаптыр.
Түгөнүп малы короодо,
Ата-эне тилин албаптыр,
Адырда жүргөн жайылып,
Элдин малын аймаптыр,
Ошолор бар өзөндө,
Мал аттуудан калбаптыр.
Андан кийин түгөнгүр,
Ата-энесин айабай,
Атасынан тамган кан,
Энесинен эмген сүт,
Дегеле аны карабай,
Эне-атасын этин жеп,
Алты-жети үйлүүнүн,
Койбой баарын бүтүн жеп,

Түтүн чыкпай калыптыр.
Урук-тууган, жергелеш,
Учурашып келсек деп,
Алты киши бир келет.
Келген алты кишинин,
Кармап алып төртөөнү жеп,
Экөө качып кутулуп,
Кутулгандан эл угуп,
Алты жүз киши чогулуп,
Мылтыкка салып ок чыңдап,
Күлүктү минип ат ылгап,
Саадакка салып жебе алып,
Колго найза карманып,
Айбалта чокмор дагы алып,
Айанбай жарак камдалып,
Беттеше келген кезекте,
Бир каапырга таң калды.
Сокусун минип ат кылып,
Сок билегин камчы алып,
Алты жүздү көзгө илбей,
Эки көзү чакчайып,
Башында чачын бош таштап,
Айуудан бетер саксайып,
Аралап кирди биз жакты,
Мергендер беттеп ок атты,
Жебечилер жаа атты.
Жебенин огу учпады,
Мылтыктын үнү чыкпады,
Балта чокмор чабуучу,
Колдор баары байланды,
Баргандын баары таң калды,
Айласын таппай сандалды,
Алты жүздүн ичинен,
Он экини ылгады,
Чогултуп туруп бир жерге,
Тирүүлөй тытып жеп алды.
Ала албадык эл жандык,
Улукка барып кеп салдык.
Андан кийин улуктан,
Эчен балбан эр барды,
Бирөө кайта келбеди,
Койбой баарын жеп алды.
Аз күн болду Желмогуз,
Аралап элди барганы,
Тынчы кетип курган эл,
Мени мында жумшады.

Ан үчүн келдик алдыңа,
Арылбаган эмгекте,
Абдан калдык кайгыда.
Деп ошентип ал киши,
Эки көзүн жаштады,
Түгөтүп сөзүн айтканы.
Каары катуу Кененим,
Кабагы карыш бүркөлүп,
Эмгегин угуп элдердин.
Кара жанга күч келип,
Кабарчысы келгенин,
Абдан угуп Кененим,
Карс дегиче жөтөлүп,
Башын өйдө көтөрүп:
- Куткарып элди келейин,
Эл бүлүнткөн Желмогуз,
Жазасын колго берейин!
Мурунку уккан кабарда,
Өткөн чакта заманда,
Катындан чыккан Желмогуз,
Ал түштүктө кез болуп,
Атасы анын Эламан,
Баласынан жакшыраак,
Малга күйгөн жан болуп,
Бок дүйнөнүн камын жеп,
Уулумдан малым артык деп,
Чүкө, сака өгөөсүн,
Таштап койуп журтуна,
Жумшаган экен баргын деп.
Эламан тойсо уулунан,
Мен элимден тойбодум.
Эл бүлүнткөн канчыкты,
Кантип тирүү койойун!
Эламандын эр Төштүк,
Атанын тилин алам деп,
Желмогузга барган дейт,
Аздырып кетип Желмогуз,
Жер астына түшкөн дейт.
Баатырдык кылып алп Төштүк,
Желмогузду өлтүрүп,
Жети жылда келген дейт.
Силер айткан Желмогуз,
Ошол өңдүү бир жумуш.
Үзүлбөгөн тукуму,
Керт башыма кез болгон.
Сырын билем капырдын,

Карысам да карпаңдап,
Өзүм эле барамын,
Өлтүрүп келе каламын.
Ичегисин иймелтип,
Итке салып беремин,
Тарпын анын чыгарып,
Талпагын ташка керейин.
Укмуш кепти угамын,
Укканымды кыламын.
Адамдан чыккан Желмогуз,
Алып берсе адамга,
Тукум көрбөй өтөт дейт.
Чатына батпай жабдыгы,
Какшасын канчык жатыны,
Жаманбайга берейин!
Капаланып каарданып,
Жоо жарагын бүт алып,
Атка минип оңдонуп,
Жүргөнү калды Кененим.
Бала жолборс Сейити,
Укмуш кабар кеп угуп,
Жедигерге Кененим,
Барганы жатат деп угуп,
“Эмнег барат экен деп,
Келейинчи кеп угуп”.
Басып келип атайын,
Атасына жолугуп:
- Айланайын атаке,
Токулуу турат Кеңкулам,
Сиз минесиз кай жерге?
Куш салар маалы деги эмес,
Коңур күз жетип келе элек,
Тайган салаар кез эмес,
Текенин малы боло элек.
- Кеңкула минип атакен,
Жедигерге барамын,
Деле жаман мен уктум,
Жедигердин кабарын.
Жедигер бир талапташ,
Жергебиз бир канаташ,
Манас, Багыш барында,
Жүргөн экен аралаш.
Семетейдин тушунда,
Чыңкожо бузук аралап,
Семетей Толтой чабышып,
Кыргызга калган жаман ат.

Канчоро менен Чачыкей,
Кыйазды алдап кан жалап,
Айчүрөктү олжо алат.
Он экиге чыкканда,
Сейтек келген элин таап,
Кайыпчынын үңкүрдөн,
Шер Семетей табылат.
Ошондон бери карата,
Келе жаткан кеп экен,
Жедигер бизди карандап.
Желмогуз чыкты бизден деп,
Эл бүлүнттү киши жеп,
Кабар кыла келиптир,
Жедигер менден маана издеп.
Камынып турган кезегим,
Жедигерге жүрсөм деп.
Кененимден кеп угуп,
Мурун билбейт Сейити,
Манастан берки ишти угуп:
- Чын болсо ата кебиңиз,
Бул жолду мага бериңиз.
Барамын деп душманга,
Бузулуптур пейлиңиз.
Жалгыз уулу Сейити,
Аман турса белиңиз,
Жашы калып үйүндө,
Какчаңдап кары жүрөт деп,
Жаанга кетет кебиңиз.
Уулундун көрүп урматын,
Үйүндө жата бериңиз.
Карыларга жакшы ишпи,
Алдыга сапар барышка.
Жаным тирүү турганда,
Мен жарайм намыска.
Сейитиден кеп угуп,
Мен барам деп айта албай,
Кененим калды токтолуп.
Эр Сейити кенебей,
Эчтемени элебей,
Телкүрөң минип аттанып,
Айбаты сүрдүү чунагым,
Жоо дегенде шаттанып,
Баса турган кезинде.
Кененим айтат бул кепти,
Сактагын деп эсиңе:
- Баштатан бери бар жумуш,

Адамдан чыккан Желмогуз,
Адамга калат жолугуп.
Алп Төштүктү алдады,
Акыры тирүү калбады.
Жолугушту мага кез болуп
Жоругу кеткис иш болуп.
Көргөнүмдү мен айтам,
Бул сыйактуу Желмогуз,
Баштатан бери келаткан,
Башынан мунун санаты,
Көнүп болгон адаты –
Ал канчыктын жарагы,
Колунда темир ийрек бар,
Жарагын анын карачы.
Сокусун минип ат кылат,
Сок билек менен камчылап,
Ор ийрегин ыргытат,
Ийреги тийсе оңдурбайт,
Оролгон жерин соо кылбайт.
Бойунда тоодой чоң талап,
Ийреги шумдук бир жарак.
Жыгачка тийсе таш жарат,
Көөдөнгө тийсе баш жарат,
Алда кайдан ыргытса,
Каңгып кетпей түз барат,
Качкан менен куткарбайт,
Башты кесип, жанды алат.
Андан башка өгөө бар,
Анда сонун өнөр бар –
Тартса кесет баарыны,
Найза болот сайарга.
Беттебейт бенде аларга.
Сыйкыр менен жасаган,
Учун ууга сугарган,
Бөрү тилме чыгарган,
Темир өгөө ыргытса,
Өтүп кетет баарыдан,
Тосулуп калбайт соотундан.
Камынбасаң алдында,
Бүтүрөт сенин ишинди,
Олуйт кара көзүңдү.
Омуруп койот белиңди,
Каранды кылып кан жалап,
Жылма кылат элиңди,
Унутпагын кебимди.
Уламалап укканмын,

Укмуштуудан сурадым,
Темир өгөө, ор ийрек,
Жок экен мурун башында.
Сегиз миң жыл жашаган,
Сыйкыр менен Жүйрүн дөө,
Темир өгөө, ор ийрек,
Желмогузга жасаган.
Сокуну берген ат кылып,
Сок билегин камчы деп,
Желмогузга карматкан,
Менден белек алчы деп.
Жүйрүндүн башы катканда,
Какандын калкы калың деп,
Аралда барып жатканда,
Кытайдан барып эл окуп,
Алмамбеттей эр окуп,
Өнөрү ашып Жүйрүн дөө,
Өлүм жок деп өзүнө,
Көп көрүнүп көргөн жаш,
Бул дүйнөдө көзүнө,
Бар сыйкырдын түйүнүн,
Бир мылтыкка байлаган.
Мылтыктын аты Алмабаш,
Алмамбетке арнаган.
Өз өмүрүн, өлүмүн,
Акшамшарга киргизген,
Алмамбет окуп кетерде
(Амири ошол кудайдын)
Акшамшар менен Алмабаш,
Алмамбетке бергизген.
Кара деңиз аралын,
Кечип барган кезинде,
Шер Гүлүс берип белекке,
Алмабаш, бар ийнимде,
Акшамшар бар жанымда,
Албан-албан сыйкырды,
Жүйрүн дөө салды алдында.
Мага зыйан жеткен жок,
Акшамшар менен Алмабаш,
Катары менен турганда.
Ийрек урса, өгөө урса,
Алмабашты кармагын,
Башка жарак албагын.
Унутуп балам калбагын,
Бөөдө өлүп калбагын,
Жаткан жерде кабылса,

Жанына жакын барбагын,
Маңдайда көзүн карагын,
Карап жатса чакыйып,
Жумулбай көзү акыйып,
Уктаганы Желмогуз,
Ор ийрегин, өгөөсүн.
Алып алсаң болгонун,
Ийрегин уруп өзүнө,
Желмогузду сойгонун.
Ачылбай көзү жумулуу,
Уктабаган ойго бу,
Желмогуз сыры мына бу.
Ийрек менен өгөөсүн,
Алып алсаң колуңа,
Алмабаш турса колуңда,
Алдыңа түшүп кыдыңдап.
Келе берет жолуңда.
Алда канча сыры бар,
Баарын Сейит угуп ал.
Кары болот какчаңдап,
Жинди болот чакчаңдап,
Айуу болот саксаңдап,
Туман салат осуруп,
Туруп калат молтойуп,
Караңгы токой чер кылат,
Каптаган кыйан сел кылат.
Айкын түздү тоо кылат,
Жалама жалтаң зоо кылат,
Кызыл жалын өрт кылат.
Мылтык атат тарсылдак.
Алай-дүлөй барсылдак,
Доолбас кагат карсылдап.
Ит болуп үрүп арсылдап,
Тилемчи болуп көрүнөт,
Жаман чапан салпылдап.
Келеринди ал билет,
Бара турган күнүңдү.
Жолуңду тосот белгилеп.
Белгиси бар өзгөрбөс,
Ошонусу билинет.
Алда канча өнөрдү,
Албан-албан салса да,
Бир көзү жерди караса,
Бир көзү көктү каранат.
Сүйлөгөн сайын карасаң,
Алдыңкы эрдин жаланат.

Эки колун айра албайт,
Кирээлеп колун салаалап.
Элебей калып айтканды,
Боло көрбө жаман ат.
Бастыр балам турбагын,
Бар кудайга аманат.
Бачымыраак барып кел,
Жүрө бербей талаалап.
Ашып кетсең алты айдан,
Агызып кеткен белем деп,
Атакең барат самсаалап.
Телкүрөң менен Сейити,
Таластан чыкты аттанып,
Жедигер элин бет алып,
Оолугуп Сейит баратат,
Желмогузду алам деп.
Качып калса кокустан,
Тирүү кармап жанам деп.
Ашыгып катуу жол жүрүп,
Аккан дайра, артуу бел,
Ашып өтүп алдырап.
Жедигерден кабарга,
Келген киши алдында,
Үч күн жүрүп жанында,
Жетише алай Сейитке,
Аркада калды бөлүнүп.
Ат айабай камчылап.
Эн түздө чапкылап,
Өргө келсе Сейити,
Алдындагы Телкүрөң,
Бучкактан тери тамчылап,
Этеги кетип далбандап,
Эки буту салбандап,
Эрте барып көрсөм деп,
Шашылып келет далдаңдап.
Эрте келбей кеч келди,
Дигер менен Сейити,
Жедигерге жетишти.
Сыйкырдуу канчык Желмогуз,
Арстан уулу чунагың,
Эр Сейити келгенин,
Билип турат Желмогуз,
“Канкордун келди тукуму,
Жазасын колго берем” - деп,
Жан жагына каранып,
Жай ала албай элеңдеп,

Сокусун сырдап жаңыртып.
Өгөөсүн басып калыпка,
Ийрегин өгөп курчутуп,
Камын кылып жатканда,
Ат дабырты тарсылдап,
Жакын келип калганда,
Аспун окуп, дуба окуп,
Кеп чач кийип башына,
Жаздырам деп Сейитти.
Чачын тарап саксайып,
Кемпир болуп кубулуп,
Чала-була жөтөлүп,
Белин сүйрөп мөкчөйүп,
Чеңгелге толбой чөкчөйүп,
Жасалма мастан Желмогуз,
Сейитке карап жалооруп,
Убайым батпай ичине,
Үшкүрүнүп тим эле,
Үнүн мундуу чыгарып:
- Айланайын чырагым,
Ашыгып кайда барасың?
Түрпөтүңө карасам,
Жер көрбөгөн баласың,
Алды-артыңды ойлобой,
Ашыгасың демигип.
Алдыраба кулунум,
Желмогузга учурап,
Азапка башың саласың.
Кагылайын карегим,
Карынын кебин уга тур,
Мен сыйактуу карыпка,
Кайрылып көңүл бура тур.
Келбетинден карасам,
Эл багуучу сыйагың,
Адыл болчу кейпиң бар,
Ар кимге кылган сурагың.
Түп атаң жакшы көрүнөт.
Түрпөтүңдөн байкадым.
Алдымда менде өбөк жок,
Аркамда караар жөлөк жок,
Карыганда какчайып,
Талаада калган бир жанмын,
Учураган кишиге,
Арманым айтып зарлаймын,
Шапкат кылып ала кет,
Оор көрүп ала кетпесең,

Ырыскы мага бере кет.
Жалооруп турат Желмогуз,
Сулайматка алданып,
Суусап чөлдө жаткан эр,
Нечен түркүн азапка,
Ээн талаада баткан эр,
Эбегейсиз алдоодон,
Эмгек тарткан кайран эр,
Алсыратып душманды,
Алып көнгөн баатыр эр,
Айкалышкан чанданга,
Кызыл кан аккан майданда,
Балакеттүү түндөрдү,
Балалык кылып көп жолу,
Басып далай өткөн эр,
Карчалышкан жулушта,
Кан чачышкан урушта,
Кандим болгон кайран эр,
Жаралуу болуп көп жолу,
Жабыркап чандан жаткан эр,
Көрпайлыктын айынан,
Көп иштерге жолугуп,
Көсөм болгон баатыр шер,
Кемпирдин түрүн карады,
Кеп чачын толук байкады.
“Угушумча Желмогуз,
Араң он беш жашта эле,
Анык карып өзүбү,
Же болбосо бул мастан,
Азгырып айткан сөзүбү?”
Муну ойлонуп Сейити,
Акылда сонор из чалып,
Абдан байкап көз салып,
Айландыра караса,
Мастан кемпир жанында,
Айтып барган кабарчы,
Сок билеги, сокусу,
Темир ийрек, өгөөсү,
Турган экен баарысы.
Жолборс Сейит баланын,
Ачууланса күлүүчү,
Адаты кармап ошондо,
Кылычты тартып кабынан,
Чабууда калды кыйалы.
Анчаны билбей Желмогуз,
Бекер карап турабы?

Бир эчкирип шум мастан,
Кубулуп кеткен чагы бу,
Арстан Сейит ошондо,
Шумдуктун билди болгонун.
“Бузбасам болбойт мастандын,
Мен үчүн кылган ойлорун”.
Телкүрөңгө камчы уруп,
Теминип жөнөп кетти эле.
Бута атым басып узабай,
Бир шумдукту көрдү эле.
Асман тиреп заңкайган,
Кызыл зоого кезигип,
Эт жүрөгү эзилип,
Арка жагы кызыл суу,
Алды жагы жанагы,
Мелтиреген кызыл зоо,
Суу менен зоонун ортосу,
Бир тарабы көпкөк муз,
Бир тарабы тартма кум,
Муз менен кумдун үстүндө,
Түтүнү туман мунарык.
Кызыл жалын бурулуп,
Шамал чыгып ар жактан,
Жалындын баары бургуйлап,
Сейитиге урунуп,
Кетер айла көрүнбөй,
Тирүү жандар кутулуп.
Баары сыйкыр иши, - деп,
Өзүм жалгыз киши, - деп
Түк көзүмө көрүнбөйт.
Кайда кетти Желмогуз?
Түркүн ишин ким билет?”
Алмамбеттин Алмабаш,
Атмак болду дүрмөттөп.
“Алмабаш огу кечер, - деп,
Түтүнү каптап кетер, - деп,
Атам айткан чын болсо,
Иши болор бекер, - деп,
Беттешип көрөм ошондо,
Мыкты болсо кекээр” - деп.
Алмабашты колго алып,
Ишине дүрмөт ок салып,
Милтеге кызыл чок салып,
Ооз отунун дарыга,
Кызыл милте чок жетти,
Алмабаштан ок кетти.

Мылтыктын үнү басылып,
Үстүнөн туман жазылып,
Баткак кургап, муз эрип,
Тоо түзөлүп суу кургап,
Эр Сейити жолу ачык,
Өзү калды жапжалгыз.
Жылас болгон Желмогуз,
Көрүп туруп Сейитти,
Шылдың кылган немедей,
Шакалактап каткырып,
Жанына келип ырсактап:
- Менден кыйын кептенип,
Не келесиң бул жерге?
Эми өлүп кеткин! - деп.
Найза кылып өгөөсүн,
Качырып сайды Сейитти.
Ачуусу келип Сейиттин,
Ач кыйкырык үн салып,
Найзасын алып колуна,
Тосо чыкты мастанды,
Жазганбастан жолуна,
Камындырбай мастанды,
Сайайын деп жапшырып,
Өпкө боорун капшырып,
Өлүгүн таштап кетейин,
Өзөндүү сайга тапшырып.
Урса найза мастанга,
Кемпир тургай неме жок,
Таш калыптыр соксойуп,
Сайып алаар кемпир жок,
Ташты сайып кур калып,
Кайда кетти капыр деп,
Тел болуп туруп калганда,
Каткырып күлүп үн чыгат.
Катуу кыйын сүр чыгат:
- Кана кимди сайдың? - деп,
Какбаш кемпир бул турат.
Арстан Сейит баланын,
Ачуусу келип арбайып,
Абдан күйүп ардыгып,
Жана жетип сайарда,
Көрүнө болду бир шумдук-
Кемпир эмес караса,
Атка минип эрбейген,
Салаңдап курсак чердейген,
Бир киши кетип баратат.

Бала Сейит ошону,
Ким да болсо мейли деп,
Ыргата сайып алам деп,
Кирип келсе качырып,
Алдынан чыкты эки адам,
Артынан чыкты эки адам,
Оң жагында бир адам.
Сол жагында бир адам,
Колуна найза кармаган,
Эңкек бойлуу бир адам,
Баш айагы жети адам,
Жети түр жарак кармашып,
Качырышып келаткан.
Андай кезде Сейити,
Алмамбеттин белеги,
Ар качан тиет кереги.
Алмамбашты колго алып,
Абдан чыңдап ок салып,
Машаны тартып имерди.
Жети киши жоголуп,
Жети баштуу Желмогуз,
Жетип келди жанына,
Кубулган мастан жеме айтып,
Ич куйкалар кеп айтып:
- Жаныңдан тойгон сен бала,
Не кебиң бар айтарга,
Бейлеп уккун сөзүмдү,
Жеп ийемин өзүңдү.
Жан пейлинден шүк эле,
Бүркүп ийем жөн эле.
Жедигер эли меники,
Качан болгон сеники?!
Жериңе кайткын тим эле
Айыгышып калгандай,
Атандын куну менде жок.
Талап элиң албадым,
Айлыңа бүлүк салбадым,
Жылкыңды кууп качпадым,
Куржунда пулуң чачпадым,
Буудайың чийки орбодум,
Аштыгың суусуз койбодум.
Жөн эле жүргөн кишиге,
Жөөлөшөсүң жөн эле.
Куу тумшук эми шашпагын!
Деп сүйлөнүп куу мастан,
Ор ийрегин ойнотуп,

Сокусун минип ат кылып,
Сок билегин камчылап,
Өгөөсүн алып колуна,
Жутуп ийчү немедей,
Окторулуп бул турат.
Сейити алды ойуна,
“Катын менен кармашып.
Канчык менен талашып,
Хан Манастын иши эмес.
Сени менен куу мастан,
Жаакташып турамбы?
Кесип башың алайын,
Кардыңды канчык жарайын.
Элге кылган азаптан,
Куткарып койор мен бармын.
Угуп алгын сен мастан,
Бул атадан калган кесибим!”
Чабышып жүрбөйм мастанга,
Кармап аны аларга,
Алмабашты колго алды,
Сүмбө менен ок салып,
Мылтык алып мелжеди,
Бекерге огу кетпеди.
Алмабаштан ок жетти,
Бурулгуп туман дуу жетти.
Сокусуна ок тийип,
Ийреги менен өгөөсү,
Сок билеги, сокусу,
Керектен чыгып бул кетти.
Сыйкыры түгөн талаада,
Жалгыз калды куу мастан.
Апсын окуур шай калбай,
Кубулуп качар ал калбай,
Алмабаштын сүрүнөн,
Турган кезде жалдырап,
Телкүрөң менен чуратып,
Жетип келди мастанга,
Алмадай үзүп ыргытты,
Алты башын ар кайда.
Жети баштуу Желмогуз,
Бар сыйкырдан айрылып,
Кан жутуп ичтен кайгырып,
Шайы калбай эс танып,
Тирүүлөй колго кармалып,
Өлбөй өмүр сүрсөм деп,
Каңгыра какшап кан безеп,

Сейитиге жалбарып,
Кемпир турду муну айтып:
- Чок салдың ичке Сейити,
Көрүнө салдың кейишти.
Беттештирип чабышпай,
Сыйкырыман айрыдың.
Ор ийрегим, курч өгөөм,
Сокум менен сок билек,
Сыйкыр болсо колумда,
Арзан менен Сейити,
Түшпөйт элем колуңа.
Тирүү койбой жаныңды,
Сойот элем сени мен.
Камынып кетип сыйкырдан,
Ажыраттың мени сен.
Алмамбеттин Алмабаш,
Сенде экенин мен билсем,
Келбейт элем жаныңа.
Кашык каным кечип кой,
Алтымыш айла, кырк арип,
Өнөрүмдү берейин,
Итиң болуп аркаңдан,
Имерилип жүрөйүн,
Кызматыңды кылайын,
Кызыңа нөөкөр болойун,
Өйдөдө жүгүң оңдойун,
Көчкөндө төөңдү комдойун,
Убадамда турбасам,
Уйпаланып өлөйүн!
Зыркырап канчык турду эле,
Көзүнүн жашы сан талаа,
Көлдөй агат жөн эле.
Эр Сейити жаш арстан:
- Кирбейм канчык сөзүңө,
Кылбайм жолдош өзүмө.
Алтымыш айла, кырк арип,
Атам кылган иш эмес,
Адам жеген сен итти,
Өчүрбөй атын тим койсом,
Акыры түбү жакшы эмес.
Ээрчитип катын артына,
Эрмин деп жүрүш дүйнөдө,
Эсирдин иши сен билгин.
Бир кашык каның сурасаң,
Бузулбас шартка сен келгин,
Каныңды кечип берейин,

Эрге алып берейин.
Эрге тийгин дегенде,
Саргарып мастан бек тердеп,
Кеп таптай темтендеп:
- Алмабаш огун алып кел,
Тиштеп антым берейин,
Кылычыңды сууруп кел,
Мизин жалап берейин,
Акбоз бээнин сүтүнөн,
Уурташалы, береним.
Асман калыс, жер калыс,
Ай менен болсун күн калыс,
Антыңды кылып берейин.
Ит болуп ээрчип жүрөйүн,
Канатыңды кармайын,
Астыңдан кыйа баспайын!
Деп зарланып турса да,
Түк болбоду Сейити.
Өзөлөнүп куу кемпир,
Сейитини жооткотот.
Ыйлаган болуп бышактап,
Аркасын карап кылчактап,
Алдын тиктеп ыкыстап,
Ойлонуп мастан акыл таап:
“Эламандын Төштүгүн,
Мага окшогон Желмогуз,
Итичпестин көлүнө,
Жанжүрбөстүн чөлүнө,
Алпарган экен ар кайда,
Азгаштырып көп жайга.
Эминеден кемим бар,
Азгаштырып Сейитти,
Алып барайын ал жерге,
Адамга кас ал жерден,
Табылаар мага демилге”.
Деген ойго келгенде,
Кара жерди көл кылып,
Өзү түшүп кемеге,
Кетип барат калкылдап,
Жердин бети баары суу,
Күн шооласы жаркылдап,
Көлдү бойлоп шартылдап.
Кетип барат Сейити,
Алтын така, күмүш мык,
Телкүрөңдүн бутунда,
Чакмак таштай жылтылдап,

Шайбырлай басып кылтылдап.
Кемедеги шум кемпир,
Кээ кезинде четине,
Келип калат жакындап.
Сейитти карап эликтеп,
Күлүп кетет шакылдап.
Кызча күлүп шыңкылдап,
Созолонуп бир эрде,
Ырдап кетет зыңкылдап.
Суудан мастан чыкпады,
Сууну бойлоп Сейити,
Кемпирге айла таппады.
Баштакы белги иш үчүн,
Алмабаш менен атканы,
Көл турмайлык гийе жок.
Каткан шордун жатканы,
Көз жиберип көп жерге,
Желмогузду таппады.
Турнабайын колго алып,
Чар тарапка карады,
Түштүк жакка бараткан,
Көрдү Сейит караанды.
“Тиги мага көрүнгөн,
Желмогузбу, башкабы?
Кургатып көлдү шор кылып,
Көз жеткис жакка качканбы?”
Дегенди Сейит ойлоду.
Көп сыйкырдуу мастандын,
Азгаштырып Сейитти,
Ичине бүккөн ойу бу:
“Кургакта качсам жетет, -деп,
Телкүрөң күлүк тулпары,
Тепсетип мени кетет, -деп,
Сок билек, соку, ийрек жок,
Сыйкырдан башка Сейитке,
Каршылашар алым жок,
Карсылдашып кагышып,
Салыша турган чагым жок,
Бар шаймандан айрылдым,
Мурункудай багым жок.
Уктум эле куп жайын,
Уккан кулак жазык жок.
Итичестин көлүндө,
Анын нары жагында,
Жан жүрбөстүн чөлүндө,
Тапан хан деген бар деди,

Кара баштуу бендеде,
Кайраты толук ал деди.
Кырк кулактуу казанын,
Эр төштүккө алдырып,
Ак калпак кыргыз буларда,
Тапан хандын кеги бар,
Алы келбей баратса,
Куткарбаска жалынар,
Куткарбас Тапан хан болсо,
Кошулуп ага мен болсом,
Сейити торго чалынар.
Атагы кыргыз дегенде,
Жер бетинин каны бар,
Тапан хандын наамы бар,
Азыр жүргөн адамда,
Тапан хан менен бирдешсем,
Куткарбас менен сүйлөшөм,
Бир айласы табылар.
Караанымды Сейити,
Карап мени көргүнчө,
Капкайда качып кетейин,
Аркаман кууп жеткинче,
Тапан ханга жетейин.”
Деп ойлонуп желмогуз,
Желип барат талаада,
Аркасын карап кылчаңдап,
Чаң чыгарбай шарт койуп,
Айнектей талаа түзөңгө,
Кара туман чаң толуп,
Эки көзү чакчаңдап,
Чубалып чачы саксаңдап,
Шамал ыргап чачтары,
Жазыла түшүп бакбаңдап,
Ачып таштап көөдөнүн,
Жүгүрүп барат дактаңдап.
Сейитти таштап азгырып,
Жетип барды Желмогуз,
Тапан ханды жакындап.
Ит ичпес көлүн ээлеген,
Намысын колдон бербеген,
Тапан хан деген эр экен,
Ит агытып куш салып,
Талаага келген кеп экен.
Муну мындай таштайлы,
Желмогуздун Тапанды,
Алдаганынан баштайлы.

ЖЕЛМОГУЗДУН ТАПАН ХАНДЫ АЛДАШЫ

Желмогуз келип кез болгон,
Бозбөктөр деген бел экен,
Тапан ханды көргөндө.
Тал-тал чачын тарады,
Саамай чачын сыланып,
Он төрттөгү кыз болуп,
Кошмойноктун бетине,
Тура калды суналып,
Кызылы кызыл, агы ак,
Наалыгансып муңайып,
Кыска каштуу, кара көз,
Тал чыбыктай буралып.
Капташа түштү Тапан хан,
Ит агытып келатып.
Кыз көрүнө түшкөндө,
Атынын башын бурганы,
Аңгеме дүкөн курганы,
Кыздын дайынын сурады:
- Пери кызындай кыз бала,
Эмне кылып турасың?
Адамсыз ээн талаада,
Чумулгандай мүнөзүң,
Түпсүз терең санаага.
Же болбосо кыз бала,
Жолуктуңбу балаага?
Кандай келип турасың,
Жалгыз өзүң талаада?
Карасыңбы, хансыңбы?
Менин атым Тапан хан,
Айтчы угайын дартыңды,
Жоо чаптыбы элинди,
Сындырдыбы белинди.
Айдап кетип малыңды,
Алсыратып кеттиби,
Бүткүл айыл баарыңды,
Өлтүрдүбү ханыңды,
Упуратып жаныңды,
Угайын айтчы зарыңды.
Хандын кебин укканда,
Кайгысын ичке жуткансып,
Кабагын түрүп каш серпип,
Айтты кебин муң-анып:
- Жедигердин кызымын,
Жеримдин чыгаан узумун,

Билбеген киши жок чыгаар,
Канкор Манас тукумун.
Убайым тартып Сейиттин,
Качып келип турумун.
Мен жергемден айрылып,
Армандуу болуп курудум.
Кадырман болдум элимде,
Каркытталып чоңойдум,
Жети суунун жеринде.
Сокуну минип ат кылып,
Көп дубаны жат кылып,
Сок билек менен ор ийрек,
Өнөрүм ошол мага керек,
Апсун окуп үйрөндүм,
Эркимче ойноп жүргөнмүн,
Кененимдин Сейити,
Тар курсагын билбедим.
Желмогуз деп ат берди,
Бар өнөрүн жоготуп,
Мага жаман дарт берди.
Өз элимде жүргөндө,
Эркимче ойноп күлчү элем,
Кабарынды Тапан хан,
Укмуштап угуп жүрчү элем.
Сени менен талапташ,
Куткарбасты билчү элем.
Кутула албай Сейиттен,
Кургак жерди көл кылып,
Кеме кылып чырпыкты,
Чыкпай жердин бетине,
Келдим сенин жериңе,
Караан тутуп тал кармап,
Качып келдим элиңе.
Душманга башым кармалып,
Кан ичмеге жалбаарып,
Антип менде жан багыш,
Айабаган чоң намыс.
Мени көрүп турасың,
Ич оорутсаң мендейге,
Болуп калсак биз тааныш.
Кайратың артык жан болсоң,
Калк башкарган хан болсоң,
Көктөн арбап түшүргөн,
Ажыдаардай мар болсоң,
Сейитини сен сойсоң,
Түбөлүк күңүң мен болсом.

Сөзүмө көөнүң бурбасаң,
Жолумду тоспой тим болсоң.
Катарда киши куткарбас,
Кадырлаш ага мен болсом,
Сейити атын укканда,
Жүрөгүң чыгып сен корксоң.
Куткарбас корксо сенчелик,
Жер бетине турбастан,
Көйкапка кетип жоголсом
Кыйалым миң санаам сан,
Кыйналып турам мен болсом.
Деп желмогуз айтканда,
Кыйа карап кылт этип,
Кайра тартып басканда,
Тапан хан жаман шашты анда:
- Тура тургун, нур кызы,
Кийгениң жибек кырмызы,
Тирүү жүргөн адамдын,
Ободо чолпон жылдызы,
Айтканыңа түшүндүм,
Капаланып сен үчүн,
Кайгыдан канча үшкүрдүм.
Айтканыңа мен капа,
Ичим жалын боорум чок,
Эзилип турат бул чакта.
Күн түшпөсө башыңа,
Сен келбейсиң биз жакка.
Бир сен үчүн башымды,
Канжыгага байландым,
Байатан айткан кебиңе,
Тел болуп башым айландым,
Сейити менен сайышка,
Бекемдеп белим байладым.
Каруу жарак канчалык,
Кетер болсо камдайын.
Алым келбей баратса,
Куткарбаска сен барба,
Аны тапчу мен бармын.
Канча жүз миң калкым бар,
Бекер киши эмесмин,
Тапан хан деген атым бар,
Миң кишиге баш болгон,
Элүү эки алпым бар.
Жер жүзүндө хандардан,
Кем-керчим жок салтым бар.
Кырк миң колго тартынбай,

Кылыч чапкан даңкым бар.
Жалаң чапан жалгыз баш,
Сен мактаган Сейити,
Менден сүрдөп тартынар,
Алы канча Сейитим,
Аскери жок жанында,
Же жакын эмес айлына,
Кылычымды майлайын,
Агызып суудай канына,
Башын уруп жүгүнүп,
Өзү келет алдыма.
Мен турганда Сейити,
Катылдым кайдан бекер деп,
Абдан калат кайгыга.
Кабагың ачып күлүп жүр,
Тапан хан аман барында.
Белгисин айтчы Сейиттин,
Жаш курамы канчада?
Кара бойу дөбөбү?
Капкадай болгон төрөбү?
Желмогуз анда кеп баштайт,
Кеп аягын бош таштайт:
- Сейитимди сурадың,
Жүрөгүң желдеп атабы?
Абдан дайынын укканда,
Качкың келип жатабы?
Көрбөй туруп сүрдөбө,
Жүрөгүң чыгып жүдөбө.
Жыйырма менен жыйырма бир,
Арасында курамы,
Сейитиге тийбеди,
Өлгөн элдин убалы.
Күн батышта жети дөө.
Баары мындан кулады.
Кызыл кумдун чөлүндө,
Кумду канга сугарды.
Керкиттин ханы Сулаймат.
Кызын берип тартууга,
Өзү тирүү калбады.
Каарыдуусу Карадөө,
Кара бойу бир дөбө,
Жаадыкөй катын беш уулу,
Баарысы өлүп сулады.
Суктанма менен Шукшурма,
Алыке менен Шатыке,
Калыбектин хан Калча,

Баарысы дөөнүн балдары,
Кутулуп бирөө калбады.
Кең Керкиттин сурагын,
Балыкчыга суратты,
Көкбука менен Жетилбай,
Бири вазир, бири балбан,
Ошолордун колунда,
Күн батыштын сурагы.
Келе турган Сейити,
Кектүүнүн баарын кыйратып,
Келберсип турган чунагы,
Жүйрүн дөө берген белекке,
Алмамбеттин Алмабаш,
Атып жүргөн убагы.
Сыр найзасын Сыргактын,
Күүлөп алат колуна,
Күркүрөгөн далайдын,
Сайып жатат бооруна.
Сайышып кирген ким болсо,
Салып жатат жолуна.
Туулгасы бар башында.
Баатыр болду Сейити,
Он үч, он төрт жашында.
Калканы бар, далыда,
Тирүү бири калган жок,
Беттешип келген алдына,
Сырты калың өткүр миз,
Кылычы бар жанында.
Эшик эндүү айбалта,
Кыстарылуу такымда,
Көзүң менен көрөсүң,
Келер мезгил жакында.
Эп келсе айткан кеп сага,
Кайра баргын калкыңа,
Кабар бергин жалпыга,
Калдайып турсун күркүрөп,
Кайнаган кошун алдыңа.
Элүү балбан бар дедиң,
Бекер жатып күүлөнбөй,
Сейитиге бар дегин,
Туунун туруп түбүндө,
Хандыгыңды билдиргин,
Балбандарга сайдыргын,
Кайратынан тайдыргын,
Дем алдырбай күнү-түн,
Жүрөгүн анын алдыргын,

Жүдөтүп жүрүп Сейитти,
Курбаты жок шай кылган,
Телкүрөң атын арыткын,
Убай менен карыткын.
Чамасы кетип так чарчап,
Былк эте албай калганда,
Өзүң сайып түшүрүп,
Бүткүл жердин жүзүнө,
Даңазанды жайдыргын.
Сейитини сайган деп,
Уккан элдин баарысы,
Эрдигинди даң кылсын.
Сейити өлдү дегенде,
Күн батышта жети дөө,
Күн чыгышта беш урук,
Коросон, Ооган кошулуп,
Маңгыт, таңгыт элдери,
Өзү келет баш уруп.
Дүйнөгө кетет даңазан,
Жер бетине угулуп.
Кытайдан келет көп соога,
Кара чай, жибек, жүк арткан,
Чиркеген төөлөр чубуруп.
Кудустук келет алдыңа,
Көзүн кайкап көөнү айнып,
Айдап келген малына,
Сейиттин жайын сурасаң,
Жон сомосу ушунча...
Аңгыча Сейит көрүндү,
Артынан чаңы созула.
Караан көргөн жагына,
Ат айабай жаш арстан,
Келе жаткан чагында,
Кара бойу капкадай,
Кара ат минген көмүрдөй.
Көрүндү көзгө бир киши,
Сыйкыр менен Желмогуз,
Жасай койду миң киши.
Кара атчандын жанында,
Кыйгач туура жагында,
Бойго жеткен кыз турат.
Тиктесе көзгө илинбей,
Сын тайгылып кубулат.
“Менден качкан желмогуз,
Сыйкыры кылган экен” деп,
Эр Сейити ой кылат.

Арканча салса сыйкырды,
Арбагы Манас жар болсо,
Кайда качып кутулат?
Жалтанбаган эр неме,
Кирип келди чукулдап,
Карап турган Тапан хан:
- Кандай неме келаткан,
Жалгыз башым миң турсам,
Жалтанбастан келаткан?
Атыңан түшүп келгин! - деп,
Үн чыгарды алыстан.
Атыңан түш дегенде,
Ачуусу келип абдан,
Кайра жаачу булуттай,
Каарданды кабылан.
Колундагы булдурсун,
Толгой кармап имерип,
Алдындагы Телкүрөң,
Ооздук тиштеп нидерип,
Сейитим кирип келгенде,
Тапан хан калды ийменип,
Сынап калды Тапан хан,
Сырттанга көзүн жиберип.
Калдайган кара тоо экен,
Капталдап адам өткүсүз,
Канча кабат зоо экен.
Кара жалдуу шер экен,
Качырганын куткарбас,
Адамзат бенденин,
Кара кашка тынаары.
Кууган жанды куткарбас,
Кутуштун куу айагы,
Карап турса баланы,
Карагандан жан чыгат,
Кармагандан кан чыгат.
Аркасынан эшилип,
Айдар кара жал чыгат.
Бет алдынан караса,
Көзүнөн жалын учкундап,
Чакмак таштай жылтылдап,
Майлаган буудай жүздөнөт,
Күүгүм туман көздөнөт.
Зың-зың этип зымырайт,
Зымдай кылып жымылдайт.
Байкашынча Тапан хан,
Бендеде мындай табылбайт.

Сүйүнгөндөй күлүндөйт,
Көтөрө албай ырысын.
Жер силкинип дүрүлдөйт.
Периденби, бендеби?
Же болбосо периште,
Бенде болуп келгенби:
Жылтылдаган кош көлдөй,
Маңдайында көзүбү?
Сүрү башка, түрү суук,
Азирейил өзүбү?
Бардап-бардап Тапан хан,
Чоң-чоң ачат көзүнү,
“Эмне болсоң мындан мен,
Угайын,- деп, - сөзүнү”
- Сенделесиң жалгыз жан,
Тойгонсуңбу жаныңдан?
Менин атым Тапан хан,
Аттуу киши өтпөгөн,
Кыйа басып алдыма.
Атыңдан түшүп келгин деп,
Кабар бердим алыстан.
Атыңдан түшпөй келдиңби,
Баатырсынып намыстан?
Бей ажал өлөт далай жан,
Куру кайрат кабыздан.
Мен көрбөгөн элденсиң,
Не жумуштап келгенсиң?
Мындан мурда бул жерге,
Бей чеки киши келбеген,
Келип калса адашып,
Тирүү кайта кетпеген.
Жердин аты Жанжүрбөс,
Арт жагымда бир көл бар,
Анын аты Итичпес,
Итичпести жердеген,
Мен Тапан хан эли бар.
Жанжүрбөстү ээлеген,
Куткарбас деген эри бар.
Ким болсоң сен өзүң,
Эл-жеринди айта сал,
Кыйыгыма тийбесен.
Кетериңе жолуң шар,
Такандашсаң тамтырап,
Жатарыңа көрүң тар,
Менин жайым билип ал.
Эр Сейити кеп айтат,

Кеп айтканда эп айтат:
- Атыңды уктум Тапан хан,
Колуман качкан душмандын,
Артынан түшүп келатам.
Сурасаң кантип жашырам,
Жүрөгүң чыгып өлбөгүн,
Түп атамды мен айтсам.
Алтын ордо алашта,
Алтымыш уруу элге баш,
Түп атам уксаң Таласта,
Айкөл Манас шер өткөн,
Айтылып элге даңаза.
Ал өңдөнүп ким өткөн,
Манастын уулу Семетей,
Эрдиги артык ченебей,
Эки чоро ээрчитип,
Кылым кытай көп журтту,
Бучкагына теңебей,
Коңурбайды сулатты,
Амурга барып тебээлей.
Семетейден Сейтек,
Түгөнбөс айтсам далай кеп,
Жетим калып жетилип,
Өз алдынча тетилип,
Теңдешем деп Сейтекке,
Кутургур менен Кыяздын,
Карды калган эшилип.
Сейтектин алганы,
Кыздан чыккан балбаны,
Андан туулуп Кененим,
Жалаңгыч сарык атанып,
Кылымга аты тарады,
Сегиз миң жыл жашаган,
Жүйрүн дөөнү жалмады,
Суу периси Ханнас жин,
Кутулуп мындан калбады.
Көгүчкөн болуп кубулуп,
Учуп жүргөн чынгышты,
Куткарбастан кармады,
Эл талашкан Чыныке,
Никесине алганы.
Атымды уксаң Сейити,
Кененимдин баласы,
Калкалаймын алымча,
Ак калпак кыргыз алашты.
Ак калпак кыргыз элинде,

Манастан калган адаты,
Тийишпесе тийбеген,
Өзү келип тийишсе,
Дегеле башын ийбеген,
Атадан калган санаты.
Тиги турган желмогуз,
Ойду-тоону жойлоду,
Элдин малын койбоду,
Малдан бетер титинбей,
Ата-энесин сойгону,
Жыландай арбап соргону,
Тийишпесе ким билет,
Мундай канчык көп жүрөт,
Качып сага келген бейм,
Жалган айтып маана издеп.
Атыңды уктум, тапан хан,
Сен элиме барбадың,
Аламды айдап албадың,
Куламды кууй качпадың,
Куржунум оозун ачпадың,
Өзүң менен коштошуп,
Кайыр дешип кайтамын,
Катышса кимдер тим жүрбөй,
Канын суудай чайкаймын,
Мындан башка кебим жок,
Ушул менин айтаарым,
Аман болгун, Тапан хан,
Канчыкты кармап кайтайын,
Алдында келип желмогуз,
Алда-канча кеп айткан,
Ойлоно калып Тапан хан:
«Тийишпесе тийбеймин, деп,
Бул айтканы ырас кеп.
Катышып калса, кол салып,
Канын суудай чайкайын, деп,
Каш серпкени кандай кеп?
Хандыгыма карабай,
Каркыралуу бул кызды,
Канчык деши кайсы кеп?
Эми билдим кеп тегин,
Мени сынап Сейити,
Мал тийгизген какшык кеп.
Атым тапан хан туруп,
Бойго жеткен сулуу кыз,
Алдыма келсе баш уруп,
Айтканын көрчү кыргыздын,

Ач бөрүдөй жутунуп!
Кетемин деген ойдобу,
Сейити менден кутулуп,
Жинин кагып койойун,
Кетиптир кыргыз кутулуп!”
Дегенди ойлоп Тапан хан,
Сөз баштады мамындай,
Өңү жаман бузулуп:
- Сейити, уккун кебимди,
Бекем салып пейлинди.
Итичпестин көлүнөн,
Кырк кулак алтын казанды,
Алып кеткен Төштүгүн,
Ошонусун санасам,
Кыргызга келет өчтүгүм.
Алдым келген арз айтып,
Айдай болгон бул кызды,
Канчыкты алып кетем деп,
Кызды айттым деп айткан,
Мага тийди бул сөзүң.
Кутулуп менден кетем деп,
Ойуңдабы сен өзүң?
Оозуна кирсе оттобой,
Мени карап ач көзүң!
Тийишпесе тийбейм деп,
Коркутуп айтып көрөсүң,
Канчалык киши экенсиң,
Күчүңдү сынап көрөйүн.
Желмогуз деп кызды айттың,
Кыз желмогуз болобу,
Кыйытып сөздү мага айттың.
Ойлобой айткан кебинди,
Өз башыңа күч кылам,
Ойнодуңбу, чыныңбы,
Ордун менен түз кылам,
Бир кылбайым үч кылам,
Бүткүл кыргыз элинди,
Желмогузга жуткурам,
Унуткусуз иш кылам,
Кырк кулактуу казанды,
Кыргыз, сага таптырам!
Ойлобой айттың далай кеп,
Сууруп алып тишинди,
Так төбөңө кактырам!
Бүтүнүңдү бүлдүрөм,
Күмүшүңдү күйдүрөм,

Алтыныңды агызам,
Ашөпкө, Сейит, мактандың,
Ат салышып кагыша,
Карым казык болгуча,
Касылдашып салышам,
Топого башың киргиче,
Колтугумду чойушам,
Чокморлошуп койушам,
Күүлөп найза сунушам,
Күүсүнө кулак тундуруп,
Качпай туруп урушам,
Кылычты кындан суурушам,
Кызык уруш мен кылам,
Балталашып чабышып,
Коондой карын жарышам,
Койдой башты кесишем,
Ээринден көзөп тешишем,
Арзан киши ойлойсуң,
Сейити бала, мени сен!
Итичестин көлүнө,
Зордук менен киргизем,
Эсирбегин сен, бала,
Эрдигимди билгизем,
Алың келбей бир кызга,
Ат арытып келипсиң,
Эр дебеймин сени мен.
Эрегишпе сен мага,
Менден өлсөң, жаш бала,
Башыңды жөлөр киши жок,
Кар болосуң талаада!
Деп Тапан хан айтканда,
Сейити ага айтты анда:
- Мактанасың Тапан хан,
Ушул ишиң эң жаман,
Менин да сендей тилим бар,
Өзүмдү-өзүм мактасам,
Куру сөз айтпай мактанып,
Найзанды мыктап кармасаң!
Ардангандан Тапан хан,
Алдында атын камчылап,
Кара бойун упчулап,
Найзасын күүлөп алганы,
Качырып жөнөп калганы.
Тапан хан, Сейит беттешти,
Күч ортосун чектешти,
Каңкылдатып сайышты,

Сайдырбастан кагышты,
Кекенишип турушту,
Кезкерип найза сунушту,
Кезек менен кээри жок,
Акырайа тиктешип,
Ичи жалын, боору жок,
Аманат хан кантер деп,
Айанышар жери жок.
Карап турган желмогуз,
Канча түркүм өнөрүн,
Сейитиге салыптыр,
Мындайды мурун көрбөгөн,
Тапан хан айран калыптыр.
Сейитиге сыйкыры,
Өтпөгөндө шум канчык,
Телкүрөңдү кастады,
Арканча кастык кылса да,
Атка алы келбеди,
Сыйкыр өтпөйт Сейитке,
Асылуу жондо жаркылдап,
Алмамбеттин белеги.
Каарданып Тапан хан,
Сууруп алды кылычын,
Кырк миң колду кыруучу,
Карматам деп кылыгын.
Кылычтын изи кызыл чок,
Кылымда мындай кыйын жок,
Кылычты шилтеп тартканда,
Кырчын талдар кыркылып,
Кырчак таштар быркырап
Асманда жүрөт нечен таш,
Жерге түшпөй зыркырап,
Көрсөтүп каарын Сейитке,
Кирип келди чукулдап.
Тапан хан түрүн байкады,
Каары менен жүдөтүп,
Алып көнгөн канчаны,
Тик качырып келатат,
Эр Сейитти чапкалы.
Кармаган кылыч колуна,
Чыканакты болжоду,
Шилтеген кылыч жеткенче,
Найза менен бир койду,
Булчуң этин жаралап,
Тарамышын аралап,
Билегинен кара кан,

Агып турат салаалап,
Колундагы кылычы,
Кыңгыраган үн чыгып,
Заңгыратып тоолорду,
Бир укмушту сүр чыгып,
Ободо кылыч шыңгырап,
Жалпагынан бир кумга,
Барып түштү жартырап,
Сыйкырын салды миң албан,
Желмогуз канчык алдырап.
Тапан хан, Сейит ортосун,
Асман тиреп заңкайган,
Бир тоо болду каркайган.
Сейит менен Тапан хан,
Бирин-бири көрбөдү,
Не болгонун билбеди,
Желмогуз мастан ша-шалап,
Тапан ханга келгени.
Карап көрсө желмогуз,
Чыканактан оң колу,
Чыгып кеткен болжолу.
Найзаны ууга суугарган,
Заары тарап бойуна,
Эки күндө Тапан хан,
Кетчүдөй сапар жолуна,
Сейити жолдо камалуу,
Тапан хан болгон жаралуу,
Тапан хандан айрылсам,
Анда кандай болом, деп,
Желмогуз болуп саналуу.
Итичестин четинде,
Токойдун калың жери бар,
Камышы калың түнт түшүп,
Адам тапкыс жери бар.
Тапан ханды желмогуз,
Алып барып далдалап,
Албан-албан дары чаап,
Жарасын жатат дабалап.
Желмогуздун миң киши,
Айкырыгы таш жарып,
Кыйкырыгы баш жарып,
Сейитиге жабылды.
Желмогуздун иши деп,
Ойуна албай Сейити,
Тапан хандын эли деп,
Аралап баатыр кириши.

Калың жерин аралап,
Оң-тескери кылычын,
Шилтегенде кан агат,
Он-он бештен найзалап,
Катар сайып баратат.
Балта менен башка чаап,
Үн угулат бака-бак,
Доошу чыгат жарактын,
Кагылышып чака-чак,
Кулак тунуп мээ кайнайт,
Болуп жатат шака-шак,
Музда келе жаткандай,
Ат дабырты така-так,
Түгөтө кырып болдум, деп,
Эр Сейити караса ,
Бири да өлбөң миң киши,
Баары турат сапа-сак.
Тапан хандан кабар жок,
Качып кеткен нече бак,
Аңгычакты Сейитке,
Желмогуз келип муну айтат:
- Мен Желмогуз, сен Сейит,
Өнөрүмдү көрдүңбү,
Талаада калдым темтейип,
Атың арыйт аз күндө,
Бут тарталбай сенделип,
Тапан ханды сен тапкыс,
Катып келдим бек жерге,
Кабарын айтып койолу,
Кайтып келдим бул жерге.
Убара болуп Сейити,
Менин аркаман кууп сенделбе.
Тапан хан менен куткарбас,
Эки ханды колго алдым,
Тапан хандын элинде,
Элүү балбан зору бар,
Аз болгондо ар бири,
Он беш күндөн урушар,
Алтымыш эки ай болот,
Тарамышың тырышар.
Атың баспай чаалыгып,
Өзүң кылыч чабалбай,
Калганда билек талыгып,
Тапан хан башын албайбы,
Сен аяган кыргызың,
Өз энчине калбайбы.

Тапан хан алы келбесе,
Өзүнүн аты Калтарбаш,
Кутулбай тирүү беттешкен,
Койулган аты Куткарбас,
Тапан хан менен куткарбас,
Бирге ойноп чоң болгон,
Эки элге экөө зор болгон,
Кыйышпаган курбалдаш,
Башын кошуп бириксе,
Туралбайсың сен чыдап.
“Эсиң барда этек жап”
Тилимди алып кайра тарт,
Таласты көрбөй талаада,
Сөөгүң калба башың жаш,
Деп сөзүн айтып ашырып,
Чокудан алыс таш уруп,
Желмогуз турду жапылдап,
Так кайырган комуздай,
Токтобой сүйлөп такылдап,
Шылдың кылган немедей,
Саның чаап шакылдап,
Көбүргөндөн жабырып,
Көтөрүп алып көөдөнүн,
Учуурчу каздай баркылдап,
Өзөндө сууну бойлогон,
Аңырдан бетер аңкылдап,
Кээ-кээде өзү ыржайып,
Кабаган иттей ажылдап,
Шамалда учкан чар карка,
Чөкө таандай чаркылдап,
Малайларын башкарган,
Кожойундай бартылдап.
Сейити карап турбады,
Телкүрөң оозун бурганы,
Баатыр Сыргак найзасын,
Оңдоп кармап ыргады.
Күркүрөгөн күүсүнө,
Желмогуз чыдап турбады.
Кайра качты далпылдап,
Желке чачы салпылдап,
Бура тарта бергинче,
Май сооруга найзанын,
Төрт эли учу тийгени,
Камчы саптай кара кан,
Чычаңы ылдый куйулуп,
Кончторуна киргени,

Эми демжиб бир сайса,
Өлөрүн кемпир билгени.
Асман тиреп көз кайкап,
Турган тоолор жоголду,
Чычкан болуп чыртылдап,
Качып кемпир чу койду.
Тоодо болгон желмогуз,
Чычкан болуп алыптыр,
Көрүнбөй көзгө калыптыр.
Караса көзгө илинбей,
Кай кеткени билинбей,
Карап Сейит турганда,
Арбагы колдоп Манастын,
Оңуна кудай салганда,
Чычкан болуп чыртылдап,
Бара жаткан желмогуз,
Аркар болуп арбаңдап,
Адыр жакты бет алып,
Арышын керип дардаңдап,
Аркадан чаңы бурулгуп,
Топурак учуп уйулгуп,
Эңишке кире берерде,
Жейрен болду кубулуп.
Чын арышын кергенде,
Чылбыр бойу жерлерге,
Төрт айагы тик түшүп,
Кош кулагын жапырып,
Агарып таңы ачылып,
Серпинди болгон топурак,
Төш жары жерге чачылып,
Аркар болуп качканда,
Жейрен болуп белестен,
Бир кубулуп ашканда,
Желмогуздун өзү деп,
Өзү тургай буруусуз,
Как караган көзү деп,
Ачып көздү жумгунча,
Азыткыга жетем деп,
Алдында минген Телкүрөң,
Кулжадай башы кылтылдап,
Кундуздай жүнү жылтылдап,
Баладай жалы балкылдап,
Туйагы тийген нечен таш,
Талкаланып быркырап,
Учкан куштай дыркырап,
Урган таштай зыркырап,

Ачып көздү жумгунча,
Кирип келди жакындап.
Найзаны чыңдап кармады,
Телкүрөңдү каргытып,
Чыңдап кирди сайгалы.
Кире берме бир жерде,
Бир киши чыга калганы.
Желмогуз эмей кимсиң деп,
Ыргыта сайып таштады.
Кылычты тартты кынынан,
Башын кесип алганы.
Жыгылган киши жабырап,
Айтып кебин таштады:
- Мени сайган сен кимсиң?
Тапан хан мени жумшады.
Улугубуз Тапан хан,
Жаралуу болуп барыптып,
Сейити деген баатырдан.
Куш жайылып жүргөндө,
Бир кыз чыгып алдынан.
Тапан хан мени бар деген,
“Маа жолуккан сулууну,
Сейити кармап албасын,
Алып келе кал, - деген,
Келет эле эмгиче,
Бир баласы бар белем.
Кечигип калды, келбеди,
Кабар алып кел” деди,
Кыздан кабар алгалы,
Келайткамын мен, - деди,
Кезкерип найза көтөрүп,
Кездешип сага чыкпасам,
Ыргыта сайдың сен, - деди.
Жолоочу жүргөн кишиңе,
Жолдо ыргыта сайдырып,
Арданып турам мен, - деди.
“Жеткен жерде турбастан,
Сулууну алып кел, - деген,
Жолукса Сейит жолдон саа,
Кабар айтып кой, - деген.
Силерди карап турбаймын,
Шаарга жетпей тынбаймын,
Сексен миң аскер менде бар,
Бирин койбой жыйнаймын.
Элүү эки алпым бар,
Бекер жүргөн мен эмес,

Тапан хан деген даңкым бар.
Мен-менсиген Сейиттен,
Сулууну тартып албасам,
Кургак кеп болуп калбайбы,
Тапан хан деген даңазам.
Элүү эки эр өлбөй,
Тирүү калбай мен өлбөй,
Сексен миң аскер тең өлбөй,
Сөз байлашкан куткарбас,
Маа кошулуп ал өлбөй,
Кантип берем сулууну,
Айтканымдын бары өлбөй.
Жүз миң аскер, жүз балбан
Куткарбастын колу бар,
Куткарбасты колго алсам,
Эминеден кемим бар?
Кыргыз Сейит турмайлык,
Кытайды бузар демим бар,
Он күндөн калбай жете бар”
Деп оолугуп Тапан хан
Ушуларды мага айткан.
Сейити айтат мамындай:
- Сенин өзүң атың ким?
Жайыңды айтчы жашырбай.
Издегениң сулуу кыз,
Кыз эмес мага болдуң туш,
Ал сулуу эмес желмогуз,
Тапан ханды ардырды,
Кыз көрүнүп жолгошуп.
Эми кетти алдымда,
Аркар болуп дардактап,
Жейрен болуп закымдап,
Тапан ханга эмгиче,
Жетип калды жакындап.
Жолдон чыккан жолоочу,
Кез керип найза урбадың,
Сайбай сени турбадым.
Ал желмогуз заматта,
Алда канча кубулат,
Алдымда кеткен эми эле,
Адам болуп азгырып,
Чыга калган экен деп,
Мен сайганым ал эле.
Кабарын айтып кой деген,
Сейити деген мен болом,
Атыңды айт, элинди айт,

Сенин өзүң ким болсоң.
Байакы киши Сейитти,
Тиктеп калып делейип,
Хан берчүдөй далайга,
Туруп калды селейип.
- Атамдын аты Мергенбай,
Өзүмдүн атым Конушбай,
Мен жедигер элимин,
Жетисуудан келипмин.
Мен келгели бул жерге,
Беш жылдан ашып баратат.
Күн кеч кирип таң атат.
Жетисуунун жеринде,
Желмогуз чыкты элимде,
Мен да бирге баргамын,
Желмогузду жоолашып.
Эл чогулуп келгенде,
Барлык элди жылмайтып,
Жалмап болду бир демде.
Колуна түшүп мен калдым,
Коркуп өкүм саргардым,
Жаш элем жаным койгун, - деп,
Азар түмөн жалбардым,
Адам айткыс кеп айтып,
Алда канча каргандым.
“Кайда барсаң бар, - деди,
Барган жерде кеп кылбай,
Мени унутуп кал, - деди.
Жетисуу сага жер болбойт,
Ак калпак кыргыз эл болбойт,
Кулак угуп, көз көргүз,
Жерге кетип жогол!” – деп,
Койо берди жемелеп.
Көргөзүп туруп көзүмө,
Атамды тытып жеп алды.
Каны турду куйулуп,
Башым кайып, бут тайып,
Бу жерге келдим куйулуп.
Атың Сейит болгондо,
Кененим шердин уулусун,
Ак калпак кыргыз туурусун,
Атагы алаш элинин,
Арка тирек муунусун,
Атыңды угуп, Сейитим,
Жазылды эми курушум.
Желмогузду кубалап,

Мында келип турупсун,
Тиши барат шакылдап,
Тилин салып бакылдап,
Желмогуз ошол турбайбы,
Аңкоолутум курусун!
Аз аралап, көп барбай,
Тапан хандын элине,
Аралышып кете албай,
Жекелеп жүрөм эмгече.
Итичестин көлү деп,
Көлүн көрдүм бул жерде:
Итжүрбөстөн чөлү деп,
Чөлдү көрдүм бул жерде:
Тапан хандын алдында,
Теректей бойу сүлкүлдөп,
Арышын кере басканда,
Жер силкинип дүңкүлдөп,
Эрди көрдүм бул элде:
Токойго киши киргизбей,
Кара кулак кабышкан,
Шерди көрдүм бул жерде,
Куйруктары чолтойгон,
Жондору дүмдүк томпойгон,
Пилди көрдүм бул жерде.
Акырын басып суналган,
Куйругу жерде чубарган,
Жолборс, илбирс, сүлөөсүн,
Бөрүнү көрдүм бул жерде.
Тымсак менен таш бака,
Аралап өткүс чөлүндө,
Узуну келет жүз кулач,
Сары чаар жылан көлүндө,
Бугу менен маралы,
Көлөкөлөп жатышат,
Карагай, кайың түбүндө,
Аркар-кулжа аралаш,
Эчки, теке, боз кийик,
Жайнап жатат төрүндө.
Айуусу муздун жээгинде,
Балтырканды кемирп,
Чээнге кирчүү жеринде,
Топосун чапчып жеп жатат,
Суур койбой ийинге.
Улуп кулак тундуруп,
Уктатпайт бөрү түнүндө,
Катынча күлүп каңшылап,

Чөөлөрү чуркайт күүгүмдө,
Элебесе жеп кетет,
Көз байланган бүрүлдө.
Адам атын билбеген,
Айбандын баары бул жерде,
Көрөр көзгө түрү суук,
Адамдын баары бул элде.
Карым казык болгунча,
Канчыкты кармап сойгунча,
Башым токмок болгунча,
Басташкандын баарынын,
Башын жутуп болгунча,
Атыңды багып аркаңан,
Ээрчип бирге жүрөйүн,
Ажал жетип күн бүтсө,
Жаныңда, баатыр, өлөйүн,
Атамдын кеги колума,
Тийгенин көзүм көрөйүн.
Баарын айтып бабырап,
Конушбай байкуш жалынды,
Бактылуу бала баатырга,
Талаадан чоро табылды.
Жүрү, эмесе жүрү, деп,
Баатыр бала бастырды.
Желмогуз менен Тапан хан,
Жетип Сейит келет, деп,
Мында турсак өлөбүз,
Элге жетиш керек, деп,
Чуркап барат желмогуз,
Суйкайган сулуу кыз болуп.
Желке чачы сепеңдеп,
Жетер-жетпес артынан,
Тапан хан барат тепеңдеп,
Аркасынан Сейити,
Кетип барат кекээрлеп.
Эки түнү, үч күндө,
Тапан хан жетти элине,
Элүү балбан жыйылып,
Көрүштү келип бегине,
Найза тийген кулкулдап,
Ириң аккан чулкулдап,
Көздөрү түштү бегине,
Ээ боло албай чуркурап,
Айта турган кебине:
- Белиңизде жараңыз,
Кайдан таап алгансыз?

Жалгыз неге баскансыз,
Жолдош албай балбансыз?
Аз эмес дүйнө - мал-пулуң,
Адам атын билгисиз,
Дүрүйө, буулум, дуудунуң,
Алтын менен жык болгон,
Асыл кайыш куржунуң.
Адырга батпай төр-төрдө,
Ар жерде жатат чарбайың,
Эчтемеңиз кем эмес,
Алдыңда минген бар тагың.
Элүү балбан биз турсак,
Кыргоол, чилден олжо деп,
Бирди булар алат деп,
Куш жайылып келем деп,
Жалгыз кетип калганың,
Кандай болду бул жара,
Толук бизге айт, ханым.
Жаныңдакы сулууну,
Кайдан таап алгансың?
Кантип болдуң жарадар,
Кайратың ашкан балбансың.
Найза тийген жараны,
Жанында кыздын абалын.
Баарын булар сурады.
Жигиттери ал сурап,
Жооп берип аларга,
Тапан хан айтты кобурап:
- Кылып көнгөн адатым,
Жалгыз барып куш салып,
Кайберен алчуу санатым.
Куш жайылып баратсам,
Учурап кыздын калганы,
Каңгыраптыр түн катып,
Айнектей жүзүн чаң басып,
Көргөн жерде бул байкуш,
Мага турду арз айтып:
“Жетисуудан келдим, - дейт,
Жедигер деген элмин, - дейт,
Жедигердин элине,
Жетисуунун жерине,
Манастан калган тукуму.
Сейити деген келди, - дейт.
Ал Сейити кан ичме,
Боору оорубайт кишиге,
Эл-жерине ээ кылбай,

Чок салды, дейт, - ичиме.
Мен өнөрлүү кыз элем,
Көп кишиден бөлөкчө.
Сокуну минип ат кылдым,
Сок белекти камчы алдым,
Үзөнгү болду туткучум,
Найза болду куургучум,
Кылыч болду ирегим,
Калкан болду супурам,
Жаргылчагым – чарайна,
Желпүүрүн табак – туулга,
Андан башка нечен түр,
Өнөрүм бар бир канча,
Айанбадым Сейиттен,
Салгылаштым мен канча.
Өнөрүмдүн барысын,
Өзү Сейит жоготту,
Кайратымды качырып,
Болот тишин мокотту,
Тендигимди кетирип,
Деги мени колотту.
Өз жеримде жүргөндө,
Эркимче ойноп-күлгөндө,
Атагыңды уктум, - дейт,
Сейитиден качканды,
Тапан хан издеп чыктым” дейт.
Боз бөктөрдө жолукту,
Көзүнүн жашын көл кылып,
Дартын айтып соолукту,
Угуп пейлим бузулду,
Мындай кара зордукту.
Күтүп турдум келсин деп,
Көрсөтөйүн өзүмдү,
Кайратымды билсин деп,
Айбатыман айбыкса,
Өз жолуна кирсин деп.
Аңгычакты Сейити,
Кирип келди күдүндөп,
Көрүнүшү бир башка,
Темирчидей күжүлдөп,
Тойго келген немедей,
Бүркөбөй кабак күлүндөп.
Анын дайынын сурадым,
Аңгеме дүкөн курадым,
Көбүнчөсү Сейиттин,
Жүрөгүн байкап сынадым.

Маа жолу Сейити,
Коргошун жүрөк, жел билек,
Адамдар коркор эр эмес,
Жалгыз кара бир башын,
Сан кишиге теңебес,
Зонконун зоосу сыйактуу,
Өзүн ойлойт кебелбес,
Төрт атасын төп айтты,
Манастын атын көп айтты,
Сейити атым деп айтты,
Канчыкты кармап алам, деп,
Көрсөтүп кызды мага айтты,
“Тийишпесе тийбеймин,
Тийишип калса тыңдуусуп,
Ким экенин билбеймин”
Үкүс кебин жана айтты,
Анын айткан кептери,
Кара жанды кашайтты.
Кызды кармап кетем, деп,
Үкүдөй көзүн кызартты,
Мына шунтип Сейити,
Азды көпкө айлантты.
Атым Тапан хан турсам,
Кайратым бойдо бар турсам,
Элүү балбан сен турсаң,
Сексен миң аскер-кыл турса,
Арка тилек болуучу,
Куткарбастан зор турса,
Шоркөлдүн суусу урбайбы,
Тапан хан андан тартынса!
Кайраттанып кагыштым,
Качырып найза салыштым,
Колтугумду чойуштум,
Чокморлошуп койуштум,
Кабагымды бүркөштүм,
Каар чачып тиркештим,
Кылычты кындай сууруштум,
Кыйын жаман уруштум,
Каар көрсөттүм Сейитке,
Кара ташты талкалап,
Качкандыр деп кайраты,
Карап көрдүм мен байкап.
Кайра качар эр эмес,
Көрбөгөнбүз көп уктук,
Түп атасы Манасты,
Турушу андан кем эмес,

Көп экен деп калтаарбас,
Жалгыз кара бир башы,
Сан кишиден жалтанбас,
Кылычымды кол менен,
Карыга кагып ыргытты,
Кайра тарта берерде,
Майсооруга мылгытты.
Мына бу турган сулуу кыз,
Көп өнөрү бар экен,
Кайдан тапты билбеймин,
Мен жекеге чыкканда,
Миң кишини тургузду.
Сооруга найза тийгенде,
Сөөгүмөчө киргенде,
Ортобузга тоо бүттү,
Жандырып найза сайдырбай,
Сейиттин күнүн түгөттү,
Жетелеп мени алпарып,
Калың черге түнөттү.
Жарама дары жабылды,
Ууга малган найзадан,
Алып келди жанымды,
Кыздан айар жерим жок,
Бүткүл дүйнө барымды,
Элүү балбан, эл-журтум,
Эсен көрдүм барыңды,
Азыр болуп коргоп ал,
Сейитиден жаныңды.
Элебей турсаң эндекей,
Түгөткүдөй баарыңды,
Түптүз кылып шаарыңды,
Жете келет Сейити,
Кайкатып сапка тизгиле,
Аскер менен эринди,
Тура берип таңыркап,
Сындырып алба белиңди,
Чалдырабай орунда,
Тапан хан айткан кебимди.
Буйрук берди бетине,
Эл башкарган эрине,
Баары көндү тургандар,
Тапан хандын кебине.
Коңгуроосу кагылды,
Шоркөлдө жаткан тынч элге,
Качып келип желмогуз,
Бекер калба табылды.

Муну мындай таштайлы,
Тотой баштап топ дөөнүн,
Өлгөнүнөн баштайлы.

ТОТОЙ БАШТАГАН ТОПТУУ ДӨӨНҮН ӨЛҮШҮ

Сексен миң аскер сел болуп,
Башкарган элүү эр болуп,
Аскердин арка жагында,
Эриккен элдер жык толуп,
Калың элдин ичине,
Сейитинин келгени,
Угулуп кетти дуу болуп,
Манастын уулу имиш, деп,
Эл ичинде чуу толуп.
Аркасында элдердин.
Карылары кеп айтат:
- Манастын атын укканбыз,
Келбеген экен, - деп айтат.
Эр Төштүк деген келген дейт,
Тайпас дөөнү баш кылып,
Талкалап такыр кеткен дейт.
Биз жердеген Шоркөлдөн,
Кырк кулактуу казанды,
Төштүк алып чыккан дейт,
Төштүктүн кылган иштерин,
Бүткүл кылым уккан дейт,
Ошол Төштүк Манаска,
Кол куушуруп турган дейт.
Төштүктөн Манас эр болсо,
Мында келген Сейити,
Манастын уулу ал болсо,
Каары катуу Тапан хан,
Сейитиге сайдырып,
Бүткөн бойу кан болсо,
Бизден шыйкыр качканбы,
Куткарбас жөлөп койбосо?
Баш-аламан дуулдап,
Элдин ичи чуркурак,
Сейити менен Конушбай,
Кирип келди чукулдап.
Конушбайды көргөндө,
Желмогуз турду шапылдап:
- Сен Конушбай жедигер,
Жаш экен деп жөн койсом,
Бооруңду тытып мен жебей,

Сейитини таптыңбы,
Тентип жүрүп ченебей?
Каратып туруп Сейитке,
Каныңды суудай сорбосом,
Сүрдөл кылып, Конушбай,
Сүрөтүңдү койбосом!
Аттан камсыз Сейитти,
Күч албайбы күркүрөп,
Сени тирүү мен койсом!
Деп жапылдап турганда,
Коркуп кетпейт Конушбай,
Сейити бар жанында,
- Коңулдаба, желмогуз,
Сенден коркор чак эмес,
Жаныңды койор жер таппай,
Мени жемек тургайлык,
Качып жүрүп сенделип!
Жедигерди боздотуп,
Малы тургай кишисин,
Тирүүлөй тытып жеп болуп,
Шоркөлдүн аты ит ичпес,
Тапан хан жаткан мар болуп,
Кырдан жашың ашканда,
Азгырдың келип кыз болуп,
Куткарса сени Тапан хан,
Эс-акылың жыйганда,-
Өзүн жейсиң тап койуп,
Беш күндө бирден киши жеп,
Чандайасың кап болуп.
Ичпес суудан ичкенде,
Эт эсиңе түшкөндө,
Жалтайбаска барасың,
Кубултуп сыйкыр салсың,
Куткарбас атка ээ болгон,
Жалтайбас жанын аласың.
Тапан хан менен куткарбас,
Жери кеңир, эли мол,
Адамдары бойу чоң,
Бендеден башка баары зор,
Таптың эле тамакты.
Эр Сейитим колунан,
Эми жыттап жатасың,
Сийдим кана-кабакты!
Көрсөтөм деп өнөрүм,
Желмогуз колун сермеди,
Отуз миң дөбөт, көк бөрү,

Күркүрөп тайар болду эми,
Тоо көчкөндөй каркырап,
Кырк миң шердин келгени.
Куйругу жерге чубалып,
Илбирс келди канча миң,
Көзүнүн оту жалындап,
Жолборс келди мынча миң.
Мышык келди кыкырап,
Кабааган иттер ыркырап,
Түлкү келди кылындап,
Кашкулак жүрөт мулундап,
Чөөлөр келди каткырып,
Сыйкыр менен желмогуз,
Жер-жаандын баарысын,
Айбанатка бастырып,
Топону көккө сапырып,
Айууга ийин каздырып,
Көрсөтмөк элге болду эле,
Көп сыйкырын наз кылып.
Тапан хандын алдында,
Элүү эрдин чоңу эле,
Балбандыгы бир башка,
Баатырлыгы бир канча,
Баарысынан зор эле,
Кайраттуусу Кабызет,
Андан чыгат далай кеп,
Желмогуз кызды чакырды:
- Аныңды койуп бер кел – деп.
Тааныбаймын сени мен,
Кайдан келдиң деги сен?
Сен желмогуз окшойсуң,
Күмөнсүп калдым сенден мен,
Конушбайдын кебинен.
Эмне үчүн кас болдуң,
Сейитиге деги сен?
Керге келсе өнөрүң,
Козголбой жатпай жеринде,
Каарлуу болсоң былк этпей,
Качпай турбай элинде,
Сыйкыр кылып көрөсүң,
Сүр көрсөтүп бул элге.
Элди азгырып алдаба,
Бекеринен куру желге.
Кектешкен кеги болбосо,
Сайа кууп артынан,
Кыргыз келбейт бул жерге.

Жарабаган кылыгың,
Болбогон иш, кой мунуң,
Керге келсе сыйкырың,
Келбейт элең бул жерге,
Башыңды катып калкалап,
Качып келдиң биздерге.
Тапан ханды аздырып,
Тартып көөнүн алыпсың,
Котолоп кошуун кол турса,
Бекер, сыйкыр салышың.
Тараткының буларды,
Мен чыгайын жекеге,
Колуңа тийсин намысың!
Деп Кабызет жебиреп,
Желмогузду жемелеп,
Сейитини бир демде,
Аламын деп тебээлеп,
Бастырып чыкты бөлүнүп,
Жеке-жеке, жеке, деп.
Каарын салып бакырды,
Сейитини келгин деп.
Сен канчалык, Сейити,
Мен Кабызет эримин, - деп,
Сен Сейити турмайлык,
Жалаңгыч сарык аталган,
Кененимге теңмин, - деп.
Эрдигиң сенин канчалык,
Мен билбейин белгилеп.
Тапан ханды көргөндө,
Кайра кетпей элине,
Келгенин көр темтиреп,
Бөрү тилдүү куу найза,
Тоо томкоргон бу найза,
Булгап алды колуна,
Камчы менен бир койуп,
Куучабдардын санына.
Аркасынан чыккан чаң,
Топурак учуп боз болуп.
Салмагынан чочконун,
Жер силкинип козголуп,
Кетүүчүдөй бул дүйнө,
Торопойу тоз болуп,
Тик качырып жөнөдү,
Көрсөтөм деп өнөрдү,
Ойуна албайт шектенип,
Сейитиден өлөрдү.

«Шоркөл-шоркөл-шоркөл», деп,
Келе жатат качырып,
Атасы жокпу, эл жокпу,
Көлдү ураанга качырып.
Бакырыгы баш жарып,
Баштан алкып таш жарып,
Кабызеттен Сейитим,
Калат беле апкаарып.
Чоң балтаны колго алды,
Найзанын учу жетерде,
Балта менен какканы,
Балта тийген бул найза,
Асманды карай атканы,
Зыркыраган куу чыгып,
Үнү угулуп жатканы.
Үзөнгүгө тамандап,
Кобо калып Сейити,
(Капташа түштү Кабызет),
Чокудан ары чапканы.
Балтаны тартып алганда,
Тоодой болгон Кабызет,
Топону тиштеп жатканы.
Көрө салып чоң Кожен:
- Мыкты болсоң, Сейити,
Беттешкин, - деп, - мен менен!
Чойун башты булгалап,
Көзүнөн чыккан жалыны,
Утур келген чөп-чарды,
От койгондой куйкалап,
Оозунан түтүн буркурап,
Көзүнөн учкун чыркурап,
Чокмордун үнү күркүрөп,
Жердин бети дүркүрөп,
Түрүн көргөн Кожендин,
Сийдиги агып бүркүрөп,
Каарданып ат салып,
Аркасында чаң калып,
Кетемин деп келайтат,
Сейитиден жан алып.
Карап турат эр Сейит,
Найзаны кармап камданып.
Кожен жакын келгенде,
Кырандакы кулжадай,
Алчыланып шаңданып,
Телкүрөңдү теминип,
Эңиш тарткан бүркүттөй,

Бул дагы кирди кырданып.
Күркүрөгөн чоң Кожен,
Колунда чокмор жүз батман,
Камчыдай кармап имерди,
Оро-пара баатырды,
Чокуга тартып ийгели.
Чаптырабы эр неме,
Дардаңдаган Коженге,
Кар жиликтин булчуң эт,
Кашайа катуу тиктеди,
Эки колун капшыра,
Найзаны муштап өттү эми.
Колтуктун көбүк этинен,
Көтөрө найза тийгени,
Тепчип өтүп булчуңду,
Арканын балык этине,
Төш жарыча киргени.
Шалак этти оң колу,
Көтөрө албай чокморду,
Түшүп кетти сол колу.
Чокмор түштү дүп этип,
Жер козголду сүлк этип,
Өтө берип Сейити,
Имерилип келгинче,
Кайра тартып элине,
Аралап кире берди эле.
Коженди койуп куткарып,
Ачуусуна чыдабай,
Аралап кирди ат салып,
Көптү көрсө шашпаган,
Көөнүндө ишин баштаган,
Көсөм Сыргак баатырдын,
Сырнайзасын колго алып,
Катар турган сап болуп,
Аскерлерге баш болуп,
Алдындакы эрлерге –
Миң кишиге мен эле,
Жалгыз болом дегенге,
Күүсү менен тулпардын,
Алдындакы балбандан,
Катарлап бешөөн бир сайды,
Бирөө да тирүү калган жок,
Оозун ачып ырсайды.
Эми эле турган буластап,
Жатып калды беш баатыр,
Кара жерди кулачтап.

Баатырдын аты Телкүрөң,
Ооздук тиштеп кыйгачтап,
Имерип тийген жаандай,
Ителги тийген таандай,
Айландырып камады,
Ар сайганда Сейити,
Кырк-элүүдөн кулады.
Найза кармап сап болгон,
Бетине бирөө чыгалбай,
Кылычтуулар бир катар,
Кындан кылыч сууралбай,
Балталуулар сыйлыкты,
Баатырсып карап туралбай.
Кетелектүү кемсинип,
Мурун булар жүрүчү,
Баатырсынып, эрсинип.
Чокморчулар чогулуп,
Кол салалбай бой уруп,
Сабы аздап баратат,
Бир четинен суйулуп.
Тапан хандын элдери,
Кара бойу бир дөбө,
Өтө каар, түрү суук,
Караган көзгө көрөргө,
Мамы кылчуу жыгачтай.
Карап турсаң билеги,
Беш-алты жашта балдардын,
Жүрөгүндөй жүрөгү.
Абдан алын билгенде,
Манастын уулу Сейити,
Кара жанын үрөдү,
Агызып канын дөөлөрдүн,
Арыкта суудай күрөдү,
Желмогузга болушуп,
Таштай катты тилеги.
Балбандары кийгени,
Баары темир бадана,
Кара аскерге карабай,
Аралап кирди аларга.
Кабызет өлгөн алдында,
Кожен кеткен жаралуу,
Бешөө өлгөн бир катар,
Кырк үчү бар караандуу.
Кыргыздын кыраан уланы,
Качан жанын айады?
Телкүрөңдү чуратып,

Артынан чаңын чубалтып,
Кезкерип найза чунайтып,
Качырып кирди бетинен,
Жеткен жерде экини,
Сайып өттү четинен.
Оң айланып сол болуп,
Сол айланып оң болуп,
Эки имерип өткөндө,
Он экиси торойуп,
Кокуйлап жатат канчасы,
Кокодой мойну кодойуп,
Тирүү калган немеси,
Жабыла качты туш-тушка,
Арасы ачык коо болуп.
Санатта элүү балбандан,
Жыйырма тогуз калыптыр,
Бир Сейиттен жалтайып,
Качып жолго салыптыр,
Каарданып кара көк,
Кылычын сууруп алыптыр.
Жайыла качкан балбандан,
Тогузун жетип жалмады,
Тополоң түшүп, топо учуп,
Аскер качып калганы,
Конушбай кандай болду, - деп,
Эсине баатыр алганы.
Турган жагын белгилеп,
Көз жиберип карады,
Караган менен Конушбай,
Көрүнбөдү карааны,
Карганып жаткан бир үндү,
Угуп калды кулагы,
Тулпардын оозун эрениң,
Үн чыккан жакка бурады.
Кан какшанып конушту,
Байлап алып желмогуз,
Келе жаткан убагы,
Ажалы Конушбай,
Чукул чыкты сураары.
Көзүң аккан желмогуз,
Көрө салып баатырды,
Койо берип Конушту,
Элди аралап чурады.
Келберсиген желмогуз,
Кепке-сөзгө жарабай,
Алды-аркасын карабай,

Асыл жанын айабай,
Айбат кылып туралбай,
Айбатынан апкаарып,
Ажалдан качып калтаарып,
Тапан хандын жанына,
Качып кетти тамтайып.
Конушбай коркуп калыптыр,
Кубулуп өңү саргарып,
Аман-соого келе албай,
Карап турат далдайып,
Жалдырап-жайнап көзү бар,
Өзү турат шалдайып,
Конушбай, алың кандай? – деп,
Сейити айтты түз барып.
Үнүн угуп Сейиттин,
Эчкирип ыйлап, Конушбай:
- Ажыратып алдыңбы,
Желмогузга кор кылбай?
Сен жекеге чыккалы,
Эсимен мастан чыкпады,
Көзүмдүн кыры мастанда,
Мени карай ыктады,
Минген аттын алдынан,
Баш көтөрүп чыкканы:
“Түштүңбү колго, Конушбай,
Сенден жүрөм көөн тынбай!
Каныңды тирүү сорбосом,
Жалдыратып көзүңдү,
Жанымды тирүү койбосом,
Желмогуз атым курусун,
Баскының!” – деп айдады,
Башымда акыл калбады,
Өлтүрдүңбү, жолборсум,
Тирүү барбы ал дагы?
Арстаным, сени көрдүм, - деп,
Арбагына Манастын,
Атынан айтып жалбарды.
Тапан хандын алдында,
Кожен жатат жаралуу,
Аскеринин баарысы,
Чар тарапка тарады,
Эси кетип Тапан хан,
Ар санааны санады,
Желмогузду жиберип,
Аскерин кайра жыйнады.
“Он күндүк мөөнөт берсин” деп,

Атайын киши жиберип,
Эр Сейиттен сурады,
Тапан хан сурап жооп алган,
Бүттү күндүн убагы,
Сап-сап болуп аскери,
Майданды карай чубады,
Жарадар болуп жатучу,
Сакайды Кожен бу дагы.
Ооруга жери басылып,
Сейитиден найза жеп,
Кожен жаман ачынып,
Тапан хандын алдында,
Өзүн мактап бакырып:
- Элебей туруп канча деп,
Катар колду тепчитип,
Мен кыргыздан жеңилдим,
Жаңы келген баланын,
Мындайлыгын билбедим.
Камаарабай турам деп.
Кабызет өлдү кан кусуп.
Мен-мен деген кырк сегиз,
Кылданган эрсиң тептегиз,
Аралап кыргыз киргенде,
Тезектей калдың тепселип.
Бизге келген Сейити,
Кең далылуу кууш аяк,
Узун эмес бойу пас,
Уйутуп койгон коргошун,
Козголбогон кара таш.
Көбүң өлүп, аз калдың,
Көргөзүп элге айтамын,
Бүгүн чыгам жекеге,
Мааналап кантип жатамын,
Байлап келем баланы,
Элебестен сайдырдым,
Теңсинбейим мен аны.
“Эр ойлосоң өзүңдү,
Шер ойло дейт башканы”
Серпишкен жоодон мен өлсөм,
Теңине албайт канчаңы.
Аламан уруш кылбаңар,
Аралап кирсе Сейити,
Агызат суудай кызыл кан,
Он күн кылар туруштук,
Өзү чыкса Тапан хан,
Үмүтүм жок силерден -

Катар турган башкаңан.
Баатырлык кандай, эр кандай,
Маңдайлашып жоо сайган?
Жалгыз кыргыз карачы,
Жалпылдатып туу жайган.
Тобурчакты тарт бери,
Токтоо кылбай аттанам!
Коржондоп Кожен мактанды,
Тердебес деген бар эле,
Тентектин бири ал эле,
Опурулуп тиктенди,
Аттанам деген Коженге:
- Мен тердебес турганда,
Качан, Кожен, эр эле?
Менден мурун буйруксуз,
Аттануучу сен белең?
Алдынкы жолду саа берип,
Баш тартуучу мен белем?
Тобурчагың кайра тарт,
Тору атымды бери тарт!
Тердебестен жеме угуп,
Кожен копту оолугуп,
Кожен менен тердебес,
Койо бер деп жулунуп,
Арачалап ал келбей,
Калгандары чогулуп,
Тапан ханга бул кабар,
Кулакка түштү угулуп.
Балбандардын үстүнө,
Тапан хан кирди чулуйуп,
Кожен менен тердебес,
Туруп калды кулуйуп,
Туулга бар башында,
Баары чойун туйулуп,
Сакалы жок, мурут жок,
Эктери мулуйуп.
Калп эле күлүп Тапан хан:
- Кожен менен Тердебес,
Эки баатыр сени айтам,
Мөөнөт алган күнүңөр,
Бүгүн бүттү күнүңөр,
Сейити келсе маңдайга,
Чыгасың жеке кимиңер?
Кимиң барсаң аның бар,
Сайып алсаң мөрөйүн,
Сайдырып койсоң кокустан,

Артыңан улай бириң бар.
Турасыңар, топ балбан,
Менин кебим угуңар,
Көз ачырбай Сейитти,
Дембелеп уруш кылыңар,
Угулсун кылым дүйнөгө,
Аңгеме болор мунуңар,
Жекеге чыкпай калганың,
Тайарланып туруңар.
Кайкаган калың эл менен,
Силерге окшош эр менен,
Жеңилдик деп Сейиттен,
Кол сурап барсам маа уйат,
Канатташ айыл хандан мен.
Жалтайбастын элдери,
Саны бизден канча көп,
Балбандарын көргөмүн,
Силерчелик эр эмес.
Баарыңарды Сейити,
Басыңкырап баратса,
Туруп албайым анда мен.
Ханыңармын Тапан хан,
Билесиңер эрдигим,
Өзүм чыксам жекеге,
Көрөт элем эрдигин,
Кетирет элем колунан,
Мен-мен деген теңдигин.
Көөнүм эрип кубанам,
Бириң калып, бириң бар,
Бириң кайткын ырайдан.
Кожен менен Тердебес,
Эрдигинди билгемин,
Талашат деп силерди,
Ичимде ойлоп жүргөмүн,
Ашкере болду сырларың,
Чынга чыкты күмөнүм,
Бириң калып, бириң чык,
Корктуңар деп Сейити,
Кыйкырып ийип жүрбөсүн.
- Жыгылып аттан кыргызда,
Өчүм барын билесиң,
Уруксат кыл, Тапан хан,
Кожен өзүм киремин.
- Ырас сенин кегин бар,
Мурун барып кегинди ал,
Тердебес кирсе, Сейит жок,

Комутга, Кожен, кур калбай.
Аттанды Кожен зоңкойуп,
Эрдигимди айтты, деп,
Тердебес турат оштонуп.
Саптан Кожен бөлүндү,
Конушбайдын көзүнө,
Чоң зоңкодой көрүндү,
Оозунан чыга тас калып,
Туйлап турат жүрөгү.
Опол тоодой заңкайып,
Алдындагы Телкүрөң,
Кең соорусу даңкайып,
Кербениң Сейит бурулду,
Көркүнө көргөн таңданып,
Белестеги карагай,
Берениң сонун шаңданып,
Телкүрөң барат шайбырлап,
Аркасында чаң калып,
Сыргактан калган сыр найза,
Зыңкыйтып колго карманып.
Сейитини көргөндө,
Мактанган Кожен калтаарып,
Тапан хандап бакырып,
Мингени тору тобурчак,
Арандай оозу ачылып,
Чокморго Кожен маш экен,
Жүз батман чойун колунда,
Эрибес көөнү таш экен.
- Сен Сейити, мен Кожен,
Мени менен беттешкен,
Чандандын күнү түгөнгөн.
Элебей туруп сайдырдым,
Өткөн күндө сага мен,
Жер менен жексен болосуң,
Бир чапкандан чыкпай сен!
Оозунан көбүк буртулдап,
Чокморуна чок чыгат,
Чочконун эки көзүнөн,
Жалындаган от чыгат.
Бойу узун сүлкүлдөп,
Адам жүрбөс жапан чөл,
Тоо көчкөндөй дүңкүлдөп,
Чилдедеги буурадай,
Жетип келди күркүрөп,
Курт-кумурска, бөй-чайан,
Баары качты дүркүрөп.

Каар көзүнө чачылып,
Сейитиге чокморду,
Шилтеп калды качырып.
Койондой буйтап Телкүрөң,
Ордун салып жазгырып,
Жерге тийген чокмордон,
Топурак көккө чачылып,
Урма кулак кара суу,
Жерге чыкты атылып.
Жерден топо буркурап,
Үйдөй болгон канча таш,
Асманда жүрөт зыркырап.
Жааган күндөй шагалаң,
Түшүп жатат дабырап.
Аңгычакты жел жүрүп,
Жердин бети арылды,
Жерге кирип кетти, деп,
Жерге кирбей нетти, деп,
Мойнун созуп чоң Кожен,
Жерди тиктеп кеңгирейт,
Оозун ачып эстенет,
Мас болгондой зеңгиреп,
Доош берди Сейити,
Тааныйсыңбы мени?- деп.
Кулагына үн кирди,
Жүрөгүнө зил кирди,
Ачууланып алайып,
Алдыңкы ээрдин жаланып,
Аткый кармап чокморун:
- Жоготпой сени койбоймун,
Көзүмдү жуумп мен сени,
Жаздым чапкан окшоймун
Акырып Кожен дууланып,
Сел аккан суудай бууланып,
Алдыңкы ээрдин жаланып,
Кетейин деп жан алып,
Чокморун күүлөп имерди,
Ороо-пара маңдайда,
Сейитти тартып жиберди.
Мышыктай жылып жып этип,
Айбандан асыл Телкүрөң,
Өтө берди шып этип,
Жерге тийди чокмору,
Мени жарып дүп этип.
Чокморун жерден алгынча,
Айбалтадай маңдай тиш,

Сейити күлдү кангынча.
Күркүрөп Кожен сүрдөндү,
Алда канча түрдөндү,
Колундагы чокморун,
Жерге таштап жиберди,
Жакасынан качырып,
Алмак болуп Сейитти.
Кара кыргыз кара көк,
Каадасы журттан бир бөлөк,
Сыргактан калган сыр найза,
Тоо томоргон бул найза,
Алгарадан кулаган,
Коңурбайды бир сайса,
Коңтөрөнүн жанында,
Кожен заңгы бул канча?
Кезгерип найза чунайтты,
Кездемдин боосун чубалтты,
Айбандан асыл күрөңдү,
Санга салып чурайтты.
Ай далынын чети деп,
Алтын кемер бети деп,
Өпкө жүрөк тушу деп,
Өлөр жери ушу деп,
Эрней түшүп көмөрү,
Муштап өттү далыга.
Эти калың төшжары,
Кыр арканын сөөгүнө,
Найзанын учу мылк деди,
Тоодой болгон чоң Кожен,
Тобурчактан шылк деди.
Тоңкойуп барып жыгылды,
Топого башы тыгылды.
Өтө берип кылчайса,
Төрт айкактап такандап,
Копколу турат бул акмак,
Кантер экен эми, деп,
Сейити турду аа карап.
Бойун жыйбай далдактап,
Жыгылып-кооп калдактап,
Бага элеги балбактап,
Мурду көөп барбактап,
Чокморго кетип баратат,
Тоногон төөдөй тартактап.
Чокморун колго алганда,
Кайра айланган маалда,
Бакалоордун беги деп,

(Жыгылгандан туулгасы,
Ыргып кеткен башынан)
Неченди сайып маш болгон,
Он үч-он төрт жашынан,
Жандай түшүп муштады,
Тартып албай найзаны,
Эки имерип ыкшады,
Жүрөктүн толто канына,
Найзанын учун чыктады.
Көрүп турган Тердебес,
Менден Сейит качат, деп,
Келе жатат дердендеп.
Кара жаак Айбалта,
Тердебестин колунда,
Эшик эндүү бар балта,
Ажыдаарга кез келген
Жыландын алы бар канча?
Айбалтасы жалтылдап,
Мизинен жалын жаркылдап,
Күн чагылып жаткансып,
Күркүрөгөн үн чыгат,
Тердебестин бетинен,
Нечен түркүм сүр чыгат.
Кол ыштыктай буркурап,
Таноосунан буу чыгат,
Алдындагы тору аттын,
Куйругунан чуу чыгат.
Керней-сурнай чуулдап,
Коңгуроосу шаңгырап,
Мунун тилин ким билет,
Өзүнчө сүйлөйт балдырап.
Көзү көлдөй жалтылдап,
Ачуусуна чыдабай,
Токтобой мойну калтылдап,
Колундакы балтасын,
Арка салып ийинге,
Кирип келди жакындап.
Балта чапчуу колуна,
Ыктай кармап найзаны,
Сейити турат ыкыстап.
Балта менен чабам деп,
Колтугун өөдө чойгондо,
Ыктап турган жаш арстан,
Далы менен кабырга,
Арасына найзаны,
Болжоп келип койгондо,

Кырк кабырга кыйрады,
Кыйынсынган Тердебес,
Тору атынан кулады,
Томкорулган теректей,
Үстөмөндөп сулады.
Каршылашкан арстанга,
Адам тирүү калбады,
Уйасына күн кирип,
Аскер кайра чубады.
Жанган аскер жай алып,
Жайбаракат жата албай,
Уруш кылбай койсок, деп,
Же Тапан ханга айта албай,
Кыйналып аскер турганда,
Балбандар келсин бачым, деп,
Буйрук кылды Тапан хан,
Жөө жүгүрдү чакыр, деп.
Жөө жүгүрү декилдеп,
Таманы тийбей лекилдеп,
Балбандардын үстүнө,
Жетип келди эпилдеп,
Кирип келип эшиктен,
Келгенин айтты кепилдеп:
- Тапан хан мени жиберди,
Балбандар, сени келсин, - деп,
Жөө жүгүр келип айтканда,
Алда эмне болду, деп,
Жүрөктөрү лакылдап,
Эшиктен кирди балбандар,
Жарыша басып лапылдап,
Тамандары жерди айрып,
Таш баскандай такылдап,
Тилдери батпай оозуна,
Суусагансып акылдап,
Жаркабак деген бар эле,
Келгендердин ичинде,
Тилдүүрөөгү ал эле:
- Амансызбы, таксыр хан?
Кабар угуң биз жактан ,
Жөө жүгүрүң барыптыр,
Кабар айтып сиз жактан,
Балбандарың чогулуп,
Баарыбыз келип турабыз,
Кандай жарлык кылсаңыз,
Кантип мойун бурабыз?
Кебиңизди айтыңыз,

Келген жерин угалык,
Жер кучактап жаткынча,
Жакшылап кызмат кылалык.
Баштады сөзүн Тапан хан:
- Кулак салып уккула,
Балбандарым, саа айтам,
Кызыл каның чубурттун,
Кыргын болуп кыргыздар,
Элүү эки балбандан,
Көбүң өлүп аз калдың,
Эртең болчуу урушта,
Кандай арга кыласың?
Бирден-бирден барганда,
Бир чабуудан ашырбай,
Чыгарат экен жыласың.
Кыргыздардын Сейити,
Кылганын карап турасың,
Бир балача боло албай ,
Кайда кетти уйатың?
Үйдө олтуруп мактансаң,
Тону талкан кыласың,
Оозуңан отуң буркурап,
Ажыдаардай кыйасың,
Эртең менен алдыда,
Жекече кимиң барасың,
Тапан хан айтып болгунча,
Жагалданып Жаркабак ,
Муну айтып жар салат:
- Мен барамын алдыда,
Кожен менен Тердебес,
Баатырдык жолун түк билбейт,
Болбосо да эки күн,
Эки имерип сайышпай,
Мыкты болсо өлөбү,
Аз болгондо алты күн,
Айкырышып салышпай?
Арстан дедиң Сейитти,
Ат үстүндө салышам,
Жөө күрөштө Сейитке,
Сегиз күнү тайышам,
Убара кылбай калганда,
Жалгыз өзүм арытам.
Чамасы кетип, так чарчап,
Шайы кеткен маалда,
Белги берип мен айтам,
Анда өзүңөн көрүңүз,

Башын кесип албасаң,
Же өтүнүп мага бер,
Башын кесип мен алам.
Айтканымдай кылбасам,
Жаркабак атым жойомун,
Жатын бет атка кономун,
Айтканымды кылбасам,
Кантип балбан боломун!
Опурулуп Жаркабак
Одураңдап сүйлөдү,
- Кокусунан мен өлсөм,
Менден башка калганың,
Жекелешип барбагын,
Ушул турган тобундун,
Менчелик жок арбагың.
Кыз эмес тиги желмогуз,
Качырбастан кармагын,
Кармап берип Сейитке,
Кар кылбагын калганын,
Качырбай сактап калгыла,
Тапан хандын оорагын.
Тузунду ичип башынан,
Тузаарың көрдүм, Тапан хан,
Хан башыңды кар кылып,
Куткарбаска барбагын,
Куткарбаска баргынча,
Сейитиге жалбаргын.
Эсинен менин чыга элек,
Желмогуз деп кыз эмес,
Конушбайдын айтканы,
Жашың кырктан ашты деп,
Ушунча көптүн ичинде,
Жалган кепти айтабы?
Муну укканда жакылдап,
Тапан ханга жакындап,
Желмогуз турду жапылдап:
- Эл баштыгы Тапан хан,
Көөнүндү менден калтырып,
Жаркабактын айтканын,
Жалганбы, чынбы байкагын.
Желмогуз туруп кызмын деп,
Жалган айтсам мен сага,
Канымды суудай чайкагын,
Жаркабактын ичинде,
Жамандыгы бар окшойт,
Жалтайбаска барба деп,

Сени тосуп жатканын.
Жашырбайым көөнүм түз,
Ойлогонум айтамын...
Токтотуп аны Тапан хан,
Кебин айтты буйактан:
- Кебинерди койгула,
Таң аткынча камынып,
Тайарланып болгула,
Айтканыңдай, Жаркабак,
Сен баргының алдыда.
Алдында барып Жаркабак,
Сейитиге сайдырса,
Мен балбанмын дегениң,
Баарың киргин жабыла.
Туш-тушунан найзалап,
Кылыч менен кайсалап,
Балта менен башка чаап,
Кош колдоп келип ургула,
Чокмор менен чалкалап.
Ошентип дартын колго бер,
Сейитини талкалап!
Деп тапшырып Тапан хан,
Балбандарын таратты, -
Желмогузга бурулуп, -
Кызыгыңды мен Сенин,
Качан көрөм?-деп айтты.
Чакылдаган кара бет,
Андан чыгат далай кеп:
- Сейитиге бой сунбай,
Тапан хан, келдим сени деп,
Жарадар болдуң Сейиттен,
Сен Тапан хан, мени деп.
Кектешкенден кем турсам,
Кызыгыңды көрөм деп,
Бул айтканың кандай кеп:
Түбөлүк жок пейлинде,
Кошулмакбы сен мага,
Бир сапаркы көөнүң деп?
Көрүнө айткын сырыңды,
Мен келипмин тим эле,
Түбөлүк жарың болом деп.
Бир күндүк болсо көөнүңүз,
Бир кыз таап келейин,
Түбөлүк жармын дебеңиз,
Ачык жообуң бериңиз,
“Ойносоң ойлоп айткын” деп,

Билинип калды пейлиңиз,
Жашырган менен батпады,
Жарылып калды кебиңиз,
Жаркабак кеби ырас, деп,
Бузулган болсоң мейлиңиз,
Буйткап кебиң тангыдай,
Жалчы эмес тегиңиз.
Деп желмогуз айтканда,
Кеп табалбай Тапан хан,
Такалып калды айтканга.
Серпөөлөнүп желмогуз,
Бура тартып кайтарда,
Тапан хан айтат: - Кыз бийкеч,
Көөнүңүзгө албаңыз,
Көпчүлүктүн ичинде,
Болуп турат далай кеп.
Мен Тапан хан тирүүдө,
Тапкан-терген барымды,
Алтын күмүш-зарымды,
Жайыттагы малымды,
Салынуу шаар тамымды,
Жергелеш бирге элимди,
Шоркөл сындуу жеримди,
Сага арнап, кыз бийкеч,
Мен байлайым белимди,
Мыдырап жаным турганда,
Бузалбайым кебимди.
Жаркабактын кебине,
Ээрчип кетет дедиңби?
Таарынгансып сенден мен,
Башкага бурба пейлинди.
Туура карап мага сен,
Сындырбагын белимди,
Куткарбаска баш уруп,
Алдырамбы теңимди?
Көөнүңө алба, кыз бийкеч,
Жан алчууга жумшасам,
Тирүүлүктөн түңүлүп,
Жаркабак айткан кебини.
Бузуп айтат кээ бири,
Түзөп айтат кээ бири,
Тергеп жүрүш анча эмес,
Көпчүлүктүн кебини.
Акылың болсо айабай,
Айтып тургун кебиңди,
Баарысын көрдү өз көзүң,

Акыл табар бегимди.
Абазир бар, батыр бар,
Ар бир түрдүү киши бар,
Ар кимиси ар башка,
Кыла турган иши бар.
Иш өткөн бар башынан,
Меңсептер болуп алактап,
Чоңойгон бар жашынан.
Ошонун бири Жаркабак,
Бизге айткан арз-абал,
Ар бир кебиң, кыз бийкеч,
Маа билинет шекер-бал,
Чыныгы кебим мына ушул,
Айтканымды угуп ал.
Тапан ханды бозортпой,
Ички сырым кулак сал,
Дагы кебиң бар болсо,
Тапан хандан жообун ал.
Кыйалданган кара бет,
Кылыксынып айтат кеп:
- Чыныңды айткын,, Тапан хан,
Жалганы жок ырас кеп,
Жедигердин бир кызы,
Келип турам маана издеп,
Чымындай жандын камын жеп.
Кызыгың качан көрөм, деп,
Ал айтканың көңүл кеп.
Жашына жетсе кыз бала,
Ар кайда кетет жар издеп.
Кызыгышып жатарга,
Жар издеп келген кеп эмес,
Душмандан качып келайтып,
Тапан хан, сизге болдум кез,
Көргөндө кетип бой калкып,
Сырымды айттым саган тез.
Көөнү кетип калбаса,
Көрүнгөн эрге кыз бала,
Бар сырын айтар кез эмес.
Сыр айткан кыз мен болдум,
Көргөндө көөн эритип,
Сыр уккан эркек сен болдун.
Эрден калган келинчек,
Эр издеп жүргөн киши эмес.
Кызыл кан аккан майданда?
Жан алучу Сейити,
Карап турса маңдайда,

Көөнүн бөлүп эркекке,
Көңдөй болчуу кыз кайда?
Ар канча кылык-жоруктун,
Кызыгы болбойт андайда.
Жесир катын болбосом,
Жер жазданып кеткендей,
Утур келген жайларда,
Же сен жылкычы болбосоң,
Башмактап турган сай-сайда.
Менин айткан кептерим,
Жүйөөлүү болсо мойнуңа ал,
Жүйөөсүз айткан кеп болсо,
Таарынып анан көөнүң кал.
Желмогуздан кеп угуп,
Кеп укканда жеме угуп,
Желмогуздун кептерин,
Накай акыл деп угуп,
Бабыраган Тапан хан,
Батмачыктай былчыйып,
Отуруп калды жылчыйып.
Унчукпас кылдым муну, деп,
Жер түгөткөн кара бет,
Чыгып кетти чымыйып.
Ойлонуп улам Тапан хан:
“Уйатка калдым айтам деп,
Анык өзү кыз болсо,
Ал айтканы ырас кеп.
Конушбайдан уктум деп,
Жаркабак айткан чын болсо,
Желмогуз деп кыз эмес,
Кызыл кан акты элимен,
Ызы-чуу кетпей жеримен,
Айрылдым нечен эримен,
Жакшылык-жаман күндөрдө,
Караады болчуу белимен,
Эмгегим кетип талаага,
Алданып кара балаага,
Ырысымды жедим мен!
Кезегим бир күн кетирип,
Кежирленсе болбойун,
Бойун алып койойун,
Жакшы-жаман кеп чыкса,
Айтканындай болойун,
Катын болсо кыз эмес,
Кармап берип Сейитке,
Калтырбай элди кейишке,

Мурунку жолум табайын,
Бурчалтпай элим багайын.
Жардамы тийчүү эр экен,
Сейит менен достошуп,
Кол кармашып калайын,
Көөнүн таап Сейиттин,
Көлөктөп мага көйрөңсүйт,
Куткарбаска салайын.
Куткарбасты колго алып,
Кубанычка мунтип батайын,
Эки хан элин башкарып,
Эркимче ойноп жатайын:”
Деп Тапанга ой толуп,
Көөнү менен бай болуп,
Кыз болбосо желмогуз,
Сейити менен дос болуп,
Эки элге баш болуп,
“Кыз бийкечке” карата,
Эрибес боору таш болуп.
Көөнүнө толсо кыз бийкеч,
Кууп келген Сейитке,
Алы келбей баратса,
Куткарбас менен бир болуп,
Сейитке көөнү кир болуп,
Жакындашса кыз менен,
Жакшылык калбай келчүдөй,
Сыймык конуп, бак конуп,
Жалгыз өзү жүрчүдөй,
Жагалданып оштонуп.
Таңга жакын болгондо,
Санаанын жетпей түбүнө,
Жатып калды томсоруп,
Сейитини эске алса,
Өзөгүнөн от күйүп,
Уйкусу келбей үшкүрүп,
Уйку көрбөй таң атты,
Үшүгөн тооктой үкшүйүп,
Борошодо эшектей,
Белин түйүп дүкдүйүп,
Дык тийбей сакал-муруту,
Өсүп кеткен үксүйүп,
Күн тийди жерге нурданып,
Аттанды аскер дүрүгүп,
Санаасы санга бөлүнүп,
Тапан хан чыкты үлүйүп.
Түндөгү айткан кеп менен,

Атына минди Жаркабак,
Сейитине эми эле,
Жеңүүчүдөй шаңданат.
Кылыч, балта белинде,
Чокмору бар ийинде,
Калкан жаап далыга,
Чарайнасы алдында,
Кисепче кийип тизеге,
Тең келем деп Сейитке,
Калдырган темир балтырда,
Көйрөңсүнүп калкына,
Көмөргөн туулга башында,
Корголоп койон жаткындай,
Маңдайдагы кашына.
Сагызкан уйа салгындай,
Сакал менен бакалга,
Ат байласа тургундай,
Буруп койсо мурутка,
Чоң казандай көрүнөт,
Мойунда ооз омуртка,
Өзүнүн эрки кудурет,
Ар кандай Адам жаратса,
Кара суунун буткулдай,
Маңдайда көзүн караса,
Кара бороон удургуйт,
Утур чочко келайтса.
Эки буту салбактап,
Эки этеги далбактап,
Калканы жондо калдактап,
Кээрлүү киши Жаркабак,
Кирип келди далдактап,
Эки көзү алактап,
Мойну кеткен шалактап,
Жан койбостой түрү бар, Атырылып жалактап,
Түр көрсөтүп ошентип,
Далайды алчу карактап.
Беттеринин баары түк,
Шилекей агып бапактап.
Булгап найза колго алып,
Найзасынын учунан,
Жалындаган от жанып,
Тапан хандын калың кол,
Көзү тойуп көркүнө,
Жаркабакка таңданып,
Шоркөлдүн суусу колдо, деп,
Тапан хан турат заарланып.

Нечен балбан титиреп,
Бузулуп өңү саргарып,
Батыр Сейит ошондо,
Аскарлуу тоодой шаңданып,
Камынып турат кайран шер,
Сырнайзаны колго алып,
Телкүрөң менен сыздырып,
Сырнайза күүсүн ышкырып,
Жүрөгүн албай болбойт деп,
Манастап уран чакырып,
Жаркабакка жаш арстан,
Жаман тийди жапырып,
Жаркабакка сайдырбай,
Өтө берди жазгырып,
Атынын оозун бургунча,
Сырнайзаны сооруга,
Муштап өттү качырып,
Беш кабат темир кийгени,
Чириген бөздөй киргени,
Ат үстүнөн Жаркабак,
Аңтарылып кеткени.
Тартып алып найзаны,
Такаңдап өөдө болгунча,
Как далыга муштады,
Аралап өпкө-жүрөгүн,
Найзанын учу жылтылдап,
Айбал кайдан чыкканы.
Жаркабакты калдайтып,
Жерден үзүп алганы.
Көрүп туруп чыдабай,
Жаркабактын иниси,
Кылжырбаш жетип барганы,
Баатыр шерге буйдалбай,
Качырып найза сайганы.
Бала жолборс Сейити,
Кылжырбаштын найзага,
Жаркабакты кармады ,
Кылжырбаштын найзасы,
Жаркабакка мадалды,
Кылжырбашты Сейити,
Жаркабак менен бир салды,
Жаркабакты кучактап,
Кылжырбаш өлүп калганы,
Кызыл канга бойолду,
Тапан хандын майданы,
Калган балбан саптагы,

“Жаркабак айтып кетти эле,
Сейитиге Тапан хан,
Жарашып калар бекен” деп,
Жалдырашып карады,
Желмогузга алданган,
Жерге кирсин Тапан хан,
Сейитиге барабы,
Жакырга айткан кептери,
Жаадында турат, танабы?
Саптан чыккан балбан жок,
Ындыны түшүп ичине,
Тил байланып зобан жок,
Муну көрүп Тапан хан,
Ичинен күйүп жалын чок,
Балбандарын карады:
- Мындайда кереге келбесем,
Силерди бекер багамын?
Бир Сейиттен калтаарып,
Куткарып мени алгын, деп,
Куткарбаска барамбы?
Куткарбаска алдырып,
Сулуудан кулку каламбы?
Шыкалып турсаң чыгалбай,
Сейити билет чаманды,
Баарың баатыр акылман,
Силерге айтам абалды.
Көрүп турат көзүңөр,
Айтып жүрдүң өзүңөр,
Көйрөнсүнүп Куткарбас,
Көзгө илбейт деген сөзүңөр.
Бүгүн барсак Куткарбас,
Өкүмү өтөт ким кимге,
Айтканды анык билгиле.
Өзүнүн элин айарлап,
Силерди салат темин таап,
Барган менен Сейити,
Боор оорутпай баш алат,
Анда өлгүнчө мында өлсөк,
Эр намысы жакшыраак.
Куткарбаска баргынча,
Кулжуңдашып Сейитке,
Кол тартпай уруш кылалы,
Кутулдуруп Сейиттен,
Сулууну колго алалы.
Сейит жалгыз, биз арбын,
Байкагыла иш артын.

Хан башы менен калдаңдап,
Куткарбаска жалынсам,
Мага болот чоң намыс,
Суук селкин кеп уксаң,
Силерге болот эрнамыс,
Аа көрөкчө, баатырлар,
Бир Сейиттен жалтанбай,
Биз өлөлү карчашып.
Бузбай сакта элинди,
Баспасын душман жеринди,
Жан айабай урушкун,
Уктуңарбы кебимди?!
Баштаганда кеңешим,
Тапан ханды байкашкан,
Өңү турган жылмайып,
Айаккы кебин айтканда,
Ачууланды кумсарып.
Үмүтүн үзүп көпчүлүк,
Айласыз калды сумсайып.
Күлдүндөшүп күбүрөп:
- Ырас айтат Тапан хан,
Бул айтканы акыл,- деп,
Куткарбаска барганда,
Бизди салат алдында,
Тарткынчыктап өз элин,
Алып калат аркага,
Калат эле жаныбыз,
Сейит менен жарашса,
Бизге келди кез ажал,
Сулуу кыз болуп каргаша.
Жаман айтпай Тапан хан,
Жакшы айтты кеңеш кеп,
Барбай койчу кимиң бар,
Үксүндөсө баргын деп,
Айтканын кылсак жакшыраак,
Андан көрө макул деп.
Бажырашып чуулдашып,
Тапан хан ырас айтат, деп,
Бабырашып дуулдашып,
Мен барайын, сен тур, деп,
Баатырлык жолун талашып,
Чойунбашы колунда,
Калканы бар жонунда,
Мен жалгыз деп жүрүүчү,
Тапан хандын тобунда,
Өтө мыкты неме эле,

Чойун баш менен сойулга.
Дүрбөлөң деген эр эле:
- Сейитини мен барып,
Байлайым деп жүрөмбү,
Айдап келем эми эле,
Мени көрсө бүжүрөп,
Өзү келет жөн эле!
Деп дүрбөлөң бакырып,
Кең майданды жаңдатып,
Төөсүн минип тартайып,
Дык тийбеген бетине,
Сакалдарын бакчайтып,
Чачы түшкөн белине,
Шамал ыргап саксайтып,
Күчөп жаман акырат,
Кара жанды кашайтып:
- Менин атым Дүрбөлөң,
Сейит, кеттиң дүйнөдөн,
Барып бер деп айта албай,
Тапан хан менден сүрдөгөн.
Мас экенсиң Сейити,
Мени угуп билбеген!
Деп күркүрөп күүлөнүп,
Келгин суудай сүрдөнүп,
Алдыңкы ээрди шалпыйып,
Үстүнкү ээрди калбыйып,
Баса минип төөсүнө,
Бакадан бетер балчыйып,
Бойу коодо неме экен,
Жер мардектей марчыйып,
Башы жалпак, бек кичик,
Карасаң сонун жартыйып,
Сейитини бир чапты,
Ажалы кыстап аптыгып.
Кайрат кылды кара көк,
Дүрбөлөңдүн чокморун,
Чаптырбай кагып жиберип,
Айбалта менен төбөгө,
Салып өттү имерип,
Бир чабуулдан чыгарбай,
Акыретке жиберип.
Найзасын күүлөп бир баатыр,
Опсуз кыйын келатыр.
Келгенине болобу,
Кагып ийип найзасын,
Төбөдөн ары бар койду,

Бир чабуудан чыгарбай,
Ат-маты менен торойду.
Бирден беттеп келе албай,
Беттери ултаң уйалбай,
Жүз миң аскер, кырк балбан,
Дүркүрөшүп ат койду.
“Кырк балбан ондон бөлүнүп,
Ортобузга алаалы,
Опсуз балбан неме экен,
Ойрон кылып салалы”,
Дешип кеңеш кеп салып,
Ону жынжыр тор алып,
Ону мылтык ок салып,
Ону кылыч курч алып,
Ону чокмор колго алып,
Араңарды ачпа, - деп,
Ажалдан коркуп качпа, деп,
Аскердин барын бекемдеп,
Ушул арга барында,
Канткенде бизден Сейити,
Кутулуп кандай кетер, деп,
Кайкаган калың чер болуп
Каптаган кыйын сел болуп,
Уйулгуп шамал-жел болуп,
Асман ачык, жер бүркөк,
Күн көрүнбөй туманда,
Анчалык заман канчалык,
Манастын уулу буларга,
Манастын өзү кудайга,
Кара бойун безенип,
Сыйынып өзү кудайга,
Телкүрөңдү кындыйтып,
Сырнайзаны шыңгыйтып,
Жойкуманы байланып,
Айбалтаны жанга алып,
Арстандын уулу чунагың,
Аламан келген аскерге,
Аралап кирди ат салып.
Жеткен жерде он балбан,
Ар кимиси жетиден,
Жетимиш тор салганы,
Кыймылдарга чама жок,
Колу-буту байланды,
Көзүр төрө баатырдын,
Көзү оттой жайнады.
Мылтыгын октоп он балбан,

Опурулуп барганы.
Кылычтарын кезгерип,
Ону жандап турганы,
Арта салып ийинге,
Чокморлорун күүлөшүп,
Чаба турган кептенип,
Чакчырылып он балбан.
Чакчелекей – будунчан,
Жүз миң аскер дүбүрөп,
Келе бери, Сейити,
Өлтүрөйүн өзүм, деп,
Тапан хан барды бүркүрөп,
Жайыла берди көп аскер,
Эстери чыгып күркүлдөп,
Ангыча жетти желмогуз,
Ченем-ченсиз жасанып,
Бойго жеткен кыз болуп,
Порумданып сүлкүлдөп,
Конушбайды мойнунан,
Байлап алып жетелеп:
- Сейити, колго түштүңбү?
Уктабай түндө чыктыңбы,
Орунсуз көрүп түшүңдү?
Өз башыңа, Сейити,
Көрсөтөйүн күчүңдү!
Желмогуз деп кыз эмес,
Конушбай айтты уктум деп,
Жаркабакка айттырып,
Абийиримди төктүңбү?
Болбосом да желмогуз,
Желмогуздай иш кылып,
Сейити менен Конушбай,
Шиш кебеп кылып бышырып,
Кактайынбы экөөңдү?
Бооруңду тытып чийки жеп,
Өтүңдү ичип дары деп,
Жүрөгүңдүн майын жеп,
Суусунума каны деп,
Саптуу аякка толтуруп, Каныңарды ичпесем,
Суусунум эми канды деп!
Уккандын баары сүйүнсүн,
Кылганыңа бали деп.
Күн батышка жиберем,
Жети дөөнүн элине,
Сейитинин эти деп.
Кең Керкитке барбасам,

Көкбука менен Жетилбай –
Алардын ичин жарбасам,
Жүрөгүн жулуп албасам!
Хан Сулаймат, кара дөө,
Калыбектин хан Калча,
Сен өлтүргөн, сегиз хан -
Баарынын өчүн албасам!
Ошолордун баарысын,
Баштап барып Таласка,
Жалаңгыч Сарык атанган,
Кененимди кармасам.
Ата-бала – силерди,
Маңдай-тескей тургузуп,
Кылычтап башың албасам,
Тирүү койсом силерди,
Кылыма тийет каргашаң!
Кыргыздын элин жыйнатам,
Боз уланын тирүүлөй,
Тигинен жерге көмдүрөм,
Абышка менен кемпири,
Ар кайсы жерге таштатам,
Эркек бала, кыз бала,
Шилисинен илдирем,
Кыйындыгын билдирем.
Бойо жеткен кызыңды,
Бучкагынан үйлөтөм,
Жатынын андай кургатып,
Тукумунду түгөтөм,
Талкалатып күмбөзүн,
Манастын атын өчүрөм,
Таластын атын которуп,
Башка бир атка көчүрөм.
Кыргыз деп айткан кишини,
Тирүүлөй тилин тарттырам,
Ата-бала - силердин,
Анан тузуң татытам!
Желмогуз деп ат койдун,
Бери баскын, Конушбай,
Тирүүлөй сени жеп жутам!-
Деп күпүлдөп кыйкырып,
Байлаган жиптен желмогуз,
Бери тартат жылдырып,
Кетенчиктеп Конушбай,
Баспай турат тырмышып.
Каарданып желмогуз,
Конушбайды кармады,

Опколжуп түшүп далыдан,
Кененимдин Сейити,
Кайра аттанды абыдан:
- Жараткан аллам сенсиң, - деп,
Жалбарган пендең менмин, - деп,
А дүйнө кеткен айкөлдүн,
Арбагы жардам бергин, - деп,
Алманбет, Чубак – эгиз шер,
Айтылуу Сыргак кемеңгер –
Азыздарым жардам бер.
Олуйа Бакай атам кел,
Шер Гүлүстөн абам кел,
Каныкей, Чүрөк - энем кел,
Кыйноодо калды Сейитиң,
Кайыптар, мага жардам бер!
Атын айтып чыккынча,
Ачкан оозун жумгунча,
Оңунан иши кеткени –
Эркечтей сурду ойнотуп,
Шер Гүлүстөн жеткени.
Каарын көрүп Тапан хан,
Кайрат качты канчыктан,
Желмогуз канчык, Тапан хан,
Жүз миң аскер, кырк балбан,
Биринде акыл калбаган.
Көркөм гүлүс баатырдын,
Чолпондой көзү жайнаган,
Өз элге чолпон көрүнсө,
Жат элге жалын кайнаган.
Жаалысын көрүп баатырдын,
Биринде акыл калбаган.
Тиктеп койуп Сейити,
Өтө берди элеси,
Тапан хан турду каңгырап,
Баарысы турду жалдырап,
Конушбайды жей албай,
Жемек турсун эске албай,
Жай алып мында туралбай,
Жалтактаган шум канчык,
Качмак болду жай албай.
Эр гүлүс өтүп кеткенде,
- Сыйкыры экен Сейиттин,
Башын кесип алгын! – деп,
Тапан хан буйрук бергенде,
Жалтылдатып кылычын,
Желдеттер жетип келгенде,

Манас деп атын чакырды,
Манастын атын укканда,
Чачылды элдин акылы,
Чирене түшүп туйлады,
Быт-чыт болуп темир тор,
Туруштук кыла албады,
Жойкумасы колунда,
Жойкуманы бир шилтеп,
Онду салды жолуна,
Козголунча шай келбей,
Отузу өлдү ордунда.
Конушбайды кел деди,
- Алмамбеттин алма баш,
Асынсаң алы келеби?
Муну алгын сен, - деди.
Алма баш турса колунда,
Куу канчык сага келеби.
Тирүү олуйа шер гүлүс,
Көрүнөө жардам бергени.
Желмогуз менен Тапан хан,
Куткарбас – үчөө биригип,
Бизге алы келеби?
Ашкере көрдүң, Конушбай,
Азиздер жардам бергенди.
Алмабаш колдо барында,
Коркпой тургун сен, -деди.
Алмабашты Конушбай,
Асынып баса албады,
Аркасында караса,
Бар чынар бар жайылган,
Күн жааганда миңден мал,
Жаан көрбөй жан калган.
Оргуштаган кара суу,
Ыргыштап агат алдынан.
Конушбайды эр Сейит,
Алпарып койду түбүнө.
- Алмабашты ал, - деди,
Конушбай, мунда кал, - деди.
Желмогуздан кооптонбой,
Жата бергин жай, - деди.
Жараткан акка сыйынып,
Жайнап жаткан элдерди,
Аралайын мен, - деди.
Көтөргөн туусун булардын,
Көмө чаап жыгамын,
Куу чөлдү канга сугарып,

Мен кумардан жыгамын,
Конушбайга кош айтып.
Телкүрөң башын оң тартып,
Теминип тийди көкжалың,
Сейити жүргөн жеринде,
Күйгүзүп кызыл от-жалын.
Калың жерин аралап,
Жойкуманын мизинен,
Кан куйулуп салалап,
Качып жүрөт канчасы,
Туш-тушунан талаалап.
Бетиме чыксаң манмин, деп,
Мен да сендей эрмин, деп,
Тулгасын чөмөрүп,
Эрегишип көгөрүп,
Сырнайзаны мылгытып,
Көгүчкөндөй ыргытып,
Сайып өтөт көмөрүп,
Беттешип бенде чыккан жок,
Мелтиреп бирөө көгөрүп.
Ошондой кезең убакта,
Чойунбаш бар колунда,
Калканы бар жонунда,
Көпкөк темир беш кабат,
Кийгени соот жонунда,
Беттеп келген ким болсо,
Жарык жайдан кетирип.
Караңгы жакка баргын, - деп,
Салгалы жүргөн жолуна,
Мендей баатыр чыкпайт, деп,
Санап жүргөн ойунда,
Үч жыл болгон келгели,
Жүрүүчү эле бир баатыр,
Тапан хандан тобунда.
Этектери далпылдап,
Эки буту салпылдап,
Күрөөсү көөп балкылдап,
Мингени керк дулдуйуп,
Өңүн бузуп буржуйуп,
Тапан хандын алдына,
Келип турду тултуйуп,
Кылчыкпаган бетине,
Алдыңкы ээгим мултуйум:
- Ат көтөрбөй керкминдим,
Эрдигимди сен билгин.
Эмне кылып келдиң, деп,

Жайымды сурап билбедиң,
Хан болбой катып калгыр деп,
Кадигинде жүргөмүн.
Тарпыңды Сейит чыгарды,
Майданга өзүм кирейин,
Атаксыз киши мен эмес,
Атымды айтып берейин.
Эр Тотой деген атым бар,
Эл ичимде даңкым бар,
Мени сайып ким жыкса,
Ошонун кулу болом деп,
Айтып койгон антым бар.
Айтсам ичте далай көп,
Көөдөнүмдө дартым бар,
Шек чыгарбай кишиге,
Сакталып жүргөн айтылбай.
Куткарбас менен энелеш,
Жашым кичүү айбым бар,
Улуумун деп хан болуп,
Мага койду карабай,
Салам айтсам урматтап,
Аликке оозу жарабай.
Көөнүм калып агадан,
Келгемин сага туралбай,
Үч жылдан бери сен койдун,
Бир ооз абал сурабай.
Мен Сейитке барамын,
Тил-тишим күбөө,
Сөзүмө Сейитини аламын,
Айланышып жүрөмбү,
Көмөлөтө сайамын.
Сейитини алган соң,
Каныңды сенин жайамын,
Тагыңды тартып аламын,
Алтын такка мингенде,
Бийлигим колго тийгенде,
Куткарбаска барамын.
Тууганмын деп санабайт,
Тентип жүрсөм телпилдеп,
Кел дегенге жарабайт,
Эми Тотой айабайт,
Кимиң кылсаң кежирлик,
Куу найзам жүлүн аралайт!
Жеңдирип койсом Сейитке,
Айткан сөзүм бар үчүн,
Жолдош болот өлгүнчө,

Дем алдырып Сейитти,
Жекеге чыгам көбүнчө,
Буйурган ишин бүтүрөм,
Сейитимдин көөнүнчө!
Күркүрөп Тотой турганда,
Жеңдирсем жолдош болом, деп,
Тотойду кудай урганда,
Элебеген Тапан хан,
Эки жагын каранып,
Көз чаптырса майданга,
Сейити жүргөн жеринде,
Арыкта суудай кан агып,
Караанын көрүп капкайдан,
Жүрөгү чыгып калтаарып,
Башка чаап жаткандай,
Кирпигин ирмеп жалтанып,
Арызын айтат Тотойго,
Тапан хан эми тамтайып:
- Келгеним үч жыл болду деп,
Айтып өттүң сен, Тотой,
Алыңды анык билбеген,
Мен куруйун хан болбой,
Алтын акса жез эмес,
Анчалык ишке таарынып,
Кетүүчү киши сен эмес,
Сени мындан кетирсем,
Мен Тапан хан киши эмес,
Жай айтышсак угат го,
Куткарбас агаң ит эмес.
Сейитке жолдош болом деп,
Бул айтканың жакшы эмес.
Көмөлөнсөң жыгылып,
Тиги турган Сейити,
Тирүү койор киши эмес.
Ар канча айтсаң ак сөзүң,
Ишенбейт, сенден күмөндөйт.
Алың келсе Сейитти,
Аңтара сайып келгиниң,
Кегимди алып бергиниң,
Айткан кебиң бордон ак,
Таарынчыңды мен билдим.
Жалгыз жүрүп көп элди,
Жабырга салып кейитти.
Өзүң мыкты болгон соң,
Байлап келгин Сейитти.
Сейитти байлап келе алсан,

Тактасына Манастын,
Таласка барып мингин,
Ак калпак кыргыз алашты,
Алтымыш уруу көп элди,
Өз эркиңче билгинин,
Убадам сага, эр Тотой,
Кыргыздын бердим бийлигим,
Куткарбас агам барында,
Ким чыгат сенин алдыңа.
Кол куушуруп канчасы,
Кызмат кылат алдыңда.
Капкайда буруп санаанды,
Түпсүз ишке чарпылба.
Куткарбас аман барында,
Тапан хан агаң жаныңда,
Сейитини көрдүңбү,
Селдей канды агызып,
Зообун болуп жүргөнүн,
Көпчүлүктүн жанына.
Тапан хандан кеп угуп,
Сейитини алдыма,
Байлап келгин, - деп угуп,
Сеники Талас болсун, - деп,
Убадалуу сөз угуп,
Тотойдун минген керки бар.
Чабына батпай суурулуп,
Сейитиге жөнөдү,
Аркасына бурулуп.
Тотойдун жадап каарынан,
Бетинен чыккан заарынан,
Күндүн бети бузулуп,
Топто жүргүн Сейитке,
Кирип келди бой уруп,
Аскерди кет, деп акырып,
Ажалың жетти, Сейитим,
Кел бери, деп чакырып,
Ирмебей кирпич чакыйып,
Аңтарылып көздөрү,
Агы чыгып акыйып,
Булгап алып найзасын,
Сейитини качырып.
Көптө жүргөн кан кечип,
Бура тартып кайран шер,
Караанын көрдү Тотойдун,
Баатырлыгы башкача,
Балбандыгы башкача,

Баатырлыгы бир канча,
Сейити баалап караса,
Теңдешер эми келди, деп,
Баатырлыгын белгилеп,
Телкүрөң менен каргытып,
Аркадан чаңын баргытып,
Күүлөп алып найзаны,
Жалтылдатып жаркытап,
Жандырмакка аскерин,
Аңгычакты Тапан хан,
Барабанын чаңыртып,
Кулак-мээни тундуруп,
Кернейлерин улутуп,
Ойунда турат Тапан хан:
“Тотой жеңет эми, - деп,
Сейитини курутуп.
Байлап келет алдыма,
Куу бөрүдөй улутуп.”
Тотой менен Сейити Маңдайлашты тушма-туш,
Аты-жөнүн сурабай,
Адырандап чоң Тотой,
Ачуусуна чыдабай,
Чокморун күүлөп имерди,
Оро-пара Сейитти,
Чокуга тартып жиберди.
Чаптырбастан Сейити,
Машы чыккан күрөңдүн,
Ооздугун имерди,
Туурасына булт берип,
Ыргып чыга бергени.
Тотойун чапкан чокмору,
Кара жерге тийгени,
Тийген жерге киргени.
Жерге кирген чокморун,
Деги Тотой тилбеди,
Чокморун жерден алгынча,
Ылачындай айланып,
Эрен Сейит тийгени.
Сейитинин найзасы,
Соорусуна Тотойдун,
Карыш сере киргени,
Ошончо кирген найзаны,
Көзүнө Тотой илбеди.
Жерден алган чокморун,
Күүлөп жана имерди,
Сейитиге жиберди,

Каадасынча кара көк,
Кар жиликтин булчуңга,
Найзаны муштап имерди,
Карыга найза тийгенин,
Кайран Тотой билди эми.
Бала баатыр беренден,
Бадырек кайдан ийменди.
Бардык күчүн арнады,
Эр Сейити төрөнү,
Жакасынан алганы.
Жалтанып Сейит калабы,
Кулак менен мойнунан,
Бурдай мыктап кармады.
Жакалашып чойушуп,
Ат үстүндө сүзүшүп,
Койгулашып баш менен,
Мурундан каны чыркырап,
Төгүлдү жерге шыркырап.
Тамандашып тебишип,
Эрегишип мекийип,
Оңдонуп минип ээрини,
Ого бетер бекинип,
Белкурга колун салышып,
Бекемдеп кармап алышып,
Кандырга салып жарышып,
Үзөнгүлөр кагышып,
Эңиш тартып сайылтып,
Ат куйругун жайылтып,
Жүрбөй калды ат, керки,
Өздөрүн кара тер басып.
Күндү түнгө айлантип,
Ажырашпай жармашып,
Бирине-бири заарданып,
Жыландан бетер арбашып.
Этектең түрө алышы,
Үзөңгү боого салышып,
Ажырата тарталбай,
Ат, керк турат майышып,
Багалчек жерге алынып,
Керилип саны алардын,
Кетенчиктеп тайышып.
Баспай ат, керк калганда,
Найзаны жерге сайышып,
Аларды байлап мамыдай,
Мүрү менен тирешип,
Кйон колтук алышып,

Чыбыктай бели кайышып,
Оң-тескери жулкушуп,
Дөңгөчтөн бетер булкушуп,
Булкуп-жулкуп ыргытып,
Айагы менен тик түшүп,
Дегдендетип сүрүшүп,
Алдын карай тартышып,
Каарданып кармашып,
Калтырбай күчүн арнашып,
Көтөрүп жерден аларда,
Жерден алса көтөрүп,
Чалкасынан саларда,
Салмактарын салышып,
Буттарын мыктап басканда,
Тизеден жерге батканда,
Буттарын кайра тартканда,
Казан каптай кара жер,
Каңтарылып жатканда,
Чымдуу жерлер чытырап, Чылпылдап суулар акканда,
Башы чыккан нечен таш,
Аңтарылып торойуп,
Кээ бир жерден таштардын,
Башы чыкты кодойуп.
Шорлуу жерден тоорактын,
Көтөгү чыкты соройуп.
Кээ бир түздөр ой болду,
Кээ бир ойлор дөң болду,
Жердин бети жыртылды,
Чыккан чөптөр кырчылды,
Көрүнөөгө чыгарды,
Кум баскан канча корумду,
Тотой айтат бир кезде:
- Койо бер, Сейит, белимди,
Бейлеп уккун кебимди,
Бир чабуудан чыгарбай,
Жедим дегем мен сени.
Канча күн атчан алыштык,
Канча күрөш чалыштык.
Жарактан айла табалбай,
Күрөштө жыгып алалбай,
Кыйналып кеттик жан калбай,
Чийин чийин белгилеп,
Жип тартышсак ал кандай?
Андан амал кеткенде,
Койон тепмей салалы,
Биринен амал болбосо,

Биринен жеңип алалы.
Сумбат алыш, күч сынаш,
Муну да кылып багалы.
Болду, Тотой, болду деп,
Баарын кабыл алганы,
Айласы кеткен Тотойдун,
Кылып жаткан амалы,
Ар канча амал иштетип,
Сейиттен амал калабы.
Чийин чийин жер ченеп,
Жип тартышып көрүштү,
Жип намыска келгенде,
Ойлобойт эрлер өлүштү,
Койон тепмей салышты,
Айла кетип калбаса,
Ким берет колдон намысты.
Өзү тапкан Тотойдун,
Курусун койон тепмейи,
Кабылан Сейит тепкенде,
Аңтарылып кеткени.
Аңтарылып баратып,
Бүктөлүп бели карс деди,
Боконосу борт деди,
Богу көттөн шорт деди,
Ооз омуртка кырс деди,
Дем тарта албай шылк деди.
Муну мундай таштайлы,
Желмогуздун жана да,
Тынч жаткан шор элдерин,
Бөлүнткөндөн баштайлы.

ЖЕЛМОГУЗДУН ШОРКӨЛ ЭЛИН БҮЛҮНТҮШҮ

Тапан хандан бир киши,
Сейитимге жеткени,
Тапан хандан Сейитке,
Айтып келген кептери:
- Калкылдатып туу кармап,
Канча күнү кармаштык,
Сейитиге баргандын,
Баарысы кылды жармаштык,
Селдей каптап эл кеттик,
Арыкта суудай кан кечтик,
Балбандан өлдү канчасы,
Биз талапка жетпедик.
Далай күндөн бер жакка,

Аскер ачка, ат ачка,
Эрегишкен эр ачка,
Эми кантер экен, деп
Карап турган эл ачка,
Аттуу туруп шылкылдап,
Уйкунун жайы бир башка,
Жер тумандап көрүнбөйт,
Көзүн бардап караса,
“Кең пейил болсо Сейитим,
Эрдигине жараша,
Азык ичип, ат минип,
Жамап, жазкап тон кийип,
Жарактанып жайланып,
Жазыксыз келсек камданып,
Канча күндүк мөөнөттү,
Сейитимден сурайбыз,
Сөзүмдү айтып Сейитке,
Барып кел” - дейт суранып.
Хандын айтып саламын,
Алдыңа келип турабыз,
Эми болчу иштерди,
Өзүңүздөн угабыз,-
Деп токтолду арачы,
Кандай жооп берет, деп
Тынбай турат санаасы,
Күн тийгендей жарк этип,
Айкөл шердин баласы,
Айткан кебин карачы:
- Төкпөй-чачпай кебимди,
Айтып баргын, арачы
Тапан хандай бегиңе,
Жардап турган элине,
Кырк күн бердим мөөнөттү,
Ханың турса кебине.
Кара аскерде жазык жок,
Калган журтта азык жок,
Камынып келсин армансыз,
Өлбөс болуп көөнү ток,
Кырк күнү бердим уруксат,
Арманы ичте калбасын,
Тапан хан өзү баш болуп,
Бастырып келбей чойкойуп,
Найзасын бекем кармасын,
Караанга алып келбесин,
Керекке келбес жармачын,
Караан болор эрлерге,

Каптап келчү элдерге,
Барбай жатып албасын,
Алдатып ханың канчыкка,
Каңгырап куру калбасын,
Эрегишсе эрдемсип,
Ойлосун тирүү калбасын,
Кол куушурса болду деп,
Чыгарбасын эсинен,
Сейиттин олжо албасын.
Алдында минген алтын так,
Башындагы сыймык бак,
Баарын берсе албаймын,
Желмогузду алпарбай,
Жериме кайра барбаймын,
Эс алганда кара жүз,
Элдин этин чийки жейт,
Убалына калбаймын.
Калп айтканга алданып,
Шум канчыкка байланып,
Эси болсо Тапан хан,
Эндекей элди кырдырып,
Кан жүктөнүп албасын.
Бул кара жүз шумурай,
Жедигер кыргыз элинен,
Туудуруп баккан атасын,
Тууп чоңойткон апасын,
Тартынбай жеген этинен.
Тоонун элин түгөтүп,
Шаар ичине келгенде,
Чыдай албай ушул эл,
Мага кабар берди эле.
Мени менен канча күн,
Жан айабай кармашты,
Жыландан бетер арбашты,
Кылбаган сыйкыр калбады,
Алы келе албады,
Сокбилек, соку дегени,
Керекке баары келбеди.
Жаргылчагы чагылды,
Куургучу сынып кур калды,
Супурасы жыртылды,
Сыйкырына жол койбой,
Сейити буга сыр кылды,
Качып жүрүп кара жүз,
Тапан ханга жолугуп,
Тынч жаткан элге чыр кылды-

Кумду канга сугарды,
Тарпын элдин чыгарды,
Далай баатыр кулады,
Бейажал өлүп букара,
Бекеринен сулады,
Атасынан ажырап,
Жетим балдар чуулдады,
Алганынан ажырап,
Нечен катын тул калды,
Кете берсем болду деп,
Эки күн өтүп арадан,
Эң алдында ханды жейт,
Андан калган барды жейт,
Адамды жеп түгөтүп,
Калганында малды жейт.
Каратып туруп атасын,
Шишке сайат баласын,
Тирүүлөй жейт нечесин
Чырылдатып энесин.
Бүгүн-эртең кыз болот,
Кыз алам деп Тапан хан,
Орду менен түз болот,
Ага кылган жардамы,
Өз башына күч болот.
Айтып баргын ханыңа,
Журт башкарган залыңа,
Мени айткын барына.
Угуп алып арачы,
Убайга толуп санаасы:
“Калпты айтпайт дечү эле,
Баатырлардын адаты”
Башын салып шылкыйып,
Тапан ханга барганы,
Катар турган алдында,
Канча миң кошуун балбаны,
Калтырбай уккан кептерин,
Хан алдында айтканы.
Чойтолоң деген бар эле,
Чоң чечени ал эле,
Айткан кеби бул эле:
- Ханым Тапан, кебим ук,
Пейлинди салып бекем ук,
Желмогуз деп кыз эмес,
Ушуну менен эки уктук,
Конушбай айтты бир чакта,
Энге-зенге албадык.

Бир бечара айтканга,
Эми эсепке алалык,
Эр Сейитим айтканда.
Эрдемсип кебим ырас деп,
Кап деп оозуң карманба,
Салаарыңа кап таппай,
Ханым, калба бушманда.
Эрегишип Сейити,
Эңкейе турган эр эмес,
Ушул кептин баары чын,
Ойлосом жалган кеп эмес.
Эрегишпе Сейитке,
Өз душманың деги эмес.
Өлүп кетти балбандар,
Арыкта суудай акты кан,
Кырылып кетти чандандар.
Тотойду эсеп кылбасак,
Элүү эки эр эле,
Токойго уулап чыкканда,
Ар кимиси экиден,
Жолборс кармап келчү эле,
Араң экөө калыптыр,
Кырк сегизин Сейити,
Кыйып башын алыптыр.
Жүз миң кошуун мол эле,
Тапан хандын колу деп,
Оорагы мунун чоң эле.
Өзүң баштап элүү эр,
Жүз миң колун турганда,
Жат душмандан кам кылбай,
Элиндин көөнү ток эле.
Балбандарың баары кыл,
Душманга колу шок эле,
Даа тутуп душман келе албай,
Жалындап турган чок эле.
Жүз миң аскер-колуңан,
Алтымыш миңче калбаптыр,
Эки катар бул жерде,
Уруш болду аламан,
Кырып Сейит салыптыр.
Эки эриңен айрылсаң,
Эрлериңе кайгырсаң,
Эрегишип барарсың,
Эң эле кыйын эр болсоң,
Эки күн уруш саларсың,
Эс-акылдан танганда,

Башыңды катып мааналап,
Куткарбаска барарсың.
Мурун жүрсөң курбалдаш,
Бүгүн барсаң мааналап,
Биз барабыз аркаңан,
Ооган жүктөй самсаалап.
Куткарбас жаш, сен кары,
Кыздын көөнү бузулат,
Ушул жагы бар дагы.
Элүү балбан, жүз миң кол,
Бир сулууну алам деп,
Маңдайыңа бүткөн шор.
Кыздан тирүү айрылып,
Элден тирүү айрылып,
Тапан хан, калба кайгырып.
Тиги турган Сейити,
Бир Куткарбас он болсо,
Кендиги шордой чоң болсо,
Тереңи туз көл зор болсо,
Бучкагына теңебей,
Кебелбейт да, кенебейт,
Баарыбызды жапырып,
Кара жерге тебелейт.
Эрлигимди билсин деп,
Тирүү кууйт өзүңдү,
Өлгөндөрдү көрсүн деп,
Бакырайтып көзүңдү.
Каратып туруп Тапан хан,
Кызды алат Куткарбас,
Ошентип жүрүп кор болот,
Алтын так минген асыл баш,
Ичиңен жанып күйөсүң,
Өлбөгөн жүрөт сүлдөрүң,
Мен айткандын баары чын,
Болбосун мында күмөнүң.
Чойтолоң айтып токтолду,
Дымбырдым болду турган эл,
Далайга зообан жок болду.
Кырк күндүк мөөнөт уккан эл,
Торондошуп чуу койду,
Качкынды кармап берем, деп,
Көптүн ичи чуу болду,
Үйүнө барып Тапан хан,
Ойлогону бу болду,
Сүйлөшкөлү кыз менен,
Чин акылы токтолду.

Чакыртып алды шум кызды,
Элди бузган бул кызды,
Эшиктен кирди суйсайып,
Өңү өзгөрүп кумсарып,
Жанаша барып олтурду,
Тапан ханга түз барып,
(Жан кишиге билинбей,
Арачынын келгенин,
Чойтолондун кептерин,
Угуп турган “кыз” барып.)
Тапан ханды бир карап,
Кеп баштады кара жаак:
- Төкөр тайак тайанат,
Элимен азган мен шордуу,
Тайакчалык болот деп,
Сени келдим мааналап,
Хандыгыңды кадырлап,
Кара башым тартуу деп,
Өзүмдү койдум саа арнап.
Колума тийсе намысым,
Колунду артсаң мойнума,
Бышып турган дарбызмын,
Узакка барбай кубарат,
Күз көктөгөн алысын.
Баатыр дейсиң Сейитти,
Жалгыз жүрүп жадады,
Канчалык калсын кубаты,
Катындарча ушактап,
Анын кайда кеткен уйаты?
Эрдиги болсо колунда,
Эси ооган силерге,
Кырк күндүк мөөнөт кылабы?
Кыларга айла таба албай,
Кылчаңдап кайра кача албай,
Узартып жаткан убагы.
Куткарбаска алдырып,
Тапан хан куру калат, деп
Ортобузга сууктук,
Салгалы айткан ушагы,
Экөө айтты ырас, деп
Чойтолондун курчуңдап,
Айткан кебин карачы,
Чойтолондун, Тапан хан,
Сага кара санаасы,
Кишиники кебинен,
Чыгып калат аласы.

Чойтолончо болгондо,
Куткарбаска кошулсак,
Сейит менен Чойтолон,
Анда алар канетет,
Кол кармашып теңселип,
Ыргалып талдай биз турсак?
Кары да эмес, жаш да эмес,
Көңүлдө болот сүйүү шок,
Сени көрүп Тапан хан,
Жүрөгүмө түшкөн чок,
Элди бузат бир күнү,
Чойтолонду жоготсок,
Тиги турган Сейити,
Салбаса элге кейишти,
Ким жактырбайт андайды,
Болуп турган убагы.
Көөнүм ага түшпөдү,
Эл кырылды канчалык,
Мага болсун убалы.
Абдан жайын укканмын,
Жок экен алган жубайы,
Жаратпады мени деп,
Ичинде бар убайы.
Өзөгүндө өрт болбой,
Катындарча какжанып,
Мени ушак кылабы:
“Бул желмогуз киши жейт,
Киши жесе чийки жейт”.
Мен жеген киши – Сейити,
Чийки эти-жүрөгү,
Айтканымдын баары чын,
Сиркече жок күмөнү,
Жүрөгү менде болбосо,
Аркаман ээрчип жүрөбү?
Азыраак жалын жагылбай,
Бирөөнү бирөө сүйөбү?
Кызга эркек эр эмес,
Сүйгөн көңүл эр экен,
Ошол үчүн карылар:
“Сүйгөн сулуу” дээр экен,
Эркек-айал тууралуу,
Чын айтылган кеп экен.
Көөнү сүйсө Сейитти,
Качып келип мендей кыз,
Сага тийем дээр бекен?
Сейити жаш, сен кары,

Көңүлү түшсө ургаачы,
Кары-жашын ылгайбы?
Сени кары дебестен,
Көзүм түшкөн ургаачы.
Деп ушинтип жапылдап,
Сүйлөп турат “кыз бийкеч”,
Тапан хан турат башты ийкеп.
Сөзү менен желмогуз,
Тапан ханды эритет,
Айта берсе түгөнбөйт,
Андан чыгат далай кеп:
- Чойтолоң айткан Куткарбас,
Азуулуу жолборс-шер болсо,
Азуусун айга бүлөгөн,
Ааламды бузар эр болсо,
Жүз миң колго баш болсо,
Сейитимче жаш болсо,
Көөнүмдү сага уттуруп,
Жаныңда турам мен болсо.
Душманымды кем кылсаң,
Эмгегиме дем кылсаң,
Кыйалымды чыгарып,
Кызматыңды мен кылсам,
Акылыңа төрдүрүп,
Айтканыма көөн бурсаң.
Желкемен тепсеп Сейити,
Жексен кылып ал турса,
“Сексен эки кубулган,
Желмогуз экен кыз эмес,
Сейит айтты, ырас” деп,
Айыңдашып эл турса,
Кыйалым кырк, санаам миң,
Саруулап өңүм бузулса,
Тирүүлүктөн ким тойбойт,
Замана мындай кысылса,
Дартымды уксаң Тапан хан,
Сүйгөнүм, алым ушунча.
Чойтолонду тим койсоң,
Айтпай койдун дебегин,
Бир күнү элиң бузулса.
Кара нээт бул канчык,
Чойтолонду кастады,
Тапан ханга тилдетип,
Желкесинен баскалы:
- Сейиттен өлдү канча жан,
Эми өлсө эки, үч эр

Баарысы эрчип бул элиң,
Чойтолоңдун артынан,
Сейитке жагынып,
Кетирет сени баркыңдан,
Эмгичекти канча кеп,
Таратты экен артыңдан?
Ишиң кантип оңолсун,
Чойтолоңдой бузуктар,
Чыгып турса калкыңдан?
“Өздөн чыккан жат жаман,
Өзөктөн күйгөн өрт жаман”
Бул кептер кандай айтылган?
Куткарбасты хан дедиң,
Кубаты кыйла бар дедиң,
Элиңде бузук турганда,
Куткарбаска барам деп,
Жарабайт анда ал кебиң,
Мындан кийин, Тапан хан,
Куткарбас барам дебегин.
Башын алып Сейиттен,
Мааналап бара жатат деп,
Эрчибейт сени элдерің.
Айтканым айткан болсун деп,
Акылыңа көндүрсөң,
Чойтолоңдун -Тапан хан,
Колуна бергин эдебин,
Чойтолоңдон айрылсам,
Кеңешсиз калам дебегин,
Жаныңда өзүм турганда,
Акылдын камын жебегин.
Жинисим менин ургаачы,
Аркандай жерде кыйналсаң,
Мен табамын себебин.
Сейит менен басташып,
Кыргыз менен касташып,
Таламын элдин талашып,
Ач кыйкырык – куу сүрөөн,
Кызыл кан аккан кыргында,
Акылыман азбадым.
Сүйгөнүм Тапан сен турсаң,
Сүрөттөй болуп мен турсам,
Ишибиз кайдан оңолот,
Сымбатың менден шек кылсаң?
Анык арбак урбайбы,
Ишенбей сенден шек кылсам,
Элиңдин сактап бирлигин,

Чойтолонду жок кылсак.
Шум канчык мунтип айтканда,
Сумсайа түшүп Тапан хан:
“Сейит айткан чын эле,
Желмогуз болуп жүрбөсүн,
Катын эмес кыз сыйак,
Анда жок менин күмөнүм,
Күмөнсүз кылып сулууну,
Кумардан кана сүйөйүн.
Бузук деди Чойтолон,
Чойтолонду жоготсом,
Эл бузулат ойлосом.
Менин элим төрт урук,
Эки уруктун улугун,
Сейит койду өлтүрүп.
Чойтолонду жектесем,
Укканын айтса чынбы деп,
Тузак таап кебин кептесем,
Чойтолон ойлоп калат го,
Өлөм деп мындан кетпесем?
Чойтолонду өлтүрсөм,
Элдин теңи бузулат,
Тапан хан анда кысылат.
Бул айткандай жөн койсом,
Нээтинде болсо арамдык,
Сейитиге кошулат,
Аскерлүү болсо Сейити,
Тапан хан кандай кутулат?
Бир бармагым тиштесем,
Тиш тийбеген жана ооруйт,
Ойлоп көрсөм бул ишти,
Он манжамдын баары ооруйт,
Эки жагы тепе-тең,
Ажал башты не тооруйт?!”
Өзөгүнөн өрт күйүп,
Тапан хан турду үшкүрүп,
Жаанда калган эчкидей,
Бытылдата чүчкүрүп.
Ошол кезде Тапан хан,
Тамак өтпөй алкымдан,
Ойго батты дартынан:
“Сейит менен касташып,
Ажырадым калкымдан,
Айрылдым далай баатырдан.
Куткарбас барсам мааналап,
Эшигине сагаалап,

Куткарбас жаш, мен кары,
Айрыламбы катындан?
Берметим беттен төгүлүп,
Ажырасам баркымдан,
Кыйамат кайым болгунча,
Кеп үзүлбөй артымдан...”
Нары кетип толгонуп,
Бери кетип мулжуйуп,
Сакал-мурут такыр жок,
Кемпир ээк мултуйуп,
Тайак жеген катындай,
Далайгача Тапан хан,
Унчукпай калды тултуйуп,
Аңгычакты желмогуз,
Басып келди кумтунуп,
Кер сары тартып сумсайып,
Бузулуп өнү кумсарып:
-Ит тартканда башымды,
Саа келипмин, Тапан хан
Сырымды айтып кол артып.
Жедигерден келипмин,
Жер түбүнө жол тартып,
Шорлуу башым муң басып,
Саа жолуктум келатып!
Тийбеймин деп Сейитке,
Мурун ишим бузулган,
“Намыс үчүн эр киши,
Жоого тийет” деген бар
Ал сенде жок, Тапан хан.
“Намыстанса ургаачы,
Кара кийет” деген бар,
Ал менде бар, карачы
Эбин таап Чойтолоң,
Сейитиге жагынып,
Мени алмакчы санаасы,
Чойтолоң минет тагыңа,
Колуна тийет ойлоп кой,
Шоркөлүндүн калаасы!
Чойтолоң такка мингенде,
Колуна хандык тийгенде,
Куткарбастан күмөнсүп,
Арамдык ичке киргенде,
Сейитиге жалбарат,
Түркүн түйүн сөз табат,
Сейитини алпарып,
Куткарбаска бир салат.

Сейити менен Куткарбас,
Аз болсо беш жыл салышат,
Кезметин таап Чойтолоң,
Ошондо уктап тынч алат,
“Шоркөлдүн ханы Чойтолоң”
Деп түбөлүк ат калат,
Сенин атың Тапан хан,
Өлдүң, өчүп жок калат!
Хан болгон соң так минген,
Канча жылы калк билген,
Хандыгыңды билдирсең,
Чойтолонду карматып,
Дарга асып илдирсең,
Ызырынып сөз менен,
Бүткүл элди сабасаң,
Чойтолондун элинен,
Он-он бешин камасаң,
Жүрөгү өлүп букара,
Түгөнөт сенин каргашаң.
Куткарбастан кол сурап,
Бир оокумда сен барсаң,
Кыйамына келтирип,
Кылган ишиң сен айтсаң,
Хан казабы жаман деп,
Уккан элди саргартсаң,
Жаралуу аркар көздөнүп,
Жанаша сага мен бассам,
Куткарбастан ошондо,
Салтың артат, падышам,
Нускалуу сөз байкасаң,
Ушунчалык мен айтам,
Куу булуттай кумпай кыз,
Журт түгөткөн кан чачып,
Кубулжуган шумпай кыз,
Кырдан ашкан кары кыз,
(Тапан хандын көзүнө,
Мындай сулуу табылгыс),
Какжандаган Тапан хан,
Карыган кой көздөнүп,
Чакчаңдаган Тапан хан,
Дык тийбеген бетине,
Саксаңдаган Тапан хан,
Карыганын билбей көйрөңсүп,
Дакдаңдаган Тапан хан,
Кылжыңдап мойун токтобой,
Бакжандаган Тапан хан,

Узун чапан жеңи жок,
Далбаңдаган Тапан хан,
Багалеги сүйрөлүп,
Балбаңдаган Тапан хан,
Ат баскан бака көздөнүп,
Тостондогон Тапан хан,
Бойу бокор, үнү жоон.
Кортондогон Тапан хан,
Оң-тескери кумтунуп,
Чолтондогон Тапан хан,
Шум канчыктан кеп угуп,
Көбү какшык, азы акыл
Айабаган жеме угуп,
Жетик акыл айтты, деп
Эл бузулуп кете алгыс,
Мен айланы таптым, деп
Желдеттерин шаштырып,
Чойтолонду чакыр, деп
Желдеттери далдаңдап,
Алып учуп калдаңдап,
Чойтолонго барышты,
Хан чакырат сени, деп
Айтып кабар салышты,
Койгон аты Чойтолон,
Көркөм жигит болбосо,
Келишимдүү койкойгон,
Түк күлбөгөн аз сүйлөп,
Бойлуу киши зоңкойгон,
Алдыңкы эрди кеберсип,
Ач калгандай томсоргон.
Сен деп киши айтпаган,
Айтканга оозу батпаган,
Желдеттер сен деп айтканда,
Айттып кайра тартканда,
Оң жагына бир карап,
Тапан ханга баргалы,
Опколжуп кооп жатканда,
Атасы башка эне бир,
Тазкара мындай айтты анда:
- Чакырды деп Тапан хан,
Чапансыз туруп жатасыз,
Ала турган катынын,
Канчык дедиң кечээ сен,
Тирүү кантип кайтасыз,
Бейажал өлсөң ал жерде,
Арзыңды кимге айтасыз?

Мен билсем чакты желмогуз,
Чойтолоң элден качат, деп
Элинди бузуп-чачат, деп
Шум канчык бузуп айткандыр,
Айтканы акыл мага деп,
Чакырып сени жаткандыр.
Акбы, кара ханыңдын
Сырын анык билели,
Бүгүн колум бош эмес,
Эртең барсам кантет? деп,
Ханга айттырып ийели,
Карасы болсо ханыңдын,
Тилине кирип катындын,
Бүгүн түнү качат, деп
Жана киши жиберет,
Арамдыгы барлыгы,
Анда ачык билинет,
Андан жаман Тапан хан,
Арамдыгы бар болсо.
Сени менен талапташ,
Жакшы күнү бир жүргөн,
Арам-адал тең жеген,
Кишилерди чакыргын,
Тиги келген желдетке,
Эртең барам деп айткын.
Желдеттен кепти укканда,
Сен чакырган кишини,
Хан чакырат келсин деп,
Чакыртып барып бир-бирлеп,
Колуна ишкел салдырат,
Караңгы түн билбейби,
Тирүү кайдан жандырат?
Чойтолоң көрбөй калды, деп
Алардын көзү жалдырайт.
Тазкарадан кеп угуп,
Жаның сойот, деп угуп,
Желдетке эртең барам, деп
Жанына жакын ыктайлуу,
Чоңдорун алды чогултуп,
Калдаңдап желдет оолугуп,
Ханына чуркап жетиптир,
Мындай айтып кетиптир:
- Кадигине албады,
Эртең барам мен деди,
Кайта барып ханыңа,
Айтып койгун сен деди.

Желдеттен келбес кеп угуп,
Чойтолоң келбей, деми сууп:
Чойтолоңду баш кылып,
Кол алдында чоңдорун,
Айдап келгин чогултуп!
Тапан хан антип болгунча,
Чойтолоңдун чоңдору,
Барып болгон чогулуп.
Баштан-айак буларга,
Болгон иштин баарысын,
Айтып болгон кеп уруп.
Кеп кылышпай бир-бирин
Тиктеп турган буулугуп,
Аңгычакты бир желдет,
Эшиктен кирди оолугуп:
- Хан чакырат баарыңды,
Келсин деди чогулуп,
Бол жүргүлө, баскыла,
Кербел тартпай чойулуп!
Тазкаранын бир көзү,
Чалыр болчу чолуйуп:
- Биз барабыз чубуруп,
Бизден башка ал жерге,
Ким–ким келди чогулуп?
Оолугасың не мынча,
Эшиктен кирип жулунуп?
- “Хандан келген ыңырчак,
Канча күнү туйлайт” деп,
Карылардан калган кеп,
Бул макалдын баары чын,
Айтылбаган жалган кеп.
Байыркынын нускасы,
Кандай сонун балбан кеп,
Чакырган жок башканы,
Калгандарда жок окшойт,
Өгөй татоо болгон кеп.
Муну угуп чогулган,
Чойтолоңдун чоңдору,
Бөлүндү санга ойлору,
Карап туруп дени өлүп,
Титирек басып бойлору,
Селкинчек тээп токтобой,
Кармалбай калды колдору.
Калгандарга катышпай,
Келсин дептир биздерди,
Тапан ханда не кыйал,

Анык чынын ким билди?
Деп бир-бирин тиктешип,
Жалдырашып калышты,
Күрмөөгө келбей тилдери
Балдырашып калышты,
Алапайын таба албай,
Алдырашып калышты,
Ээси оогансып элдиреп,
Жакшылык менен жамандык,
Кайсынысы билинбейт,
Бол жүргүлө, баскын, деп
Келген желдет күжүлдөйт,
Жарык дүйнө түн болуп,
Үйдүн ичи күүгүмдөйт,
Койон жүрөк коркоктор,
Сийдиги агып бүрүлдөйт,
Шамал болбой күн жаабай,
Кулактары дүрүлдөйт,
Кара тилдүү Тазкара,
Кайраты бар алынча,
Ата башка, эне бир
Чойтолондун жанында:
- Алдырабай сен желдет,
Менден уккун далай кеп,
Чойтолонду не үчүн,
Тапан хан жалгыз чакырат,
Чоңдору менен келсин деп?
Чойтолондун кылмышы -
Тапан хан алар шум кызды,
Канчык деди ушул кеп.
Чойтолондо не жазык,
Андан башка кайсы кеп?
Сейитинин кылычтан,
Кан жошулат себээлеп,
Калкан туткан жандарды,
Кара жерге тебээлеп,
Балбандын баарын жеп болду,
Бук ичине жык толду,
Качып келген желмогуз,
Арка болуп Тапан хан,
Эл азайып жок болду.
Шоркөлдүн эли жай жаткан,
Эгин эгип жан баккан,
Эрте туруп кеч жатып,
Короосуна мал тапкан,
Козголбогон эл эле,

Бир канчыктын саатынан,
Түгөнүп калдык жөн эле,
Тапан ханга айтып кой,
Биз барбайбыз деги эле.
Кол куушуруп кулдук деп,
Сейитиге барбайбыз,
Ээ болбоду Тапан хан,
Сейит бизди кырды, деп,
Куткарбаска барбайбыз,
Түгөнүп кала жаздадык,
Эми урушка барбайбыз,
Шоркөлдүн жерин сатпайбыз,
Башка жакка баспайбыз,
Тоо-токойду аралап,
Эптеп жанды сактайбыз.
Түзгө эгин салабыз,
Тоодон кайып алабыз,
Антип жанды багабыз.
Жеңдирип койсо Тапан хан,
Сейитти ээрчип салпактап,
Кыргызга көчүп барбайбыз,
Жеңип алса Тапан хан ,
Үйрөнүшкөн ханыбыз,
Дегеле тана албайбыз,
Денебиз биздин көк эле,
Шоркөлдөгү элдерден,
Саныбыз биздин көп эле,
Канчык чакты бузук деп,
Буйрук кылат Тапан хан,
Чойтолонду чакыр деп,
Бир катынча болбогон,
Чойтолон жанга бей керек!
Чойтолондун чоңдорун,
Жипке байла колдорун,
Чойтолонду бузук деп,
Эки көзүн ойорун,
Анык турса ким билбейт,
Эки арамдын ойлорун?!
Желдетти байлап кебине,
Каш серпип белги бериптир,
Карап турган бектерге,
Тазкарадан белги алып,
Чойтолондун аскери,
Дүрбөп чыкты аттанып.
Чойтолон эли бөлүндү,
Оорукта калган элдердин,

Карааны аздай көрүндү.
Көрүп туруп байакы,
Желдет кайра жүгүрдү,
Эки жеңин камчылап,
Мурдунан каны тамчылап,
Айткан кеби угулбай,
Сүйлөй албай алсырап,
Тазкара кебин айтам, -деп,
Баш-айак кылып тамтырап,
Тапан хан, менен шумпай кыз,
Кучакташып отурат.
Куруп калган бул желдет,
Уккан сөзүн улады,
Көргөн ишин курады,
Тазкаранын кептерин,
Аскер чыгып аттанып,
Элдер дүрбөп кеткенин,
Айтып желдет бүтүрдү,
Уккан-көргөн иштерин.
Тапан хандан сурабай,
Шум канчык туруп жайма-жай,
Желдетти чаап таштады,
Жерге башын жаздады,
Жана бирин чакырып,
Сүйрөп чыгып ташта, деп,
Буйрук сөзүн айтканы.
Өлүгүн сүйрөп кеткени,
Тапан ханга канчыктын,
Айтып турган кептери:
- Бул желдетиң, падышам,
Чакырып келбей бектерди,
Таап келген кебин көр,
Чойтолоң менен Тазкара,
Кылганын көр, пемин көр.
Өлтүрбөсөң желдетти,
Эшикке чыгып эми эле,
Элге айтат бул кепти.
Чойтолоңдон башкага,
Баарына күмөн түшпөйбү,
Чойтолоңдой калганы,
Аттанып чыкса бузулуп,
Анда ишиң бүтпөйбү.
Тынч жаткан элдин чоңдорун,
Чакыртып кел бул жерге,
Чойтолоңду оозго албай,
Билмексен бол жөн эле.

Чогулуп элдер болгондо,
Ордонун ичи толгондо,
Чойтолоң жок, кана? деп,
Сен сурагын ошондо.
Чойтолоңдун аскери,
Аттанып чыгып кетти, деп
Көргөн элдер айтышат,
Элдин кебин укканда,
Эл оозунан чыкканда,
“Чойтолоң андай киши эмес,
Бул ойной турган иш эмес,
Кырк күн бүтөт эми эле,
Сейитке салчу уруштун,
Алдында кылчу кеп-кеңеш,
Чакырып кел ылдам” - деп,
Ханым буйрук кыларсың,
Баргандан кепти укканда,
Ооздон мындай чыкканда,
Чойтолоң ойлойт далай кеп,
Акырында ал айтат,
Барган желдет кана? деп,
Көрбөдүк деп биз анын,
Өлгөнүн бүтүн танабыз,
Уктум деген кептерин,
Мойунга бирин албайбыз,
Бузулдун, баатыр, кандай? деп,
Кебинен ууру кармайбыз,
Көрсөтүп туруп көп элге,
Тууну кызыл кандайбыз,
Чойтолоңду ошентип,
Туйундурбай жайлайбыз,
Чойтолоңдун ордуна,
Тазкараны шайлайбыз,
Өз майы менен балыктын,
Өзүн антип майлайбыз,
Ошондо элди кармайбыз.
Келбей койсо Чойтолоң,
Болбой койсо Тазкара,
Кеңештен куру калдың, деп,
Жана киши жумшайбыз,
Келсе келсин Чойтолоң,
Келбей койсо кокустан,
Өз жайына тим койгун.
Артынан бар дебеңиз,
Алдыраса арканча,
Артынан куугун барбаса,

Киши эсепке албаса,
Өзү келет бир күнү,
Чойтолондо ал канча?
Келбей койсо дегеле,
Тазкаранын ыгын таап,
Мен жайлайым эми эле,
Тазкарадан айрылса,
Тамтаңдаган Чойтолон
Өзү келет, - деди эле.
Айтып болуп кылт этип,
Кызча күлүп шыңк этип,
Тапан хандын бетинен,
Сылап койду жып этип.
Кашын кагып кылайып,
Уурту күлүп жымыйып,
Кыйырын салып кара бет,
Кыйа карап турду эле.
Карган дөбөт Тапан хан,
Карыган канчык шумпайга,
Каткан кан эрип агылды,
Карашы кандай сонун, деп,
Караанына жалынды.
Каргашалуу канчыкка,
Тапан хан неге зарылды?
Арким алдайт турбайбы,
Акылдан азган карыны,
Артыкча айал айлакер,
Ар качан алдайт баарыны.
Бир көргөндө айралат,
Амалың канча барыңды,
Алданганда Тапан хан,
Сейит менен касташып,
Арылгыс доого чалынды,
Айтканды кабыл алыптыр,
Акылдан азган Тапан хан,
Алайып тиктеп калыптыр:
- Желдеттер төртөөң кел, - деди,
Ооруктагы бектерге,
Менден кабар бер, - деди,
Бачымыраак чогултуп,
Ордого алып кел! - деди,
Кабар угуп ханынан,
Алек-далек жүгүрүп,
Жетип кабар салыптыр,
Чойулган чоңдун баарысы,
Чогулуп келип калыптыр,

Ойрон болгон Тапан хан,
Оң-тескери карады:
- Чойтолоң кана, мында жок,
Минтип элден сурады,
Ханы сурап жатканда,
Көргөндөр айтпай турабы?
-Чойтолонду көргөнбүз,
Ушунча эл чогулуп,
Өкүмүнө көнгөнбүз.
Кабат темир кийиптир,
Далыга калкан илиптир,
Аскерди артка салыптыр,
Аттанып жөнөп калыптыр,
Жайнап чыккан аскердин,
Аркасында Тазкара,
Ханым бизден сурадың,
Билгенибиз ушунча.
Сейитиден кечээ эле,
Кырк күндүк мөөнөт алды эле,
Чойтолонду көргөндөр,
Бизге кызмат барбы, деп
Көөнүбүздө ал эле.
- Мен кабарсыз бул кептен,
Бачым бириң барып кел,
Чойтолонду алып кел,
Кеби болсо угалык,
Кырк күн бүтөт эми эле,
Кандай уруш кылабыз,
Чогулуп кеңеш кылабыз.
Хандан буйрук алыптыр,
Кадырлуунун бири эле,
Калдалаңдап калдастап,
Апкаарый сүйлөп алдастап,
Өзүнүн бойун жыйнабай,
Эки буту салбактап,
Этеги кетип балбактап,
Таноосу көөп барбактап,
Ат өлтүрө чапкылап,
Кара тер басып дардактап,
Чойтолонго чокчоңдоп,
Картыке жетип барыптыр:
- Бирге жүрүп, бирге өскөн
Барасың кайда Чоке?-деп,
Чылбырынан алыптыр.
- Калдаңдаган Картыке,
Чылбырлабай атымды,

Кебинди айтчы! - деди эле;
- Ханыбыз биздин Тапан хан,
Калк билген калбай келсин - деп,
Чакыртыптыр эми эле,
Чогулуп барсак баарыбыз,
Жок экенсиң сен эле,
Эл киргенде Тапан хан,
Айландыра бир карап,
Чойтолоң кана? - деди эле,
Аңгычакты да бирөө:
Аскери менен Чойтолоң,
Аттанып жатат, - деди эле.
Чойтолонду бириңер,
Чакыргыла дегенде,
Көрбөгөлү көп болду,
Көрүшкөнчө алдыңа,
Мен, Чоке, келдим Картыке,
Каралашып жүрчү элек,
Жакшы-жаман ар иште....
Чойт камчылап тору атты,
Картыкеге карабай,
Бастырып кетти Чойтолоң.
Минген атын теминип,
Жүргүн, деп, Чойтолоң,
Картыке жетти демигип,
Чойтолоң жооп кылганча,
Тазкара келди делийип,
Тазкара жооп берет, деп
Чойтолоң көөнү семирп,
Картыкеге Тазкара ,
Кебин айтты энтигип:
- Картыке мага агасың,
Байкап сөздү карагын,
Билесиңби түшүнүп,
Тапан хандын абалын?
Тапан хан бизге хан эле,
Береке менен шыбага,
Тери менен тең агып.
Куйулуп турган жан эле,
Куткарбас менен теңдешип,
Болуп турган чагы эле.
Кыргыздан келген Сейити,
Жалган айтпайт деги эле,
Ошону улап Чойтолоң,
Желмогуз деп айтты эле.
Ар алып канчык ажылдап,

Тапан ханды бурганбы,
Чойтолонду чакыр, деп
Бир желдетти жумшады.
Чойтолондун айтканы,
Эртең барам мен, деди
Кете бергин сен , деди
Ачып көздү жумганча,
Чондорун менен чогулуп,
Келсин деди мында, деп,
Дагы бирөө келгени.
Билсем дагы, билбесем
Кийин келген желдетти,
Сырым чыгып калат, деп,
Өлтүрүп аны жиберди.
Кайтып баргын Картыке,
Төкпөй-чачпай кебимди,
Айтып баргын Картыке,
Чойтолон барбайт ал жерге,
Ошол желдет келбесе.
Жибере албай желдетти,
Жазгактаса Тапан хан,
Акбы сөзү карабы,
Ошондо байкап билгиле.
Кол куушуруп келдим, деп
Чойтолон барбайт Сейитке,
Тапан хандан тайгактап,
Куткарбас барбайт деги эле,
Мындан башка кебим жок,
Кайтып кеткин Картыке.
Угуп болуп Картыке,
Унчукпай калып бир демге,
Кайтып элге келгени,
Ханы, беги карасы,
Чогуу турган жеринде,
Уккан кепти жашырбай,
Такыр айтып бергени.
Кошуп койду Картыке,
Айагында бир кепти:
- Тапан хан алчу сулуу кыз,
Кыргыздан качып келгели,
Бизге тынчтык бербеди,
Тапан хандын Сейиттен,
Кырылып кетти элдери.
Балбандардын баары өлдү,
Жашы өлдү, кары өлдү
Ханы, беги аралаш,

Канча-канча жан өлдү,
Бир катынды алам деп,
Кырылып эли түгөндү,
Барган желдет канаке,
Чакырып келсин ал барып,
Калганды кийин көрөлү.
Каарданып Тапан хан,
Каны көздөн акчудай,
Заарданып Тапан хан:
- Жаагыңды жап, Картыке,
Баары жалган сен айткан!
Барбай жолдон жаныпсың,
Жалган кепке каныпсың,
Же болбосо, Картыке,
Тили чүчүк Тазкара,
Алданып кепке калыпсың,
Чойтолонду мен билдим,
Тили чүчүк турбайбы,
Мен жүрүпмүн ишенип,
Ичи бузук турбайбы,
Тазкара ага кошулуп,
Баары бузук турбайбы,
Эркине койсом мейли деп,
Эми кудай урбайбы!
Сейиттен коркуп себеп таап,
Качкан кулдар турбайбы,
Талаадан таап кеп курап,
Жылчыгы жок бек курап,
Картыке карап турбайбы,
Картыкени кармагын,
Эки колун байлагын,
Талга асып жайлагын!
Чойтолонду жөн койгун,
Аркасынан барбагын,
Картыкедей алданып,
Каласыңар барганың!
Картыкени байлады,
Талга асып салганы,
Карандай докко капташып,
Титиреп турат калганы,
Муну койо туралы,
Сейиттен кепти угалы.
Ууга чыкты адырга,
Эриккенден Эр Сейит,
Кошуунун айдап кол бүтүп,
Бир балбан келет керсейип.

Кошуунду көрүп Сейитим:
“Кырк күндүк мөөнөт алгалы,
Бүгүн он бир күн болду,
Кара жолду чаңдатып,
Келаткан кошуун ким болду?
Көрмөксөн болуп нетейин,
Көрүшүп буга кетейин.”
Деп, Күрөңдү аргытып,
Артынан чаңды баргытып,
Эңиш тартып эрениң,
Эликтей колун сайылтып,
Ат куйругун жайылтып,
Тосо чыгып жолборсуң:
- Ким болосуң өзүңөр,
Барасың кайда, жол болсун?
Кеп сурады эр Сейит.
Сейитти көрүп Чойтолон,
Эсинен танып темтейип:
“Тапан хандан башымды,
Келе жатсам калкалап,
Жоготот экен бул жерде,
Сейит эми талкалап”.
Деп турганда салаңдап,
Аңгычакты Тазкара,
Кирип келди алаңдап,
Жан тери келип маңдайдан,
Куйулуп беттен талаалап:
- Сейитим баатыр, жол болсун
Арбагы Манас жолдошуң,
Арам айла кеп эмес,
Чынымды айтам, жолборсум.
Менин атым Тазкара,
Мунун аты Чойтолон,
Кебимди угуп болгунча,
Тируулүккө жол койсоң.
Он бир күндүн алдында,
Кырк күндүк деп өзүңөн,
Сурап мөөнөт алганбыз,
Сизди туурап Чойтолон,
Айтып койуп канчык деп,
Балаага башты салганбыз,
Тапан хандын каарынан,
Канчыктын качып заарынан,
Качып жөнөп калганбыз.
Тапан хандын элинде,
Денебиз асман көк элек,

Калгандардан саныбыз ,
Канча-канча көп элек.
Чойтолоң менен Тазкара,
Ата башка, эне бир
Бир катындын уулу элек,
Эми качып жүрөбүз,
Тапан хандан куугун жеп,
Ала турган сулуусун,
Тайгылдык жолдон канчык деп,
Сага келип кез болдук,
Жүрөк турат болкулдап,
Ажал айдап келдик - деп,
Тазкаранын бүттү кеп.
- Атың болсо Тазкара,
Айтканың адил чын болсо,
Менде жок башка ой санаа.
Каралды бол деп айтпайым,
Караан болуп жаныма,
Сыйкыры артык эң жаман,
Азыр болгун жаныңа.
Ага чейин шумурай,
Картыке болуп булардын,
Жетип келди жанына,
Салам айтып кол сунуп,
Чойтолоңго зарыла.
Тик айталбай жалтактап,
Сейит турса жанында,
Жай айткан жалпак тил менен,
Коркурап кочкор үн менен,
Саймалап сөздү түр менен,
Кээ кезинде чочутуп,
Илмек түйүн сүр менен.
Сейит анда жок болсо,
Жүр деп айтып келмекчи,
Тил албаса кержеңдеп,
Эдебин колго бермекчи,
Чойтолоң менен Тазкара,
Талпагын ташка кермекчи.
Айдап алып бармакчы,
Үлөкө кылып калганга,
Азапка башын салмакчы.
Чойтолоң менен Тазкара,
Өкүм кылып Тапан хан,
Сүр көрсөтмөк калганга.
Иши оңолгон Тазкара,
Жел сөзгө тузак салуучу,

Мунун өзү бир балаа:
- Сен Картыке эмессин,
Кочкор үндүү коркурак,
Абазыңан мен билдим,
Жайа салып жай айткан,
Амалыңдан мен билдим;
Алдап-соолап алпарчу,
Талабыңды мен билдим,
Узун койуп бек тартчу,
Танабыңды мен билдим.
Чойтолоң менен Тазкара,
Тил алса алып келем, деп,
Сыр көрсөтүп калганда,
Эдебин колго берем, деп,
Шумурай канчык, келипсиң,
Картыкени дарга асып,
Азабын колго берипсиң!
Билмексен болуп кара бет,
Тазкараны сынайсың,
Сейитимди көргөндө,
Амалың кетип турасың.
Турбай кеткин жаныма,
Чойтолоң менен Тазкара,
Жүзүн буруп кетти деп,
Айтып баргын ханыңа!
Карым казык болгончо,
Башым жаздык болгончо,
Биз турабыз кебелбей,
Сейитимдин алдында.
Мурунку ой биздерде,
Баш мааналап бир жерге,
Барыш ой бизде жок эле,
Какырында Шоркөлдүн,
Жүрсөң көңүл ток эле.
Тоо аралап кетсек деп,
Сейитимге кез болдук,
Тапан ханды азгырып,
Кара жүз, элди жеп болдуң!
Сени ээрчип самсаалап,
Тапан ханга барбайбыз,
Тетири сурак кеп угуп,
Балаасына калбайбыз.
Хан баласы Сейитим,
Кастык кылбас карага,
Кол куушуруп барбайбыз,
Куткарбастай балаага.

Кутулар сенден күн кана?
Кутулсак баштан садага!
Жымыйып канчык жөн туруп,
Тазкарадан кеп угуп,
Садагам кет, деп угуп,
Бура тартып артына,
Кеткели калды удургуп.
Эр Сейитим ошондо,
Мындай деди кеп уруп:
- Тура тургун, желмогуз
Чойтолоң менен Тазкара,
Келипсиң кастап эр болуп,
Бөлүнүп менден кеткенде,
Бекер өлүп кетпесин,
Кара жерге тең болуп,
Каны суудай акпасын,
Какырды бойоп сел болуп,
Кармабай колу шал болуп,
Кыймылдарга чама жок,
Кара бойу дал болуп,
Бүткөн бойу тер басып,
Жарык күнү түн болуп,
Көрө албай көзүн кал басып,
Кулагы укпай кер болуп,
Кыйын болот буларга!
Ойноп турган Телкүрөн,
Чабына батпай суурулуп,
Бура тартып тап берди,
Сейитке жооп кылабай,
Каарына чыдап туралбай,
Кара бет качты далбактап,
Асман-жердин арасы,
Жалын болду от каптап,
Чойтолоң менен Тазкара,
Качып кеткен желмогуз,
Салып кетти чоң калба.
Жалжылдап турат көздөрү,
Сүйлөбөй турат өздөрү,
Тирүү турат жандары,
Баспай калган аттары,
От каптаган жолдорду,
Кармалбай калган колдору,
Кагып турат жүрөгү,
Каргашалуу канчыктын,
Таштай катсын тилеги.
Тарамышы түйүлүп,

Сунулбай калды билеги,
Сүйлөөрүнө тили жок,
Сыйкырлыгын канчыктын,
Анык эми билгени.
Арамзада желмогуз,
Артынан Сейит түшкөндө,
Айланып кайра бармакчы,
Чойтолоң менен Тазкара,
Башын кесип алмакчы,
“Кечээ берип мөөнөттү,
Бүгүн кууп жүрөмбү?
Мен жалынга киргенде,
Кайра келип шумурай,
Кырып ийет бул элди”
Деп Сейит эске алганы.
Кайта аркага жанганы,
Чойтолоң менен Тазкара,
Аралга жетип барганы:
- Бастыргыла, жүрү, - деп,
Баатырың айтып салганы.
Чойтолоң менен Тазкара,
Көздөрү көрбөй күүгүмдөйт,
Ачык укпай айтканды,
Кулактары дүнгүрөйт,
Тирүү турат жандары,
Өздөрү араң үлдүрөйт.
(Бала баатыр жолборсун,
Падыша кудай колдосун)
Алдарын ачык билгенде,
Тили жок такыр сүйлөргө,
Ичи ачынды бул элге,
Алмамбеттин алма баш,
Жулуп алды ийнинен,
Алмамбеттин иштерин,
Алладан башка ким билген,
Ичинде дүрмөт-огу бар,
Милтеде кызыл чогу бар,
Милтесинен чок жетти,
Атылып мылтык ок кетти,
Шоркөлдүн ичи сок этти,
Тактасында Тапан хан,
Жүрөгү ыргып болк этти,
Асман тиреп дүрүлдөп,
Күйгөн жалын жок болду,
Сыйкырланган көпчүлүк,
Көздөрү көрүп жаркырап,

Кулактары шаркырап,
Тилдери сүйлөп бабырап,
Сейитимдин жанына,
Чогулушту жабырап:
- Шумурай канчык бир келип,
Бизди салды санаага,
Таш кылып койо жаздады,
Шоркөлдүн кара талаада,
Арстан эрдин баласы,
Кайда барсаң ала кет.
Артыңа бизди сала кет,
Жаныңдан карыш айрылсак,
Биз калабыз балаага,
Кайра барсак ал жерге,
Капташабыз жалаага.
Дешип булар чуркурап,
Сейитимден айрылбай,
Салбырап ээрчип алыптыр,
Ошолордун урпагы,
Салар атка калыптыр.
Бара-бара ошолор,
Салар атты жойуптур,
Сала атка конуптур,
Чойтолоң менен Тазкара,
Айрылгыс жолдош болуптур,
Аны-муну кылганча,
Ачып көздү жумганча,
Кырк күндүк мөөнөт толуптур,
Эр Сейит менен Тапан хан,
Беттешер маалы болуптур.
Муну мындай таштайлы,
Эр Сейитке Тапактын,
Багынганын баштайлы.

ТАПАКТЫН БАГЫНЫШЫ

Эрегишкен Тапан хан,
Элди кайдан айаган,
Эркек киндик, жаш айал,
Аскерге баарын айдаган,
Жердин бети жык толду,
Аскер менен кайкайган.
“Сейитимден айрылсак,
Желмогуз келип сойот,-деп,
Тирүүлөй канды сорот”-деп,
Сейитим бар деп айтпаган,

Он эки миң кол менен,
Чойтолоң барды аркадан.
Жалгыз жүргөн Сейити,
Азыр бүгүн төрт болду,
Он эки миң сап аскер,
Жалындап күйгөн өрт болду,
Тапан хандын жүрөгү,
Ордуна турбай козголду.
Тапан хандын калкынан,
Терекбай деген аттанды,
Аты чыккан баатырдан.
Кокжоңдотуп төө минген,
Төө минбесе жөө жүргөн,
Терекбай жүргөн жагынан,
Жалындаган от күйгөн,
Алдыңкы ээги шалпайган,
Жонунда өркөч каркайган,
Азуулары аркайган,
Мингени төөнүн чоңу экен,
Төрт айагы тартайган,
Чарадай бар таманы,
Баскан изи талпайган,
Тарбалаңдап жүгүрсө,
Аркасында чаң калган,
Чокмору бар колунда,
Арта салып ийинине,
Чандан эрден жан алган,
Каарын салып заарданган.
Алдында минген кызыл лөк,
Жүрүшү мунун бир бөлөк,
Төрт таманы талпылдап,
Жатканы кумду сапырат,
Эки көзү жаркырап,
Азуулары качырап,
Ууртунан көбүк буртулдап,
Минген ээси Терекбай.
Кекиртеги куртулдап,
Ойрон Сейит баатырга,
Жетип келди чукулдап,
Найзасынан куу чыгып,
Таноосунан буу чыгып,
Терекбайды көргөндө,
Чойтолоң менен Тазкара,
Аскеринен чуу чыгып,
Тоодой болуп Терекбай,
Сейитимге жетти, деп,

Айрылып калсак окустан,
Амалыбыз кетти, деп,
Ажалыбыз жетти, деп,
Колундагы чокморун,
Кош колдоп кармап Терекбай:
- Коркпосоң кел, Сейити,
Жаның сага керекпи ай?!
Көнүк болгон кызыл лөк,
Терекбай келет өбөктөп,
Терекбайга Сейитим,
Шилтетип чокмор чаптырбай,
Керээз кебин айттырбай.
Кара бойго тийбеди,
Каржиликтин булчуңга,
Найзаны мадап жиберди.
Тай торпоктой булчуң эт,
Канча талаа жарылды,
Сүлкүлдөгөн Терекбай,
Заманасы тарылды,
Тартып алып найзаны,
Ылаачындай шамдагай,
Сак карыга бир сайды.
Эки булчуң жарылып,
Салаалаган кан агып,
Эч болбосо бир эмес,
Эки колдон тең агып,
Кызыл лөктүн үстүндө,
Терекбай турат далдайып,
Өпкөнүн каны түгөнүп,
Жыгылып калды дардайып,
Өзү айбан кызыл лөк,
Өнөрү малдан бир бөлөк,
Башын жерге салганы,
Оозунда тиши шакылдап.
Сейитиге кызыл лөк,
Кирип келди жакындап,
Жазганбаган эр Сейит,
Коргошун жүрөк шер Сейит,
Козголуп койбой кебелип,
Тапан хандын элдери,
Ооруганы басылып,
Оңолгонсуп белдери:
- Атаны кайран кызыл лөк,
Адамдай мында өнөр көп,
Аты менен Сейитти,
Өңгөчөктөп жыгат, деп

Топого башын тыгат, деп
Чойтолоң менен Тазкара,
Алдары кандай болот?- деп,
Тик тургузуп Тапан хан,
Жүрөгүн сууруп койот, деп
Кобурашып кубанып,
Кутулгансып Сейиттен,
Коштук кирип жатканда,
Терекбайдын кызыл лөк,
Качырып жетти арстанга,
Кызыл лөктү тумшуктан,
Жазганбай Сейит кармады,
Тумшугунан көтөрсө,
Жерге тийбей эки кол,
Көтөрүлүп турганы.
Жерге силкип чөк деди,
Ооз омуртка мууздоодон,
Оморулуп кеткени.
Тапан хандын эр Тапак,
Өзүн жүрчү шер санап,
Өз ойунда Тапакта,
Тоодой болчу чоң талап,
Терекбай менен кызыл лөк,
Бири адам, бири айбан,
Түрү башка бир бөлөк,
Адамдан артык чоң терек,
Айбандан асыл кызыл лөк,
Катар өлүп кетти, деп
Түпкө Сейит жетти, деп
Тапан хандын оорагы,
Башынан качат экен, деп
Найзасын кармап бекемдеп,
Качырып Тапак барыптыр,
Өзү айткандай Тапактын,
Баатырлыгы аныктыр,
Бакырыгы баш жарып,
Баштан артып таш жарып,
Сейитке найза салыптыр.
Кайра какпай найзасын,
Учунан кармап, бек силкип,
Алың канча деп силкип
Баатырлыгы Тапактын,
Башкача экен адамдан,
Тапан хандын элинде,
Таанымал чыккан бир балбан.
Жыгылып кошо келбеди,

Же найзасын койо бербеди,
Тарткылашып калышты,
Тамаша элге салышты.
Сабынан Тапак бек кармап,
Найзамды бербейм деп кармап,
Тарткылашып найзаны,
Чиренишип күч сынап,
Камыш экен бул найза,
Каран калган куу найза,
Камыш туура сынабы,
Ийилбеген шум найза,
Үзөңгүгө тамандап,
Тура калып Сейитим,
Колтугун өөдө көтөрүп,
Жерге карай силккени,
Тик-тигинен жарылып,
Тараша найза кеткени,
Эми Тапак неткени,
Тал-тал кетип куу найза,
Тарткан сайын кычырап,
Найзасын көрүп Тапактын,
Көзүнөн жалын от жайнап,
Каарданып түнүлгүр,
Билегине күч жыйнап,
Найзамды тартып алам, деп,
Найзамды берип Сейитке,
Кантип болом, адам деп
Ээрдин кесе тиштенип,
Намыстан жанга күч келип,
Сейитти туурап эр Тапак,
Үзөңгүгө тамандап,
Маңдайда көзү аландап,
Мурдунан маңка куйулуп,
Чорго муздай салаңдап,
Сабынан чыңдап кармады,
Алы келсе баатырдан,
Найзасын тартып алгалы,
Эки колго чогултуп,
Барлык күчүн арнады,
«Колдосоң, Шоркөл, колдо» деп
Күбүрөп ичтен зарлады,
Ар канча кылып найзасын,
Сейитимден алалбай,
Эрдик менен көгөрүп,
Сабын койо бере албай,
Талаа-талаа найзасы,

Тараша кетип кыйчылдап,
Эр Тапактын тенинен,
Тер куйулуп былчылдап,
Сейитимди сайалбай,
Тапактын иши аксады,
Теңдигин колго алалбай,
Тулку бойу зыркырап,
Кар жилиги какшады.
Эрдиги кайда жоголду,
Биле албай калды баштагы,
Алыңды, Тапак, билдим, деп
Башың жерге кирди, деп
Көрүп туруп көкжалың,
Тапактын алын белгилеп.
Чекчейип Тапак ченебей,
Найзасына тырмышып,
Өлөөр жагын элебей,
Шайманы кеткен болучу,
Кайраты калбай кенедей,
Кабыландын кара көк,
Кайраты жаштан бир бөлөк,
Отуз эки ат маштын,
Баарын билет, өнөр көп.
Колундагы найзаны,
Артына түртүп чиренип,
Тапактын колу аркага,
Кайрылып барган кездерде,
Катуу булкуп тартканы,
Кыргыздын кыраан арстаны.
Ошондуктан кылымга,
Айтылып келет дастаны,
Мен - мен деген Тапактан
Тартып алды найзаны.
Найзадан Тапак айрылып,
Кан жутуп ичтен кайгырып,
Тапаң ханга бет буруп,
Аркасын карап кайрылып,
- Мага найза жеткир! - деп,
Аскерине айкырып,
Он эки балбан, бир сарбаз
Бир найзаны он үчү,
Алып келди далдаңдап,
Кечигип калат дегенсип,
Тапак барды калдаңдап,
Колуна найза тийгенде.
Кайра чапты дардаңдап,

Таноосу көөп кетиптир,
Текечердей барбандап,
Арданып Тапак калыптыр,
Арстан эрге качырып,
Акырып найза сайыптыр.
Сайдырбастан найзасын,
Кагып көнгөн Сейитим,
Андайдын нечен найзасын,
Найзанын учу темирге,
Уңгусу менен балтанын,
Аркасын карай какканы,
Балта тийген бул найза,
Талкаланып жатканы,
Солк эткен найза сокмогу,
Эр Тапактын оң колу,
Үзүлүп кете жаздады,
Каржиликке чапкандай,
Зыркырап сөөгү какшады,
Тарткылашкан найзаны,
Беркерге калды баштагы,
Одурайган Тапактын,
Оолукканын айтайын:
- Алыстан келген сен Сейит,
Тоотпойсуң керсейип,
Мен Тапактан өлөсүң,
Жерге кирип тепселип!
Ажалың айдап жай таппай,
Сен келипсиң сенделип,
Бул элден көзүң көрдүбү,
Кайраты бар менчелик?
Найзага шыктуу экенсиң,
Аның калды байкалып.
Айтып болуп бул айбан
Чокморун алды колуна,
Сейитимди чокуга,
Чабамын дейт ойунда,
Бир чабуудан чыгарбай,
Жиберем дейт жолуна.
Чокморун булгап күүлөндү,
Сейитимдин өнөрү,
Канчалыгын билбеди.
Чокмордун күүсү күркүрөп,
Үн чыгып жерден дүңгүрөп,
Тапактын эли жагынан,
Айгай чыкты дүркүрөп,
Ат дабырты дүпүлдөп,

Жерге кирди сүлкүлдөп,
Чойтолоң менен Тазкара,
Эстери чыгып бүлкүлдөп,
Ыйлап турат Конушбай,
Эчкирчүдөй бүкүлдөп.
Кебелбейт да, кенебейт
Эр Сейитим элебейт,
Дардаңдаган Тапакты,
Бучкагына теңебейт.
Козголуп койбойт кыбырап,
Карап турат зымырап,
Көргөн жанды таңданып,
Көк мейкин зоодой зымылдап,
Кездемдин боосун чубалтып,
Кез керип найза чунайтып,
Тапакка чокмор чаптырбай,
Телкүрөң менен чубатып,
Оң колтуктан көтөрө,
Сайып өттү Тапакты,
Ат үстүнөн сулатып.
Чокмору түштү дүп этип,
Өзү түштү дүк этип,
Кылычты кындан суургунча,
Мойнунан башын кыйганча,
Чойтолоң келди ал жетип:
- Жолборсум Сейит, кулак сал,
Чойтолоң сөзүн угуп кал,
Хандык менен Тапан хан,
Бардык элге чоң эле,
Тапан хандын элинде,
Мындай балбан жок эле.
Эс алганча койо тур,
Келет экен кай кепке?
Тилимди алып бул Тапак,
Кирип калса кеңешке,
Тапан хандын сыйкыры,
Башынан качат бир демде,
Тапан ханга бул Тапак,
Баш берчү эмес деги эле,
Жай жаткан Тапак балбанды,
Желмогуз барып ал айтып,
Алып келди бул жерге.
Мени менен курбалдаш,
Сыр жашырбай жүрчү эле,
Этегиңе эрмешип,
Кошулса Тапак биздерге,

Куткарбаска арыз айтып,
Тапан хан качат ал түндө.
Тапан хан айтса сыр катпай.
Куткарбаска бет алып,
Таскактаган желмогуз,
Же бараткандыр бул кезде...
Аңгычакты болбоду,
Башын жерден көтөрүп,
Тапак өөдө болгону,
Баш көтөрүп үлдүрөп,
Өзүнчө сүйлөп күңгүрөп:
- Атым Тапак болголу,
Тапак атка конголу,
Мени менен бет маңдай,
Келген баатыр болбоду.
Кыргыздан келген Сейити,
Мындай баатыр болорбу?
Кең пейил кенен турбайбы,
Башымды кеспей койгону.
Уктагандай ойгонуп,
Артын карап толгонуп,
Көзү көрбөй күүгүмдөп,
Чойтолоң турат чолтойуп,
Эр Сейити көрүнбөйт.
Тазкара турат шоктонуп,
Тапактын атын Тазкара,
Кармап келди чуу койуп.
Тазкаранын кептери:
- Жыгылганда Тапактын,
Жарылыптыр беттери.
Тапан ханга алданып,
Атка миндиң камынып,
Кан куйулуп жаагыңан,
Кетиптир бетиң жарылып.
Мен Тазкара, Чойтолоң,
Сейитимге кошулдук,
Тапан ханга Таарынып,
Эрдигиң билип Сейитим,
Аңтара сайды атыңдан,
Өлбөй тирүү ким калды,
Сейитимге катылган?
Жаның калды кел бери,
Бир жүрөлү чогулуп,
Сейитимдин артынан,
Куткарбаска алдырып,
Куру калдың катыңдан,

Эр Сейитке эрмелеш,
Чыгарат сени дартыңан.
Куткарбас алып барса да,
Ооруп жатат деп уктум,
Келип-кетип калкынан.
Укканым чын, жалган жок,
Үмүт үзбө жарыңан,
Жарыңды колдон алдырып,
Баралбадың артынан.
Мурунтан бери Чойтолон,
Бирге жүргөн жолдошуң,
Сейитиң болсо жолборсуң,
Мен Тазкара колдоочуң,
Тартып алган катының,
Куткарбас кантип оң болсун.
Биздин элге Куткарбас,
Унуткусуз шор кылды,
Өзүңдү, Тапак, баш кылып,
Көп кишини кор кылды.
Тапан хандын элинде,
Өңү сүйкүм кыз болсо,
Жез оймок салган колуна,
Элден чыккан уз болсо,
Калтырбай алды баарысын,
Жашы менен карысын,
Зордук кандай экени,
Эми Сейитимден таанысын.
Бир Куткарбас он болсо,
Увазири эки эмес,
Санаты накай кырк болсо,
Кумсар сыйкыр жүз болсо,
Куунайза балбан миң болсо,
Аскери жүз миң карк толсо,
Куткарбас менен Тапан хан,
Кол кармашып бир болсо,
Желмогуз канчык кошулуп,
Кумсар менен төрт болсо,
Жери жашыл жээк болсо,
Суусу ачуу туз болсо,
Кургак жер сары кум болсо,
Сапырылып чаң болсо,
Адамдары алты түр,
Айдап келер көп болсо,
Ак кишиси азыраак,
Куткарбаска касыраак,
Кара беттүү киши көп,

Маанайы анын басыраак,
Сары кишиси баары сак,
Куткарбастын артынан,
Сандап чыгат сап-саптап.
Кызыл киши кыйла бар,
Куткарбаска жарамат,
Жан айабайт мындайлар.
Көк тендүү киши көп эмес,
Куткарбастын элинде,
Жашыл тендүү жок эмес,
Алты тендүү киши бар,
Ар укмуштуу иши бар.
Угуп туруп эр Сейит:
“Куткарбас деген арам кор,
Тапан хандын элине,
Салган экен көп кейиш,
Тапан хандын элинде,
Балбандары көп экен,
Алалбаптыр эңкейтип,
Тарттырып алар катынын,
Жүрүптүр булар темтейип.
Барбай туруп жерине,
Көрбөй туруп элине,
Жеринин билдим жагдайын,
Элин билдим дапдайын,
Эл бүлүнткөн Куткарбас,
Суудай канын чайкайын,
Суусун ичтим Шоркөлдүн,
Ичкен тузум актайын,
Кантер экен Тапан хан,
Мунун сырын байкайын”
Деп ичинде ойлонуп,
Жабырын угуп бул элдин,
Жаш Сейитим толгонуп.
Баатыр Тапак талпактап,
Этектери далбактап,
Булагайлап жеңдери,
Шамал чыгып салбактап,
Кең багалек кайыш шым,
Топурак учуп балбактап:
- Эреним Сейит, кайдасың?
Тапактын алын байкагын,
Тазкарадан уктунуз,
Эми жок менин айтарым,
Алчу жарым алдырдым,
Куткарбаска ал келбей,

Жалдырап ичтен кайгырдым.
Сен келгели Шоркөлгө,
Канча болду билбеймин,
Тапан хан киши жиберип,
Эки күн болду келгеним.
“Сейит деген эр келди,
Сайып бергин сен, деди
Куткарбастан жарыңды,
Алып берем мен” деди.
Жарымды алып берет деп,
Жан айабай келгенмин,
Тапан хан, Сейит, не үчүн
Өчүгүштүң билбейим.
Куткарбастан жарыңды,
Алып берет деп айтты,
Артыңан ээрчип жүрөйүн,
Угушпай найза салыпмын,
Кечирээрсин күнөөмдү.
Чойтолоң менен Тазкара,
Эмне кылып жүрөсүң?
Алдындагы жоргосун,
Чойт камчылап Чойтолон:
- Тапак болбой жерге кир,
Жарты тоодой зоңкойгон!
Тапан ханды желмогуз,
Кыз болуп келип алдады,
Баш кишибиз Тапан хан,
Бир канчыкка алданып,
Кылбаган иши калбады.
Элөөсүздөн бир күнү,
Эл бүлдүргөн желмогуз,
Канчык деп айтып салыпмын,
Угуп алып Тапан хан,
Жалмагалы аз калды,
Акыл айтып Тазкара,
Куткарып мени алганы.
Жарыңды алып берем, деп
Сени дагы алдады.
Жарыңды алып бергиндей,
Тапан хан сенден балбанбы?
Мына бул турган Сейитим,
Кененимдин баласы,
Манас экен бабасы,
Адам өлчөр киши эмес,
Эрдиги менен айласы.
Жедигердин элинен,

Шум желмогуз чыгыптыр,
Кылгылыкты кылыптыр,
Муну Сейит угуптур.
Алы келбей Желмогуз,
Качып келип бул жерге,
Тапан ханга кыз болуп,
Саа тийемин мени ал, деп
Сейит менен урушсам,
Болуп бергин жардам, деп
Жамап айтып жалган кеп,
Биздин элди кырдырды,
Кымызга сууну куйдурду,
Кылчылдашып урушуп,
Кызыл каны чубурду,
Менден уксаң кеп ушул.
Угуп муну эр Тапак:
- Желмогузга алданып,
Тапан хан болсо чоң акмак,
Куткарбастан жарымды,
Алып берем дегенге,
Алданып келген мен акмак!
Тапан хан менен Тапак,
Ар экөөбүз тең акмак!
Мындан кийин биздерге,
Ойлоп көрчү бир сабак,
Кырааным Сейит кулак сал,
Тапактын айтар дарты бар,
Көңүл койуп угуп кал.
Хан болгонсуп калдайып,
Тапан хан жүрчү далдайып,
Эчтеме албай санаага,
Мен жатчумун дардайып.
Шоркөлдөн сулуу кыз чыкты,
Бүткүл элге даңдалып,
Жашым кырдан аша элек,
Сулууну алсам экен, деп.
Ар кимге айттым кеп салып.
Сулуунун дайынын угуптур,
Соодагерлер кеп салып.
Тартып кетти Куткарбас,
Бир күнү келип кол салып,
Кошо алды мал-пулун,
Бир уруу журтту чаап алып,
Угуп алып мен бардым,
Намыс кылып арданып,
Кантип адам болом, деп

Сулууну албай кур калып,
Кошуунум бар кол бууган,
Он балбан чыкты бул элден,
Мага окшош кордолгон,
Кордолуш жолу бул болгон:
Биринин алган мал-пулун,
Маа окшотуп какшатып,
Биринин алган сулуусун,
Өңү жылуу экен, деп
Биринин алган өз кызын,
Жакшысын алган атынын,
Көзгө сүйкүм көрүнсө,
Ээ кылбастан эрине,
Тартып алган катынын;
Тапан хан билет, эл билет
Ошол иштин баарысын.
Көрүп туруп көз менен,
Көңүлдөн кеткис өч менен,
Сандаган аскер, он балбан,
Куткарбасты кубалап,
Келебиз деп эми эле,
Куу чөлдө ишин тууралап.
Артынан барган биздерди,
Адамбы деп элебейт,
Кебелбейт да, кенебейт,
Ырас-чынын айтканда,
Бучкагына теңебейт.
Атайлап киши чаптырдык,
Арналуу кептен айттырдык:
“Улук болсо Куткарбас,
Сөзгө келсин ушул чак,
Куткарбаска теңелип,
Кол салбайбыз биздин жак,
Ирегелеш эл туруп,
Кол салышсак ушинтип,
Бизден качат дөөлөт-бак.
Өчүгүшүп урушуп,
Ач бөрүдөй жулушуп,
Бузулат элден ынтымак,
Кепке келип Куткарбас,
Катын-кызды таштасаң,
Куру кетпей томсоруп,
Ала кетсин башкасын”.
Айткан кепти угуп тур,
Арамга көңүл буруптур:
“Алың келсе алып кал,

Келбесе алың туруп кал!”
Деп арачы кишини,
Айабай сабап уруптур,
Оозундагы тиштерин,
Ат тиш менен жулуптур.
Жете барсак артынан,
Арага салган кишибиз,
Жыгылып жатат атынан,
Түшө калып карасак,
Бети-башы такыр кан.
Жошологон желектей,
Башы турат чулуйуп,
Шишик басып кетиптир,
Кулагы жок мулуйуп.
Эс алдырып алганбыз,
Куткарбастын артынан,
Кубалап жете барганбыз.
Бизди көрүп Куткарбас,
(Отуз бешче киши экен,
Ырас чынын айтканда,
Ал кутурган ит экен.)
Найза кагар, кол балта,
Кармай келди колуна,
Аркыратып тулпарын,
Аралап кирди чогууга.
Мен баштаган он балбан,
Бири жүздөй эрди алган,
Ачып көздү жумганча,
Ат үстүндө калбаган,
Бирден домдоп тизеге,
Томолоктоп таштаган.
Өлтүрүп бизди салбады,
Калтырбай атты айдады,
Аралап келип чогууга,
Ушул болду айтканы:
“Эл ичинде эрдемсип,
Жүрүпсүңөр онуңар,
Байлалуу, эмес бош эле
Балта чабар колуңар,
Катышпадым, таштадым,
Тигинеке колуңар,
Аркаман бар эр болсоң,
Бузук болсо ойуңар,
Көк кептердей толгонуп,
Үзүлүп кетет мойнуңар!
Ажыратып атыңан,

Жөөлөтүп таштап нетейин,
Онуңдун алып атыңды,
Кай муратка жетемин?
Катын алдым, кыз алдым,
Тапан хандын элинен,
Оймоктуудан уз алдым,
“Куру кайрат баш жарат”
Кур намыска барсаңар,
Жаныңды алчу мен бармын!”
Онубуздан жан албай,
Минген атты олжо албай,
Көп кошуунга карабай,
Кашкайган келин катындан,
Кыздан чыккан асылдан,
Бирде бирин таштабай,
Каары катуу Куткарбас,
Бастырып кетти жайма-жай.
Тарттырып колдон асылды,
Койунда жаткан катынды,
Биз жүрөбүз баралбай,
Куткарбаска кошулса,
Суктанып жүргөн сулуусун,
Тапан хан калат алалбай,
Каары катуу Куткарбас,
Жашыл жээктин жерине,
Андан коркуп жан барбай,
Аркаңан ээрчип жүрөйүн,
Арстаным, кечкин күнөйүн.
Ар качан калбас арманым,
Колума келсе сүйгөнүм.
Айтып Тапак барбактап,
Жүгүрүп келип дардактап,
Далысында калганы,
Казанбактай калдактап,
Белин ийип бүгүлүп,
Башын ийип жүгүнүп,
Муну көрүп Тапан хан,
Карап турат бир четте,
Кара жандан түнүлүп,
Муну мындай таштайлы,
Тапан хан менен канчыктын,
Куткарбасты мааналап,
Кеткенинен баштайлы.

ТАПАН ХАН МЕНЕН ЖЕЛМОГУЗДУН КУТКАРБАСКА КОШУЛУШУ

Болуп жаткан иштерди,
Көзү көрүп Желмогуз,
Башы айланып нес болуп,
Сейитимдин кайраты,
Күндөн күнгө тез болуп,
Башынан өткөн иштерин,
Көз алдында ойлонуп,
Тапан хандын колунан,
Келер айла жок болуп,
Амалы кеткен шум канчык,
Муну ойлойт ичи чок болуп:
“Кара жаным калкалап,
Качып келдим бу жерге,
Тапан ханды аркалап.
Ойлоп көрсөм бул жерде,
Шоркөлдөгү бул элде,
Оро-пара чыгар жок,
Ойрон болгон Сейитке.
Өмүрүм өтүп кетерби,
Упурак тартып кейиште?
Амал ойлоп акыл таап,
Карылар айткан ар ишке,
Тапан ханга туйдурбай,
Барып келсем канетет,
Куткарбаска ал түндө?”
Арамзада канчыктын,
Санаасы санга бөлүнүп,
Сапырылып токтобой,
Ой деңизин кечкенде,
Чойтолоң менен Тазкара,
Эр Тапакты кошо алып,
Сейитимге кеткенде,
Кыйалы кыркка бөлүнүп,
Кыжалат болуп Тапан хан,
Алтын такка олтуруп.
Кыйамат болду Тапан хан,
Куткарбас барсак белем, де,
Желмогузга айтардан,
Уйалып турат Тапан хан.
Кыйалы калкып асманда,
Көчүп барат Тапан хан,
Ажал жетти өлдүм, деп
Бетиндеги кызылы,
Өчүп барат Тапан хан,

Азыраак калган өмүрү,
Көз алдында элестеп,
Өтүп барат Тапан хан.
Арага киши чаптырып,
Сейитимге айттырып:
- Үч күн берсин мөөнөттү,
Эң акыркы урушка,
Өзүм чыгам жабдынып.
Арага киши келгенде,
Үч күндүк мөөнөт дегенде,
Сейит жооп бергинче,
Шашкалактап эр Тапак,
Мына мындай деп айтат:
- Тапан хандын бул сөзү,
Бизге койгон чоң талап,
Үч күнгөчө Тапан хан,
Куткарбаска жалбарат,
Тапан хандын көй тилге,
Ал Куткарбас алданат,
Алты түрдүү эл менен,
Аргыган шамал жел менен,
Бизге келип чуу салат.
Арага киши салды деп,
Алданып ага калбайлы,
Айласыз турат Тапан хан,
Азыр барып кармайлы.
Анда Сейит кеп айтат,
Кеп айтканда эп айтат:
- Андай эмес, эр Тапак,
Атайын мөөнөт сураса,
Бербей койсок биз ага,
Атага наалат келтирип,
Мен боломун чоң акмак.
Манастан калган салтыбыз,
Айласын такыр кетирип,
Андан кийин жоо алмак,
Чабарман келген кишиге,
Барып айткын ханыңа,
Абайласын алына,
Абалы келсе канчага,
Азыр болсун жанына,
Желмогуз берсин колуна,
Мен кетемин жолума,
Хандыгын кылып калдайып,
Кала берсин тобунда,
Эси болсо Тапан хан,

Карасын иштин соңуна,
Акыл ойлоп адамча,
Ишин салсын оңуна,
Тапан хан ишти бүтүрсө,
Мен барбаймын Таласка,
Кайда жүрсөм сыйынам,
Арбагы бийик Манаска.
Эр Тапактын алчуусун,
Бир кыйла элдин мал-пулун,
Куткарбас алып кетиптир,
Куткарбаска барамын,
Элдин кегин аламын,
Атам Манас шер туруп,
Айанып кантип каламын?
Ал Куткарбас тажаалга,
Адам эмес айбанга,
Арман күндү саламын!
Үч күндүк мөөнөт сурапсың,
Бердим сага убактың,
Желмогуз экөөң кеңешип,
Бышыктап эшкин тузагың.
Куткарбас барар ой болсо,
Жашырбай айткын ал-жайын,
Амалы кеткен экен деп,
Алдыңды тосуп албаймын.
Самаган жерге жеткирип,
Чын айлаңды кетирип,
Эсебиң анан табайын.
Куткарбас жайын укканмын,
Бир беттешсем экен деп,
Уктабай түндө кусамын,
Барар болсоң уруксат,
Көрүнөө барып узагын.
Куткарбастын алдында,
Желмогуз менен сен болуп,
Эки вазир төрт болуп,
Куунайза балбан, кырк баатыр
Андайлардан көп жатыр,
Кумсар сыйкыр желмогуз,
Жардамчы сыйкыр он болуп,
Жүз миң аскер топтолуп,
Закым учкан чөл болуп,
Каз баркылдап кечкисиз,
Мелтиреген көл болуп,
Карга ашып учалбас,
Каркайган кара тоо болуп,

Жашыл жээктин жерине,
Чогулгула жык толуп.
Айкөл Манас колдосо,
Ачык жолуң шар болсо,
Алмамбет, Чубак, Сыргактын,
Арбагы келип жар болсо,
Өлбөй кайып дүйнөдө,
Олуйа Бакай, хан Семей,
Шер Гүлүстөн бар болсо,
Ишенгениң Куткарбас,
Калыбектин хан Калча,
Ошончолук эр болсо,
Жүрөгүм коркуп жалтанып,
Билегим талып калтаарып,
Тартынбайын мен болсо.
Келген элчи кайтып бар,
Тапан ханга сөзүмдү,
Төкпөй-чачпай айтып бар.
Баатыр Тапак, Чойтолоң,
Тазкараны таштайын,
Жалгыз барам мен болсо,
Арачысы кайтканы,
Тапан ханга айтканы,
Желмогуздун ошондо,
Кетип калды шайманы,
Жанынан качып жолобой,
Алыстады шайтаны.
Туурасы ташта түгөнүп,
Мукураган тулпардай,
Жетилбей канат-куйругу,
Туурда олтурган шумкардай,
Тактасында Тапан хан,
Закым учуп чөл болуп,
Башы айланып көз тунуп,
Мелтиреген көл болуп.
Бет маңдайын караса,
Каңшаар кара зоо болуп,
Мойнун толгоп караса,
Карышкыр жортуп өткүсүз,
Капчал кара коо болуп,
Башын өөдө кылдырбай,
Шилисинен басыптыр,
Кайгысы кара тоо болуп,
Кайгырып ичтен кан өтүп,
Калп эле ыкшып жөтөлүп,
Амалсыздан Тапан хан,

Эс-акылы жоголуп,
Чукуп алган немедей,
Көзү кайнап олойуп,
Ат байлоочу казыктай,
Мурду чыгып коройуп,
Калдайган кулак бүрүшүп,
Мышыктан бетер молойуп,
Узун колу кыскарып,
Калгандай сынып чолойуп,
Тактасында кулуйуп:
“Кайдан келип ушул кыз,
Калды мага жолугуп?
Бекеринен Сейитке,
Катышыпмын оолугуп!
Кармап берсем бул кызды,
Каардуу Сейит баатырдын,
Казабынан кутулам,
Балбан Тапак, Чойтолоң,
Тазкарага тутулам.
Сейит мындан кеткенче,
Балбан Тапак, Чойтолоң,
Кеп кылалбас Тазкара,
Кеп менен чагып күнүгө,
Мени кылат маскара,
Куткарбаска барам, деп,
Сейит айтты алдында,
Куткарбастан жеңилсе,
Калганды өзүм билермин,
Куткарбасты оодарса,
Ийинге чындап сийермин.
Отун жагып өчпөстүн,
Ашын ичип өлбөстүн,
Күн сарысын көрөрмүн,
Күндө какшык кеп угуп,
Күйпүйүп жүрүп өлөрмүн.
Андай күндү көргөнчө,
Куткарбаска жалданып,
Хан тактада өлөйүн:
Эр өлтүрдүм, кан төктүм,
Көп мээнетти мен көрдүм,
Мелтиреген сулуунун,
Кызыгын бүгүн көрөйүн.
Кыздын көрүп кызыгын,
Төшөктүн көрүп ысыгын,
Үч күндүк мөөнөт бүткөнчө,
Куткарбаска жөнөйүн”.

Тапан хандын кыйалын,
Такыр билген желмогуз:
“Абийиримди кетирет,
Тапан хан бугун бой кошуп,
Тарамышын Тапандын,
Керге келгис кылайын,
Келгин, Тапан жакын деп,
Келберсип карап турайын,
Уйатымды жабам, деп,
Унчуккус муну кылайын.
Дуба менен байлайын,
Тапан ханды жайлайын,
Сылап-сыйпап кеп айтып,
Куткарбаска барайын.
Куткарбастын жанында,
Эки увазир, он балбан,
Куу найзанын жанында,
Кан ичмеден кырк сардар,
Жүз миң аскер куралчан,
Кумсар сыйкыр, жардамчы үч,
Мени менен төрт болсо,
Түз болот го Сейитим,
Арканча күйгөн өрт болсо.
Чыдаштык берер кырк күнгө,
Ар канча кыйын эр болсо.”
Ойлоп болуп кара нээт,
(Андан кетпейт жаман нээт),
Тапан хандын жан жерин,
Жансыз кылып бекитет,
Эгер андай кылбаса,
Тапан ханды шекитет,
Түбүндө кандай кыздыр, деп
Куткарбасты шекшинтет.
Кыз кызыгын эске алып,
Кыткылыктап Тапан хан,
Эртелеп ичип тамагын,
Жатаарга жетпей ашыгып,
Жарыкта чечип чапанын:
Жакын келгин, күйгөнүм,
Жанымды берип сүйгөнүм,
Күндөгүдөн көбүрөөк,
Ысып барат жүрөгүм,
Кирпигиң тиктеп качан деп,
Сени күйүп жүрөмүн,
Өлгүчөктү жолдош деп,
Өмүрүңдү тилейим.

Күндөн-күнгө күч алып,
Күкүрт болду Сейити,
Арбытып салып ар күнү,
Армандуу башка кейишти,
Элимди бөлүп четинен,
Эрлеримди ээрчитти,
Эрликтен мени тайгызып,
Эл-журтумдан кемситти.
Жыргалдын даамын таталы,
Таң сүргөнчө түн бойу,
Аттан түшпөй нечен күн,
Урушта жүрдүң күн бойу,
Акылды жыйнап бир жерге,
Кеңешпесек болобу?
Деп, Тапан хан айтканда,
Кара беттин оозуна,
Кеп табылды айтканга:
- Сейиттен качып келайтып,
Кез болдум сага Тапан хан,
Адамзаттын асылы,
Сен экенсиң, Тапан хан,
Сендей болсун хан болсо,
Айтканынан жанбаган.
Эр кишинин жанында,
Ургаачы болбойт жатпаган.
Убакты өтүп кечигип,
Бойу өсүп жетилип,
Курамына толсо да,
Эркектин эрдей сүрү бар,
Талаада шердин түрү бар,
Биринчи күнү апкаарып,
Коркот экен кыз бала,
Эске алса эркекти,
Ирмебей кирпич таң атып,
Эмгек тартат кыз бала.
Кара башым, кан бутум,
Арнагамын мен сага,
Курамына келгенде,
Колу тийсе эркектин,
Коргошундай көйкөлүп,
Эрип турат кыз бала,
Эми кана дегенде,
Аптыгат жүрөк далайга,
Апкаарып жүрүп сенден мен,
Далай күн өттү арада.
Сен коргошун эригем,

Сүйүүгө кана мээриңен.
Мен калып таш ойулган,
Тамашага батарсың,
Көзүмдү көрүп койулган.
Ар канча жашка толсом да,
Мен ургаачы корунам,
Мен кутулар жерим жок,
Тапан хан сенин колуңан.
Кызыгын кыздын эстемек,
Эркек сенин ишиң ал,
Эр сагынса уйку жок,
Кыздын иши, угуп кал.
Керек болуп бирине,
Керексиз эмес бирөөнө,
Эркек-айал эңсешет,
Шерик оокат экөөнө.
Кыз койнуна жатсам, деп,
Кызыгыма сен зарсың,
Отко салбай ширеткен,
Мээриңе мен зармын.
Кумарың канат сеники,
Кубарат жүзүм меники,
Кандыбы кумары эрден? деп,
Кургак кептер элдики.
Кызыл канга малынып,
Кызыктан чыккан сеники,
Кызыл кандын ордуна,
Алган мээрим меники,-
Деп айтканда желмогуз,
Жетине албай Тапан хан,
Желпелендеп оштонуп,
Жер түгөткөн желмогуз,
Жой тилине Тапан хан,
Көл болгонун билгени,
Күлүмсүрөп жымыйып,
Көңүлүмдө күлдү эми,
Сейитимден башкага,
Кыйыш кетпейт кылганы,
Кылыксынып кара бет,
Кыйа карап турганы.
Ойлогондун баарысы,
Орду-ордунда болгону,
Отуз эки толгонуп,
Уктай албай Тапан хан,
Оодарылып жатканы,
Убакты болуп түн бүтүп,

Уктабай таңдын атканы,
Желмогузду кучактап,
Кузгундай көзү кызарып,
Тапан хан, ыйлап бышактап:
- Кыргыздан келген Сейити,
Кыйналтып жанды кейитти,
Бүгүн өтөт бир күнү,
Эртең калат эки күн,
Өтүп кетсе кантебиз,
Мөөнөт берген үч күнү?
Атта жүрүп каржалып,
Жашым өтүп картайып,
Бекерге кетти ушул түн,
Сүйгөнүм сенден калтаарып.
Өзүм эмес бүт денем,
Өзүңдөн сулуу, жазганып!
Өзүнөн көрөт Тапан хан,
Дөөрүп сүйлөп тамтайып.
Кылыксынып кара бет,
Кыйа карап оштонуп,
Жымың этип бир күлүп,
Тиктеп калды томсоруп:
- Жатамын деп ашыгып,
Дал бешимден шашканың,
Умсунуп турдум от жанып,
Үмүттү үзүп таштадың,
Дагы ушундай кур кепти,
Мындан кийин айтпагын,
Өзүңө айттым бул кепти,
Жат кишиге айтпайым,
Жашың элүү ашыпсың,
Алдырап калдың бекенсиң,
Кийинкисин байкайын.
Дагы үч жыл күйөйүн,
Этегиңе эрмешип,
Эрдиңен шимип жүрөйүн.
Үмүтүм сенден үзүлсө,
Өзүм өңдүү бир жашты,
Ошондо таап тийермин.
Сейитти колго тийгизсем,
Эрге тийип нетейин,
Казаның кармап, кириң жууп,
Дүйнөдөн өтүп кетейин.
Акылы кыска Тапан хан,
Желмогуздан кеп угуп,
Жеңип берсең Сейитти,

Сенден кетпейм деп угуп,
Керге келбей калганын,
Көңүлүмдө күмөн жок,
Желмогуздан шек уруп,
Намысты таштап талаага,
Куткарбас бармак баш уруп.
Куткарбасты колго алып,
Сейит менен урушмак,
Намысташып тең туруп.
Желмогузга Тапан хан,
Мындай айтат бет буруп:
- Жүзүң айнек, сөзүң бал,
Сөзүмө сулуу кулак сал.
Чойтолоң, Тапак, Тазкара,
Кошулуп кетти сен кара,
Кудасы бар, досу бар,
Алардын биздин арада,
Бузулат биздин элибиз,
Ийилбейт сынат белибиз,
Эми кандай кылганда,
Табылат биздин эбибиз?
Куткарбас барсак канетет,
Кеңешиң болсо бериңиз,
Башкага да, элге да,
Бирдей чыксын кебибиз,
Сыр алдырбай желмогуз,
Мойнун сүзүп койкойуп:
- Айтканың чын, Тапан хан,
Кайсы кепти мен айтам,
Канча айдан бери карата,
Этегиңе эрмешип,
Тапан хан, сен деп келетам.
Айламды таппай дал болуп,
Алдыңа келдим, Тапан хан,
Сейитте менин кегим бар,
Суу ордуна кан аккан.
Хандыгыңды билгиздин,
Мен үчүн намыс талашып,
Канчаны жерге киргиздин,
Өкүмүң колдо, Тапан хан,
Калган ишти сен билгин.
Куткарбас ким, башка ким,
Аны кайдан мен билдим?
- Асманда жүрсөң канаттуу,
Сууда жүрсөң кайыктай,
Өнөргө канган өзүңүз,

Буруусу жок бул жерде,
Карап турган көзүңүз.
Кайкып учсаң канатың,
Бир айлык жолго бир күндө,
Барып келчү адатың.
Жиберди деп Тапан хан,
Куткарбаска айтып кел,
Күтөбү бизди күтпөйбү,
Анык сырын тартып кел,
Күндүн нуру чыкканча,
Ушул жерге кайтып кел,
Куткарбастын бар кебин,
Төкпөй-чачпай айтып кел.
Деп шумпайды Тапан хан,
Сыздырып жолго салганы,
Бала кептүү шумпай кыз,
Барган жери Куткарбас,
Тапан хандын саламын,
Куткарбаска билгизди,
Өзүнүн барлык амалын:
- Тартып алып катынын,
Тапакка кайгы салыпсың,
Сейитке Тапак кошулду,
Сен балаага калыпсың,
Сейитиге кошулду,
Чойтолоң, Тапак, Тазкара,
Кайдан тапты кошууну,
Жерге батпайт сан кара,
Өтүп кетпей беш күндөн,
Сейит келет сен жакка,
Сейит өзү эр экен,
Эр турмайлык шер экен,
Он алты жаштан бер жакка,
Беттешкен пенде жок экен,
Чапканын тирүү кетирбес,
Колу кандуу шок экен.
Жалгыз кара бир башын,
Сан кишиге баалаган,
Кол салышып бет келген,
Кутулбай тирүү бир адам,
Жайнаган калың топ болсо,
Жазайыл атка ок болсо,
Жазганып кайра жанбаган,
Айлап чапса кылычты,
Тарамышы талбаган,
Алдында минген Күрөңү,

Чаалыккансып калбаган,
Бул Манастын уулунун,
Барбаган жери калбаган.
Күн батышта жети дөө,
Ар кимиси бир дөбө,
Хан Калчаны баш кылып,
Албаган эри калбаган.
Ысыкты-ысык билбеген,
Суукту көзгө илбеген,
Алданбаган көл тилге,
Арданбаган шок тилге,
Жетпегинче тынбаган,
Нээтиндеги ишине,
Чечилип сырын айтпаган,
Адамзат пендеге.
Сырынды билет бир көрүп,
Кирип чыкпай ичине,
Мындай укмуш жан болбойт,
Мен көргөндө кишиде,
Толкундап турат деңиздей,
Бүт дүйнөнүн баарысын,
Батырчудай ичине.
Кыл муруту кыйшайып,
Күлгөнсүбөйт деги эле.
Бул Сейитти мен билсем,
Жетимиш эки кыры бар,
Тирүү жан билбес сыры бар,
Жыйырма жашта бул күндө,
Бүтпөй турган чыры бар.
Кыргыздын эли Сейитти,
Кыйамат кыйам болгунча,
Түгөнбөй турган ыр кылар.
Тапан хан курбуң жиберди,
Алдыңа келдим, Куткарбас,
Өзүнө келдик арз айтып,
Айлабызды өзүң тап,
Шоркөлдө калды чачылып,
Тапан хандын алтын так,
Жетисууда меники,
Ээн калды жемиш бак,
Ургаачыда мен карып,
Алтын тактан ажырап,
Тапан хан болду бир карып,
Алдыңа келдим, Куткарбас,
Карыптын баары жамдалып,
Элден, жерден ажырап,

Самандан бетер саргарып,
Тер агызып денеден,
Капкайдан келдик сандалып,
Олтурабыз дарт айтып,
Мына мунтип какшанып.
Жашыл жээк экен жериңиз,
Алты түр экен элиңиз,
Арзандык менен сеники,
Ийилбестей белиңиз,
Айла кетип алсырап,
Адашып элден тамтырап,
Алдыңа келип турабыз,
Тилемчидей самтырап,
Сейитиге туйгузбай,
Тапан хандын жанына,
Мен кетейин батыраак.
Жардам колуң сунбасаң,
Жарытып жооп кылбасаң,
Тапан ханды ээрчитип,
Мен барамын чыгышка,
Чыгыштагы беш урук,
Баары душман кыргызга.
Чыкпаса да бел байлап,
Кыргыз менен урушка,
Чыгыштын жери өтө кең,
Баш маана болот турушка.
Биз кетебиз жолобой,
Чойтолоң, Тапак, Тазкара,
Сейитини бул жерге,
Баштап келет жөн койбой.
Биз келсек да уруш бар,
Биз кетсек да уруш бар,
Жашыл жээктин жеринде,
Кан төгүлчү жумуш бар,
Такыр алдың Шоркөлдүн,
Сулуу кызын, уздарын,
Калтырбадың жерине,
Көзгө илинер бүт баарын,
Тапактын алдың катынын,
Сейитке Тапак кошулду,
Куткарбас кайда акылың?
Биз менен бирге жолго түш,
Чыгышты карай акырын.
Сейитиге катышпа,
Тилимди алып, баатырым.
Тапак алат катынын,

Сейит алат жаныңды,
Тазкара алат малыңды,
Чойтолоң алат шаарыңды,
Эл ичинде кетирет,
Мына минтип арыңды.
Манастан калган адаты,
Сейиттин ата санаты,
Беттешкенден жан алат,
Канын чайкап шаар алат,
Элден чыккан узуңа,
Өңү нурдуу кызыңа,
Кызыл көтөн балаңа,
Кызыл ээк чалыңа,
Кызыл алтын зарыңа,
Жер жайнаган малыңа,
Кылчайып койбойт баарына.
Казына койбойт тамыңа,
Бөлүп берет калтырбай,
Жетим-жесир баарына.
Мына мунтип элиңди,
Жипсиз тартат жанына.
Тирик жанга бок дүйнө,
Аркан-жипсиз байланта,
Дүйнөгө элиң байланат,
Колуңан кетип өнөгүң,
Тунарып башың айланат,
Өңүнөн азып тууганың,
Кышкы чөптөй саргарат.
Кытылдап күлүп душманың,
Кыйа карап шаңданат,
Көзүң менен көргөндө,
Күрмөлбөй тилиң байланат.
Жарык күн күүгүм түн болот,
Сен турасың амалсыз,
Капастагы кушка окшоп.
Өз элиң кылбайт өрмөттү,
Кайта бербейт Сейити,
Колуңа кайра нөөмөттү.
Кан ичип ичтен сызасың,
Өзүң өлүп кеткенде,
Ким алат сенин кысасың?
Бир жылга толуп баратат,
Жүз миң аскер элүү эр,
Сейит менен кармаштык,
Теңдеше албай Сейитке,
Баарыбыз кылдык жармачтык,

Кол узараар бекен деп,
Эми өзүңө келип арз айттык.
Анык курбуң дебеймин,
Тапан хан сизге тең эмес,
Сени мактап ашырып,
Айтып жаткан кеп эмес,
Тапан да сендей хан экен,
Жери кеңир, эли көп,
Ал тарабы жай экен,
Кызга көзүн кызарткан,
Ал сугалак жан экен.
Анткен менен Тапан хан,
Элүүдөн ашып жашы өтүп,
Карып калган чагы экен,
Тапан хан менен тең туруп,
Сейитини жеңгенде,
Мага заман тар экен.
Ажыз экен ургаачы,
Эркектен төмөн кор экен,
Карыга башы чатылса,
Өз теңтушу болбосо,
Ургаачыны шору экен.
Сейиттен көргөн кордугум,
Ойлонгондо мен шордуу,
Тапан хандын зордугун,
Уктабай таңды атырып,
Кулпуга күндү батырып,
Тапан хан алса кантем дейм,
Шорумдун менин катырып.
Көөнү түшпөй кыз бала,
Көргүсү келбейт башканы.
Көөнүм түшпөй, көз тойбой,
Жек көрдүм Сейит арстанды,
Тапан ханга тушугуп,
Башыма таптым балааны,
Табалбай жүрүп мен издеп,
Баш калкалар маананы,
Токтотор дары табалбай,
Селдей аккан санаамды...
Деп Желмогуз жоожурап,
Оозу менен кобурап,
Оңдоп-солдоп саамайын,
Отуз эки сылады.
Тиктеп калып Куткарбас,
Отуз беште өзү жаш,
Желмогузга суктанып,

Ичиндеги сырды айтат:
- Чын айтасың сулуу кыз,
Бүгүн мага болдуң туш,
Тапан хан, кары билемин,
Карыга башың кошулса,
Таштай катат тилегиң,
Муздай тоңуп жүрөгүң.
Арстан дедиң Сейитти,
Жыйырма да жаш дедиң,
Эмне качып жүрөсүң?
Элиңди талап алдыбы?
Эмгекке башың салдыбы?
Малыңды талап алдыбы?
Балаага башың салдыбы?
Кандайынан жоо болдуң?
Сыйкырмай дейсиң өнөрпоз,
Зыркырап неге кор болдуң?
Кандай келип сулуу кыз,
Тапан ханга тушуктуң?
Баштан-айак түйүнүн,
Бар ишинди туйунткун.
- Сен сурадың, Куткарбас,
Мендей шордуу аңыздар,
Сыр айтуудан баш тартпас,
Мен сырымды айткынча,
Мени карап түн турбас.
Бүгүн түндөн калганда,
Күмөн кылат Тапан хан,
Мени берип Сейитке,
Сакалы ылдый жаш кетип,
Зыркырап келип отуруп,
Сени салат кейишке,
Сыр сурайсың туйгузбай,
Мүдөөңдү айтчы ичинде,
Сөз чынынан бузулбайт,
Мен айтпайым эч кимге.
- Эмгичекти, сулуу кыз,
Сендей көрктү көрбөдүм,
Алыска сапар барбадым,
Жат элден сулуу албадым.
Жан жүрбөстүн чөлүндө,
Жашыл жээктин жеринде,
Жайнап жаткан элинде,
Өңү жылуу жан болсо,
Кары -жашын ылгабай,
Ал ургаачы бар болсо,

Эри жогун деги алдым,
Эрлүүсүн тартып дагы алдым,
Сулуу аты бар болсо,
Өзү ургаачы жан болсо,
Баарысын такыр мен алдым.
Өзүң айттың, ай сулуу,
Катынын тартып алыпсың,
Тапак сага кас, дедиң,
Кан ичме кыргыз Сейитти,
Кектүүлөргө баш, дедиң,
Көтөрө чалып Сейитти,
Мага айтышың кай кебиң?
Сөз чынынан бузулбайт,
Чын сырыңды айт, дедиң.
Тапан хан кары, сен жашсың,
Тапан хандан баш тарткын,
Бар ишинди бүтүрчүү,
Тирүү турам, мен бармын
Терип сүйлөп термелеп,
Самындай эзип олтурбай,
Ушул сырым, мен айттым,
Көңүлүң болсо мен жакта,
Сөзүңдү токтот, тез кайткын,
Куткарбас бизди колдойт, де,
Тапан ханга сен айткын.
Алты тендүү элим бар,
Жашыл жээктей жерим бар,
Кумсар сыйкыр куу найза,
Алар турса жанымда,
Эминеден кемим бар,
Кеңеш берсе Тапан хан,
Кериле басып сен турсаң,
Эки вазир он балбан,
Жана да бар кырк сардар,
Бир эмес Сейит жүз болсо,
Тирүү кетпейт ал менден,
Тарпы чыгат таш талкан,
Бышыктап айтам мен сага,
Айтканыңан танбасаң.
Сөзүңдү танып жазгактап,
Кылтылдасаң кыйшактап,
Сенин да жаның мен алам,
Бир Сейити жүз болсун,
Мени менен касташса,
Топодой тозуп түз болсун.
Адам эмес айбандан,

Барганынан жан алган,
Отуз эки пилим бар,
Жолборс менен шерим бар,
Аскер жүз миң, билип ал,
Төкпөй чачпай укканың,
Тапан ханга айтып бар.
Ээрчип келсе силерди,
Кененимдин Сейити,
Кең дүйнөсү болсун тар,
Андан башка жан билбес,
Далай ишим жана бар.
Шум канчыкка суктанып,
Оолугуп сүйлөп Куткарбас,
Оозунан көбүк буртулдап,
Көрүп туруп шуркуйа,
Токтоно албай култулдап,
Сейитини жеңер, деп,
Жеңилип калса Сейиттен
Амалым менин кетер, деп
Кош эмесе, деп койуп,
Жүрүп кетти шуртулдап,
Ачып көздү жумгунча,
Кирип келди мултуңдап,
Кыйналганын сездирип,
Тапан ханга чултуңдап:
- Кадырлуу хан, сен, деди.
Куткарбаска көрүшүп,
Кайтып келдим мен, - деди.
Бүрсүгүнү таң менен,
Бүтөт мөөнөт күн, - деди.
Жолго чыгар мезгилиң,
Ушул бүгүн түн, - деди.
Тур ордуңан, Тапан хан,
Биз кетели жүр, деди.
Астыртан киши жиберип,
Аскерди жолго салыптыр,
Тапан хан менен шумпай кыз,
Таң шооласы убакта,
Куткарбаска барыптыр,
Кур кайратка семирп,
Кубанып булар калыптыр.
Муну мындай таштайлы,
Сейит менен Куткарбас,
Беттешкенден баштайлы.

СЕЙИТТИН КУТКАРБАС МЕНЕН БЕТТЕШҮҮСҮ

Тапан хан качып кеткенин,
Куткарбаска жеткенин,
Чойтолоң билип алыптыр,
Сейитиме Чойтолоң,
Билгенин айта салыптыр,
Аңгычакты ал жерге,
Баатыр Тапак, Тазкара,
Конушбай келип калыптыр.
Салам берип, баш уруп,
Булар турду чогулуп,
Сейит айтат ошондо:
- Бутуң талыйт, тик туруп,
Кебимди ук олтуруп.
Баатыр Тапак, Чойтолоң,
Тазкара, элге кайтыңар,
Менден салам айтыңар.
Сен Конушбай бирге бар,
Жараткан кудай бар болсо,
Арбагы Манас жар болсо,
Куткарбаска беттешип,
Мен барайын аа болсо.
Сейит мындай дегенде,
Тапак ыйлап кан какшап,
Чойтолоң ыйлап буркурап,
Тазкара менен Конушпай -
Ал жердеги төрт киши,
Баары ыйлады чуркурап,
Тазкара жетик эр эле,
Шоркөлдөгү көпчүлүк,
Акылдын кени дээр эле,
Жеңи менен көз жашын,
Арчып алып Тазкара,
Айтып турган кеп эле:
- Кененимдин Сейити,
Бизге салдың не мынча,
Ушунчалык кейишти?
Жамандыкка кыйбастан,
Таштап кетем дегениң,
Ачык турат ал жериң,
Өзүңүзгө азыраак,
Айтар менин бар кебим.
Таштап кетем дегениң -
Желмогуз келип эми эле,
Жылмаласын дегениң.

Таштап кетсең бул жерге,
Желмогуздан өлөбүз,
Күндү кайдан көрөбүз.
Жарык көрсүн десеңиз,
Өзүң менен жөнөйбүз,
Желмогуздан өлгөнчө,
Куткарбастан өлөлүк,
Маңдайда кандай иш болсо,
Өзүң менен көрөлүк.
Тапан хандын алдында,
Жагынып жүрүп жалпаңдап,
Кармашарга жоо болсо,
Жан айабай далбаңдап,
Бир катынча болбодук.
Тапан хан менен канчыктан,
Куткардыңыз ич ооруп,
Мында кал деп айтышың,
Бизге болду эң кордук.
Жакшы, жаман ар иште,
Жаныңызда бололук,
Ажырап сенден калганда,
Өлүмдөн түшөт бир боолук,
Кара бетке кар кылып,
Бизди таштап койбоңуз.
Тазкара айтып болгунча,
Тапак келди талпактап,
Чойтолоң келди салпактап,
Тазкара менен Конушбай,
Төртөө келип биригип,
Эр Сейитти кучактап,
Бизди таштап кетпе, деп,
Көзүнүн жашы бурчактап,
Таштап кетсең бул жерге,
Шуркуйадан өлдүк, деп,
Сизди кайдан көрдүк? деп,
Жабыла айтып калышты.
Анда ойлонду Сейити:
“Өлүмдүн экен үстүндө,
Булардын мында калышы,
Тазкаранын кеби чын,
Желмогуз келип булардын,
Канын соруп алышы”.
Баш көтөрбөй эр Сейит:
- Бастыргыла, жүрү, - деп,
Биз жүрөлү күн-түн - деп.
Биз жөнөйлү дегенде,

Тазкара менен Чойтолоң,
Жандары калбай сүйүнөт,
Тапак чыкты күркүрөп,
Аттанды аскер дүркүрөп,
Булар жүрдү жол менен,
Кырк миң ашуун кол менен,
Баатыр Тапак, Чойтолоң,
Тазкара менен Конушбай,
Кубанышып келайтат,
Шер Сейитим зор менен.
Тапан хан менен Куткарбас,
Кучакташып, өбүшүп,
Эсендешип көрүшүп,
Баары чоңу баш кошуп,
Басып үйгө киришип,
Сейиттин келе жатканын,
Сыйкырлары билишип,
Кумсар сыйкыр кеп айтат:
- Куткарбас менен Тапан хан,
Угуп тургун, -деп айтат.
Өнөрүмдү көрсөтөм.
Кан ичме жинди Сейитке,
Көзүн көрбөс чер кылып,
Кулагын укпас кер кылып,
Бир айласын кетирип,
Кара жерге тең кылып,
Андан кийин Сейитти,
Жолбосторго жем кылып,
Сүрөтүн адам тургузуп,
Айбандан аны кем кылып,
Балбансыган Тапакты,
Чайан кылып салбасам,
Чойтолоң менен Тазкара,
Жылан кылып арбатам,
Кирпи кылып Сейитти,
Бирине бирин жалматам.
Чымындарым чакырып,
Эки колун байлатам,
Телкүрөңүн мингизип,
Таанымал кылып Сейитти,
Таластагы кыргызга,
Аралатып айдатам.
Кумсар сыйкыр атанып,
Куру карап турамбы,
Кыргызды мындай кор кылып,
Силерге болсун тамашам!

Кумсардын айткан кебине,
Оолуга кетти ошондо,
Куунайза баштап он балбан:
- Жер куруткан кыргызды,
Өнөр менен сен алсаң,
Бир беттешпей кыргызга,
Мен Куунайза кур калсам?!
Өнөрүңдү койо тур,
Найзалашып мен алам,
Жармачтык кылып баратсам,
Жанымда бар он балбан.
Көк найзамды өңөрөм,
Кур чалышып мен көрөм,
Көйкаптын тоосу болсо да,
Көмө сайып жөнөсөм,
Ачылат көзүң жарк этип,
Эрлигимди сен көрсөң.
Эң алдында мен барам,
Он алты жаштан бер жакка,
Тоо томоруп, эр сайгам,
Сейитини мен алам,
Эр түгөткөн Сейитти,
Куунайза сайып алды, деп
Жер бетинен даң алам,
Сейитти салып албасам,
Бет келер мага балбан жок,
Даңазам жок кур калам!
Сөз өткөрүп Кумсарга,
Күпүлдөдү Куунайза,
Куткарбастын үйүндө,
Өкүрүгү таш жарып,
Дүпүлдөдү Куунайза.
Куунайзадан кеп угуп,
Кумсар сыйкыр жеке угуп,
Куунайзадан беш бетер,
Кумсар сыйкыр оолугуп,
Күрмөөгө тил так келбей,
Ачуудан үнү буулугуп:
- Сейитти сайып сен алып,
Эрлик атак саа калып,
Кумсар сыйкыр турамбы,
Бар өнөрүм кур калып?!
Мен-мен дейсиң Куунайза,
Мен турганда сен канча?!
Сен билегиң жоон бирди алсаң,
Мен билимим бар миңди алам,

Болбой мойнуң толгосон,
Сейитиге окшотуп,
Мойнуңа чынжыр салбасам,
Кылгылыкты кылбасам,
Кыйалданба Куунайза,
Кымызга сууну куйбасам!
Сайраганга тилиң так,
Көөдөнүндө жаның сак,
Белкурчоодон төмөн таш,
Кылып койуп Куунайза,
Анан карап турбасам,
Кумсар атым бекер! - деп,
Куунайзаны кээкерлеп,
Деңкийип сүйлөп бекемдеп,
Өкүрүшүп жатканда,
Шум канчык айтат мындай кеп:
- Кумсар сыйкыр Куунайза,
Айтканыңар бекер, -деп.
Мен ойлоймун Сейитти,
Түпкө такыр жетер - деп,
Мен турамын силерден,
Үмүт үзүп, кайгы жеп,
Куткарбастын өзүнөн,
Кан ичме кыргыз Сейитти,
Өлсө өлүп кетер деп.
Баатырлыкта Куунайза,
Бар өнөрдө Кумсарды,
Алы канча дебеймин,
Кечээ күн батышта жети дөө,
Кененим барып сойгондо,
Кара деңиз аралда,
Качып жаткан Жүйрүн дөө,
Өлтүрүптүр ошондо.
Ал Жүйрүн дөө урушта,
Сегиз миң жыл жашаган,
Сексен миң эрди ашаган,
Эсиргенден Жүйрүн дөө,
Азиз хандын Сошойа,
Окуп жүргөн алдында,
Соогасына берем, деп
Алма баш мылтык жасаган,
Өз өмүрүн кастаган,
Тирүү инсан баарысы,
Жаздым болгон баштатан,
Жаздым болбой неткени,
Өзү өмүрүн кастаган,

Ак шамшарды Сошойа,
Кошо алып кеткени,
Калмакка кытай кошулуп,
Азиз хандын Сошойа,
Атасынан көөнү ооруп,
Кыргызга качып кетеби,
Ал алаштын бир уулу,
Айдаркандын Көкчөгө,
Аралашып кеткени.
Ал Көкчөгө барганда,
Сошойа аты жойулду,
Алмамбет аты койулду.
Айдаркандын хан Көкчө,
Бардашы журттан бөлөкчө.
Алмамбет андан таарынып,
Казактардан көөнү ооруп,
Кыргызга кеткен бөлөккө.
Кыргызга барып эл болгон,
Эр уулу менен тең болгон,
Адам уулу жаралып,
Жер бетине таралып,
Эл мекендеп шаар салып,
Кытай ээлеп турган жер,
Бэйжин деген ат алып,
Адамзат пендеден,
Тыштан киши барбаган,
Ошол Бейжин шаарына,
Кыргыздан Манас баатырды,
Алмамбет баштап алпарган.
Ошондон бери карата,
Бейжинди Манас алган, деп
Кылымга тарап ат калган.
Бейжинге Манас барганда,
Жанынан коркуп Жүйрүн дөө,
Кара деңиз аралдан,
Качып барып жай алган.
Алмамбет алган Акшамшар,
Баласына калыптыр,
Алмамбеттин баласы,
Эр Гүлчоро аныктыр,
Гүлчоро берип Кененге,
Кененим алып шамшарды,
Жүйрүндү издеп барыптыр.
Жүйрүндөн кесип баш алып,
Жүрөгүн сууруп жеп алып,
Жүйрүн дөөнү сойгондо,

Жалаңгыч сарык атанып,
Тилин сууруп жеп алып,
Жетимиш уруу тил билип,
Жүйрүндүн сыйкыр көйнөгүн,
Чечип алып кийинип,
Келген экен Кененим.
Сейит жоого чыгарда,
Жүйрүндүн сыйкыр көйнөгүн,
Чечип берген Кененим,
Алмамбеттин алмабаш,
Асып берген Кененим,
Ак шамшаарды белине,
Байлап берген Кененим,
Мен дагы сыйкыр билчү элем,
Андыктан алым келбеди,
Ошондуктан Кумсарды,
Алың келбейт дегеним.
Кененимдин Сейиттен,
Он алтыда жашында,
Жору куйрук кызыл алп,
Анын уулу Карадөө,
Тулку бойу бир дөбө,
Беш баласы катыны,
Алы келбей Сейитке,
Көк өзөндүн түзүндө,
Баарысы өлүп калганы.
Амал менен Сулаймат,
Кызыл кумга алпарды,
Баары барды чогулуп,
Жети дөөнүн балдары,
Каардуу Калча баш кылып,
Канча дөөнү жалмады,
Тапан хандын эрлери,
Бири жеңе албады,
Бул келаткан Сейити,
Азыркы жаштын балбаны,
Кебелбейт да, кенебейт,
Куткарбастан башканы.
Чыным айтсам бул Сейит,
Бучкагына теңебейт,
Пендеби деп бейлебейт,
Эчтемеден кенебейт,
Тогуз-онду турмайлык,
Миң кишини элебейт.
Жыйырмада жашы бар,
Кайдасындай башы бар,

Өңөргөн койдой кашы бар,
Сейитини көрсөңөр,
Кең көкүрөк кууш аяк,
Алдында минген Телкүрөн,
Жылкыдан чыккан түр сайак.
Коркуп калып Сейиттен,
Мактап жатат дебеңер,
Ырас-чынын айтканда,
Адамдан ашкан кемеңгер.
Кимиң барсаң аның бар,
Кеп салышып турбанаар,
Найзанын учун бек кармап,
Билек күчүң чыңдаңар,
Кимдер баатыр, ким коркок,
Ошол жерде ылганаар.
Кодо эмес коркойуп,
Узун эмес, койкойуп,
Семиз эмес тултуйуп,
Жоон эмес култуйуп,
Узун эмес сүлкүлдөп,
Ыкшоо эмес бүлкүлдөп,
Эти жадоо кагалес,
Өтө мыкты чабендес,
Ыкшоолук кылсаң элебей,
Тогуз-он койуп жиберет,
Үстү-үстүнө дембелеп.
Мен билейин бул сапар,
Куунайза чыгып кез болсун,
Ачык жолуң шар болсун,
Камындырбай тез болгун.
Камындырбай кагышкын,
Кайра качпай салышкын,
Кырчалышсаң кармашып,
Ажыдаардай арбашып,
Ажырабай жанынан,
Шайым кетир жармашып.
Келелекте Сейитке,
Кекенишкин касташып,
Жеңебиз деп ойлонгун,
Эрдик менен басташып.
Куу канчыктан кеп угуп,
Куунайза баргын деп угуп,
Кумсар сыйкыр унчукпай,
Туруп калды кулуйуп.
Куткарбас менен Тапан хан,
Үн чыгарбай кулжуйуп,

Нөөмөт мага тийди, деп
Куунайза чыкты жулунуп,
Шашкалактап жөнөдү,
Башын кесип келем, деп
Сейитимге жолугуп.
Көөдөнгө батпай жүрөгү,
Колуна тийип тилеги,
Келе жатат Куунайза,
Ташты жарып илеби,
Тарамышы балактап,
Жеңине батпай билеги.
Минген аты куу Чаптар,
Шаардан чыгып жөнөдү,
Сап-сап болуп тизилип,
Аркада калган бөлөгү.
Он миң аскер, беш балбан,
Куунайзанын артынан,
Ат койушуп бараткан,
Келе жаткан Сейитти,
Караанын көрдү ыраактан.
Сейитимдин артында,
Баатыр Тапак, Чойтолоң,
Акылманы Тазкара,
Ээрчип келет Конушбай,
Баатыры бар жанында,
Конушбайдын көөнү жай.
Куткарбастын Куунайза,
Хан каадасы уруштун,
Мындан мурун көрбөгөн,
Каадасын элдин билбеген,
Каракчыдай кол салып,
Каршылашкан тарабын,
Талап алып жүрчү экен,
Кылып көнгөн адаты
Калдаңдаган Куунайза,
Качырганын карачы.
Бирге келген жанында,
Ыкбалчы деген бар эле,
Куунайзага жанашып,
Айткан сөзү мына бу:
- Жаныңда сенин жүргөлү,
Далай жыл болду болжолу,
Жекелешип эр сайыш,
Мундай жумуш болбоду,
Өзүң чапсаң далбактап,
Анда жакшы болобу?

Беш балбан келдик сени,
Артыңан калбай салпактап,
Балбансынып жүрөбүз,
Жерге батпай барбактап,
Куунайза, сенин дөөлөтүң,
Көөдөндү керип дардактап,
Бизди бактың канча жыл,
Канаттууга кактырбай,
Эркин койуп ардактап,
Эркелеттиң алыңча,
Онубузду сарбаптап,
Бизди салгын алдыга,
Өлүп кетсек майданда,
Өлгөндөргө өк болуп,
Жөлөк болуп тирүүгө,
Кууп алчуу сен барсың,
Сенден кийин калганда,
Ишке бизди ким салат?
Тапак менен Чойтолон,
Тазкара турат табалап.
Өлбөй тирүү бар туруп,
Жаш акпай көздөн кан агат.
Ыкбалчы кебин угуптур,
Кулжуңдаган Куунайза,
Атын тартып туруптур,
Сен баргын, деп алдында,
Ыкбалчыны буйруптур.
Акылым элден аштым, деп,
Эң алдында барышка,
Эбин таап алдым деп,
Акылдуусуп дардаңдап,
Мингени төө тартандап,
Кара темир калканы,
Далысында калдаңдап,
Жеке-жеке, деп келет,
Айкырыгы таш жарып,
Айабай катуу бек келет.
Төөнүн мойнун кокжойтуп,
Кабыргага тепкилеп.
Сейитимге эр Тапак,
Түшө калып атынан,
Кол куушуруп кеп айтат:
- Хан каадасын билбеген,
Жан кагышын көрбөгөн,
Байрак сайып туу жайбай,
Төө минген бирөө келатат,

Каракчы болуп чоңойгон,
Каада билбес элдерге,
Кайнап каным баратат,
Каадасыз мундай жумуштар,
Кара жанды кашайтат.
Мен барайын кагышып,
Баатырлыгын билейин,
Бир беттешип сайышып.
Уруксат бергин, барам, -деп,
Баатыр Тапак камынып.
- Барсаң баатыр, бар, - деди,
Жайында айткын бар кепти.
Акылга кирсе алып кел,
Күн сураса уруксат,
Болжол менен жанып кел.
Эр Сейиттен кеп угуп,
Ыкбалчыга эр Тапак,
Тосо чыкты жолугуп.
Айал кылып турбастан,
Аты-жөнүн сурабастан,
Төөнүн башын бурбастан,
Найзасын күүлөп сундуруп,
Көмөлөтө сайчуудай,
Кара жанын карч уруп,
Качырып келет кулжуңдап.
Найза менен сайдырбай,
Ыкбалчынын найзасын,
Кагып ийди эр Тапак.
Сейит менен эки күн,
Тең сайышкан ал Тапак,
Ыкбалчы жарак алгынча,
Ыкбалчыны эр Тапак,
Капшыра кармап белинен,
Белдеги чынжыр кемерден,
Кара тоодой далдайып,
Үзүп алды ээринен,
Тазкара менен Конушбай,
Жетип келди элинен.
Ыкбалчыны байлады,
Эр Сейитке алпарды,
Мунун кебин ким угат,
Бышыктап байлап таштады.
Куунайзанын төрт балбан,
Бирден-бирден ат салды.
Сейитимдин эр Тапак,
Колуна жарак албады,

Келгендерге сайдырбай,
Бирден белден кармады.
Колко тоодой төртөөнү,
Сейитимге алпарды.
Беш баатырдан айрылып,
Куунайзанын канаты,
Сынгандай болуп кайрылып:
“Ыкбалчанын кебине,
Алдандым, -деп Куунайза,
Акылыман тайгылып”
Ал тааныбайт Тапакты,
Бул Сейити экен, деп,
Ачууланып кекерлеп,
Бар кайратын колуна,
Күчүн жыйнап белемдеп,
Жаагындагы түктөрү,
Аркасынан көрүнүп,
Шамал ыргап сепектеп,
Узун мойун неме экен,
Шилисин тартып кекең деп,
Олбуй-солбуй теминип,
Эки буту тепеңдеп,
Омбул-домбул түйүлтүп,
Куу чаптар менен койгулап,
Колундагы найзанын,
Учунан жалын от чыгат,
Байкап турат Сейитим,
Кайраты канча деп сынап.
Куунайза менен Тапактын,
Баатырлыгы тең турат,
Куунайзадан Тапактын,
Аты ыкшоо кем турат.
Баатыр Тапак, Куунайза,
Бет келишти бул экөө,
Эн талаада зоңкойуп,
Экөө эки тең дөбө.
Аты жөнүн сурашпай,
Карсылдашып киришти,
Кышкы киргин буурадай,
Кыйчылдашып киришти,
Кан чачылып жаракка,
Былчылдашып киришти.
Баш аламан урушту,
Балакеттей жумушту,
Олпок-тоону булушту,
Соотторун жулушту,

Жакасынан алышып,
Жан айабай салышып,
Кызыл жайан кан кылып,
Жаактарын жарышып,
Бүктөй кармап камчыны,
Оройлото жабышып,
Аттан түшө калышып,
Орой-торой чалышып,
Ийиндешип тирешип,
Эки күн жүрдү күрөшүп.
Аңгычакны болбоду,
Хан Тапан хан, Куткарбас,
Эки увазир, беш балбан,
Залкар салттуу кырк сардар,
Отуз эки пили бар,
Алты жолборс, алты шер,
Сүр көрсөтүп Сейитке,
Жетип келди жүз миң жан.
Баары турду карашып,
Баатыр Тапак, Куунайза,
Салгылашып майданда,
Эрлик жолун талашып,
Өйүз-бүйүз көпчүлүк,
Бирин бири марашып,
Каадасыз көнгөн Куткарбас,
Куунайзаны жемелеп,
Качырып кирди жан ачып,
Куткарбасты көргөндө,
Кайра качты эр Тапак,
Кара жандан түнүлүп,
Эми сайып алам деп,
Куунайза келет сүйүнүп,
Алты жолборс, алты шер,
Куткарбастын жанында,
Кошо келет жүгүрүп,
Чойтолоң менен Тазкара,
Жолборсту карап мекчейип,
Кирпик какпай чекчейип,
Кара жандан түнүлүп,
Өлүм жактан шектенип,
Эр Тапакка Куунайза,
Чылбыр бойу калганда,
Сейит кирди тап берип,
Манастан ураан чакырып,
Баатыр минген Телкүрөң,
Кош кулагын жапырып

Муундуу чөптүн үстүндө,
Булуттуу көктүн алдында,
Топону көккө сапырып,
Манастын атын укканда,
Сейит утур чыкканда,
Куунайзасы турмайлык,
Куткарбас калды шашылып,
Куткарбасты жандаган,
Жолборс, шердин баарысы,
Такыр кетти чачылып,
Шум канчыктын иши экен,
Сыры калды ачылып,
Сайып өттү Сейитим,
Куунайзаны жапырып,
Канын суудай агызып,
Кара жерге жапшырып,
Имерилип Сейитим,
Кылчайып артын караса,
Каны жатат жайылып,
Кумсар сыйкыр шумданып,
Куунайзаны куткарып,
Чогултуптур бир жерге,
Барлык чоңду жам кылып,
Куунайзанын ордуна,
Бир куурчакты сайдырып,
Топуракты өзгөртүп,
Жыгылган жерин кан кылып,
Тирүүлүккө коорконуп,
Тапактын мурду барбыйып,
Кудай бетин нары кыл,
Куткарбастын элинен,
Пилдер келет томпондоп,
Куйруктары чолтоңдоп,
Айуу келет саксаңдап,
Шер келатат чакчаңдап,
Жолборс келет күркүрөп,
Жалын келет дүркүрөп,
Шамал келет аркырап,
Сел түрүлүп шаркырап,
Жылан келет жыйрылып,
Эки көзү жаркырап,
Буура келет буркулдап,
Оозунан көбүк буртулдап,
Бука келет бултулдап,
Түлкү келет кылтылдап,
Чөө каткырып шыңкылдап,

Кабылан келет карсылдап,
Кутурган иттер арсылдап,
Асманда кузгун таркылдап,
Кажырлар келет далпылдап,
Сарлар келет салпылдап,
Ителги, келет баркылдап,
Кыргый келет кыпылдап,
Ылаачын келет зыпылдап,
Карчыга менен бүркүт жок,
Андан башка ар укмуш,
Жакындагы чукулдап,
Сейитимден башкасы ,
Баатыр Тапак, Чойтолоң,
Тазкара менен Конушбай,
Аркасынан аскери,
Эстери чыгып туралбай,
Эт жүрөгү болкулдап,
Кара бойу токтобой,
Калтырак кирди солкулдап.
Басалбай буту бүжүрөп,
Сийдиги агып бүрүлдөп,
Өңүнөн чыгып сарысы,
Куп жүдөдү барысы,
Куушурулду далысы,
Сүйлөбөй тили байланып,
Нес болушту барысы,
Өлүмдөн башка ойдо жок,
Эндирешип калышты,
Колунан кетип намысы,
Кененимдин эр Сейит,
Телкүрөң менен теңселип,
Аркасында айдары,
Шамал тийсе сеңселип,
“Падыша кудай колдо – деп,
Бабам Манас арбагы,
Азир болор жолдо, деп,
Алмамбет, Чубак – эгиз эр,
Абам Сыргак кемеңгер,
Олуйа Бакай, шер Семей
Чоң атам баатыр Сейтек,
Адамдан чыккан ак көңүл,
Асыл Гүлүс, жардам бер,
Таласта калды өз атам,
Мындай күндө калганым,
Муну кайдан ал билер?
Ар-намысы айалдын,

Айрыкча башка жаралган,
Каынкей энем жардам бер,
Уруксат берсе кайненен,
Чоң энем Чүрөк өзүң кел,
Кумсар сыйкыр, шум канчык,
Душмандын баары жамдашып,
Мен жыгылсам бул жерде,
Таласка жетип бармакчы,
Эр Кененим уулуңа,
Эпсиз бүлүк салмакчы,
Ак калпак кыргыз элинде,
Кызыл ээк чалдарды,
Кызыл муштум балдарды,
Кыйратмакчы аларды”
Азизхандын Алмамбет,
Асынып келген Бейжинден,
Алмабашты Сейити,
Жулуп алды ийинден,
Жайнаган кызыл жалынга,
Каптаган селдин агыны,
Капташтырып бир койду.
Алмабаш үнүн укканда,
Оозунан огу чыкканда,
Асмандагы канаттуу,
Жер бетинде айбанат,
Жайнаган кызыл жалыны,
Каптаган селдин агыны,
Пилден башка шумдуктун,
Бири калбай жоголду,
Пилдери анык бар экен,
Калганы сыйкыр жай экен,
Найза жеген Куунайза,
Жаралуу болуп калыптыр,
Жыгылганда Куунайза,
Кумсар сыйкыр шумданып,
Куткарып аны алыптыр,
Урушка салып көндүргөн,
Пилдери гана калыптыр.
Жайнаган от, аккан сел,
Аркырап шамал, учкан куш,
Айуу, жолборс, шерлери,
Чөөлөр менен түлкүсү,
(Адамдын келет күлкүсү)
Буура менен букасы,
Кутурган ит кабучу,
Жок болуптур баарысы.

Кумсар сыйкыр, Куткарбас,
Шуркуйа канчык, Тапан хан,
Колунан кетти намысы,
Пилдер айла кылар, деп,
Үмүт кылат баарысы.
Баатыр Тапак, Чойтолоң,
Тазкара менен Конушбай,
Анда карап тургандар,
Күлкүсү чыгып калышты,
«Манас-Манас-Манас», деп
Бардыгы ураан салышты.
Сейитимдин тарабы,
Мурун турган бүлкүлдөп,
Оодарылып дүйнө шум,
Куткарбастын аскери,
Эми коркуп турат сүлкүлдөп.
Майданга келген санаты,
Отуз эки пил экен,
Эң алдында жүргөн пил,
Кан ичменин бири экен.
Пил тумшугун Куткарбас,
Темир менен тордоткон,
Адамга тиер жагына,
Болоттон найза орноткон.
Пил келатат томпондоп,
Мурдундагы найзасы,
Чылбыр бойу коркондоп,
Куйругун чаап такымга,
Катуу тийди коржондоп.
Баатыр Сейит кара көк,
Бадашы журттан бир бөлөк,
Жазылыгы төш жары,
Жалаң болот испанды.
Кармай алып сабынн,
Сууруп алды кабынан,
Баатыр шердин кылычы ,
Урушту күнү узарган,
Учу өрттөй кызарган,
Темирди талдай таарыган,
Тирүү калбайт даарыган.
Пилге найза сайдырбай,
Кыйа тартып мойунга,
Чаап өттү кабылан.
Баатыр чапкан оңобу?
Жар көчкөндөй дүп этип,
Эки бөлөк торойду,

Бура тартып качкынча,
Жана экини тоңкойтту.
Калгандары дөкдөндөп,
Кайра качып алыптыр.
Тура калып Сейити,
Конушбайды келгин, деп
- Алмабаш алгын мынаке,
Сыйкыр келбейт эми, дейт.
Кызыл кумдун чөлүндө,
Хан Калчага беттешкен,
Каары келди жүзүнө,
Адам бакпай түшүнө,
Жыйырмада чунактын,
Күч уланды күчүнө.
Жыйырма тогуз пилди айдап,
Аркы элге жеткинче,
Беш пил өлдү жер майлап.
Өлбөй тирүү калган пил,
Асили айбан эмеспи,
Куткарбастын кошуунун,
Аралап кирди талкалап,
Пил аралап киргенде,
Чыдап карап туралбай,
Кол бузулду чар тарап.
Куугун жеген Куунайза:
“Сейит жүрөт бул жерде,
Барбактаган Тапактын,
Эми күчүн көрөйүн,
Эрдемсиген Тапакты,
Элди бузган Чойтолоң,
Тазкара үчөөн найзага,
Илип алып жөнөйүн”
Деп өзүнчө ой кылып,
Көмүскө менен койгулап,
Көрүнбөстөн Сейитке,
Элди четтеп жөнөдү,
Куунайза элге көрүндү,
Кылчаңдабай эр Тапак,
Элден чыгып бөлүндү.
Күркүрөтүп найзасын,
Куунайза беттеп баратат,
Куунайзаны кокустан,
Көмүскөдөн чыгарбай,
Алдынан Тапак барбайып,
Чыга калды ат салып,
Кара тоодой калдайып:

- Токтой турчу Куунайза,
Уйат болот баатырга,
Уурданып келип жоо сайса.
Көмүскөлөп келесиң,
Эрдигиң сенин бар канча?
Турпатыңды карасам,
Түрпөтүң тоодой бир башка,
Койгон аты Жалтайбас,
Эл билген аты Куткарбас,
Куткарбасты караандап,
Ээрчип жүргөн сен калча,
Тапан хандын жүз үйрүп,
Сейитимге мен калча,
Бет келиштик бул жерге,
Сен экөөбүз тең калча,
Эки калча бет келдик,
Сынашалы ал калча.
Эр Тапактан Куунайза,
Калча деген кеп угуп,
Ачуусуна чыдабай,
Кара тер бойдон жуурулуп,
Саргарган бети карарып,
Өпкөсү көөп арданып,
Тапакка келип бетме-бет,
Найзаны күүлөп каарданып,
Баатыр Тапак, Куунайза,
Кандуу найза сунушуп,
Катуу жаман урушуп,
Найзаларын кагышып,
Балталашып чабышып,
Чокморлошуп койушуп,
Калкандары быркырап,
Кара жанга күч келип,
Кабырга сөөктөр зыркырап,
Канча кызык бир жанды,
Кылга байлап таштады,
Кыйын уруш баштады,
Кармаша берсин бул экөө,
Сейит менен Куткарбас,
Сөздү алардан баштайлы.
Пилди айдап дүркүтүп,
Куткарбастын аскери,
Пилден качып үркүшүп,
Салтка сайган байракка,
Баары келди дүрдүгүп.
Көрүп туруп Куткарбас,

Кармаган колдо ач албарс,
Каршылашып жан калбас.
“Байракта белгим турат,-деп
Пилдер тепсеп жыгат, - деп
Сейитиге жыктырбай,
Өз пилиме жыктырсам,
Куткарбаска уйат” деп
Топондогон пилдерди,
Тосмок болуп Куткарбас,
Утур чапты алдынан.
Тосконго пилдер болбоду,
Күчүмдү Сейит көрсүн, деп
Куткарбас муну ойлоду,
Албарс менен бир шилтеп,
Үч пилди катар сойгону.
Үч эмес пилден канчасын,
Катар чаап сойлотсо,
Эр Сейитим коркобу?
Пил ортосу бөлүндү,
Пилден алкып Куткарбас,
Сейитимге өлүмдү.
Кыскарды дейт Куткарбас,
Сейитинин өмүрү,
Анткен менен Сейити,
Куткарбастын көзүнө,
Алп кара куш көрүндү.
Адаты экен Куткарбас,
Өзүнүн атын чакырмак:
- Койгон атым Жалтайбас,
Жан беттетпей жоо сайып,
Эл койгон атым Куткарбас.
Эсиң барда этек жап,
Мени менен касташпа,
Сен Сейити башың жаш!
Күн батышка барыпсың,
Сулайматтын Кылжыке.
Сулуу кызын алыпсың,
Жети дөөнүн балдарын,
Жер жаздантип кайтыпсың.
Баарынын канын алайын,
Өзөгүңдөн жарайын,
Өпкөңдү алып чабайын!
Жетисууга барыпсың,
Тең келе албай бир кызга,
Эрдигиңен тайыпсың,
Айтаар кебин табалбай,

Эсиң ооп калыпсың,
Ургаачыга тең болбой,
Убай менен карыпсың.
Сулуу кыз келип айтканда,
Ошондо уктум баарысын,
Келген экен ал сулуу,
Сен Сейитке баш бербей,
Теңине алып саа тийбей.
Таанылган элге сулууну,
Катын кылып алайын,
Мен керекке жарайын.
Эр эмессиң, Сейити
Эси жоктун бирисиң,
Эркек кылар иш эмес,
Сенин мунтип жүрүшүң,
Тийбеген кызга телмирип,
Мындай тентип күйүшүң,
Желмогуз деп ат койуп,
Жаман атты кылышың!
Ак баш болгон Тапан хан,
Алдыма келди арз айтып,
Сулуу кыз келсе дарт айтып,
Өлүгүндү талаага,
Таштабасам тартайтып!
Туулуп жерге түшкөндө,
Эрдигим билип атакем,
Жалтайбас деп ат койсо,
Беттешип пенде алалбай,
Куткарбас деп эл койсо,
Тирүү кантип кетесин,
Ойлочу, Сейит, сен болсо!
Жашыл жээкте Сейити,
Жаштайыңда сени алып,
Тизгин тартпай Таласка,
Бурулбастан түз барып,
Ак калпак кыргыз элиңди,
Айабастан чаап алып,
Жер түгөткөн Кененим,
Жерди майлап сулатып,
Алган жарың Кылжыке,
Өз олжомо аны алып,
Анан келип жатпасам,
Чалкаман түшүп дем алып!
Деп сүйлөнүп кара жүз,
Сакалы жок кеженей,
Чолок ээк неме экен,

Суу итиндей дултулдап,
Найзасын алып тап берип,
Качырып кирди жултундап,
Эки ууртунан куйулуп,
Шилекейи буртулдап,
Бастек бойлуу неме экен,
Жер кодолдой култулдап,
Мурду көөп барпайып,
Тай букадай чандайып,
Жаалысы чыгып жүзүнө,
Жан алчудай каарданып,
Куу чаар болуп беттери,
Так кирпичинин жүнүндөй,
Жаагындагы жүндөрү.
Ыдыгынан чочконун,
Куйун болуп куулдап,
Өнүп турган жыгачтар,
Шамал тийген немедей,
Үн чыгарып шуулдап,
Жалбырактар дирилдеп,
Жайылып жаткан жазы кум,
Жан киргендей шырылдап,
Таштын баары мыдырап,
Кескелдирик, ташбака,
Айласын таппай тыбырап,
Чиркей учпай кыңылдап,
Баатыр бала Сейитим,
Элебей турат зымырап.
Найзанын учу жетерде,
Өнөрү артык кара көк,
Балта менен найзаны,
Учунан кайра какты эле,
Балта тийген бул найза,
Асманды карай атты эле.
Жерге бекер түшкөн жок,
Отуз алты кишини,
Оорутпай баса жатты эле,
Куткарбастын найзасы,
Куру түшпөй талаага,
Отуз алты кишини,
Ала жатты талаада.
Көзү көргөн көпчүлүк,
Көбү калды санаада,
Калыпбыз деп бул жерде,
Кутулбаган балаага.
Найзасын кайра кактырып,

Отуз алты кишини,
Найзасына бастырып,
Куткарбастын жүрөгү,
Лакылдады аптыгып.
Куткарбас карап турабы,
Күчүн күчкө улады,
Күчкө толгон убагы,
Кылчайып карап аскерин,
Дагы найза сурады,
Бир найзаны элүү эр,
Жеткире албай куурады,
Армансыз болсун чочко, деп
Арстандын уулу Сейити,
Зыңгырап карап турганы,
Алдында минген Телкүрөң,
Тоңурчуктап токтобой,
Алоолонуп бууданы,
Найза тийди колуна,
Куткарбас карап турабы?
Күүлөп найза сундуруп,
Күүлүү найза сунганда,
Күркүрөгөн үн чыгып,
Төбө чачы тиктенип,
Жаактын жүнү үксүйүп,
Көрсөтөм деп эрдигин,
Кара жанга күч келип,
Куткарбастан акырып,
Алдында минген бууданы,
Топону көккө сапырып,
Кактырып мурун найзасын,
Намысына ачынып,
Сала берди, түгөнгүр,
Кара жаак найзаны,
Сейитимге качырып,
Ошондо да жолборсуң,
Элеп койбойт ашыгып.
Таамай тийсе бул найза,
Тоо томкорот жөн эле.
Сейит бүгүн жыйырма жаш,
Сайышта жүрүп күрөң маш,
Найзанын учу жетерде,
Балыктай сууда кылт берип,
Туурасына койондой,
Ыргып чыкты булт берип,
Жаздымдап өтө бергенде,
Кыйамына келгенде,

Манастап ураан чакырып,
Мингени тулпар Телкүрөң,
Кош кулагын жапырып,
Майсооруга найзаны,
Сайып өттү бастырып.
Сооруга найза мылк этип,
Тоо томорчуу куткарбас,
Томолонду шылк этип,
Чыпалактай кара кан,
Жерге түштү шыр этип,
Телкүрөң оозун тарткыча,
Шайтанын койбой каккыча,
Кумсар сыйкыр, шум канчык,
Экөө эки кош болуп,
Алып кетти шып этип,
Сасык туман каптады,
Аламандап ат койуп,
Куткарбастын аскери,
Куйулуп кумдай чапканы,
Жалтайып карап турабы.
Жаш Сейити арстаны?
Эрдигинен эмгиче,
Элинде жүрөт дастаны.
Жүйрүн дөөнүн эт көйнөк,
Сейитимде кийилүү,
Сыргак шердин сыр найза,
Карысында илинүү,
Алмамбеттин кеп жабуу,
Телкүрөңгө жабылуу,
Кеңкуланын көкүлдүк,
Телкүрөңгө тагылуу.
Сыйкырдын сырын чечүүчү,
Алмамбеттин алмабаш,
Конушбайдын колунда,
Тоскоолдук кылар неме жок,
Сейитимдин жолунда.
Муну менен иши жок,
Кумсар сыйкыр, шум канчык,
Сейитини амалдап,
Кармасак дейт ойунда.
Кумсар менен шуркуйа,
Дубасын окуп купуйа,
Кара куйун шамалын,
Чакылдак түшчү жаанын,
Кылып жатат барынча,
Колунан келчү амалын.

Айбанаттын баарысын,
Албарсты менен азыткы,
Ишке салмак жаамысын.
Тыным албай кожурап,
Окуп-чукуп божурап,
Үн алышып кобурап,
Эки сыйкыр олтурат.
Ангычакты болбоду,
Баш көтөрүп Куткарбас,
Ошол кезде эс жыйат:
Амалыңды койгун! –деп,
Мен эминен болдум? –деп,
Сейит менен майданда,
Сайышып жүргөн мен элем,
Кандай келип калдым? –дейт.
Кумсар сыйкыр кырылдап,
Чакчыгайдай быжылдап:
- Сейитке найза кактырдым,
Сен кактырган найзага,
Отуз алты аскерди,
Дым тарткызбай жаткырдың,
Кылчайып карап биз жакты,
Найза бер, деп шаштырдың.
Элүү киши найзанды,
Эптет араң жеткизди,
Анткен мен Сейити,
Эрлигинди кетирди.
Сайдырбай найза жазгырды,
Жонуңа найза батырды,
Минген атың Чор атты,
Сени атынан кулатты,
Сейиттин көөнү жай алды,
Агызып сенден кан алды.
Кумсарың кылды кайратты,
Сулуу кыз кылды жардамды,
Алып келдиң бул жерге,
Араңдан зорго жан калды.
Биз болбосок, Куткарбас ,
Сейити жаның алмакчы,
Майданда тарпын калмакчы,
Амалыңды койгун, деп
Кыласың бизге жарлыкты,
Кармашарга ал барбы?
Бир эстенип Куткарбас:
- Кумсар, азыр бас, - деди
Кан акпай уруш токтогчу,

Барабанды как, - деди.
Элебей калып сайдырдым,
Бүгүн көргөн элдерге,
Эрдик аттан айрылды,
Соорудан каным аккандыр,
Ага кайдан кайгырдым?
Куунайза баштап он балбан,
Жүз миң аскер, кырк сардар,
Күндө бирден салайын,
Так чарчатып Сейитти,
Анан эбин табайын.
Өчүмдү албай Сейиттен,
Куткарбас кандай тынамын!
Куткарбастан кеп угуп,
Кеп укканда жеме угуп,
Бекеринен кырылат,
Аскерди жандыр, деп угуп,
Желдеттерди чакырып,
Кумсар сыйкыр бакырып,
Уруштурбай токтотчу,
Барабанды урдуруп,
Жашыл жээктин жеринде,
Кулак-мээни тундуруп,
Зыркаар чыгып, жел жортуп,
Кум чайкалып куйулуп,
Барабан үнүн укканда,
Аскер чыкты чубуруп,
Жарадар болуп нечени,
Соорудан каны куйулуп,
Сайып койгон байракка,
Баары келди корголоп
Ачынып калган Куткарбас,
Амал менен алам, деп,
Сейитинин башына,
Акыр заман салам, деп,
Эсебин алды аскердин,
Сапка тизип тургузуп.
Он башылар ороктоп,
Бол аскериң кана? деп,
Жүз башылар сороктоп,
Найзасы колдо короктоп,
Миң башылар олоктоп,
Бөлүп болду аскерин,
Ар бир жерге сап топ-топ.
Аскерин саптап санады,
Эсебин алып карады,

Аламан уруш болголу,
Бир жарым күн убагы.
Эсинен танып Куткарбас,
Кулагы болгон кеп укпас,
Бир жарым күн ичинде,
Бир миң үч жүз жок турат.
“Мындай кырса Сейити,
Он күндө бизди тоздурат.
Куунайза менен он балбан,
Баарысы мага чоң жардам,
Жүз миң аскер кырк сарбаз,
Элүү бир болду баш адам.
Мени менен элүү эки,
Эми бизден кутулуп,
Сейит тирүү кетеби?
Мен өлтүрсөм Сейитти,
Сулуу кыз алып Тапан хан,
Муратына жетеби?
Муунуп өлүп Тапан хан,
Ай сулууну мен алам,
Сейитинин мойнунан,
Тайгандай байлап жетелеп,
Таласына мен барам.
Манастан бери карата,
Бузулбады кыргыз, дейт
Күлүн көккө сапырам.
Беш ата болуп кетиптир,
Какшыгандын түбүнө,
Такыр кыргыз жетиптир.
Кылым жердин бетинен,
Кыргыз атын жок кылам”.
Эстенип муну Куткарбас,
Куу найза баштап он балбан,
Кырк сардарын санады,
Кырк сардардан ону өлгөн,
Өлгөнүн анын эл көргөн,
Он балбандан жетөө өлүп,
Бир жарым күндүк урушта,
Жети балбан, он сардар,
Он жетиси тең өлгөн.
Куунайзалап акырып,
Эрдемсиген Куткарбас,
Атынан айтып чакырып,
Качырып жоого тийчүдөй,
Каарданып бакырып,
Тапан ханды бир тиктеп,

Өңү сары, көз кызыл,
Ак букардай чакыйып,
Куунайзасын таба албай,
Айланта тиктеп акыйып,
Жем чачып калган бүркүттөй,
Куткарбас турду лакыйып.
Сейит кантип жатат, деп
Маңдай жагын караса,
Тизилген сабы бузулбай,
Эр Сейиттин аскери,
Конушбай бар алдында,
Чойтолоң менен Тазкара,
Сейитинин жанында,
Көрүнбөйт Тапак аякта,
Куунайза жок быякта,
“Алда кандай заман, - деп
Куунайза барбы аман? – деп
Куунайза өлсө Тапактан,
Айабаган зыйан деп”
Куткарбас турат кайгы жеп,
Сейит келип сурады:
- Баатыр Тапак кана? – деп.
Чойтолоң айтат мындай деп:
- Куткарбас аттан жыгылып,
Куйкасы кумга тыгылып,
Сизден жарлык болгон жок,
Биздин аскер козголуп,
Кыймыл этип койгон жок.
Ошол чакта Куунайза,
Беттеп бизди качырды,
Көзүнөн жалын чачылды,
Топону көккө сапырды,
Көзү көргөн эр Тапак,
Эбегейсиз ачыңды:
“Уурданып келип эр сайчу,
Көрбөдүм сендей жакырды”.
Деп айабай бакырды.
Качырышып бет келген,
Көрбөй калдык караанын,
Аламан келген көп элден.
Тетиги элди карасам,
Куунайзасы көрүнбөйт,
Тапакты жеңсе Куунайза,
Барат эле элине,
Тапак сайып түшүрсө,
Келет эле бул жерге.

Чойтолондон кеп угуп,
Көрүнүп турган дөбөгө,
Сейит чыкты чуу койуп,
Куунайзаны табам, деп
Куткарбас келди дуу койуп,
Куткарбастын чычкан сур,
Жуурулуп кеткен суу болуп.
Сейит менен Куткарбас,
Бирине-бири карабай,
Баатырларын карашып,
Дүрбү салып жайма-жай,
Көз жеткис жерден көрүндү,
Баатыр Тапак, Куунайза,
Бул экөөнү байкап көр,
Баатырлыгы бар канча.
Алдында минген аттары,
Аркардай арыш алыптыр,
Кара жанга күч келип,
Катуу кармаш салыптыр,
Куунайза көрүп Куткарбас,
Ат койуп жөнөп калыптыр.
Эр Кенендин жаш Сейит,
Куткарбас кетип баратса,
Карап турбайт керсейип,
Куткарбастын артынан,
Телкүрөң менен тап берип:
- Сен Куткарбас, мен Сейит,
Калк башкарган хан туруп,
Эл башкарган эр туруп,
Эрегишкен эрлерди,
Айыргалы келдиңби?
Же эрдинди бирөөнө,
Билдиргени келдиңби?
Караары жок жанында,
Тапак жалгыз дединби?
Ажыратып жиберсең,
Ардыгым жок, Куткарбас,
Калыстык кылбай кас кылсаң,
Кубат кылар Куунайзаң,
Кутулбайт тирүү, Куткарбас!
Сейитинин кептерин,
Кулакка илип элебей,
Эр Тапакка беттеди,
Телп эттирип Тапакты,
Сайып өттү Куткарбас,
Куунайзаны мойунга,

Сайып өттү Сейит маш,
Сейит чапкан оңобу,
Шылк дей түшкөн Куунайза,
Дым тартпастан жоголду,
Кылчайып артын карабай,
Чычкансур менен Куткарбас,
Аскерин карай чуу койду.
Баатыр Тапак барбактап,
Жанымды айрып алдың, деп
Эр Сейиттин алдына,
Жүгүрүп келди дардактап,
Эр Тапактын эки этек,
Булагайлап салбактап,
Жолборс Сейит Тапакты,
Тур, атыңа мин, деди
Биз кетели жүр, деди.
Элине барып Куткарбас,
Куунайзадан айрылып,
Сыймыгы качып оолактап,
Тапан ханды баш кылып,
Тирүү отуз сардарын,
Бар болгон жети балбанын,
Шумурай канчык анда бар,
Баарынын өңү бузулуп,
Сейит чыкпай эсинен,
Заманасы куурулуп.
Куткарбас турду козголуп,
Оозунан жанган от болуп,
Куткарбастын каарынан,
Отургандын баарысы,
Өндөрү сары чөп болуп.
- Куткарбас атка конголу,
Мындай кордук болбоду.
Куунайза баштап төрт балбан,
Жөлөгүм өлдү он сардар,
Кан ичме кыргыз уулуна,
Биз табалы көп амал.
Кумсар сыйкыр, сулуу кыз,
Эки вазир, Тапан хан,
Мен айткандай кылыңыз.
Мен чыгамын алдында,
Эки вазир, Тапан хан,
Аскердин тур жанында,
Кайда бассаң айрылбай,
Онуң жүргүн алдында.
Жыйырма сардар чогулуп,

Шаарды багып алгыла,
Жети балбан ылдамдап,
Жашыл жээкке баргынча,
Ар жерден тосуп тургула.
Кутурган кыргыз уулуна,
Тузакты жакшы кургула,
Кумсар менен сулуу кыз,
Сыйкырды кенен салгыла.
Сейит элден бөлүнсө,
Баатыр Тапак, Чойтолоң,
Конушбай, Тазкара,
Койбой байлап алгыла.
Алым келбей баратсам,
Сейитини азгырып,
Мен барамын көп жайга,
Жолгоштурам Сейитти,
Жол тоскон жети балбанга.
Байкап турам билгизбей,
Өзүм сайам Сейитти,
Атынын шайы кеткенде,
Тирүү кармап аламын,
Дал ошондой кездерде.
Менден кабар болгончо,
Колго түшкөн элдерге,
Тийбегиле эч кимге.
Бүгүн ардык алалы,
Эртең уруш салалы.
Деп ушинтип кеңешип,
Камына берсин Куткарбас,
Эр Сейиттин ишинен,
Эми кабар алалы.
Чойтолоң менен Тазкара,
Конушбай турган жол карап,
Эр Тапакты ээрчитип,
Эрен Сейит келатат,
Аттан түшүп жөөлөшүп,
Үчөө кетип баратат.
Эр Сейитке көрүшүп,
Кашкаңдашып күлүшүп,
Капасы жок сүйүнүп,
Башта булар турушкан,
Эр Тапактан түңүлүп.
Жолдошторун көргөндө,
Баатыр Тапак барбайып,
Атан төөдөй дардайып,
Куунайзанын өлгөнүн,

Баштап-акыр көргөнүн,
Сүйүнчүлөп кеп салып,
Кылчайбастан артына,
Куткарбас кетти деп салып,
Канча күндөн бер жакка,
Кагышта жүргөн баатырлар,
Бүткөн бойун жуунуп,
Белин бекем буунуп,
Эр Сейит айтат ошондо:
- Оңой-олтоң жоо эмес,
Ойлоп көрсөм Куткарбас,
Оңойлук менен кишиге,
Оморулар тоо эмес.
Эки сапар жыгылып,
Эси чыгып калган жок,
Камынып жатат бул кезде,
Өлүмдү эске алган жок.
Эртең эле бул жерге,
Жамгырдай түшөт аткан ок,
Жаныңа түшөт жалынсыз,
Жалбырты, жок кызыл чок.
Жүйрүн дөөнүн эт көйнөк,
Конушбайга берейин,
Көргүлө силер керегин,
Көрбөй туруп Сейитим,
Кандай айтат дебегин.
Жамгырдай түшкөн от келсе,
Жайнаган кызыл чок келсе,
Үч имерип булгала,
Ок тийип киши өлбөйсүң,
Жайнаган чокко күйбөйсүң;
Борошолоп күн жааса,
Бургуйлап шамал каптаса,
Туман болуп боз түшсө,
Күн көрүнбөй түн түшсө,
Бөлүнбөсүн көөнүңөр,
Манастап ураан чакырып,
Көйнөктү желпип көрүңөр,
Сыйкыр колдуу эч нерсе,
Силерге жакын келе албайт,
Чын пилдерин жумшаса,
Алмабаш менен аткыла,
Майданга чыкса жекелеп,
Баатыр Тапак белиң бар,
Чойтолоң менен Тазкара,
Эминеден кемиң бар,

Билгениң болсо айткыла,
Силердин кандай кебиң бар?
Кызыл тилде шамдагай,
Сөз куткарбайт эч кандай,
Тазкара айтат ал мындай:
- Кыл дегениң кылабыз,
Кызматыңда турабыз.
Тазкара, Тапак, Чойтолон,
Өлүмдөн калдык кутулуп,
Мойунду кандай бурабыз?
Алмабаш менен эт көйнөк,
Бизден да мурун өзүңө,
Пайдасы тийет көбүрөөк.
Мен билгенде таң менен,
Күндөн мурун саар менен,
Куткарбас чыгат акырып,
Башкабызды теңсинбейт,
Атыңан айтып чакырып,
Алы келбей калганда,
Качып берет далбандап,
Он балбандан үчү өлдү,
Жети жерден жол тосуп,
Жолтоо кылат дардаңдап.
Журттан чыккан шумпай кыз,
Бизди тосот сыйкырлап.
Кумсар сыйкыр өзүңө,
Адам уулу укпаган.
Көп найзаны көргөзөт,
Баатыр Сейит көзүңө,
Алма башты ала жүр,
Керек болот өзүңө.
Биз билбеген дагы бир,
Сонун барбы өзүңдө?
Кулак салып угасыз,
Тазкаранын сөзүңө,
Алты түркүм киши бар,
Жашыл жээктин өзүңдө.
Жашыл жээкке барганча,
Жети жерден жол тосуп,
Жолуңан чыгат каргаша.
Качып жүрсө Куткарбас,
Аларда болот ал канча?
Эрте болсо эки айда,
Кечиккенде беш айда,
Жашыл жээкке барасыз,
Качып барып Куткарбас,

Дем өткөрөт аңгыча,
Дем албайсыз канча күн,
Куткарбас жанын алгыча.
Кумсар сыйкыр салганда,
Куткарбас күчтөн тайганда,
Жашыл жээктин элдери,
Бөлүнүшөт эки ача,
Көбү келет сиз жакка.
Көрбөгөмүн уккамын ,
Жашыл жээк менен сары кум,
Кошулушкан жеринде,
Жалгыз камыш бар деген,
Ошол камыш кыркылса,
Агып кетет кан деген,
Сыйкырдын жаны ал деген.
Өлтүрөм деп сыйкырын,
Кумсарды кууп көрбөгөн,
Көөдөндөн жаны чыккыча,
Колунан бербейт өнөгүн.
Кумсар өлсө кум тиштеп,
Кайра келет Куткарбас,
Шум канчыктан маана издеп.
Канчыктан айла кеткенде,
Алкымдап ажал жеткенде,
Чыдай албай жинденип,
Тапан ханды өлтүрөт,
Өзөгүнөн өрт күйөт,
Ичинен кызыл кан жүрөт.
Шумурай кызды алам, дейт
Мен кумардан канам, дейт.
Шумурай ага алданбайт,
Эркек менен бир болсо,
Сыйкыр кылаар ал калбайт.
Шумурайды Куткарбас,
Кармап берет биздерге.
Куунайза өлгөн башында,
Кумсар сыйкыр дагы өлгөн,
Балбандардын баары өлгөн,
Калбай такыр түгөнгөн,
Сардарлар жок алдында,
Самсаалап сабдал болгондо,
Саа жалынбай ошондо,
Заары бойго толгондо,
Өзүн-өзү өлтүрөт.
Деп Тазкара турганда,
Доолбас үнү угулду,

Куткарбастын элинен,
Урушка доол урулду.
Аңгычакты болбоду,
Чуулдап сайрап быжырап,
Талаанын молдо торгойу,
Жандын баары, кыбырап.
Жан-жаныбар мыдырап,
Жолдун бети зуулдап,
Зыркаар жүрүп дуулдап,
Камыштын башы шуулдап,
Чымчыктын баары чулдурап,
Талааны бети закымдап,
Куткарбастын кошуну,
Болуп жаткан ызы-чуу,
Аттуусу атчан, жөөсү жөө,
Майданга карай чубурду.
Эр Сейиттин тарабы,
Чойтолоң берип буйрукту,
Майданга аскер сап болду,
Өйүз-бүйүз эки кол,
Талаанын бетин жык толду,
Андайды мурун көрбөгөн,
Ал жерге элдерге,
Кыйамат кайын нак болду,
Бала баатыр Сейитке,
Бул канчалык иш болду,
Талаанын бетин чаңдатып,
Тарамышын чыйратып,
Караганды таңданып,
Калың элди даңданып,
Баатырлар чыгар кез болду,
Ушу кезде Куткарбас,
Чычкансур минип суурултуп,
Туулгасын тултуйтуп,
Сакал жок эгин мултуйтуп,
Артынан чаңын бургутуп,
Айбаты көптү жапырып,
Топону көккө сапырып,
Кан ичме кыргыз, чыккын, деп,
Сейитимди чакырып,
Өңү сары, көзү көк,
Оттук таштай чакыйып,
Токтобой көзү ойноктоп,
Сүзөнөк уйдай акырып,
Күңгүрөнүп, күүлөнүп,
Күүгүмдөгү устадай,

Токтобой бети түрдөнүп,
Ачуудан заары төгүлүп,
Жан алгычтай көрүнүп,
Айталбай сөзүн буулугуп,
Так келбей тили бузулуп,
- Мен Куткарбас, сен Сейит,
Жер бетинен жан туулуп,
Баатыр болбойт менчелик,
Өзүмдү өзүм өлтүрөм,
Боло албасам сенчелик!
Бетиме беттеп келе албай,
Берини карай жыла албай,
Турасыңбы сенделип?
Өз алыңды биле албай,
Эрсинесиң керсейип!
Ажал айдап келбесе,
Тийбеген кызды алам, деп
Не келесиң темтейип?!
Карым казык болгуча,
Башым жаздык болгуча,
Кармашканым кармашкан,
Заарымды салып жыландай,
Арбашканым арбашкан!
Баатыр болсоң бир күндүк,
Жарым күнгө калтырбай,
Эки колуң байласам,
Жылаңайлак, жылаңбаш,
Тартаңдатып кубалап,
Таласты карай айдасам!
Таласка Жакып барганда,
Бир көзүңдү олойтуп,
Бир жагыңды чолойтуп,
Кененимди баш кылып,
Мен дегенди кошултуп,
Чоң чарага мууздаттып,
Канга камыр жуурутуп,
Бооруңду майга куурутуп,
Ысуулай жүрөк каныңды,
Эки ууртамдан чубуртуп,
Каратып туруп кыргызга,
Как ошентип жебесем!
Алган жарың бар болсо,
Токолдукка албасам,
Сыйлуу кызга сабатып,
Күң азабын салбасам!
Күн чыгыш менен күн батыш,

Силерден өлдү канча алп,
Чакыртып келип аларга,
Айак асты кылбасам!
Алтымыш уруу алашты,
Аштык айдап силерге,
Дан жеткирген Коконду,
Бүт жоготом ошондо!
Деп Куткарбас күбүлдөп,
Сүйлөп жатат дүпүлдөп,
Чойтолоң менен Тазкара,
Эми кандай болор деп,
Көтөндөрү бүлкүлдөп,
Каарынан чочконун,
Жер титиреп сүлкүлдөп,
Доолбасы күч алып,
Урулуп жатат дүңкүлдөп,
Жердин бети ачыла,
Күндүн мурду чачыла,
Кененимдин эр неме,
Тендеши жок дегеле,
Тентек туулган эр Сейит,
Жыйырма бирде ойулгур,
Минген аты Телкүрөң,
Чабына батпай сойулгур,
Башын тартып чулгутуп,
Жолдун чаңын бургутуп,
Аркардай таңын түрүлтүп.
Аркадан чаңын сүрүлтүп,
Кош аң келсе кокустан,
Туйак какпай түйүлтүп.
Келгин селдей түрү бар,
Бала баатыр эренде,
Ажыдаардын сүрү бар.
Ошондогу Сейиттин,
Жайын абдан угуп ал.
Сейитимдин жанында,
Ондон жыйырма кулжа бар.
Алдында келет жолборсу,
Бирге жүргөн жолдошу,
Ээрчип келет артында,
Олуйа кызыл колдоочу.
Алп каракуш үстүндө,
Учуп келет калкылдап,
Күмүштөн бетер канаты,
Күн чагылып жаркылдап,
Бүркүт келет алдында,

Эки көзү жалындап,
Кыргый келет зыпылдап,
Карчыга келет кыпылдап,
Ителги келет баркылдап,
Ылачын келет куулдап,
Канатынан куу чыгып,
Угулуп доошу шуулдап,
Сол жагында кызыл пил,
Оң жагында баатырдын,
Жайдак келет Кызылсур.
Кызылсур жайын угуп ал,
Шер Сыргактын Телкызыл,
Телкүрөңгө жардамга,
Арбактар жумшап келаткан,
Алп каракуш көрүнгөн,
Жалгызетин ак канат,
Баркылдаган ителги,
Семетейдин Акшумкар.
Куулдаган ылаачын-
Чоң казатка барганда,
Көк күлдү кыштап калганда,
Олуйа Кошой эрмекке,
Өрдөккө салган куу кумпай,
Кыпылдаган карчыга,
Алп Төштүк салган кыргоолго,
Кастарлаган куш эле,
Зыпылдаган Кыргыйек,
Бекер кыргый ал эмес,
Букардагы Темиркан,
Көз тийет деп кызыма,
Байлап койчу Кыргыйек,
Каныкейдин жанына,
Жандап жүргүн кызыл пил,
Таамай угуп айтып жүр,
Бабасы айкөл Манастын,
Ардактаган кара лөк,
Баштап жүргөн алдында,
Арстан Манас барында,
Агытып жүргөн Кумайык,
Өткөндөрдүн белгиси,
Сейитке келип ылайык,
Оңойбу Манас оорагы.
Ойлоп көрчү, калайык!
Ошолорду көргөндө,
Куткарбас калды далайып,
Эмне дээрин биле албай,

Маңдайда көзү алайып,
Күүсү качып бойунан,
Колу-буту шалайып,
Кумсар сыйкыр, сулуу кыз,
Жиберет качан мага, деп,
Жан жагына каранып.
Алдыңкы ээрдин тиштенип,
Үстүнкү ээрдин жаланып,
Кара тумоо болгондой,
Күүгүмдөн көзү тунарып,
Бетинен качып кызылы,
Керсары тартып кубарып.
Кумсар менен шумурай,
Албан-албан дубасын,
Салып жатат дем албай.
Сейитимдин жанында,
Көзүңгөндүн баарысын,
Чыныгы болгон иш эле.,
Ар канча салса сыйкырды,
Болгону жок дегеле,
Өткөндөрдүн оорагы,
Көрүнүп турса түр менен,
Сыйкыр беттеп барабы?
Ошончону бул жерге,
Өзүн бурбай жеткирген,
Жолго түшсө билинбей,
Була болуп буралган,
Сууга кирсе ак чабак-
Балык болуп кубулган,
Аккуу болуп асманда,
Учуп жүрсө Айчүрөк,
Атагы элге угулган.
Тигилердин баарысын,
Чоң энем кылбай ким кылган?
Ар намысын сактаган,
Семетейден башкага,
Эмгичекти азбаган.
Көрүңгөндүн баарысын,
Айчүрөк жыйбай ким жыйган?
Айчүрөк жыты жеткенде,
Сыйкырдын баары тыйылган,
Айчүрөктөн сыйкырды,
Бул дүйнөдө ким кылган?
Олжого түшкөн кезинде,
Айчүрөккө өзгөртүп,
Албарстыны кубулткан,

Албарстыга жалынтып,
Кыйазды антип куруткан,
Сейтекти чоңойтуп,
Кыйындыгын тааныткан,
Тоотору тилин байлаган,
Сандап келген зарылдар,
Айла кылса амалдап,
Ар намыстан тайбаган.
Ок аттаган Айчүрөк,
Карасанга кадалган,
Октор түшкөн деп жүрөт,
Адалдыгы Чүрөктүн,
Ак калпак кыргыз эл билет,
Ак калпак кыргыз элинде,
Акыр заман болгунча,
Айтылып Чүрөк тең жүрөт,
Жер түгөнсө түгөнөт,
Чөп түгөнбөй көгөрөт,
Эл түгөнбөй көбөйөт,
Өлбөй Чүрөк тирүү ,деп,
Үмүтүн кыргыз эл үзбөйт,
Жалгыз Чүрөк эне эмес,
Абаң Бакай, Каныкей,
Эр Семетей, Күлчоро,
Айчүрөк менен беш киши,
Баарысынан тең үзбөйт,
Элге жаккан эр өлбөйт,
Өзү өлсө да кеби өлбөйт,
Эки ургаачы, үч эркек,
Өлдү деп айтса тил келбейт,
Ошондуктан бешөөнүн,
Өзү тургай иши өлбөйт.
Атагы кыргыз эл болгон,
Арбагын сыйлап Манастын,
Өлдү дебейт баласын,
Кандай айтат өлдү, деп,
Карыйа Бакай абасын,
Каныкей сындуу энесин,
Айчүрөктөй жеңесин?
Гүлчорону өлтүрбөйт,
Манас менен эмчектеш,
Алмамбеттин керээзин.
Каны качып Куткарбас,
Кайрат кылбай тура албас,
Мурда эки жыгылган,
Жана кирди беттешип,

Намысы жок уйалбас.
Күчүн күчкө улады,
Күүлөп найза сунганы,
Сейитимге урбастан,
Урчук кара дөбөнү,
Качырып келип урганы,
Тоо туруштук кылбады,
Топодой тозуп жоголду,
Сейитимге өз күчүн,
Көрсөтмөкчү болгону,
Менден коркуп Сейитим,
Жазганат деп ойлоду.
Он төрт жашта кезинде,
Кең Керкиттин түзүндө,
Карадөөдөн качпаган,
Качпай уруш баштаган,
Эти тургай сөөгү жок,
Талкан кылып таштаган,
Урпагы Манас жаш арстан,
Элге айтылып эрдиги,
Эмгичекти жоголбой,
Келе жатат бул дастан.
Кагазга жазган пенде жок,
Ооздон оозго жалгашкан.
Ал Манастын тукумун.
Эп келтирип эрдигин,
Элге кантип айта алам?
Тоо томкоргон Куткарбас,
Токтоо кылып турбады,
Тартып алып найзасын,
Эр Сейитке сунганы.
Бадырек сунган найзадан,
Күркүрөгөн үн чыгып,
Учунан жалын от чыгып,
Бир укмуштуу көрүнүп,
Жан алучу түр чыгып,
Куткарбастын өзүнөн,
Оп тартуучу ажыдаар,
Так ушундай сүр чыгып,
Алдында минген Чычкансур,
Күүсүнөн шамал зыркырап,
Үстүндөгү Куткарбас,
Көзүнөн жалын шыркырап,
Эр Сейитке найзанын,
Учу жетти чукулдап.
Конушбай менен Тазкара,

Аа кошулуп Чойтолон,
Сейитим кандай болот, деп,
Ыйлап турат букулдап,
Баатырдын уулу Кара көк,
Кайраты жаштан бир бөлөк,
Кирпик ирмеп көз жумбай,
Күүлүү келген найзаны,
Учунан улай кармады,
О дүйнө кеткен айкөлдүн,
Колдой көр деп арбагы,
Сендиректеп Телкүрөн,
Очойо түшүп оңолду,
Өйүз-бөйүз элдерге.
Мындай сонун болбоду,
Куткарбастын элинин,
Ындыны өчүп жоголду,
Сабы колдо Куткарбас,
Учу Сейит баатырда,
Тарткылашты далайга,
Жараткан кандай күч берген,
Бул экөөндөй балбанга!
Үзөңгүгө такандап,
Кобо калып тамандап,
Силкип тартты Сейити,
Суурулуп чыга жаздады,
Куткарбастын кечири,
Эсине түштү ошондо,
Куткарбастын мурунку,
Мен-менсиген кесири,
Кара жанга күч келип,
Ээрдин кесе тиштенип,
Эми сууруп алам деп
Күчөп тартат мекчейип,
Маңдайында эки көз,
Чанагынан чыкчуудай,
Жайнап чыкты чекчейип.
Тарткылашты көпкөчө,
Күчү ташкан бул экөө,
Чыдаштык жыгач кылалбай,
Чойулуп жиптей кычырап,
Үн угулуп кычырап,
Орто жерден найзасы,
Үзүлдү эки бөлөккө,
Найза колдон кеткенде,
Балтасын алды Куткарбас,
Арта салып ийинге.

Эшик эндүү чоң балта,
Эр түгөткөн бул балта,
Томкорулчуу далай тоо,
Сырты менен чапканда,
Тең жарылып кетүчү,
Мизи менен чапканда.
Жазылыгы баатанын,
Кере кулач төш жары,
Калыңдыгы балтанын,
Апыртпайын төш жары,
Сырты тектир секидей,
Кимдер чыдайт баатага,
Баш калкалап бекибей,
Тиктеп турат Сейитим,
Эчтемеден шекибей.
Үч айланып майданды,
Айгайлады Куткарбас,
Каар төгүлүп бетинен,
Кайраттанды Куткарбас,
Алда канча түрдөнүп,
Айбаттанды Куткарбас,
Сейит эмес ал жерде,
Зонкойгон чоку болсо да,
Балта тийсе соо кылбас,
Чычкансур кулак жапырып,
Өзүнүн атын чакырып,
Сейитимге балтаны,
Шилтеп калды Куткарбас.
Сейитимдин өнөрү,
Адамзаттын баласы,
Мындай кордук иш кылбас.
Жандай түшүп кабылан,
Найза кагар кол балта,
Чыканактан көтөрө,
Кагып өттү алдынан.
Чыканактын кырк мууну,
Талкаланып кеткени,
Куткарбастын балтасы,
Жерге түшүп кетти эми.
Кудай урсун Куткарбас,
Эрдигинин чеги жок.
Найзасын белден үзүлтүп,
Балтасын колдон түшүрүп,
Ичи жалын, боору чок,
Кыйкырыгын күчөтүп,
Кылычын тартты кынынан,

Кылымда мындай урган жок,
Бала баатыр эр Сейит,
Эми карап турган жок.
Эрен Сыргак көкжалдын,
Сыр найзасын колго алып,
Сыздырып күрөң күлүктү,
Сырттаның кетип баратты,
Көркү башка экен, деп,
Көргөндүн баары жаратты,
Төбөдөн ылдый жумшады,
Куткарбас болот жаракты.
Чапкан кылыч жеткенче,
Жетсе кесип кеткенче,
Кармаган кылыч колуна,
Каржиликтин булчуңга,
Найза учу жеткени,
Тай торпоктой булчуң эт,
Жара сайып өттү эми.
Куткарбастын колунан,
Кылыч түштү шаңгырап,
Жалпагынан жатканы,
Кумга түшүп жалтырап,
Чыканакка балта жеп,
Каржиликтен найза жеп,
Тай торпоктой булчуң эт,
Жерди карай салаңдап,
Айласын таппай Куткарбас,
Маңдайда көзү алаңдап,
Чокмор чабар кол калбай,
Эрдик кылар жол калбай,
Өлүмдөн башка ойу жок,
Чычкансурга ишенип,
Качпай турган жолу жок,
Кылчайып артын карады,
Кумсар сыйкыр, шум канчык
Аларга кабар салганы.
Бала жолборс жаш Сейит,
Пери уулундай теңселип,
“Амалың койбой кылып бак,
Арбагы бабам колдосо,
Боломун, деп, сенчелик”
Пендеби деп бейлебейт,
Адамбы деп элебейт,
Куткарбасты кара көк,
Бучкагына теңебейт:
- Эрлигиңен ажырап,

Эсиң кетти, Куткарбас,
Боло бергин элиңе,
Тирүү калып өзүң баш.
Эрлик кандай, жол кандай,
Боло бербейт айткандай,
Найза сайдың айанбай,
Кылыч чаптың тайманбай,
Эчтекени көрбөстөн,
Көөнүңдөгү кепти айтып,
Күрпүлдөдүң ар кандай.
Таласыңа барам, деп,
Ак калпак кыргыз элиңди,
Бүлдүрө чаап алам, деп,
Эми турдуң дүктүйүп,
Айланы кандай табам, деп.
Мен айтайын, Куткарбас,
Сенде болсо акыл-эс,
Мурункудай элиңде,
Жүрүшүң сага канымет.
Ат изин салып Таласка,
Мундан мурун барбадың,
Жылкы кууп албадың,
Элге бүлүк салбадың,
Тапан хан менен сулуу деп,
Бир канчыкка алдандың.
Андай иштер ар жерде,
Болуп турат ар качан,
Аныңды оор албаймын,
Каарым келди сага мен,
Кутулуп тирүү калбайсың.
Сен да калгын элиңде,
Тапан хан калсын элинде,
Ээ болуп тура бергиле,
Өзүңөр турган эл-жерге,
Сенин жаман ишиң бар,
Адам кылбас иштир ал.
Тирүү турган элдердин,
Өзүңө окшош эрлердин,
Алганын тартып аласың,
Арман күндү саласың,
Дос таппайсың ар жерден,
Көптөп душман табасың.
Мейлиң тапкын дос-душман,
Ичинде калба көп бушман,
Кармап берип шумпайды,
Элиңде калгын тынч-аман.

Башка жерден келген жок,
Жедигер кыргыз элинен,
Ак сүт берген апасын,
Алдейлеген атасын,
Урук-тууган канчасын,
Калган журттун барчасын,
Кан какшатып жеп болду.
Өзү сыйкыр желмогуз,
Андан пайда сага жок,
Жакындаса эркекке,
Сыйкыры качып жоголот,
Андыктан эрге жолобойт.
Алданбагын, тилимди ал,
Өз жериңде тирүү кал,
Айткан сөзгө көнбөсөң,
Акылыма кирбесең,
Кан какшаттың канчаны,
Баарынын кегин мен алам.
Кимисине көнөсүң.
Куткарбас, кебиң айта сал.
Кеңешип кесер кол болсо,
Уруксат кылам элге бар,
Кеп-кеңешиң бүтүрүп,
Анан кайтып келе кал.
Кагышар болсоң тил албай,
Жарагың жок майданда,
Жалдырап калдың маңдайда,
Кылычың жатат алдыңда,
Балтаң жатат арканда,
Жерге түшпөй ордунда,
Чокморуң турат такымда,
Орунсуз кепти сүйлөбөй,
Обуң менен такылда.
Эрмин дейсиң өзүңчө,
Мен айтайын көзүңө,
Калыбектин хан Калча,
Аракет кылсаң ар канча, Калчачалык эмессиң,
Хан Калчаны ойлосом,
Сени баатыр дебесмин.
Эрдигиң сенин табынча,
Оозуна келген кепти айтып,
Бабырадың бир канча,
Алдыңкы нөөмөт сеники,
Арбагы Манас колдосо,
Элебейим сени анча!
Деп Сейитим токтолду,

Куткарбастын ичине,
Жалынсыз толгон от толду.
Булчуңу турса салаңдап,
Кан куйулуп салаалап,
Кырк мууну сынып кыйраган,
Ооруп турса кан какшап,
“Эми эле айткан сөзүнөн,
Сейитим кайра жанбас,- деп,
Элге барып кеңеш, деп,
Анысын танып албас, - деп,
Он беш күндө келем деп,
Күн болжошуп кетейин,
Кайратымды бүт жыйнап.
Жоо жарагым толуктап,
Болжогон күнү келейин,
Эдебин колго берейин,
Бүгүнкү уккан кеп үчүн,
Өлүп кетсем Сейиттен,
Армандуу өлдүм дебейин,
Сулууну кармап бергенче,
Кармашып жүрүн өлөйүн,
Колуман кантип берейин,
Тирүү туруп өнөгүм”
Деп ойлонуп Куткарбас:
- Эрдик кылып сен Сейит,
Айтканыңан танбасаң,
Он беш күндүк жооп бер,
Кеңеш кепке барбайым,
Элебей туруп сенден мен,
Колуман болдум жарадар.
Тапан хан өлсө өзү өлсүн,
Сулууну кармап бербейим.
Айтканыңан билинди,
Теңине албай сулуу кыз,
Сени таштап келгени,
Мен өлсөм мендей нечен бар,
Жашыл жээктин жеринде,
Кетпейсиң тирүү сен эми.
Мен баатырмын дегенсиң,
Мактанып айттың көп кепти.
Калыбектин хан Калча,
Эрдигиң анча эмес деп,
Кемсинтесиң неге анча?!
Калчаны көрккө салбасаң,
Ардыкпайт элем мен анча.
Он беш күнүң бүткөнчө,

Өз бойумду сындаймын,
Жарагымды кылдаймын,
Менден көөнүң ооруба,
Сага ыракым кылбаймын,
Ошол күнү, Сейитим,
Эрдигинди ылгаймын!
Деп жалт койуп, Куткарбас,
Жүрүп кетти култуңдап,
Кар жиликтин булчуң эт,
Тай торпоктой салаңдап,
Кетип барат бултулдап.
Муну мындай таштайлы,
Куткарбастын калп айтып,
Качканынан баштайлы.

КУТКАРБАСТЫН КАЧЫШЫ

Качкан бойдон Куткарбас,
Элине жетти энтелеп,
Куткарбастын астынан,
Жүгүрүп келет нечени,
Жыгылып-туруп темтелеп,
Атка арткан чаначтай.
Булагайлап булчуң эт,
Чыканактын кырк мууну,
Талкаланган эмеспи,
Үзүлүп түшүп калчудай,
Жерди тиктеп салаңдап.
Билген эмес майданда,
Эрлик менен андайда,
Элине жакын жеткенде,
Ооруган колго чыдабай,
Тил менен ээрдин жаланат,
Эки көзү алаңдап,
Тегерете каранат,
Ого бетер ачуудан,
Көөдөй бети карарат.
Бадананын сыртында,
Каткан кандар салаалап.
Алды-аркасы аскери,
Келип жатат сабаалап.
Бир четинен бузулуп,
Кара-кызыл, көк этгүү,
Кетип жатат талаалап.
Карап турган маңдайда,
Чойтолоң менен Тазкара,

Моокуму канып табалап,
Сары, жашыл, ак тендер,
Тиктеп турат сагаалап.
Ачуусу келсе кантем, деп
Көпчүлүктөн чыга албай,
Тапан хан турат мааналап.
Аңгычакты бир сардар,
Жетип келди күдүрөп,
Куткарбастын жолуна,
Тура калды бүжүрөп,
Тили араң күрмөлөт,
Сүйлөгөнү билинбейт,
Коркконунан байкуштун,
Этек-жеңи дирилдейт,
Сакал менен муруту,
Тал-тал болуп бириндейт.
Утур келип жолуна,
Олтура калды талпыйып,
Сейде кылып ханына,
Жата калды жалпыйып,
Бойу кодоо неме экен,
Жер кодоолдой марчыйып.
Сурабасам мен кепти,
Кеп кылсаңар болбойт, - деп,
Мурун кылган өкүмдү,
Өкүмгө кайчы келгенди,
Өң карабай өлтүрчү.
Коркуп сардар айталбай,
Жер кучактап жатканы,
Келген ишин айтууга,
Уруксат жок айткалы.
Кумсар сыйкыр ханына,
Мындай кепти баштады:
- Далай болду бул сардар,
Жооп күтүп жаткалы,
Жол –жоорук болсо бериңиз,
Ылдам элге кайталы.
Сыйкырдын кебин укканда,
Ачык көзүн каранып,
Айланып тиктеп алайып,
Алдынкы ээрдин жаланып,
Сары оору болуп суу ичип,
Эндиреген кишидей,
Күүгүмдөп көзү тунарып:
- Айт кебинди, Ботке кул,
Ордуңан сен бачым тур!

Сардар Ботке салпайып,
Кепти айтты сандатып:
- Сиз жарадар болгондо,
Эч ким анык билген жок,
Тирүү турсаң түнүлүп,
Эл бөлүндү эки топ.
Сары, жашыл, ак калды,
Кара, кызыл, көк тендер,
Ээ бербестен тарады.
Он балбандан үчөө өлгөн,
Төртөө ушул элде эле.
Кылчайып бизди карабай,
Кошо кетти эл менен,
Жалпы кетти үч урук,
Жайнаган аскер сел менен,
Ошол ишти, Куткарбас,
Айткалы келдим сага мен.
Боткеден бөлөк кеп угуп,
Бузулду аскер, деп угуп,
Ого бетер Куткарбас,
Каардан өңү бузулуп,
Ооруган колун унутуп,
Жөнөдү колдун артынан,
Чычкансурга камчы уруп.
Салаңдаган булчуң эт,
Талкаланган кырк мууну,
Такыр калды унутуп.
Качкан элдин алдынан,
Куткарбас чыкты жол тосо,
Чычкансурду суурултуп,
- Өлөсүң кайт артка! - деп,
Үнүн элге угултуп,
Мурундан чыккан жүнүнө,
Муштумдай чалма уйутуп.
Эки көздүн чуңкуру,
Топо менен жык толуп,
Качып бара жаткан эл,
Тура калды токтолуп.
- Баш кишин бери кел! – деди,
Мен Куткарбас бил! – деди.
Эминеге качтынар,
Тирүү турам мен! – деди.
Качкан элдин чоңдору,
Кайнаган аскер колдору,
Бир жүз отуз миңче бар,
Эл эсеби болжолу.

Өлдү деген Куткарбас,
Өлбөй тирүү чыкканда,
Насыйа эмес бетме-бет,
Куткарбас үнүн укканда,
Санаага баары кабылып,
Салаңдап башы салынып,
Тартак деген бар экен,
Таанымал балбан ал экен,
Буйдалбаган ар жерде,
Сөз айтканга шар экен:
- Улугубуз Куткарбас,
Саа таарындык чынды айтсак.
Эрбейип атка мингели,
Ээрчип сени жүргөлү,
Канча күн, канча ай болду,
Ай айланып жыл толду.
Ар качан өзүң чыгасың,
Кан ичме кыргыз Сейитке,
Барасыңбы бириң, деп,
Айткан күнүң болбоду.
Баатырсыңар баарың, деп,
Бучкактап тешпей үйлөсөң,
Кызыктуу мындай күндөрдө,
Көзүңө бизди илбесең,
Жана айтар бир кеп бар,
Жайылданбай кулак сал,
Жакын жагын ойлобой,
Келээр ишке көзүң сал,
Сен урушта жүргөндө,
Жаныңарга от жаккан,
Жайнаган кызыл кан аккан,
Кубулжуган сулуу кыз,
Сага тийбейт мен айтам,
Атасы пери дөө экен,
Энеси адам билиңиз,
Кубулжуган канчыктын,
Көп шумдугун билдик биз.
Ишенбесең Куткарбас,
Баш кошолу бүгүн, деп,
Бир төшөккө жатып бак,
Эрлигинди жоготуп,
Сени кылат кеп кылбас.
Мунтип сырын тартып бак,
Өз айбыңды чыгарбай,
Эмигиче албай неттиң, деп,
Тапан хандан сурап бак.

Эки күндүн алдында,
Тапшырган бизге кызматың,
Өзүбүзгө дайында,
Качымыш болсо бөлүндүк,
Жер таппай сага айтууга,
Кечирбесең өзүң бил,
Башыбыз сага тартууда.
Тартактан таамай кеп угуп,
Кайткыла кайра деп койуп,
Жүрүп кетти чуу койуп,
Кара, кызыл, көк тендер,
Кайта келди чогулуп.
Келе калып Куткарбас,
Кумсар менен сулуу кыз,
Тапан хан бери келгиле,
Он беш күнү дем ал, -деп
Буйрук кылды элдерге.
Чатырга түштү дүгдүйүп,
Кан жөткөрүп үшкүрүп,
Улутунуп эстенип,
Ойуна далай кеп келип,
Кыдырата үчөөнү,
Катар тиктеп чекчейип:
- Өз ойумда жүрчү элем,
Эр болбойт деп менчелик.
Ичимде жаман көргөмүн,
Не келет деп бул жерге,
Тапан ханды темтейип,
Тапан хандан беш бетер,
Мен турамын сенделип.
Элге салып түйшүктү,
Баштап келдиң Сейитти,
Качкан болуп сенкелип.
Жалгыз кара бир башын.
Бүт дүйнөгө теңебей,
Сейит турат керсейип.
Өзүң кимсиң, элиң ким?
Жериң кайда билдиргин.
Катын тийет эр тандап,
Сулууну алат эр даңдап,
Атактуу баатыр Сейиттен,
Неге качтың салпаңдап?
Эрден качар кейпиң жок,
Көп күлөсүң ырсактап,
Кеп сүйлөсөң жагымдуу,
Кашыңды серпип шыйпактап,

Жөн баспайсың байкасам,
Үч бөлөк болуп кыйкактап,
Жиберди деп Тапан хан,
Мага келдин кыйшактап.
Көп карайсың артыңды,
Кообуң бардай кылчактап,
Сейиттин өттү дарты, деп
Эчкиресин бышактап,
Эмине деп алдадың,
Тапан ханды ыржактап?
Кумсар сенден кем эмес,
Эми менден, сулуу кыз
Кете албайсың ыраактап,
Байтал төшөт изине,
Секирген менен тырактап,
Мен угайын кебинди,
Чыныңды айт ырастап!
Сейитини теңсинбей,
Качып жүрөм, дегениң,
Мага жакпайт ал кебин,
Узартпайын кебимди,
Дайныңды айтып билдиргин!
Эл түгөткөн шумпай кыз,
Куткарбастан кеп угуп,
Кеп укканда жеке угуп,
Сейитини жаратпай,
Качканың жалган, - деп угуп,
Баштады кебин шум канчык,
Кашын серпип көз сүзбөй,
Айта турган кебинин,
Жалгандыгын билгизбей:
- Элим кыргыз жединер,
Жетисуу деген жерденмин.
Кыркыла элек кыл чачым,
Эл башкардым кыз башым,
Укмуштуу энем молдо эле,
Атам эмчи кожо эле,
Анычүн элге айтканым,
Кыйгачы жок оң эле,
Башчы болдум элимде,
Эл бийледим жеримде,
Каш кайтарган киши жок,
Баарысы кирди кебиме,
Бир тууган эркек менде жок,
Таңуу болоор белиме.
Тай сойуп күндө шерине жеп,

Көк бөрү тартып ат тердеп,
Бирине бири жол бербей,
Сенден артык менмин, деп,
Көпкөн балдар көп эле.
Жинси ургаачы болгон соң,
Эрге тийбей калбайт, деп
Мени аңдыйт көбү эле.
Эл башкарып, журт бийлеп,
Көөнүм өсүп дагдаарып,
Өзүнчө көпкөн балдарды,
Теңсинбедим деги эле.
Сейитинин жанында,
Тенитип жүргөн Конушбай,
Чириген байдын уулу эле.
Башкасынан эрекче,
Мен алайын тийсин, - деп
Арачы салат күндө эле.
Ыза кылдым сөз менен,
Чакыртып келип бир күндө,
Малынан айдап сойдурдум,
Үйгө мейман келгенде.
Улук кызды алам деп,
Убара болбо бокту жеп,
Басылып калгын, акмак, деп,
Атасы урат күндө эле.
Менден тийбес кеп угуп,
Атасынан жеме угуп,
Таласка барып тамтайып,
Сейитиге арз айтып:
“Биздин улук кыз эле,
Желмогуз чыкты жөн эле,
Мал эмес киши жеди” деп,
Калп айтыптыр көп эле.
Конушбайдан кеп угуп,
Сейит келди оолугуп:
“Ат сооруга салам,- деп,
Олжолоп сени алам, -деп,
Өзүм албай олжолоп,
Конушбайга берем” деп.
“Конушбай түгүл, Сейити,
Өзүнө да тийбеймин,
Тиймек түгүл, Сейити,
Муртуңа сийбейим”,
Ачуу кепти мен айттым.
Ачынып Сейит арданды,
Олжо кылбай калбайм, деп

Өчөгүшүп карады.
Конушбайдын ушагы,
Желмогуз деп ат койуп,
Жер жүзүнө таратты.
Күн чыгышта кытайды,
Күн батышта жети дөө,
Манастан бери карата,
Барбаган жери калбаган,
Албаган эли калбаган,
Адатын маа карматты,
Кара жанын карч уруп,
Качантан бери кармашты,
Олжо кылып алам, деп,
Олоктоп Сейит желдесе,
“Ийри отуруп түз кеңеш”,
Ылым сөзгө келбесе,
Кара баштуу кош аяк,
Мага окшопшбир киши,
Баарың улук хансыңар,
Ойлогула, жакшы ишби?
Теңдигим кетип ал келбей,
Баш калкалаар бай таппай,
Мааналарга сай таппай,
Барарыма жай таппай,
Мен тентип жүргөн бир киши.
Башына мундуу күн түшсө,
Мендей болот ар киши.
Бар дартымды укканда,
Маана болуп Тапан хан,
Сейит менен тебишти,
Кол ичинен бузулуп,
Чойтолоң менен Тазкара,
Сейитиге кетишти.
Менден бетер Тапан хан,
Баш калкалаар маана издеп,
Сени аркалап келиши.
“Элди бузат куу чубут,
Күндү бузат куу булут”,
Бу элден калган макалы,
Сенин ойуң, Куткарбас,
Мен ушул болуп жатамбы?
Кулак салып Куткарбас,
Куп тыңшады бар кебин:
“Ылым сөзгө келбестен,
Зордук менен алам, деп
Өзүм албай сени мен,

Конушбайга берем, деп
Кыр көрсөтсө Сейити,
Намыс үчүн эр киши,
Жоого тийет ар качан,
Намыс үчүн ургаачы,
Эри өлгөндө сыр сактап,
Кара кийет ар качан.
Журт башкарган кыз үчүн,
Намысынан алышып,
Алы келбей калганда,
Качышы эп эмеспи”,
Деп отуруп Куткарбас.
Жана ойлоду бир кыйал:
“Кебин жасап жатабы,
Сыр ачылып калат, деп?
Менден жана качабы,
Байкагының муну, деп,
Тапшырайын Кумсарга.
Тапан ханга билгизбей,
Бир түн бирге болойун,
Жойпоңдоп мени алдаса,
Терисин тетир сойойун,
Кызыл өңү бозорбой,
Өзү айткандай кыз болсо,
Кызыгына канайын,
Карым казык болгончо,
Башым жаздык болгончо,
Сейитке уруш салайын,
Тапан ханга кеңешип,
Катындыкка алайын.
Аз күндүкпү өмүрүм,
Көп күндүкпү өмүрүм,
Кыскарган күнүм узартып,
Көңүлүмдү жашартып,
Кыз мээрине канайын”.
Деп ойлонуп Куткарбас:
- Сулуу кыз айттың арзыңды,
Калтырбай төктүң дартыңды,
Коржоңдоп Сейит күүлөнүп,
Кыжырыңа тийгенде,
Сен качыпсың маана издеп,
Арзыңды угуп ичи ооруп,
Кордугуңан баш ооруп,
Арзыңды айтып жалооруп,
Сен турганда кордолуп,
Эмгек кылган эл үчүн,

Калк башкарган хан үчүн,
Башын байлап өлүмгө,
Тапан хан чыкты сен үчүн,
Эл жеринен ажырап,
Сейитинин заарынан,
Куугунтук жеп шаарынан,
Алптын баарын сойдуруп,
Куру кол болуп баарынан,
Таажысы бар башында,
Ажырап алтын тагынан,
Мөмөлүү жыгач багынан,
Жашыл жээк эли боорукер,
Сен түшүнгөн абыдан.
Он беш күндү эрдемсип,
Күн болжоду Сейити,
Ойлонгон жок ичинде,
А дүйнөгө кетишти,
Кетер жагын билалбай,
Өзүнүн жолун бекитти.
Ойлосо Сейит өлүштө,
Мен жаралуу болгондо,
Узартса болмок жумушту,
Токтотпосо болмокчу,
Баш аламан урушту,
Балалык кылып Сейити,
Биле албады бул ишти.
Деп Куткарбас өзүнчө,
Билерман болду күйүгүп,
Мактады мени жакшы, деп,
Тапан хан калды сүйүнүп,
Куткарбастын кебинен,
Шум канчык калды сыр түйүп.
Жай-жайына тарашты,
Сүйрөлө басып Тапан хан,
Жатагына баратты,
Арам кор канчык билинбей,
Куткарбасты марашы,
Кумсар сыйкыр эшикке,
Чыккалы кетип баратты,
Тура тургун Кумсар, деп
Куткарбас ага үн катты:
- Мен Куткарбас, сен Кумсар,
Сен экөөбүз атакта,
Тең жүрөбүз барабар,
Кулагың салып кебим ук,
Сага айтаар бир сыр бар.

Кара, кызыл, көк тендер,
Качты, деди Ботуке,
Чычкан сур менен арбытып,
Кууп жеттим бир демде,
Сыр бербеди качкандан,
Каршылык кылып бир пенде.
Тартак деген бар экен,
Таанымалы ал экен,
Таарынчы айтты көп эле:
“Хан башың менен калдаңдап,
Өзүң мурда чыгасың,
Барууну айтпай бизге” деп,
Жүйөлүү кепти көп айтты,
Айагында бир кеби,
Жүрөгүмдү муздатты.
“Бизге келген сулуу кыз,
Адам жечү желмогуз,
Анык билгин” деп айтты.
Толук жайын билбесе,
Тартак мунун неге айтты?
“Желмогуз эрге тийбейт, дейт,
Эрге тийсе сыйкыры,
Качып кетет, келбейт, дейт,
Эрге тийбейт, этин жейт,
Этин жесе эркектин,
Ал эркекти эңсебейт”
Деген кепти мага айтты.
Ар канча болсо бул кыздын,
Сыйкыры сенче деги эмес.
Бүгүн түнү чакыртып,
Сынап көрөм бул кызды,
Бул айтканым саа кеңеш.
Бизден тентип качпасын,
Бизге койуп айыпты,
Көрүнгөнгө айтпасын.
Сыр алдырбай сыртынан,
Шумурайды байкагын.
Сенин жаның алыста,
Алы келбейт ал кыздын,
Ага жетип барышка.
Байкайын болот, кызды деп,
Кумсар чыга берерде,
Далдаланды бул бетбак,
Киши көрбөс бир жерге,
Өзү кирип баткындай,
Жата калды кемерге.

Кемерде жатып толгонуп,
Арбын акыл ойлонуп:
“Чакырса бачым барайын,
Жан жерин байлап жоготуп,
Амалын антип табайын,
Ургаачы кылчу кылыктын,
Баарын кылып багайын.
Шек кетирбей көөнүнө,
Өзүнө артып айыпты,
Көз каранды кылайын.
Ашыктырып алдында,
Алдыратып көрөйүн,
Алдыратып барганча,
Алсыратып барганда,
Көрсөтөйүн өнөрүм”.
Кылар ишин белгилеп,
Кылыксынып эшиктен,
Кеңешим бар сизге деп,
Кирип келди кара бет.
Кеңешим бар дегенче,
Эшиктен кирип келгенде,
Ойдо олтурган Куткарбас,
Шашып кызга жанашып:
- Алып чыгып кылычты,
Босогого кой асып.
Асылса кылыч эшикке,
Адам кирбейт дегеле.
Шаштырып мунун деди эле.
Кылычты асып келгенче,
Ысып бойу жалындап,
Кызга жетип келди эле.
- Мен барайын деп турсам,
Өзүңүз келип калдыңыз....
Дегенче барып Куткарбас,
Колу менен сыйпалап,
Ыштан боосун кармады,
Кеп кылсам шекип калат, деп
Сырымды ачып салат, деп
Уйалгансып ал жалап,
Эки көзүн далдаалап,
Чалкасынан кеткени,
Энтелеген балтанын,
Барсканга башы жеткени,
Жеткен менен барсканга,
Талабына жетпеди,
Жетер жетпес баратып,

Жерге башы шылк деди.
Сыр алдырып Шумурай,
Кара тер басып жөн эле,
Карк чыланып кеткени.
Эки бутун комдонуп,
Эси чыккан немедей,
Сүйлөбөй калды томсоруп.
Алдыраган Куткарбас,
Бир колу кыздын мойнунда,
Бир колу ички койнунда,
Эбин таптым мунун деп,
Шумпай кыз турат ойунда.
Бир үшкүрүп Шумурай,
Сөзгө келди мамындай:
- Эрге тийген катындар,
Неченди көргөн капырлар,
Ойноо бала чагында,
Кеп салышып жүрчүү эле,
Өтө шашкан эркекти,
Өксүп калат дечү эле,
Быйыл чыктым жыйырмага,
Өзүңдөй жаман кызыгам,
Эр Куткарбас мен сага.
Оңоло түшүп кара бет,
Ойрон болгон катындай,
Тартынбастан кармалап,
Оңдоп-солдоп бетинен,
Өөп турат аймалап.
Төшүнө төшү жабышып,
Сак киши болсо андайды,
Калмак болчу табышып,
Уйалгандан Куткарбас,
Кара тер басып карышып,
Тилин соруп шимирсе,
Төрт эliche узарып,
Ого бетер Куткарбас,
Уйалгандан кызарып,
Шумурай кыз ошондо,
Тандайын так-так тамшанып,
Кеп баштады какшанып:
- Ысыган бойду муз басып,
Мен турамын шалдайып.
Айып эмес Куткарбас,
Сейитиден найза жеп,
Шайың кеткен сеники,
Этиңен далай кан агып.

Элким-эркин кез эмес,
Эл кагышкан мындайда,
Мынчалык иш канчалык,
Кызарба, жаным анча эле.
Сен да жетпей муратка,
Мен да жетпей муратка,
Болор ишти болтурбай,
Сен ашыгып алдырап,
Мен уйалып жалдырап,
Сен экөөбүз маминтип,
Окшошуп калдык шалбырап.
Ашыкбачы баатырым,
Аман болсо алтын баш,
Далай мезгил табылат.
Деп шакылдап кара бет,
Сүйлөп кетет жабырап:
- Жашым жыйырма ашкынча,
Намысымды сактадым,
Амыр санаа болбогон,
Эми деле сактайым.
Мен деп тарттың көп жабыр,
Эмгегинди актайым.
Кыркыла элек кыл чач бар,
Сага тартар, Куткарбас,
Андан башка малым жок,
Качып жүрөм маминтип,
Алтын табар алым жок,
Сокмоктуу жигит экенсиң,
Көзүм көрдү көөнүм ток.
Деп шумурай оозу шок,
Эне катын кептенип,
Куткарбастын ыштан боо,
Өөдө тартып байлады,
Өз ыштанын байланды,
Сөзү менен эритип,
Куткарбасты алдады.
Айалдын сыры ашкере,
Ар качан эрди алдаары,
Асылуу калды кылычы,
Ал үйгө киши барбады,
Өзүнчө жалгыз ал үйдө,
Ого эле жаман арданды.
Кылычы түшүп эсине,
Куткарбас чыгып эшикке,
Кылычын алып келди эле,
Көргөн эмес эчтеме,

Кумсар үйгө кирди эле,
Кумсарды карап Куткарбас:
- Болбой калды мен, -деди,
Болтураар арга болобу?
Жардам кылгын сен, -деди.
“Жарасы зилдеп зыркырап,
Ичине түшүп кан уйуп,
Калган белем, - деп,
Бузулуп турат өңдөрү,
Буулугуп турат үндөрү”,
Деп ойлонуп сыйкыр кул,
Башын өөдө көтөрүп,
Кеп баштарга калганда:
- Мен Куткарбас болголу,
Бүгүнкүдөй бир шумдук,
Өмүрүмдө болбоду,
Жаагым ылдый тер кетип,
Маңдайым кебер шордоду.
Деп Куткарбас калтырбай,
Баарын айтса жашырбай,
Кумсар айтты шашылбай:
- Мындай иштин болгонун,
Көрбөдүм да укпадым,
Бүгүн сенден укканым.
Сүрдөсө эркек айалдан,
Ошондой болуп калат, деп,
Бир кишиден уккамын.
Оңой сулуу кыз эмес,
Оңойлук менен ар кимдин,
Колуна тийер иш эмес.
Өзүң ачып айбыңды,
Бул айтканың кандай кеп?
Кала берет бул өңдүү,
Уккан жерге чандан кеп.
Кемсинтип сени кээрлеп,
Кеп айттыбы, Куткарбас,
Алың ушул дегенсип?
Көп күлдүбү мыскылдап?
Үнү ачуу чыктыбы,
Чөөдөн бетер шыңкылдап?
- Андай кептен кылбады,
“Жашым жыйырмага чыкты эле,
Эзилип турган эт жүрөк,
Таштай болуп катты” деп
Үн чыгарды азыраак,
Өзү уйалып жер тиктеп,

Муңкана сүйлөп пасыраак.
Угуп Кумсар бар кепти:
- Болду койгун, Куткарбас,
Башка укпасын бул кепти.
Сенде көөнү бар экен,
Эрсип калган чагы экен,
Бойго жетип солкулдап,
Болуп турган табы экен.
Жыйырмага кыз балдар,
Экиден-үчтөн балалуу,
Болуп калар убагы.
Кышкы тоңгон муз бошойт,
Күн узарган чактагы.
Кармашта жүрүп карчашып,
Сен капташа калганда,
Эңсеген экен ал дагы.
Болбосо бүгүн-эртең бар,
Бир табылар кыйамы.
Кызды эстебей элди эстеп,
Сейитимдей эрди эстеп,
Жаратынды баатыр дарылап,
Уруштун камын кылалы.
Урушуп жүрүп так чарчап,
Баш уруп өзү келет, деп
Сейиттин ушул кыйалы.
Эми кызга катышпа,
Баш бошобой жүргөндө,
Душман менен атышпа.
Катын баакы кишинин,
Кайраты болбойт бойунда,
Акылы болбойт ордунда,
Баланча катын ыктуу эле,
Баланча катын сулуу, деп
Ошол болот ойунда.
Сейитини өлтүрүп,
Найзага башын сайгыча,
Башкага көөнүң бурганча,
Мага жакпайт Куткарбас,
Мен арзыңды укпайым!
Кумсар сыйкыр кагынып,
Кооп кетти ордунан.
Дарылагын мени, деп,
Кармай алды колунан.
Он беш күн болбой сакайды,
Атка минип абадан,
Эми кандай болоор, деп,

Аптыгып турат токтобой,
Жүрөгү чыгып кабынан.
Күн он бешке жетиптир,
Энди булар нетиптир?
Эр Куткарбас, Тапан хан,
Кумсар сыйкыр, Шум канчык,
Чогулушуп келишти.
Каарданып Куткарбас:
- Келдинерби чогулуп,
Кебимди ук олтуруп.
Куунайза өлдү балбандан,
Теңдей өлдү сардардан,
Карыдан бар Тапан хан,
Кумсар өзүң турасың,
Белиме таңуу кылгандан.
Жети балбан калыптыр,
(Мыктысынан төртөөнүн,
Атын айтып атагын)
Ал жекеге барбасын,
Жекме-жеке чыкчудай,
Бекемдеп белин байласын.
Тартак баштап үч балбан,
Эртең чыгат жекеге,
Жоо жарагын камдасын,
Камсыз болуп калбасын,
Камсыз барып элебей,
Сейиттен өлүп калбасын.
Аскерди сапка тизгиле,
Сыр билгизбе эч кимге.
Тапан хан турсун туу кармап,
Мен жүрөмүн кол жандап,
Кыз сулуу болсун арада,
Туу кармаган хан менен,
Кабарлашып турарга.
Деп тапшырып Куткарбас,
Эмне кылып жатыр, деп,
Жакыр кыргыз такыр , деп,
Кабар алып келгин, деп
Бир кишини жиберет.
Таалай кимге жар болот?
Сейит менен Куткарбас,
Кимисине бак конот?
Тартак баштап үч балбан,
Найзаларын угарып,
Учун ууга суугарып,
Балталарын эңешип,

Кылычтарын бүлөшүп,
Уктабай жатты ал түнү,
Таң аткынча дүрбөшүп.
Чойтолоң менен Тазкара,
Жедигердин Конушбай:
- Тетиги колду карачы,
Өчүрбөй чырак калды, - деп,
Уктабай таңды алды, - деп.
Күн он бешке толгон жок,
Бул эмине укмуш, - деп,
Бирине—бири салды кеп.
Сейит айтты мамындай:
- Чойтолоң ага, Тазкара,
Баатыр Тапак, Конушбай,
Коркпогула душмандан,
Көөнүңөр болсун эркин жай.
Атам Манас арбагын,
Ашкере көрүп түшөдүм,
Тил жазыктуу болбосун,
Мындан кийин күчөйүн.
Түндө уктап түш көрдүм,
Киши көрбөй иш көрдүм.
Ажыдаар менен арбаштым,
Жолборс менен алыштым,
Айуу менен көрүштүм,
Пилдер келди тоңпондоп,
Куйруктары чолтондоп.
Айбанаттын баары бар,
Ар бири түрдүү жаныбар:
Канаттуу жок учуучу,
Жерге жүргөн жандардан,
Кирпи менен сары эшек,
Келарсы бар аралаш,
Төрт тараптан чөөбөрү,
Тап беришет сагаалап.
Тимсак менен жылан бар,
Андай жандар кыйла бар.
Сел каптады түрүлүп,
Чаң арылбай сүрүлүп,
Каман жүрөт корсулдап,
Түлкү жүрөт ыржайып,
Ушунун баарын аралап,
Жалгыз жүрөм мен барып.
Асман асыл, жер катуу,
Төрт тарабым баары тор,
Мен турамын камалып.

Пилдер келди дүкдүйүп,
Айуу келди үксүйүп,
Жылан келди жыйрылып,
Жер бетинде бөй-чайан,
Мени талайт жыйылып,
Чама кетип так чарчап,
Таңдай кургап тил катып,
Кызылым калбай кан качып,
Алым калбай турганда,
Түндүктөн чыгып катуу сүр,
Тунарык чыкты созулуп,
Борошолоп күн куйуп,
Кызыл жалын уйулгуп,
Алда эмне шумдук, деп
Карап турдум кулуйуп.
Аңгычакты асмандан,
Күркүрөгөн үн чыкты,
Алп кара куш келет, деп,
Айткан үндөр угулду,
Келе жаткан кара куш,
Адам болуп кубулду.
Бабаң Манас мен, - деди
Кыйналыпсың сен, - деди.
Келе жатат аркамда,
Алмамбет, Чубак - эгиз шер,
Абаң Сыргак кемеңгер.
Көрүнүп өтөт көзүңө,
Кеп кылышпайт өзүңө,
Кызылбуурул ат минген,
Ал Семетей чоң бабаң,
Ак сур минген бирөө бар,
Ал Гүлчоро зор балам.
Семетей сага көрүнбөйт,
Бир көрүнөт Гүлчоро,
Барлык жоону майтарып,
Сен жеңесин ошондо”.
Айкөлдүн сөзү ал болду,
Уккан кулак меники,
Телегейим тел болду,
Темтеңдеген Куткарбас,
Эми менден кем болду.
Кем болбосо неткени,
Айкөлдүн келип арбагы,
Ашкере айтып кеткени.
Мен айтамын бир кепти,
Кулак салып уккула,

Ким чыкса чыксын жекеге,
Мен чыгамын жекеге,
Тизилген саптан козголуп,
Баспагыла деги эле.
Ошо бүтүн Куткарбас,
Ар-намыстан кетүүчү,
Кумсар сыйкыр, шуркуйа,
Аларды ишке салуучу,
Жүйрүн дөөнүн эт көйнөк,
Алмамбеттин кеп жабуу,
Телкүрөңгө эп жабуу,
Аккуланын ноктосу,
Омоктуу сыйкыр мына шуу.
Шер Сыргактын Сырнайза,
Колумда турат ал найза,
Мага сыйкыр жолобойт,
Мен барайын алдында.
Алмабаш, байрак силерде,
Конущбайым, бек карма.
Баатыр Тапак , сага мен,
Алмамбеттин сур жебе,
Бир огу менде бар эле,
Ошону берем алгының,
Аламан уруш болгондо,
Кастап келген душмандан,
Кайра тартпай баргының.
Жебе сенде турганда,
Сыйкыр тийбейт өзүнө.
Келсе келсин ким болсун,
Манастан башка айтпагын,
Баш булгап жоодон качпагын.
Куткарбас келип капташса,
Апкаарып андан шашпагын,
Эрдигинди көрсөтүп,
Билген ишиң баштагын.
Кандай неме жыгылса,
Кайрылып ага барбагын,
Сага келген көп балбан,
Баары сыйкыр жасамал.
Чойтолоң ага туу карма,
Конущбай тур жанында,
Эштемеден кам кылба.
Алмабаш бар колуңда,
Көйнөктү кылып көлөкө,
Көз жибербей бөлөккө,
Тазкара аскер жандагын.

Колго түшпөй Куткарбас,
Көп жерге кылат убара.
Ээн калса шаарлары,
Кирбегиле шаарына,
Заар салып кетишет,
Аш-тамактын баарына.
Мен келгенче козголбой,
Ушул жерде болгула,
Болсун ушул убада.
Жаңылдым-жаздым, балдар, деп,
Тапан хан киши жиберсе,
Ооз ачып кеп кылба.
Сыр алдырып шек бербе,
Сырттан келген душманга.
Сейит өлдү деп келсе,
Телкүрөңдү көрсөт , де,
Башындакы ноктосу,
Бирге келсин бизге, де.
Сейитим айтып окутуп,
Телкүрөңдү токутуп,
Алла деп минди көрүңгө,
Аркы элден аттанып,
Жекеге Тартак жөнөрдө.
Куушурулуп Куткарбас:
- Жети балбан баарың кел,
Кумсар сыйкыр, сулуу кыз,
Ким эле келсе кыргыздан,
Көзүн көрбөс кылгыла,
Күүгүмдөтүп салгыла,
Тартак чыксаң сен мындан,
Тапак келет аяктан,
Таанымал Тапак чоң балбан,
Күүгүмдөп көзү калганда,
Көмө сайып ичин жар,
Көзүн чукуп өтүн ал,
Кокус Тапак жыгылса,
Бириң барбай экөөң бар,
Баарың болбой калсаңар,
Өч алуучу өзүм бар.
Тиги турган төрт балбан,
Аскердин арка жагынан,
Жашыл жээк карай жолго сал.
Жашыл жээктин жолунда,
Жалгыз аттын жолу бар,
Ошол жерде бириң кал.
Анын ары жагында,

Как этпестин чөлү бар,
Бириң тосуп анда кал;
Анын ары жагында,
Былчылдактын сазында,
Бириң анда калыңар,
Эми бириң калдыңар,
Менден уккун чын кепти,
Жан кишиге көрүнбөй,
Тоорактай өскөн какырда,
Сайасына жүз киши,
Ат-тону менен баткыдай,
Дүңкүйгөн кара жыгач бар,
Мени карап ал жерден,
Кетип калбай туруңар.
Кан ичме кыргыз жиндинин,
Кайкылыгын ким билсин,
Тартак баштап үч балбан,
Жеңилсе баары Тапактан,
Тапактын башын мен алам.
Кунун кууп алам, деп,
Сейит келет далбактап.
Сейит менен сайышам,
Жеңилсем качам эл жакка,
Жеткирбей ага дардактап,
Аскер каптап киргенде,
Асман жердин арасы,
Топурак учуп боз болуп,
Күн бузулат бир демде,
Сейитини азгырып,
Алып барам силерге,
Бирөөңүн кетсе кутулуп,
Экөөңүн кантип кутулат?
Экөөңүн өтсө кутулуп,
Үчүнчү жолдо тутулат.
Үчүнчү жолдон өтсө да,
Төртүнчүдө мен бармын,
Ылганып барган бириң бар,
Ошол жерге баргынча,
Аты арып чаалыгар,
Өзү арып шай калбай,
Жарактан колу талыгар.
Сейитти кармап алабыз,
Андан калган иштерди,
Кеңеш менен табабыз,
Ачуулансак жол жүрүп,
Таласка чейин барабыз.

Деп Куткарбас тапшырып,
Төрт балбаны аптыгып.
Тартак чыкты жекеге,
Карачкыдай далдайып,
Алдыңкы ээрди шалпыйып,
Үстүнкү ээрди калбайып,
Чолок мурун неме экен,
Бетине батпай балчыйып,
Өңү кара көмүрдөй,
Көзү кайнап жылчыйып,
Тармалдашып сакалы,
Узун-кыска кырчылып,
Тиши чыгат агарып,
Ачылып оозу ыржыйып,
Кулагы пилдей калдаңдап,
Этеги кетип далбаңдап,
Боосу узун үзөңгү,
Эки буту салбаңдап,
Таноосу көөп кетиптир,
Текечердей барбаңдап,
Туураланып айкырып,
Аңги эшектей дардаңдап,
Ой-тоону койбой жымырып,
Оп тартчуудай оозуна,
Көзү туман бүлбүлдөп,
Өзүнчө сүйлөп күдүндөп,
Найзасынын учунан,
Жалындаган от күйөт,
Сакал менен мурутта,
Ала карга, сагызган,
Учуп жүрөт дүркүрөп.
Шамал тийген чынардай,
Бойу узун сүлкүлдөп,
Салмагынан кара жер,
Жарылчуудай дүңкүлдөп,
Жапан чөлдө көп жандар,
Эстери чыгып бүлкүлдөп,
Тартак деп өзүн чакырып
Айды чапчып алчудай,
Асманды карап акырын,
Мингени качыр Карасур,
Кош кулагын жапырып,
Жердин бетин жыртылтып,
Топону көккө сапырып,
Өзүнчө Тартак эр экен,
Эр көкүрөк неме экен,

Карасурду камчылап,
Найзасын күүлөп булгалап:
- Сен Сейити, мен Тартак,
Мени сайып ким алат?
Мени менен бет келген,
Ичегиси чубалат,
Чылбырын сүйрөп майданда,
Минген аты бош калат,
Айбатыма апкаарып,
Эбин таппай сандалат!
Деп акырын бадырек,
Өз алдынча күбүлдөп,
Ороолонуп дүпүлдөп,
Көрбөгөн мурда Таптакты,
Чойтолоң менен Тазкара,
Эт жүрөгү дүкүлдөп,
Ат үстүнө токтобой,
Көчүктөрү бүлкүлдөп,
Топурак учуп жер чаңдап,
Сейитимди капталга,
Найза менен муштады.
Армансыз болсоң чочко, деп
Айкөл кирген түшүнө,
Козголбой Сейит турганы,
Күдүндөгөн Тартактын,
Бекерге кетти урганы,
Талкаланып Найзасы,
Тараша кетип кыйрады,
Таамай сайган болуучу,
Сейитим турат козголбой,
Эрдемсиген Тартактын,
Кетип калды айласы,
Жапан чөлдө эр болгон,
Байрак сайып кол жыйнап,
Хан урушун көрбөгөн,
Алты канат ак үйдөй,
Такымында чойун баш,
Бекемдеп кармап сабынан,
Ээрдин кесе тиштенип,
Кайраттанып абыдан,
Мурункудан канчалык,
Заар төгүлүп каарынан,
Анча–мынча адамдын,
Жүрөгү чыгып өлгөндөй,
Көзүнөн чыккан жалындан.
Кум удургуп чаң болуп,

Караган пенде таң болуп,
Кутурган Тартак бул кезде,
Жапанда жүрүп мар болуп,
Бадыректин түрүнөн,
Жердин бети чаң болуп,
Туман оуйуп, боз түшүп,
Күчүн жыйнап колуна,
Алаканга түкүрүп,
Өзүнөн өзү муңайып,
Улутунуп үшкүрүп,
Алдында минген качыры,
Омбул-домбул түйүлүп,
Узуну чыкпай жылкыдай,
Томполоңдоп жүгүрүп,
Жетер-жетпес келгенде,
Чокмор менен Сейитти,
Чаба турган кездерде,
Баатырдын уулу кара көк,
Турган эмес бекерге,
Үзөнгүгө тамандап,
Тартак кобо калганда,
Азырейил жан алгыч,
Келгендей болуп майданга,
Кимдер баатыр ким коркок,
Эр сындалат мындайда.
Сырты менен балтанын,
Тамандан өөдө көтөрө,
Эр Сейитим какканда,
Чокмор түштү дүп этип,
Кескен терек кептенип,
Жыгылды Тартак сүлк этип,
Кара, кызыл, көк тендер,
Бакырышты чур этип,
Эрдемсиген Тартактын,
Каккан буту тарабы,
Кабыргасы кошулуп,
Баары калбай кыйрады.
Өөдө каккан балтаны,
Бекер тартып албады,
Көчүктөгөн Тартакты,
Төбөдөн төмөн койгону,
Мээси жайнап жапанда,
Тартак өлүп жоголду.
Куткарбас айткан кеп менен
Үч балбан жалпы ат койду,
Жолборс туулган чунагың,

Жанындакы жой кума,
Кармай алды сабынан,
Тартып алды кабынан.
Келе жаткан үч балбан,
Үч тараптан качырды,
Алды-артынан жуп найза,
Катар жетти тийгели,
Жаш Сейити жолборстун,
Мындайлыгын ким билди,
Туурасына шалк этип,
Жыгыла баатыр кеткенде,
Алды-артынан келгенде,
Бирин бири сайганы.
Бири келген болжолдоп,
Эрдин арка кашы деп,
Бири келген бек тиктеп,
Табарсыктын башы деп.
Эр Сейити шалк этип,
Оой берген жагына,
Телкүрөң кеткен ойт берип.
Ат тартарга айла жок,
Бирин бири сайганы,
Жандай түшүп эр Сейит,
Жойкуманы бир шилтеп,
Катар башын алганы,
Капталдан келген немесин,
Как бөйрөктөн жарганы,
Куткарбаска бел болчу,
Төрттү катар жалмады.
Куткарбас жетти акырып.
Кышкы киргин буурадай,
Оозуунан көбүк чачылып.
Катар өлүп төрт балбан,
Уйуктан күчүк алдырып,
Улуп калган бөрүдөй,
Бөксөрүп ичи ачынып,
Куткарбастан Сейитим,
Качат беле жашынып?
Кири калбай көөнүндө,
Бүркөлгөн кабак ачылып.
Киргин суудай күпүлдөп,
Көрсөтөм деп Сейитке,
Ороолонуп дүпүлдөп,
Тең жарылып кара жер,
Кетүчүдөй сүлкүлдөп:
-Кыргыздан келип сенделип,

Кыйырга салдың чуурган,
Менда сенден кем эмес,
Энеден эркек туулгам!
Эрлигимди көргөнүң,
Кетпейсиң кыргыз элине,
Жаштайыңда өлгүнүң.
Жетимиш эки өнөргө,
Жетет экен сеники,
Сеникинен төрт-бешөө,
Артып кетем меники.
Тапан ханды талкалап,
Мааналаттың ар кайда,
Сулуу кызды сайгактай,
Кубаладың сай-сайга,
Эми менден кутулуп,
Кете албайсың эч кайда!
Оозунда келет жапылдап,
Жаланып тили шапылдап,
Найзасынан чыккан от,
Кез бойуча жалындап,
Чычкансурду камчылап.
Кирип келди жакындап,
Манастын уулу чунагың,
Кездемдин боосун чубалтып,
Кезкерип найза чунайтып,
Найзаны ченеп тыкыстап,
Бойун өлчөп ыкыстап,
Эми жазбай сайам, деп
Тиктеген көзүн ирмебей,
Алдыңкы эрдин кашы деп,
Табарсыктын башы деп,
Учун ууга суугарган,
Мизине албарс кураган,
Жеткенде учу бул найзам,
Тоо да болсо урар, деп,
Томорулуп кулар, деп,
Бул сапаркы найзама,
Кандай чыдап турар, деп
Куткарбас муштап өтөрдө,
Жаш Сейити чунагың,
Турган эмес бекерге,
Куткарбаска сайдырбай,
Сала берип олутун,
Которо берип конушун,
Күү менен өтө бергенде,
Оңтойуна келгенде,

Оң бөйрөккө болжолдоп,
Муштап өттү эр неме,
Бөйрөгүнөн кан кетип,
Магдыры качып шай кетип,
Чычкансурдун үстүнөн,
Томолонду далп этип.
Өтө берген Сейити,
Сыйкыр алып качат, деп.
Кайра тартып тап берип,
Башын кесип алам, деп,
Теминип кирип барганда,
Баатырдын аты Телкүрөң,
Туурасына жалт берди,
Телкүрөңдөн Сейитим,
Тебетейдей талп, деди.
Баатыр минген Телкүрөң,
Көзү ачык мал экен,
Арамзада Куткарбас,
Албан иши бар экен,
Амал иши дагы бар,
Байлап алган жанына,
Мүшөккө куйган каны бар .
Сайдырбасын Сейиттин,
Анык билген Куткарбас:
“Имерип Сейит сайганда,
Мүшөктү жара сайсын,-деп,
Башын кесип алам деп,
Эрдемсий келген кезинде,
Эбин анын табам,-деп,
Табылбай эби баратса,
Кармай жатам кылычты,
Алдында минген Күрөңдүн,
Төрт айагын чагам”деп,
Куткарбаска Телкүрөң,
Жакын кирип келгенде,
Карап жаткан жан кечти,
Кылычты шилтеп иерде,
Туурасына ыргыган,
Жебеден бетер зыргыган,
Ошондуктан Сейитим,
Телкүрөңдөн жыгылган,
Жыгылганын көргөндө,
Куткарбас турду түйүлүп,
Сейитини чабам, деп,
Кылычын ала жүгүрүп.
Элебей баатыр калды, деп,

Куткарбас башын алды, деп,
Баатыр Тапак, Конушбай,
Тазкара менен Чойтолоң,
Жандарынан түнүлүп,
Жүз миң аскер Сейити,
Ат койуп кирди өмүлүп,
Шумурай канчык, Тапан хан,
Күлүндөшүп сүйүнүп,
Куткарбас жетип чабарда,
Чапса башын аларда.
Айбандан асыл Телкүрөң,
Куткарбасты териге,
Кош аяктап тепкенеде,
Көрүп калды Сейитим,
Бети менен Куткарбас,
Томолонуп кеткенде.
Дал ошондой кездерде,
Пилге минген эр болуп,
Азуусун айга бүлөгөн,
Айбаты артык сен болуп,
Кумсар сыйкыр жеткени,
Чычкансурду шумурай,
Куткарбаска жеткирди,
Телкүрөң минип эр Сейит,
Куткарбаска кезенди,
Сейитимден Куткарбас,
Беттешпей качып кетерби?
Найзаларын күүлөшүп,
Эки баатыр кез келди,
Каптап келген калың кол,
Кайта аркага кеткени,
Качырып найза сайышып,
Сайдырбастан кагышып,
Элден ашкан эрендер,
Эрегишип урушуп,
Олпокторун булушуп,
Опсуз жаман урушуп,
Колтуктарын чойушуп,
Балта, чокмор аралаш,
Чокулата койушуп,
Жедеп шайы кеткенде,
Акакташып солушуп,
Жакадан алып жойушуп,
Алакан тери сойулуп,
Көөдөндөрүн тирешип,
Көпкөчө жүрдү күрөшүп,

Демик басып күп этип,
Аттарына миништи,
Сом темирин өңөрүп.
Бирин-бири марашып,
Алдыртан түрө карашып,
Акыл-ойдун баарысы,
Өлтүрөр жерин самашып,
Эр Сейитим Куткарбас,
Эл намысын талашып.
Жеңип алса эр Сейит,
Дүнүйө малын карабайт,
Куткарбас менен Тапан хан,
Жамандыктан кайтышса,
Ички сырын айтышса,
Тактасынан түшүрбөйт,
Чырагын үйлөп өчүрбөйт,
Ордунан элди көчүрбөйт,
Чыйраксынса кайышып,
Кашык канын кечирбейт.
Жеңип алса Куткарбас,
Таласка Барып таламай,
Кылычтын мизин жаламай,
Карыларды какшатып,
Боз балдарды боздотуп,
Баш кишинин баарысын,
Башын кесип кан ичип,
Кыздын өңүн боз кылып,
Ар-намысын жок кылып,
Келинди тепсеп ий кылып,
Катынды тепсеп кар кылып,
Кызыл ээк чалдарды,
Кызыл муштум балдарды,
Андан башка калганды,
Кар кылып талап алмакчы.
Кыйла азапты салмакчы.
Буларды салган урушка,
Кан төгүлгөн жулушка,
Шумпай кыздын айласы,
Тапан хан мурун алданды,
Куткарбас кийи жалданды,
Түндүк менен түштүккө,
Түгөнгөн канчык чаң салды.
Чычкансур менен Куткарбас,
Чыга берди кашатка.
Эр Сейитим элөөрүп,
Эки жагын караса,

Кумсар сыйкыр, Куткарбас,
Кашатта турат жанаша,
Куткарбасты көргөндө,
Күйүп ичи от болуп,
Жайнаган кызыл чок болуп,
Камчы берип Күрөңгө,
“Куткарбасты жеңе албай,
Күндө минтип жүргөнчө,
Өлгөнүм жакшы аа көрө”-деп,
Ачуусу келди арстандын,
Жыйырма бешке жете элек,
Жалындап турган жаш жандын,
«Манастап» ураан чакырып,
Алдында минген Телкүрөң,
Топону көккө сапырып,
Кыйгактуу найза көк желек,
Сала берди качырып,
Кумсар сыйкыр кеп айтат:
- Куткарбас уккун,- деп айтат,
Кан ичме кыргыз келатат.
Айарлык менен беттешип,
Жаныңды ала качпасаң,
Бул сапар сени куткарбайт.
Билекке сары салыптыр,
Канча лек миң болсода,
Сапыргалы калыптыр.
Билгеним айттым Куткарбас,
Мейлиң өлүп, мейлиң кал,
Мен турбайым кеттим,- деп,
Кумсар качып жөнөдү.
Найза салып кагышпай,
Балталашып жабышпай,
Эминеге качты,- деп,
Келе жаткан Сейити,
Бир имерип карады,
Канча сапар кагышкан,
Мындай ишти көрбөгөн,
Куткарбас мыкты эр экен,
Бу сапаркы Сейитти,
Жүрөгү түшүп өлбөгөн.
Келе жаткан Сейити,
Жалгыз эмес эки экен,
Жанындакы кишинин,
Бирин-серин мурутка,
Ак ала чалган кези экен,
Сүрөтү киши болбосо,

Азырейил өзү экен.
Өңүнүн кандай экени,
Өлчөөр көзгө токтобойт,
Көзү чолпон от кайнайт,
Эки ийнинин үстүндө,
Асан-үсөн нур жайнайт.
Алтын менен күмүштүн,
Сүрөөсүндөй түрү бар,
Асмандан эңиш качырган,
Алп кара куш сүрү бар,
Кызыл буурул аты бар,
Кылымдан башка салты бар,
Белде кылыч ай балта,
Нур төгүлүп жаркырат.
Жаркыны көздү уялтат,
Элес күнгө кошулат,
Ай кулагы калкандай,
Алагар көзү чолпондой,
Эки аяктуу жумур баш,
Туулабы пенде ушундай,
Кайта-кайта Куткарбас,
Канча имерип карады,
Көзгө сүрдүү көрүнөт,
Опол тоодой карааны,
Атынын басса алчактап,
Айбандын түркү көрүнөт,
Саадактын мойну чапчактай,
Жыгачтын түркү көрүнөт,
Үстүндө кийген буулуму,
Алда канча кулпунат,
Эси кетип Куткарбас:
“Сейит менен беттешем,
Жанында келе жатканга,
Качырса кантип теңдешем?
Пендеденби, периби?
Бейиште болот дечү эле,
Же периштеден келдиби?
Туруп берип өлгөнчө,
Жан далбасын кылайын,
Каптатып калың аскерди,
Качып кетип тынайын,
Андан башка калган жок,
Бул ойумда турайын.”
Деп Куткарбас ой жалгап,
Бели катуу бек айбат,
Белдүү баатыр Сейитке,

Белсенип найза уралбай,
Бетине чыдап туралбай,
Намысы жок Куткарбас,
Камчысын булгап имерип,
Кайнаган калың аскерге,
Качып кирди аралап,
Жүз элүү миң сап аскер,
Каптап кетти сабалап.
Баатыр Тапак, Чойтолоң,
Тазкара менен Конушбай,
Шапа-шап атка минишип,
Шашыла жолго түшөрдө,
Бала жолборс бакырып,
Баатыр Тапак жолдошун,
Атынан айтып чакырып:
- Көпчүлүктү көргөндө,
Кирдебесин көөнүңөр.
Козголбогун ордуңан,
Корккондуктан Куткарбас,
Кылып жаткан амалы,
Бекеринен кан төгүп,
Беймаал адам кырбайлы,
Чойтолоң ага кулак сал,
Эртең менен айткан сөз,
Унутуп калбай эсиңе ал,
Азыркысы саламат,
Сейит уулуң аман бар.
Деп Сейит элин токтотту,
Муну көргөн каршы жак,
Чубуртуп кепти козгошту:
Өз элин Сейит токтотуп,
Элин баккан эрен, деп
Тиги кыргыз баатырдын,
Акылы недей терең, деп
Куткарбастын элдери,
Ыраазы болуп Сейитке,
Өлүм жетти бизге, дейт
Улуу-кичүү, кары-жаш,
Баары калып кейишке.
Жан алуучу куржундун,
Оозун ачып койду, дейт
Азырейил периште.
Өлүмдүн камын кылышып,
Баспай койор айла жок,
Хан жумшаса тырышып,
Айласы жоктон бастырды,

Алдын карай жылышып.
Сейити бизге жетер, деп,
Ар шилтемде кылычы,
Кырк-элүүдөй кесер, деп,
Короодон түшкөн корголдой,
Баш куйулат экен, деп.
Биздин хандын башына,
Кара туман түшкөндө,
Ар качандан бир качан,
Элди салып берет, деп,
Сейит сактайт аскерин,
Бири өлбөсө экен, деп.
Манастан бери карата,
Кыргыздын элин мактаптыр,
Бекер мактап жатпаптыр,
Калган элдин хандары,
Кыргыздай элди бакпаптыр.
Деген сыйак сөз айтып,
Эл күдүрөп жатканда,
Элге айтаар бир сөзү,
Оозуна келди арстанга,
Баатырдын айткан кептерин,
Айта кетем дастанга:
- Куткарбастын элдери,
Качантан бери касташтың,
Кармашып алың келбеди.
Кылычың сууруп кырданып,
Найзанды сүйрөп сурданып,
Чокморуң күүлөп колго алып,
Келе бергин баарыңар,
Күндөкүдөн көбүрөөк,
Бүгүн агат каныңар,
Улуу-кичүү баарыңар,
Жан алгычтын алдына,
Калбай барат жаныңар.
Ашөпкө айтып жатпайым,
Акылга салып караңар,
Кара жанга күч келсе,
Силерди берип өлүмгө,
Качып берет залыңар.
Калган эл сенде кегим жок,
Куткарбас менен Тапан хан,
Шум канчыктан айнып,
Тартынып калар жерим жок.
Баш душманын шум канчык,
Ага алданган Тапан хан,

Кулагына илбеди,
Кармап берип канчыкты,
Хан тактаңан айрилбай,
Кала бергин деп айтсам.
Экинчи болуп Куткарбас,
Не алдатты канчыкка?
Ал канчыкты ким алат,
Куткарбастан жан чыкса?
Катышпайым жөн элге,
Куткарбаска ишенип,
Кылбагыла демилге,
Өмүрүңөр кетпесин,
Камгактай учуп бир желге.
Атам Манас болгон соң,
Айтканыман жанбаймын,
Максатка жетпей калбаймын,
Төгөрөктүн төрт бурчун,
Төрт айланта куусам да,
Куткарбасты кармаймын.
Жерге кирсе Куткарбас,
Көкүлү менин колумда,
Жерге түшүп кете албай;
Көккө чыкса Куткарбас,
Буту менин колумда,
Кутулуп менден Куткарбас,
Көккө чыгып кете албайт.
Аты арып, тон тозот,
Айлана качып далбактап,
Мукурап тура түгөнүп,
Чычкансур калат чаалыгып,
Аты ыргайдай сенделип,
Бит торгойдой семирп,
Чын айласы кеткенде,
Тапан хан менен канчыкка,
Кайтып келет салпайып,
Тапан хан өлөт ошондо,
Куткарбастан жалпайып;
- Шум канчык түшөт колума,
Кап тешердей жылчыйып;
Ардангандан Куткарбас,
Өзүн-өзү өлтүрөт,
Ат тепсеген бакадай,
Дүмүнөн түшүп былчыйып.
Айтып мунун эр Сейит,
Жалаң болот ач албарс,
Кармай алып сабынан,

Тартып алып кабынан,
Бышыктады абыдан:
- Ажалың жеткен жан болсоң,
Айанбай кел алдыма,
Каарыма карк толдум,
Кетирбеймин тирүү жан!
Үмүтүң болсо жаныңан,
Жай-жайыңда туруп кал,
Катышпаймын калганга,
Куткарбасты мен кубам!
Сейитимден кеп угуп,
Куткарбасты эстесе,
Баргысы келет дуу койуп.
Баралы деген аз болду,
Барбайлы деген көп болду,
Сөз асманда көбүктөп,
Элдин ичи чуу болду,
Куткарбасты бет алып,
Көпчүлүктү аралап,
Эр Сейитим чу койду,
Калктын ары жагында,
Кумсар сыйкыр, шум канчык,
Куткарбас менен Тапан хан,
Төртөө турган чагында,
Манастап ураан чакырып,
Сейит жетти аңгыча.
Көктүгүн көрчү Сейиттин,
Жалгыз келди бизге, деп
Кумсар менен шуркуйа,
Сыйкырлап салды жалынды,
Эр Куткарбас, Тапан хан ,
Жолун тосуп Сейиттин,
Урушууга камынды,
Жалтанбаган шер Сейит,
Сур жолборстой чамынды,
Бучкагына теңебей,
Алоолонгон жалынды,
Жеткен жерде аңтарды,
Кары Тапан залымды.
Куткарбаска сайдырбай,
Найзасын кагып жиберип,
Айланып тийди имерип.
Сейиттен найза жеткени,
Мен-менсиген Куткарбас,
Камгактай ыргып кеткени.
Телкүрөң оозун бургунча,

Теминип найза ургунча,
Кумсар салып сыйкырды,
Сейит менен Куткарбас,
Ортосуна бүтүрдү,
Адам ашкыс бир кырды,
Чычкансур минип Куткарбас,
Элден чыгып бөлүндү,
Жашыл жээк карай зыр койду.
Жүйрүн дөөнүн эт көйнөк,
Жеңин-желпип Сейитим,
Тоскон кырын түз кылып,
Куткарбастын артынан,
Кууп кирди эр неме,
Бар кайратын бүт жыйнап,
«Манастап» баатыр бакырып,
Алдындакы Телкүрөң,
Топону көккө сапырып,
Арбыга чуркап жаны бар,
Кош кулагын жапырып,
Таноосунан буу чыгып,
Колтугунан суу чыгып,
Куйругунан чуу чыгып,
Жарым күн кеткен алдында,
Сейитимге көрүндү,
Куткарбастын карааны,
Үч муунап жолду тостурган,
Бир тосмого жетишкен,
Куткарбаска аз калды,
Сейиттин көрүп карааны,
Кумпайдан качкан кептердей,
Куткарбастын шашканы.
Алдында минген чычкан сур,
Оңдоп-солдоп теминип,
Олбуй-солбуй камчы уруп,
Омбул-домбул түйүлтүп,
Артынан келет эр Сейит,
Куткарбасты тирүүлөй,
Кара жандан түңүлтүп,
Алдында минген Күрөңдүн,
Көкүл, жалын жайылтып,
Аркасында куйругун,
Чаткайакка чабылтып.
Муну мындай таштайлы,
Качып кеткен Куткарбас,
Өлгөнүнөн баштайлы.

КУТКАРБАСТЫН ӨЛҮШҮ

Куткарбаска эр Сейит,
Жетер-жетпес жеткенде,
Жетсе жалмаар кездерде,
Биринчи болуп жол тоскон,
Куткарбастын зор Чанак,
Бул экөөнө жолгошкон.
Жол тосуп турган бул Чанак,
Мыктылардын бири ал,
Мунун жайын билип ал,
Элүү киши бир сапар,
Кармалбай колу шал болуп,
Кара бойу дал болуп,
Кара терге чумулуп,
Эси ооганча урса да,
Кебелбестен кенедей,
Эчтемени элебей,
Турган болчу ченебей,
Өтпөйт буга түк тайак,
Ошондуктан мыкты деп,
Атанган болчу зор Чанак.
Жол тосуп турган жеринен,
Мен бармын Сейит, качпа, деп,
Чыга калды чанандап,
Жылаңач уйдун тай торпок,
Букачардай танаңдап,
Эки эмчегин карасаң,
Дарбыздай бар салаңдап.
Жалайак ооз, кир кабак,
Алдынкы ээрдин жаланат,
Ат минбестен керк минген,
Эки буту жыйналбай,
Кара жерге сүйрөлгөн,
Төш жары бар калыңы,
Алдыңкы эрди түйрөйгөн.
Мурду жалпак, бүтүк көз,
Эки аяк кара жумур баш,
Болбосо адам өңдөнбөйт.
Найза кылыч албаган.
Чокмор менен балтаны,
Колуна кармап көрбөгөн,
Иштетип жарак көнбөгөн,
Кайда чынар бар болсо,
Сүйрөп алып жөнөгөн.
Аты Чанак чанандап,

Жарагы чынар болучу,
Бутактары салаңдап.
Биринчи болуп тоскун, деп,
Жибергели Куткарбас,
Жыгачтуу жерди кыдырып,
Дайраны бойлоп сыдырып,
Бир жыгачты жаратып.
Алып келген болучу,
Жоондугу жыгачтын,
Алты кучак толучу.
Туура үзүлүп сынбаган.
Тараша кетип жарылган.
Сыйдан камыш курушу,
Мындан мурун Сейитим,
Көргөн эмес деги эле,
Бул өңдөнгөн жумушту.
Айал-үйөл кылалбай,
Аты-жөнүн сурабай,
Баштады Чанак урушту,
Арзан менен бүтпөстөй,
Бул Чанактын жумушу.
Узундугу он кулач,
Ар бутагы ар чынар,
Жалбырагы салбырап,
Булгап алды колуна,
Сейитимди салам дейт,
Бир чапканда жолуна.
Байкаса Сейит болжолун,
Какса чынар эп келбейт,
Колтукка найза сайганга,
Ага Чанак жеткирбейт,
Күүлөнүп Чанак чапканда,
Телкүрөңдү зыргытып,
Чыга берди бир жанга.
Чынарын жерден көтөрүп,
Өлүгү кайда Сейит, деп
Жерди тиктеп жатканда,
Кыйамы туура капташты,
Кыйрынан тийчү арстанга.
Хан Сыргактын сыр найза,
Тоо томкорот тик сайса,
Оң колтуктун көбүк эт,
Дал өпкөнүн тушу , деп,
Кан жөткүрүп күрсүлдөп,
Чирип өлсүн Чанак, деп,
Манастап Сейит бакырды,

Телкүрөң кулак жапырды,
Сырнайзаны өпкөгө,
Төш жаргыча батырды.
Түпөктөн найза какалды,
Андан ары баралбай.
Өтпөй найза такалды.
Байкаса баатыр Чанакты,
Кенебейт да, элебейт,
Төш жары кирген найзаны,
Машачалык ченебейт.
“Кайра айланса бадырек,
Кагышат экен далайга”
Деген ойго келгени,
Тартып алып өпкөдөн,
Бакалоордун безине,
Баатыр муштап имерди.
Алкымга найза тийгени,
Эми Чанак билгени,
Минген керкин томпойтуп,
Аркасына имерди.
Андан мурун бул Чанак,
Күрөөкө, соот кийбеген,
Ар качан чынар иштетет,
Узун келип чынары,
Найза, кылыч, айбалта,
Денесине тийбеген,
Эрлердин кандай иши бар,
Ишенип жүргөн чынарга,
Муну Чанак билбеген,
Телкүрөң оозун имерди,
Айбалта менен Чанакты,
Кулактын үстү дымдоокко,
Айабай тартып жиберди.
Ошончо тийген балтага,
Жарылып сөөгү кетпеди,
Жайнап мээси түшпөдү,
Сейиттин иши бүтпөдү.
Балакет Чанак ошондо,
Такыр колтук бакалоор,
Каракуштан жаралуу,
Ачыган жаны бадырек,
Жаралуу болгон каман бул.
Күркүрөтүп чынарды,
Айландырып имерди.
Чынардан чыккан шамалдан,
Үч күндүк жерге токтобой,

Учуп кетти далай жан.
Агындар кургап чөл болду,
Өзөндөр буулуп көл болду,
Чөлдө жүргөн жаныбар,
Токойдо жүргөн маралдар,
Томолонуп торойду,
Жыгылганы копкон жок,
Көбү өлүп жоголду.
Чанакты тиктеп делейип,
Карап турган Куткарбас,
Чычкансур менен селейип,
Жыгылган жок ыргалып,
Жарым күндүк алыска,
Барып калды ырганып.
Топурак кирип көзүнө,
Кум тыгылып оозуна,
Кордук көрдү ошончо,
Эсин жыйды эр Чанак,
Көзүн ачып ошондо.
Колундагы чынары,
Жалбырак калбай күбүлүп,
Бутактары сынып түгөнүп,
Өзөгүнөн чынары,
Тараша кетип жарылып,
Шалдырап калган кези экен,
Көзүн ачып алайып,
Алдынкы ээрдин жаланып,
Эки жагын каранып,
Сейитке уруш салам, деп
Дагы чынар таап алып,
Бастырды Чанак далайып.
Бура тарта бергенче,
Бала жолборс эр немең,
Оң бөйрөктүн өзү, деп
Урду найза күү менен.
Бөйрөктөн өтүп бул найза,
Табарсыкка мылк деди,
Томпойгон кертен эр Чанак,
Томолонуп шылк деди.
Жыгылды Чанак дүп этип,
Сейитимди качырды,
Минген керки корк этип,
Сейитимди сүзөм деп,
Дөбөнү сүздү качырып,
Торопойун тоздурду,
Ал дөбөнү түзөтүп.

Мурдун тартып кошкуруп,
Томполондоп жөнөдү,
Ачууланып Сейитим,
Ого бетер көгөрдү.
Тумшугуна мүйүзү,
Эр Сейитке жеткенде,
Сүзө турган кездерде,
Жазганбаган кара көк,
Бардашы жаштан бир бөлөк,
Тумшугун орой кармады,
Колун жерге тийгизбей,
Көтөрүп тура калганы,
Ошондо көрүп турбаган,
Кишинин көптүр арманы!
Эки колу Телкүрөң,
Тизеден жерге батканы,
Керктин өтүп салмагы.
Эр Сейит жерге силккени,
Мойун сөөгү ошондо
Туура үзүлүп кеткени,
Жарым күндүк алыстан,
Көрүп турган Куткарбас,
Керки менен Чанактын деп,
Катар өлүп кеткенин,
Ушерде айта кетейин,
Ойуна алган кептерин:
“Сейитке басып барсамбы,
Саламдашып калсамбы?
Сейиттен сурап сулууну,
Катындыкка алсамбы?
Калган элди тартуулап,
Хан тактамда турсамбы?
Тапан ханды өлтүрбөйт,
Өзү айткан кеби бар,
Мени дагы өлтүрбөйт,
Эр эмеспи Сейитим
Айткан кебин тана албайт,
Түндүктөн келди түштүккө,
Сулуу кызды кубалап,
Сураганга бере албайт,
Сурасам кызды бербесе,
Кызды алып кеткенде,
Калган элдер кеп айтат:
- Жылма беттүү катынды,
Тартып алдың эринен,
Сени издеп тийем, деп,

Сулуу кыз келсе жеринен,
Сейитимге ал кызды,
Кармап бердиң неликтен?
Жаның таттуу сеники,
Ар кимдики өзүнө,
Жаны таттуу билгин сен.
Деп табалайт калгандар,
Анда айлам не болот?
Өлсөм жандан кутулам,
Өлбөй тирүү болгондо,
Жаман катын, жаш бала,
Жабырап айтат жамак кеп,
Жаладан кайдан кутулам,
Үмүтүм үзүп жаныман,
Өлүмдү алып мойнума,
Эминеден коркомун?
Кумсар сыйкыр, сулуу кыз,
Тапан хан бар колумда,
Дагы эки балбан бар,
Сейитти тосор жолумда.
Балбандан айла болбосо,
Баарысы өлүп сойлосо,
Жашыл жээктин ойуна,
Аккан суунун бойуна,
Кара, кызыл, көк тендин,
Алпарайын тобуна.
Бир аргасы табылып,
Сейит түшөр колума.
Мени кууп жеткенче,
Жол арбытып кетейин,
Экинчи жолдон тосмокчу,
Эр Тетеге жетейин.
Кара тендин эли эле,
Тете мыкты эр эле,
Жетимиш миң кишиге,
Мен боломун дер эле.
Салмоор менен таш урган,
Кезенгенин жок кылган,
Күндүк жерден жаа тарткан,
Түштүк жерден найза аткан,
Канжар уруп жан алган,
Канжарды жаза урбаган,
Өтө мыкты неме эле,
Сейит аны биле албайт,
Жаа тартып канжар ура албайт,
Ташты тандап жыйалбайт,

Салмоорго салып алалбайт,
Тете билген өнөрдүн,
Бирин да Сейит биле албайт.
Ала турган Сейитти,
Таптым Тете эрди, - деп,
Колго түшөт эми эле,
Оңуна Сейит келди” деп,
Жолго түштү кеңгиреп.
Керки менен Чанакты,
Катар жеңип кулатып,
Кезкерип найза чунайтып,
Телкүрөңдү чуратып,
Чычкансур изин кубалап,
Жолго кирди эр Сейит.
Алышканы эсте жок,
Эми эле жаңы чыккандай,
Оңдонуп минип Күрөңгө,
Кууп кирди баатырың,
Көнүк болгон Телкүрөң,
Айгайлаган сүрөөнгө,
Ушул күнү көкжалдан,
Куйун минип жүрсө да,
Кутулуп душман кеткисиз,
Кууп чыккан Күрөңгө.
Жагалданып Телкүрөң,
Жаңыдан кызып алыптыр,
Жаадай сызып калыптыр,
Жарым күн кеткен Куткарбас,
Караандаш жете барыптыр.
Күрөңдүн угуп дүбүртүн,
Куткарбастын Чычкансур,
Бүжүрөңдөп калыптыр.
Кылчайып артын караса,
Кененимдин эркеси,
Кудайдын сүйгөн пендеси,
Ак калпак кыргыз көп элдин,
Башындагы маанайы,
Маңдайга бүткөн таалайы,
Чукул жетип алыптыр.
Эликим жерде Куткарбас,
Жан-жанына каранат:
“Найза бойу жеткирсем,
Сейит менден жан алат!”
Өтмөктүн шору деген бар,
Өтө берсе Куткарбас,
Экинчи балбан табылат,

Келе жаткан бел кылып,
Эр Тетеси кабылат.
Жол тоскон чөлдө жалгыз баш,
Тете кайдан жай жатат.
Өтмөктүн шору сеңирге,
Мелчемдүү жерге тургузган,
Сыйынчу сүрөт темирге.
Атайлап келип баш уруп,
Тура албай Тете удургуп,
Буларды ойлойт кубулжуп:
“Улуктугун көрсөтүп,
Өкүм менен Куткарбас,
Сейитти тос дегени.
Менден коркуп Сейити,
Ушул жерге келеби?
Келип калса кокустан,
Менден тирүү кетеби?
Сейитти мында жеткирбей,
Балбан Чанак жебейби,
Сейитти жеңдим мен Чанак,
Балбан менмин дебейби.
Өнөрүм артып көп эрден,
Куткарбас аны билбеди,
Биринчи жолго эр Тете,
Өзүң тургун, дебеди.
Сейит менен беттешпей,
Мен арманда калдым” деп,
Отуруп кооп ойдолоп,
Тете турат кайгы жеп.
“Сейитти Чанак жайласа,
Баргыла деп Таласка,
Куткарбас бизди айдаса,
Баарысынан жаман дейт,
Жалаңгыч сарык атанган,
Кененим деген каргаша.
Кененимдин кезегин,
Куткарбас анда маа берет.
Ал Кененим дегенди,
Менден башка ким жеңет?
Кененимди жеңгенде ,
Таласты талап келгенде,
Жашыл жээкти маа берет,
Куткарбас калат Таласта,
Тапан хан калат Шоркөлдө,
Куткарбас жаман куйбу эле,
Кантип жалгыз каламын,

Жан алар кыргыз бул элде,
Жаныман кетпей тургун , деп,
Кылбаса экен каргаша”
Деп ойлонуп ал Тете
Кыйалы кечет кырк санаа.
Санаасы санга бөлүнүп,
Өлүмдөн Тете шеги жок,
Терең ойго берилип,
Олтурганда кеңгиреп,
Түндүк жактан капкайдан,
Жалгыз караан көрүнөт.
Көрө койуп караанды,
Көрөр көзгө барандуу,
Келетабы качып, деп
Куткарбасты ойго алды.
Анын арка жагынан,
Жана көрдү караанды,
Аркасында көрүнгөн,
Жалгыз эмес топ келет,
Жалбырттан күйгөн от келет,
Жайнаган кызыл чок келет,
Аңгычакты бурулду,
Алты сай мөндүр асмандан,
Чагылган чагып куйулду,
Күрүлдөп шамал угулду,
Кантип айтып боломун,
Ачып көздү жумгуча,
Алда канча кубулду,
Мен-менсиген эр Тете,
Көзүн бардап бир нече,
Абдан байкап караса,
Куткарбас качып алыптыр,
“Кууган Сейит экен, -деп,
Уктап калып зор Чанак,
Туйбай калган экен, деп,
Же коркуп Чанак качканбы,
Андан чыкпай жатканбы?
Сейиттен коркуп зор Чанак,
Акылынан шашканбы?
Же болбосо тетиги,
Кан ичме кыргыз Сейиттин,
Амалы андан ашканбы?
Чаначтай көөп дардайып,
Элге батпай эр Чанак,
Жер кучактап жатканбы?
Эмине болсо болгондур,

Эр түгөтүп баш алган,
Жер түгөтүп жол салган,
Желмогуз кыргыз баланын,
Ажалы менден жеткендир”
Ойлогону Тетенин ,
Ошол болуп табылып,
Ат көтөрбөй жөө жүргөн,
Байлап койгон пили бар
Пилин мине камынып,
Ач бөрүдөй чамынып,
Башынан берки адаты,
Сыртынан кызыл жамынып,
Жеткирбей, жанын алам, деп,
Жебесин алды камынып.
Тетени көрүп Куткарбас:
- Баатыр Тете сен элең,
Баашалык белги колунда,
Баш кишиңер мен элем.
Силер аман турганда,
Ушундай болоор дээр белем?
Кызталак кыргыздын,
Кылбаганы калбады,
Сен кеткен соң куу чөлдө
Эр Тартакты жалмады,
Амалым кетип мен качтым,
Акылыман чын шаштым,
Мээ кайнаган күндөрдө,
Көзгө сайса көрүнгүс,
Ай караңгы түндөрдө,
Адам баспас жол бастым,
Эми Сейит жетээрде,
Зор Чанакка жанаштым.
Өзүндөй Чанак эр экен,
Эрдиги артык болсо да,
Өнөрү сенден кем экен.
Жулуп алып чынарды,
Жарагы чынар деги экен,
Чанактын күчү күч экен.
Айландырып чынарды,
Алда канча булгады,
Табы жеткен жерлерде,
Чалма тоолор кулады,
Курма тамдар урады,
Дарактын баары кыйрады,
Баш аламан сулады,
Чынардын күүсү учуруп,

Мени жарым күндүк алпарды.
Жакуттан дүрбүн алгамын,
Чанак менен Сейитти,
Жай баракат карадым,
Амалы артык, акылы көп,
Арамза кыргыз экенин,
Мен ошондо байкадым.
Жазгырып чапкан чынарды,
Аркасынан имерип,
Оң колтукка бир сайды,
Камындырбай чаптырбай,
Бакалоорго бир сайды,
Тоң мойун керкин имерип,
Аркасына айланды.
Аңгычакты Сейити,
Балта менен дыңдоокко,
Басып өттү Чанакты,
Балтаны тартып алганда,
Жыгылды жерге дүп этип,
Салмагынан Чанактын,
Жер козголду сүлк этип
Минген керки маш экен,
Томурандап келгени,
Сейитини сүзгөнү,
Сүздүрбөстөн Сейити,
Сала берди олотун,
Мүйүзү тийип керкинин,
Тоодой дөбө түздөлдү,
Дөбөдөн өтүп кеткени,
Керк Сейитке жеткени.
Көрүп турду өз көзүм,
Ал Сейитке кудайы,
Алда канча күч берди,
Сүздүрбөстөн керикти,
Мурундан толгой кармады,
Такаңдатпай таманын,
Эки колун көтөрдү,
Жерге баса тартканда,
Керктин мойуну бүктөлдү,
Чанак өлдү дардайып,
Керки өлдү тартайып,
Качып келе жатамын,
Көргөнүмдү сага айтып.
- Айтканың чын, Куткарбас,
Менден Сейит кутулбас.
Жебенин огун кездеди,

Бирин оозго тиштенди,
Күч келтирип тартканда,
Сым чойулуп-чартылдап,
Ийилип жебе карсылдап,
Жебенин доошун укканда,
Жайдары Сейит эрениң,
Бендеден артык берениң,
(Айкөл Манас тукумун,
Ак калпак кыргыз болгон журт,
Көрүп келет керегин)
Тура калып жалт карап,
Тетенин көрдү караанын,
Өңү кара, тиши ак,
Башкача көрдү баранын,
Сейит тура калганда,
Тарткан жебе зыр деди,
Жебенин арка жагына,
Кош коңгуроо тактырган,
Жер жарылып чур деди.
Эр Сейити жолборсуң,
Кыйындыгын билгизди,
Жебени жазбай боосунан,
Илип алды найзага.
Тете бекер турбады,
Бир тартпастан жебени,
Арка-аркадан үч тартты.
Атасы ашкан кемеңгер,
Пендеден ашкан айлакер,
Сейтектин эр Кенен,
Теңдеши жок шер Кенен,
Жети жаштан Сейитке
Жетимиш эки өнөрдү,
Калтырбастан үйрөткөн,
Арка-аркадан тарткан жаа,
Бири да тийбей калганга,
Тете жаман арданды,
Салмоорун алып булгалап,
Кой башындай таш салды,
Тегереткен салмоордон,
Күркүрөгөн үн чыгат,
Чагылган чыгып жаткандай,
Жаалысы катуу сүр чыгат,
Салмоордун угуп үнүнөн,
Жүрөгү батпай көөдөнгө,
Куткарбас байкуш кубанат,
Салмоордун ташы зыркырап,

Асман-жердин арасы,
Келе жатат чыркырап,
Балтаны кармап кара көк,
Карап турат ыкыстап.
Кой башындай чоң ташты,
Балта менен какканда,
Канча барча сынган таш,
Чачырады ар кайдан,
Быркыранды бар чаташ.
Тетенин тийди өзүнө,
Маңдайдагы көзүнө,
Чечекейи чегилип,
Агып түштү мылк этип,
Ооп барып оңолду,
Пил үстүнөн шылк этип.
Жалгыз көзү калганга,
Арданганы аттан чоң,
Ачууланды абыдан,
Кордонгону койдон чоң,
Кордук ойлоп өзүнө,
Сейитимди жетсем, деп
Кейиши жок көзүнө,
Алтымыш алты канжарын,
Арты-артынан ыргытты,
Кадалды деп бооруна.
Канжардын баарын Сейитим,
Кагып жерге түшүргөн,
Канжардын ишин бүтүргөн,
Аңгыча Тете анталап,
Найзаны алып күтүнгөн.
Качырып сайбай найзаны,
Уруп сайып көнгөн кул,
Карматты адат мына бул.
Он эки найза зыркырап,
Куусу угулду чыркырап,
Куткарбас турат акмаалап,
Өз ойунда муну деп:
“Найзадан кантип кутулат”
Он эки найза он эки,
Сап болуптур тизилип,
Аркага качса найзалар,
Куткарбай кууп жеткидей,
Туурага чыга берерге,
Катар келген тизилип,
Аркан бойу кеңдикте,
Бийиктиги найзанын,

Эрдин кашын белгилеп,
Келатканы билинди.
Белги берди Күрөңгө,
Алдында минген Күрөң маш,
Тизгин ийип оңуна,
Кыйрата бутун чапкандай,
Жыгылды жерге шалк этип,
Он эки найза үстүнөн
Өтүп кетти шарт этип,
Телкүрөң турду ордуна,
Аккан суудай шар этип.
Караса көзгө илинбей,
Канжар менен найзасы,
Кай кеткени билинбей,
Сейитим жүрдү чуу койуп,
Тетени беттеп кийиктей.
Эр Сыргактын сыр найза,
Шерден белек бул найза,
Телкүрөңдү чуратып,
Аркадан чаңын чубалтып,
Булуттуу көктүн алдынан,
Муундуу чөптүн үстүнөн,
Ур дедирбей жеткени,
Табарсыктын башы, деп,
Таамай муштап өттү эми.
Элөөрүгөн Сейитим,
Эрдик эмей неткени,
Тоо көчкөндөй чоң Тете,
Томкорулуп кеткени.
Тоңкойуп өөдө болгончо.
Сырты менен балтанын,
Чокуга тартып жиберди,
Айрандай мээси чачылды,
Дүкдүндөгөн кызыл пил,
Эр Сейитти качырды.
Тумшугун булгап кызыл пил,
Эр Сейитти чабарда,
Чапса майып кыларда,
Койондой буйтап Телкүрөң,
Чыга берди туурага.
Томпондогон кызыл пил,
Толгонуп кайра болгончо,
Эшик эндүү айбалта,
Кармай алды сабынан,
Пилди көргөн адамдын,
Жүрөгү чыгат кабынан,

Ооз омуртка тушу, деп,
Болжолдуу жери ушул, деп,
Сырты менен балтанын,
Чаап өттү кабылан.
То мурайып жыгылды,
Топого башы тыгылды,
Бир сайгандан чыгарбай,
Тоодой Тете баатырдын,
Жанын алды Сейити,
Бир чапкандан чыгарбай,
Пилди алды Сейити,
Каарына чыдап Куткарбас,
Карап буга туралбай,
Чычкансурду чүчүлөп,
Бүркүттөн качкан койондой,
Аркасын карап кылчаңдап,
Качып барат бүжүңдөп.
Караанын көздөн чыгарбай,
Бала баатыр эр Сейит,
Качкан жоонун артынан,
Кууп барат күжүлдөп.
Куткарбастын жүрөгү,
Алып учуп дүкүлдөп,
Көчүгү атка токтобой,
Араң барат бүлкүлдөп.
Үчүнчү тосон эр Татан:
“Кечигип калды Куткарбас,
Сейитти ал жеңди”-деп,
Кайта артына келаткан,
Өзүнө-өзү күдүңдөп:
- Атым Татан эр туруп,
Кол астымда колбуган,
Кызыл теңдүү эл туруп,
Куткарбас баргын деп айтса,
Мында келдим бой уруп,
Талаада жүрдүм мынча күн,
Көйнөк чечип жатпастан,
Көзүмдү жумбай тик туруп,
Жол карадым туш-туштан,
Куткарбас качып келбеди,
Ал Сейитти жеңгенби?
Жеңген болсо Сейитти,
Неге кабар бербеди?
Ирмебей кирпич акыйып,
Көз жумулбай чакыйып,
Мен талаада жүрөмбү?

Бурулбастан барайын,
Сейит менен теңдешип,
Салышып жатса Куткарбас,
Сейитти мага бергин, деп
Куткарбастан сурайын.
Сурап алып Сейитти,
Суудай канын жайайын,
Жеңип алып Сейитти,
Жаткан болсо Куткарбас,
Андан кыйкым табайын.
Жайнатып мээсин чагайын,
Тапан ханды талкалап,
Сулуу кызды алайын,
Кылыгын көрүп сулуунун,
Кызыгына канайын,
Тапан хандын Шоркөлүн,
Жашыл жээктин элдерин,
Баарын колго алайын,
Таластагы кыргызды,
Такыр талап чабайын,
Каш кайтараар жок калат,
Падыша болуп алайын.
Сыйкырлап Кумсар кас чыгат,
Утур келип калыпмын,
Жанын каткан камышка,
Өлтүрүп аны салайын,
Татаалы жок тазалап,
Жолду ача барайын.
Деп ушинтип кайран эр,
Талаада жүрүп хан болуп,
Талабы тоодой бар болуп,
Камышты чапты качырып,
Чокмор менен жапырып,
Жалгыз камыш дүпүйгөн,
Томолонду жалпыйып,
Кара чаар бир жылан,
Камыштан чыкты атылып,
Жыландан коркуп чоң Татан,
Акылдан азды шашылып.
Жыландын коркуп сүрүнөн,
Качып калды аптыгып,
Аңгычакты Куткарбас,
Жолгошуп калды чакчыйып.
Тааный койуп чоң Татан:
- Куткарбас! – деп бакырып,
Сорголу жылан келатат,

Мени кой, - деп, - куткарып.
Куткарбастын ойуна,
Мындай түшүп жаман нээт.
“Кан ичме кыргыз Сейити,
Сыйкыр кылган экен” деп,
Жанындагы нар кескен,
Кармай алып сабынан,
Тартып алып кабынан,
Кара чаар жыланды,
Туура белдин тушу, деп
Өлөр жери ушул, деп
Чаап өттү Куткарбас.
Жыландын каны чачылды,
Ар тарапка буртулдап,
Адамча сүйлөп баш жагы
Айтты муну шуртулдап:
- Оңбой калгын Куткарбас,
Мен Кумсарды жедиң! - деп,
Татаның менен куруп кал,
Талаада калды тарпым! - деп,
Кумсар деген кепти угуп,
Көөнү айнып, көз тунуп:
“Ажалым жеткен экен, - деп,
Амалын кеткен экен, - деп,
Баары кылган шумдугум,
Жарабады бекер, - деп,
Татандан калса Сейитке,
Беттешпесем бекер” деп,
Кайраттанып бекемдеп,
Кара көзгө кан түшүп,
Жарык күн жок үстүндө,
Түмпүйгөн кара түн түшүп,
Улутунуп ич күйүп,
Эстенип чочко үшкүрүп,
Дөөлөтү качып башынан,
Мээнеты арбып кеткен кез.
Аңгычакты артынан,
Шамалдай сызып Сейити -
Жан алуучу жетти тез.
Көрө койуп Куткарбас:
- Канасың, Татан, болгун, - деп,
Тетиги келген Сейити,
Эсимди алып болду, - деп,
Сенден амал болбосо,
Серке улактай сойду! - деп,
Айтып жатып Татанга,

Ыйлап ийди өңгүрөп.
Карманып Татан каарданып,
Бой чайандай заар салып,
Мингени тору Тобурчак,
Колуна чокмор карманып,
Булгаган самын кептенип,
Бузулуп өңү карарып,
Канасың, Татан баатыр, деп,
Куткарбас айтып койгонго,
Доңуздан бетер жон алып,
Беттеп басты Сейитти,
Кармашмак болуп кол салып.
Билегинде Татандын,
Эки жакут ташы бар,
Кол көтөрсө жаркырап,
Ким бет келсе Татанга,
Көз уйалып жалтанар,
Көз жалтанып калганда,
Кылар иши кыйла бар.
Бет келген көп балбандан,
Башын кесип жан алат,
Байлап алып кээ бирин,
Баашаасына алп барат.
Ошондуктан ал Татан,
Ар качан эрдик ат алат,
Андан мыкты нечени,
Татанча болбой жөн калат.
Татанча болбой баарың, деп,
Куткарбастан даң алат,
Алтын, күмүш-зар алат.
Соогат бергин, баатыр, деп
Калган балбан аа барат,
Арбын-арбын менин, деп,
Жан кишиге түк айтпайт,
Татан чыкты жеңет, деп,
Куткарбасты кубантат,
Жаркырап эки жакут таш,
Сейиттин көзүн уйалтат.
Күркүрөгөн чоң Татан,
Көп балбан көрүп эс танган,
Сейитимге жеткени.
Үзөңгүгө тамандап,
Тура калып Татандап,
Эр Сейитим төрөнү,
Чокуга тартып жиберди.
Эр Сейиттин калканы,

Мыктары кетти шалдырап,
Кээ бир барча сыныгы,
Жерге түштү калдырап,
Эми Сейит турбады,
Эси оогандай жалдырап.
Кайрат берип Татанга,
Куткарбас сүйлөп балдырап.
Жана алды чокморун,
Татан доңуз алдырап.
Чокморун жерден көтөрүп,
Чендеп алып болгуча,
Шыңга бойлуу чабандес,
Эти жадоо кагалес,
Бала баатыр бакырып,
Манастап ураан чакырып,
Эти ачынган жаш арстан,
Мурун чокмор чаптырып,
Булгап алган чокморун,
Болжоп Татан чапкынча,
Кар жиликтин булчуңга,
Найзаны салды мылгыта,
Таначардай булчуң эт,
Бөлүнүп кетти бир канча.
Кан куйулуп салаалап,
Каптал менен талаалап,
Жан алуучу чокмору,
Жерге түштү дүп этип.
Колун өөдө кылгынча,
Кылычты кындан сууруганча,
Оң жаккы кара санына,
Найзаны сайып мылгытып,
Кой башындай сом этти,
Жыра сайып ыргытып,
Сол бөйрөккө бир сайды.
Эки кол, эки бутуна,
Мойун эттин тушуна,
Алты жерге найзаны,
Ченеп сайып мылгытып,
Агызып канын зыргытып,
Өлөсөлүү болгондо,
Өлтүрбөй таштап Татанды,
Куткарбасты төтөлөп,
Бала баатыр жол алды.
Татан өлдү Куткарбас,
Эми жерге кирип Кутулбас,
Жашыл жээкти бетке алып,

Качып барат тууралап.
Элге жетти элирип,
Эркин сүйлөп демигип,
Эркинче бийлеп бул элди,
Мурун кеткен семирип.
Алты кемпир, эки чал,
Жолунан чыкты жабылып,
Тыртык деген бар эле,
Тили кыйла так эле,
Кеп айтканга шар эле,
Сексенден жашы канча ашып,
Токсонго барган чагы эле.
- Жалгыз атчан, жалаң тон,
Ким болосуң сен? – деди,
Жашырбайым өзүмдү,
Атым Тыртык мен, - деди
Бетиңе айтам Куткарбас,
Менин сөзүм бул, - деди.
Күндө аскер деп жатып,
Түгөттүң эркек бүлөнү,
Өз мойнуңа алгының,
Кимге айтасың күнөөнү?
Качып келген бир кызга,
Кар кылдың го көп элди.
Жалгыз келген кыргызга,
Жалпы баарың биригип,
Ага алыңар келбеди.
Тапан хан кары чоң акмак,
Андан бетер сен акмак,
Алыстан келген ал бала,
Жалган жасап кеп айтпайт.
Кыз эмес сыйкыр желмогуз,
Ата-энесин жеп болуп,
Качып мында келди, деп,
Айткан экен силерге,
Тапан хан экөөң чыртыйып,
Ишенбепсиң ал кепке.
Тилимди ал, Куткарбас,
Эсиң болсо а көрө,
Сейитке сен кайтып бар,
“Суурган кылыч кесе албайт,
Сунуп барган мойунду”,
Намыс кылбай айтып бар.
Кызды кармап бергиле,
Жашыл жээкке өзүң ээ,
Шоркөлдүн ээси Тапан хан,

Тагыңарга мингиле,
Тамтаңдабай тим эле,
Тайныңар менен жүргүлө,
Өмүрүңөр канчалык,
Дардайып доор сүргүлө.
Жашыңар өтүп кетсе да,
Дөөлөт кайта жашартат.
Тартынбай ойноп күлгүлө.
Келипсиң мында, Куткарбас,
Ээрчип сени эл баспайт,
Качып жүрүп жай таппай,
Кайран башка таң атпайт.
Жашыл жээкте жүргөндө,
Оймоктуудан уз алдың,
Бети кызыл кыз алдың,
Өңү жылуу катынды,
Эринен тартып аны алдың,
Элебей жүрүп дердейип,
Элден чыгып сен калдың,
Аралап барсаң айылга,
Ажалдан мурун өлөсүң,
Чалма кесек таш менен,
Такыр урат камалап,
Биринен бири кабарлап,
Келе берет сабалап.
Урарга нөөмөт жетпесе,
Кетпей турар сагалап,
Абийириңди кетирет,
Катындар келип жакалап.
Көп кечикпей жолго түш,
Сейит келет бакалап.
Тилимди ал, кайтып бар,
Көргөн уккан баарысын,
Кары Тапан, “Сулуу кыз”
Жашырбастан айтып бар.
Куткарбас мындай кеп угуп,
Жанга батар жеме угуп:
“Тыртык баштап булардын,
Баарынын башын алайын,
Калың элди дүрбөтүп,
Ээрчитип алып чыгайын,
Ээрчип басып бербесе,
Кылычтап баарын кырайын,
Сейитим келсе аңгыча,
Анда кандай кылармын?
Алты катын, үч чалды,

Чыгарган элдер турбайбы.
Сейитти көрсө көздөрү,
Өтө ширин жагымдуу,
Сейитинин сөздөрү,
Кылгылыкты кылбайбы,
Ураан тартып чуркурап,
Сейитти карай жылбайбы!
Жашыл жээкке барбайын,
Жалдырап жетим калбайын,
Элге болуп каранды,
Эс акылдан танбайын.
Сыр алдырып өз элге,
Шылдың болуп өзгө элге,
Антип тирүү жүргөнчө,
Айтканым айткан эме эле,
Касиеттүү Тапан хан,
Кара каш сулуу тажаалдан,
Акылдашып кеп алып,
Эп келгенин эм алып,
Салгылашып көрөйүн,
Колго тийсе кокустан,
Чойтолоң, Тапак, Тазкара,
Жүрөгүн тирүү жулайын,
Өз майына куурайын.
Сейитиге кошулуп,
Белимди менин сындырды,
Караандуу киши топ болуп,
Сейиттин көөнүн тындырды”.
Деп ойлонуп талаада,
Качып жүрдү ар кайда,
Өлө албай жатып Куткарбас,
Чойтолоң, Тапак, Тазкара,
Буларга жаман кекенет,
Беттеше албай Сейитке,
Качып жүрөт Чекелеп.
Кыйалы кырк , санаа миң,
Сапырылып токтобой:
“Сейит келип калат, деп,
Бу жерде жаным алат, -деп,
Келип калса бу жерге,
Алты кемпир, үч чалдын,
Кеби артып чыгат, -деп,
Абышка кемпир чогулуп,
Мага келип жолгошуп,
Акыл айтып жол тосуп,
Минтип жүрөт бул бир кеп,

Жашыл жээк эли чогулуп:
Өсөрүнөр калбады,
Өлөсөлүү чагыңар,
Куткарбаска жол тосуп,
Алдынан чыгып багыңар,
Деген экен элдер” - деп,
Куткарбастын ойуна,
Нечен түркүн кеп келет,
Ойуна келген кеңеши,
Ого эле сүйкүм эп келет:
“Алты кемпир, үч чалды,
Өлтүрүп таштап кетейин,
Башын кесип чалдардын,
Дарактарга асайын,
Кемпирлердин курсагын,
Жара чаап эшейин,
Беребиз деп эдебин,
Мага айтат акыл кеп,
Өздөрү тартсын эсебин!”
Куткарбастын кыйалын,
Кубул кемпир сезиптир,
Топо чачып башына,
Аңыргандан чаңырып:
- Ээ, Кулунум Куткарбас,
Бачымыраак кетип бак,
Колдо туулуп үйдө өскөн,
Өз балабыз сен элең,
Бул дүйнөнүн шумдугу ай,
Сени мен, балам Куткарбас,
Ушундай болот дээр белем?!
Тээ көрүнгөн алыста,
Жерде десем көктө окшойт,
Көктө десем жерде окшойт,
Кээде жалгыз, кээде беш,
Келе жатат бир караан.
Кыргыз келип калбасын,
Баарыбызды кырбасын.
Кубулдан укмуш кеп угуп,
“Мен качарда Сейити,
Эки киши көрүнгөн,
Бүгүн болсо беш киши,
Кан ичме кыргыз Сейиттин,
Кандай кылган укмушу?”
Деп Куткарбас ойлонуп,
Кемпир-чалга карабай,
Караганга жарабай,

Жолуна түштү куйундай,
Кайрат кылып туралбай:
“Тапан хан, Кумсар кайда? - деп,
Болорбу акыр айла?-деп,
Сулуу кыз кетти колдон, -деп,
Чойголоң, Тапак, Тазкара,
Тоспосо болду жолдон” деп,
Чычкансурду мойундап,
Сакалын катып койундап,
Олбуй-солбуй теминип,
Оң-тескери камчылап,
Качып келет Куткарбас,
Бурулуш жолго бурулуп,
Аттын изин жашырып,
Агындын салып ичине,
Алдадым деп Сейитти,
Куткарбас ойлойт ичинде.
Аңгычакты болбоду,
Утур келди Сейитим,
Алты катын үч эркек,
Топтошуп турган кишиге,
Салам айтты Сейити,
Аксакалдуу элдерге.
Алик алды аксакалдар,
Карап турду жардашып,
Ак саамай болгон айалдар.
Тыртык кебин баштады:
- Кууган киши болбогон,
Куткарбастай качканды,
Ушул жерде чогултуп,
Өлтүрө бизди тас кылды.
Жан тумшукка желгенде,
Тиги турган Кубулдун,
Коркутуп аны айтканы,
“Беш киши келет аркаңда,
Кууган кишиң белем”, деп.
Кулагына киргенде,
Кылчайып артын карабай,
Жолго түштү элендеп.
Бурулуш жолго салгандыр,
Түбү таштак кара суу,
Ичине кирип алгандыр,
Сууга жетер-жетпесте,
Аттын изи жоголуп,
Табылбай дайны калгандыр.
Айтканымды кабыл ал,

Суу ичинен изин чал,
Из болбосо кургакта,
Өзөндү бойлоп жолго сал.
Акылынан шашкандыр,
Кайдасын деп Тапан хан,
Аркасынан качкандыр,
Канчалык элден кан чачты,
Тартып алып катынын,
Көп кишини какшатты,
Кысасын ал тарткандыр.
Тыртыктан угуп кыйла кеп,
Мен Сейит деп айтпады,
Аттын изин белгилеп,
Бир сеңирден айланды.
Аттын изи жоголду,
Жер таманы корум таш,
Өзөндө агын суу болду,
Суун бойлоп эр Сейит,
Ат айабай чуу койду.
Эки күнү бир түндө,
Суу азайып сай болду,
Түндүктү карай бет алган,
Аттын изи бар болду.
Аттын тапты нак изин,
Эми Сейит айабайт,
Душманынан бар күчүн.
Ат арыта жол жүрүп,
Сегиз күнү мол жүрүп,
Четине келди эр Сейит,
Мурун кеткен жерине,
Чойтолоң, Тапак, Тазкара,
Конушбай калган элине,
Сейиттин көрүп караанын,
Абыдан угуп абалын,
Чойтолоң анда кеп айтат:
- Арстаным, ук, - деп айтат.
Бүгүн отуз беш болду,
Кумсардын жок карааны,
Эл ичинен жоголду,
Бир шумдуктун болгону,
Үч күн болду тигил эл,
Удургуп калды дүрбөшүп,
Бүжүрөп мурун туруучу,
Баш көтөрбөй сүрлөшүп.
Куткарбас кайта келгенби?
Элине кайрат киргенби?

Ичимде жалын от күйдүм,
Эр Сейит неге келбейт деп.
Келгенин билдим мен качып,
Эсин таппай сандалып,
Өңдөн азып саргарып.
Эркин келсе күркүрөп,
Бизге келмек түз басып,
Эби келсе арстаным,
Эми болсо айтканым,
Жиберели бир киши,
Ушул менин айтарым.
“Качып жүрүп Куткарбас,
Кайтып келдиң бул жерге,
Ээ болуп кала бергиниң,
Мурунку жүргөн эл-жерге,
Шум канчыкты бер бизге,
Биз турбайбыз бул жерде”
Барган киши так айтып,
Сөздү ушундан баштасын,
Келбегенин келгенин,
Сырын ачып таштасын.
Чойтолоңдон кеп келди,
Кабылан шерге эп келди,
Конушбайды баш кылып,
Үч кишини жиберди.
Конушбай келип кеп айтты,
Кеп айтканда тартынбай,
Аста айтпастан бек айтты:
- Хан Тапан хан, Куткарбас,
Шум канчыкка алданып,
Кесилип кетти далай баш.
Өмүрүн көрбөй түгөндү,
Кырчындай болгон кыйла жаш.
Мен айтпайым жалганды,
Шумурай карап турбайбы,
Ата-энесин баш кылып,
Этин жеди далайды,
Ажал жетип, күн бүтпөй,
Өлбөй тирүү мен бармын.
Жедигер эли билдирбей,
Кененимге барыптыр,
Жеткирип кабар салыптыр,
Кары деп таштап атасын,
Сейитим келе калыптыр.
Заар төгүп арбашып,
Сыйкыр салып кармашып,

Алы келбей Сейитке,
Качып келди бул жерге.
Тапан ханды алдады,
Кара жүздүн дартына,
Тайынсыз өлдү ар кайда,
Тапан хандын балбаны,
Ыйлап калды канча элдин,
Кызыл муштум балдары,
Заркырап калды кан какшап,
Кызыл ээк чалдары.
Өлгөндөрдүн баарынын,
Бул канчыкка убалы.
Тапан ханды талкалап,
Тайыны калбай калганда,
Куткарбас издеп саа барды.
Куунайза балбан баштаган,
Эки вазир, он балбан,
Баары болду таш-талкан.
Жүз миң аскер, кырк сардар,
Кырылып жатып аз калды.
Тапан хандан бөлүнүп,
Чойтолоң менен Тазкара,
Элин сактап өлтүрбөй,
Аман-эсен бүт баары.
Айтканым айткан Конушбай,
Алдамчыны бизге бер,
Тапан хан менен Куткарбас,
Алдыңда минген тагыңар,
Башыңда тажы багыңар,
Тил албасаң айтканга,
Сонун көрсөң өлүмдү,
Калбай көргө барыңар.
Жылпыштатпай кебинди,
Ток этер жерин айта сал.
Жалганы жок чынды айтып,
Жашырбай ички сырды айтып,
Конушбай кебин бүтүрдү.
Куткарбастын ошондо,
Оозунан чыгып буркурап,
Бопороздой түтүнү:
- Эртең жообун берем мен,
Бүгүн барып тур-деди,
Жиберемин канчыкты,
Же бербеймин дебеди.
Ошондо айткан тартынбай,
Конушбайдын бир кеби:

- Жашыл жээктин ханы деп,
Жаныңа келдим Конушбай,
Аздыр көптүр туз таттым,
Тапан ханга кош айтып,
Ага келдим Конушбай.
Көзүңдү сүзүп каласың,
Каадаланып унчукпай,
Эртең жооп берем, деп,
Кортулдайсын доңуздай,
Сен жооп бер, Тапан хан,
Чач-сакалың саксайтпай,
Чээнден чыккан айуудай.
Кутулаар жериң калган жок,
Кол куушуруп Сейитке,
Кубакай канчык өзүң бар.
Жедигерде бир жүрдүк,
Мага айтаар кандай сөзүң бар?
Доңуз, айуу, канчык, деп,
Катар тилдеп Конушбай:
- Айткан тилди албадың,
Өлсөң жок эми арманың!
Деп Конушбай толкундап,
Көбүргөндөн жабырып,
Оолуга сүйлөп бабырып,
Котчуларын жүрү, деп,
Кумтунуп кооп жөнөдү.
Конушбайдан кеп угуп,
Сен доңузсуң деп угуп,
Куткарбас айтты оолугуп:
- Сен Тапан хан саксайып,
Карыган койдой чакчайып,
Алдыма келип арз айтып,
Шумурайды жиберип,
Көөн айнытар дарт айтып,
Башка бүлүк салдыңар.
Тапан хан көөнүң калбасын,
Бүгүн алам сулууну,
Эртең чыгам Сейитке,
Ким кутулуп ким калат,
Түпкүлүктүү кейишке?!
Деп Куткарбас айтканда,
Тер агып бойдон сызылып,
Тапан хан өңү бузулуп,
Сейитиме кетсем, деп,
Ичинде ойлоп көөн буруп,
Жакшы-жаман кеп кылбай,

Ордунан кооп жөнөдү.
- Менин айткан кебиме,
Көнөсүңбү, Тапан хан,
Көнбөйсүңбү, Тапан хан?
Жооп кылбай жөнөйсүң,
Өлөсүңбү, Тапан хан?
Тура калып Тапан хан:
- Туура кебим мен айтам,
Алдыңа келдим зарылып,
Бир канчыктын артынан,
Бой кошподум бир түнү,
Карылыктын дартынан.
Ааламдан ашкан шуркуйа,
Акыл айтып алдады,
Чын-чынына келгенде,
Жан жеримди байлады,
Менден бетер бул канчык,
Сени жана алдады.
Билбеди Тапан хан, дедин,
Өз көзүм менен көргөнмүн,
Жетелеп кирип кеткениң,
Керексиз болуп сен калдың,
Кержейип канчык жанданды.
Ордуман турдум, Куткарбас,
Сейитиге баргалы.
Басташарга шай барбы?
Барбастан башка ал барбы?
Алдына барсам жан калат?
Алдына басып барбасам,
Талдай таарып башты алат.
Кол куушуруп Сейитке,
Баш койгонум билдирсем,
Азамат танбайт айтканын,
Тагымда калам Тапан хан,
Таажым башка кийилүү,
Багымда калам Тапан хан.
Конушбайдын кеби чын,
Сейиттин кебин айтпаса,
Конушбайдын кеби эмес,
Айтканы жалган деги эмес.
Деп Тапан баса берерде,
Шумурай канчык мындай дейт:
- Бул айтканың Тапан хан,
Ойун кеппи, чын кеппи?
Биле албадым түп тегин.
Куткарбаска жалынып,

Мен барамын дебедим,
Кеткен күнү Чойтолон,
Куткарбаска бар дедиң,
Кек алып бер Сейиттен,
Тийемин деп айт дедиң.
Жан жериңди сыйкырлап,
Байлады деген кай кебиң?
Куунайза баштап он балбан,
Эки вазир кырк сардар -
Баарын Сейит түгөттү,
Карыган түлкү, саатыңдан.
Сендей болуп Куткарбас,
Кемтик болсо бир күнү,
Чын айткан экен Тапан хан,
Деп ойлонсо Куткарбас,
Мени жаман көрсөтмөк,
Кыйалыңбы, Тапан хан?
Какшантпай кары түлкүнү,
Куткарбас баатыр, башын ал.
“Көңүлү мага тийди, -деп
Менин эрдигимди билди, -деп
Кишинин баарын камтыган,
Айтканын көрчү кебин” деп
Ачууланып куткарбас:
- Ой, Тапан хан бери бас,
Оң тескери сүйлөнбөй,
Акыл ойлоп кебинди айт!
Он үч жаштан бер жакка,
Олтурган алтын тагында,
Канча миң киши кол байлап,
Кызмат кылган алдында,
Ой, Тапан хан, деген сөз,
Оор тийди башына.
Ороолонуп Тапан хан,
Одурандап бакырып,
Кызматкерин чакырып,
Кылычын тартты кынынан,
Кыйкырыгы таш жарып.
Кылчайып карап болгунча,
Тапан ханды белинен,
Бөлө чапты Куткарбас,
Түбү пастын баласы,
Тегине кетти сээри пас,
Өлгөн ханга карабай,
Кайта ордуна олтурду,
Шумурайды колтуктай,

Тапан хандын аскери,
Сейитти карай жөнөдү,
Куткарбаска унчукпай,
Жакшы-жаман кеп кылбай.
Эл бузулду дегенде,
Атка минди Куткарбас,
Кошо жүрдү шумурай.
Тапан хандын аскери,
Кырып кирди артынан,
Сейитке киши өткөрбөй,
Жолун тосту шумурай.
Элди чардап жол карап,
Чыккан экен Конушбай,
Алмамбеттин жибек тор,
Ала жүргөн Конушбай,
Кийимин башка которуп,
Жолду тоскон шумурай,
Ак-карасын аныктап,
Ачык билди Конушбай.
Акырын келип артынан,
Шум канчыктын мойнуна,
Торду салды Конушбай.
Канчыктын жолу байланды,
Эмгеги тийип колуна,
Конушбай өзү кармады.
Жедигер элин элдетпей,
Жети сууну жердетпей,
Конушбайды шумурай,
Канча жылы кардады.
Элин-жерин көрө албай,
Куруп калган Конушбай,
Канча заман зарлады,
Канчыкты эми кармады.
Манастын тийип оорагы,
Конушбайга ашкере,
Сейитимдин жардамы,
Элинен тенген Конушбай,
Эч арманы калбады.
Жеринен тенген Конушбай,
Алмамбеттин жеринен,
Алып келген жибек тор,
Шум канчыкка салганы,
Конушбайдын бул күндө,
Битчелик арман калбады.
Шумурай колго түшкөндө,
Манастап ураан чакырып,

Сейитимге барганы.
Эмине болуп кетти, деп
Баатыр Тапак, Чойтолоң,
Тазкаралар таң калды.
Мойнуна иттей кынжылап,
Шумурайды Конушбай,
Жетелеп кирип барганы.
Канчыкты көрүп эр Сейит,
Оңдоп байлап бекемдеп,
Кененим айткан кеп менен,
Кежиге чачын кестирип,
Сол кулагын шиш менен,
Көзөй сайып тештирип,
Жедигердин элинде,
Кармаганда жеринде,
Кененимдин кептери,
Түк калбаган эсинде.
Атанын кебин унутуп,
Ойлобой балдар эсирип,
Ушинтип калган кесирге.
Ошол үчүн жолукту,
Шумурайды качырып,
Кара түлкү Тапан хан,
Куткарбастай эсирге.
Алтайдан артык эр Сейит,
Эл-жеринен адашып,
Азап тартты ар жерде.
Азелде насип тузу бар,
Ан үчүн келди бул элге.
Тапан хан өлүп житкенде,
Шумурай колго түшкөндө,
Чойтолоңду эр Сейит,
Тазкараны ээрчитип,
Куткарбаска бар, деди:
- Акылын ойлоп тапсын де,
Айлында аман жатсын де,
Алдыма келсин бүгүлүп,
Ырайынан кайтсын де.
Тирүүлөй Тапак баатырдын,
Катынын тартып алыптыр,
Баш урсун келип жүгүнүп,
Бекер өлүп албасын,
Ардык кылып күйүгүп,
Күдөрүн туура үзбөсүн,
“Сулуусунан” түңүлүп,
Эми кастык кылалбайт,

Алмамбеттин жибек тор,
Мойнуна түштү сыйкырдын,
Сыры калды төгүлүп.
Бирге барды бастырып,
Чойтолоң менен Тазкара.
Тазкаранын тили так,
Сөзү заар бир бала.
Жеткен жерде Тазкара,
Сейитим кебин салыптыр,
Баарын угуп Куткарбас,
Эмине дээрин биле албай,
Сараң сар болуп калыптыр,
Эми айтар кептердин,
Тегин билет Тазкара,
Баатыр Тапак, Чойтолоң,
Кегин билет Тазкара,
Жайылдык кылып чыдабай,
Сөзгө чыдап туралбай,
Куткарбастын өзүнчө,
Өлөрүн билет Тазкара.
Тазкаранын айтканы,
Куткарбаска карата,
Баштан аяк маскара:
- Эр Куткарбас барсыңбы?
Эл башкарган залсыңбы?
Сурадыңбы, Куткарбас,
Желмогуз канчык, Тапан хан,
Зарылып айткан арзыны?
Кетирдиңби ичинен,
Сейиттен алып дартыны?
Канчыкты иттей байлатып,
Кетирдиңби баркыны?
Беремин дейт Сейитим,
Тапан хандан талашпай,
Албайсыңбы катынды?
Түшүнсөң боло, Куткарбас,
Сейитим айткан акылды,
Жашыл жээкке хан болуп,
Башкарсаңчы калкыңды.
Качып жүрүп кар болдуң,
Ачка жүрүп талаада,
Сындырым нанга зар болдуң.
Баштагыдан жакшыраак,
Эми билет баркыңды,
Ар ким келип жетелейт,
Тартып алган катынды,

Баатыр Тапак чыгарат,
Текедей кылып тарпыңды,
Сейитим кетет Таласка,
Кимге айтасың дартыңды?
Сенин тыңшаар кишиң жок,
Зар какшаган арзыңды.
Мына бул турган Чойтолон,
Карындашын жетелеп,
Алып кеттиң үйүнөн.
Менсеп берет Сейитим,
Сенден бетээр бул дагы,
Элөөрүгөн койколон.
Кайсы жагы саа жарык,
Тегеретип ойлосоң,
Колумду булгап тийгизбей,
Тилимди тартпай сүйлөйүм,
Талгакчы киши мен болсом,.
Бир айтканда күлдүрөм,
Бир айтканда күйдүрөм,
Жүрөгүңдү ар күнү,
Жүгүрүк сөзгө тилдирем.
Жашыл жээктин калктары,
Түгөнүп кетти түк калбай,
Урушта жүрүп жаштары,
Кызыл муштум балдары,
Кызыл ээк чалдары,
Жаш эмчектүү келиндер,
Ак чач болгон энелер,
Эрсиз эже-жеңелер,
Сени каргайт калганы.
“Элди кырып түгөттү,
Сейитти жеңе албады”
Деп жек көрөт түбөлүк ,
Жетим-жесир бүт баары.
Кандай кылып багасың,
Жетим менен жесирди?
Калыңдыктан көтөрөт,
Кара жер сендей эсирди!
Чайкадың элге кесирди,
Эми кандай табасың,
Эл ичинде эсинди?
Тирүү кантип жүрөсүң,
Эл ичинде көтөрүп,
Жатын чаар бетинди?
Мурун колуң шок эле,
Байланды колуң жок болот,

Башта жайнап чок элең,
Калды сасып бок болот.
Ойлоп көрчү, Куткарбас,
Жалганда сага ким окшойт?
Жалындаган кезинде,
Куткарбас барбы эсинде.
Душманга беттеп барам, деп,
Пилге теңдеп ок арттың,
Мындан кийин калганда,
Эгин эгип кетмен чаап,
Эшекке теңдеп бок арктын.
Өзүнчө жаткан жай элге,
Карадан доомат док арттың,
Катындардан жеме угуп,
Калган докту сен тарткын.
Абалың кандай Куткарбас,
Тентуш элең бирге өскөн,
Чын сырыңды эми айткын!
Бир айтканда Тазкара,
Чөөчө күлүп каткырып,
Бир айтканда Тазкара,
Ал Масы колдон бош түшүп,
Эси оогандай шалпыйып,
Бир айтканда Тазкара,
Алгыр бүркүт кептенип,
Төшүн жайып дагдыйып,
Бир айтканда Тазкара,
Тиктеген көзүн ирмебей,
Карыган койдой чакчыйып,
Бир айтканда Тазкара,
Айткандын баары маскара,
Жемге тойгон кажырдай,
Мүрүсүн салып лакыйып,
Бир айтканда Тазкара,
Төө куйрукту кучактап,
Күндүз жаткан үкүдөй
Жайнап көзү бакыйып,
Сүйлөп жатып Тазкара,
Күлүп кетет каткырып,
Туруп калат мостойуп,
Алдынкы ээрдин кубартып,
Жерди карап томсоруп,
Албан түрдүү кубулуп,
Тазкаранын айтканы,
Кулагына Куткарбас,
Мык каккандай угулуп,

Бүгүнкүдөй маскара,
Болгон эмес Куткарбас,
Энесинен туулуп,
Ээн талаа жер болсо,
Өлгүсү келет муунуп.
Тирүү туруп Куткарбас,
Төө теридей куурулуп,
Ачуу сөзгө чыдабай,
Кара тер басып жуурулуп.
Карап туруп заарданып,
Кайра жаачу булуттай,
Каар жүзүнө айланып,
“Өлсөм кийин өлөйүн,
Чойтолоң менен Тазкара,
Катар башын байланып”
Деп балтаны кармай алганда,
Сейитим үнү угулду:
- Тарт колунду, Куткарбас,
Кишиден сендей ит туулбас!
Жайнап турган көпчүлүк,
Баарың бери жакындаш.
Өзүң туулуп өскөн жер,
Тапан хандын ордуна,
Хан болгунуң, Чойтолоң,
Авазир бол, Тазкара,
Жашыл жээктин элине,
Улук болуп тапак, бар.
Айткан акыл жукпады,
Кулагы туруп укпады,
Тапшырып бер алпарып,
Жашыл жээктин калкына.
Өздөрү жаза колдонсун,
Өз элинин салтынча.
Чойтолоң, Тапак, Тазкара,
Кебим бар уккун аз гана.
Алты айдан ашык урушуп,
Упурак болду букара.
Эгин эгип, чарба бак,
Амал менен жаның бак.
Эптеп алман албаңар,
Эбин таап албаңар.
Эгин эксе ылайык,
Ысык экен жериңер,
Кой оозунан чөп албас,
Кой маарек экен элиңер,
Тарыбасын куурулуп,

Букарага пейлиңер.
Мына бу турган Куткарбас,
Болгон мурун бегинер,
Кебиң болсо кылып ал,
Калбасын ичте кегинер.
Тапак, бардың жашыл жээк,
Көрүп келдим чамалап,
Ошол жердин эли көп,
Зыйаны жок, пайда бар.
Элде болсо эгин көп,
Эчки, төөнүн жери экен,
Ачуу-чүчүү жалбырак,
Булардын жери көп экен,
Кой менен жылкы арбыбайт,
Азап тартпа тырышып.
Жылаңач уйду арбын бак.
Чиркей чагып сүт чыкпайт,
Салып койгун желин кап,
Аркар-кулжа жок экен,
Жейрен –бөкөн көп экен,
Бул экөөнүн душманы,
Топ-топ болгон чөө экен.
Токойунда Шоркөлдүн,
Жолборс менен шер экен,
Алардан качып туралбай,
Калган айбан кем экен.
Жери какыр, эл жакыр,
Кыйынчылык шол экен.
Камышы калың, дарак көп,
Ал тарабы мол экен.
Атайлап барып кол салып,
Башка элди колотпо,
Кара санаа душманды,
Калкыңа жакын жолотпо.
Айтарым ушул силерге,
Кош аман бол,- дегенде,
Бура тарта берерде,
- Эр Сейит, - деди Куткарбас,
Менде айтар сөз турат.
Арбын айттың акыл кеп,
Кармап берип канчыкты,
Калкыңда аман калгын, деп,
Тил албадым макул деп.
Тапан ханды жалмадым,
Сейитимге барам деп
Кайрылбастан бастың, деп.

Тапакты мага хан кылып,
Калкка мени кар кылып,
Таштаганың кайсы кеп?
Ардыгыман өлөмүн.
Өлгөнүмдү көрүп кет!
Ай, Куткарбас, дегинче,
Колундагы канжарды,
Малып алды өзүнө,
Толтосуна жеткире,
Сайып алды өзүнө.
Куткарбас канжар алганда,
Жүрөгүнө салганда,
Көптүн баары күлүндөп,
Күн тийгендей сүйүнөт.
Сүйүнбөгөн бир жан жок,
Кайгырган ага тир жан жок,
Мына мындай кылтылдап,
Опасыз экен дүйнө шок,
Бок дүйнөгө алданба,
Мундан жаман сасык жок.
Хан болгондо так минип,
Букараны кардаба.
Байлаган торду карма, деп,
Жүрмөк болду эр Сейит.
Кур кетпей ала кеттиң, деп,
Алтын, күмүш көтөрүп,
Тегеректеп эл келди.
Алып келген мал-пулун,
Бердиңерби мага?- деп,
Алып келгин кана? - деп,
Жесир катын, жетим уул,
Жыйдырып келди ал жерге.
Жөлөгү жок багарга,
Өбөктөгөн чалдарды,
Чакыртып келди андайды.
- Кетейин десем кетирбей,
Алтын, күмүш, зар ал деп,
Кармадыңар көпчүлүк,
Тапан хан менен Куткарбас,
Казынасын караңар,
Азбы, көпбү карабай,
Тең бөлгүлө барабар.
Деп алып келди бөлдүрүп,
Акылына төндүрүп,
Короого малды байлатып,
Алтын менен күмүштү,

Төктүрүп койду жайнатып.
Жесир катын жетим уул,
Жыйдырып келген андайды,
Караары жок жөлөксүз,
Өбөктөгөн чалдарды,
Жылаңач –жыртык бечара,
Колунда жок андайды,
Эсебин алып санатып,
Алтын –күмүш малдарды,
Бөлүп берди таратып,
Нааразы киши жок болду,
Жетпеди деп талашып,
Бата берип калың эл,
Сейитти койду узатып.
Чындап боолук түшкөндө,
Чын айласы кеткенде,
Акыр заман күн болуп,
Ажалы анык жеткенде,
Кутулар айла табалбай,
Өлөрүнө калганда,
Эрге берсең бергин, деп,
Оозу келди бул кепке.
Сел болуп аккан кара жаш,
Акканына карабас,
Сыйкыры качып канчыктын,
Бойго жеткен кыз болду.
Кабылан Манас баатырдан,
Калып келген нускасы,
Эл үчүн жанын айабай,
Кызмат кылган башынан,
Жедигер элин куткарды,
Желмогуздун каарынан.
Атадан калган салт үчүн,
Аттанды Сейит жашынан.
Өчөшкөнгө өрт койгон,
Тийишпесе тийбеген,
Кишиге зордук кылганды,
Ким экенин билбеген,
Жан багышты сүйбөгөн,
Жалган сөз айтып көрбөгөн,
Айтканынан жанбаган,
Айтышып келген душмандан,
Жанын айап калбаган,
Элдин тузун актаган,
Душмандын ишин бүтүргөн,
Жаман жолду баспаган,

Сумсайып жоодон качпаган,
Душманга башын ийбеген,
Жоксузга эргиз тийбеген,
Жолборстун уулу чунагың,
Жөнөп кетти Таласка.
Муну мындай таштайлы,
Эр Сейиттин армандуу,
Өлгөнүнөн баштайлы.

СЕЙИТТИН ӨЛҮМҮ

Келди деп угуп Кененим,
Алдырып келип кан чыкты,
Жаманбайды алдырды,
Сейит кебин бузбастан,
Атын буруп башкага,
Ал кара бет кан чыкты,
Эрге бермек болушту.
Кененим уккан укмуштан,
Желмогузду өлтүрбөй,
Кармап алса түрүүлөй,
Адамга нике кошулса,
Тукум көрбөй калат, деп.
Үзүлсүн деп тукуму,
Кубулке деп ат койуп,
Жаманбайга катын деп,
Алып берди ушуга.
Эр жабдыгы Жаманбай,
Эбегейсиз зор болуп,
Алалбай катын бул чакка,
Жүрүчү эле сенделип,
Атка минип эрбейип,
Найза кармап сербейип,
Кененимдин жанында.
Кабарын уккан катындар,
Качып жүрчү жолобой,
Өлүп кеткен беш катын,
Жаманбайга жанашып,
Көр напсиге ээ болбой.
Катыны жок бой келген,
Элүүгө жашы чыккыча,
Жаркыны тийип Сейиттин,
Кубулке алды бул чакта.
Төшөк салган кечинде,
Кантер экен булар деп,
Катындар келип акмалап,

Чач мончогуң кармашып,
Аста басып барышып.
Тыңшап калды сагалап.
Чыдай албай Жаманбай,
Кубулкеге аштады,
Ойрон болгон Кубулке,
Бар тамыры сыздады,
Шейшеби канга чыкталды,
Мына ушинтип алардын,
Бүтүп калды бар иши,
Каадасы ошол катындын.
Өрттөнүп өлгөн Жаманбай,
Өмүрү катын алалбай,
Сийдиги ууга айланып,
Калган экен түгөнгүр,
Сийдик тийсе жатынга,
Өрт алгандай куйкалап,
Кубулке менен Жаманбай,
Ошентип бала табалбай,
Өтүп кетти жалгандан,
Оопасыз дүйнө ушундай,
Эр Сейити жолборсуң,
Желмогуз атын өчүрдү,
Тукуму жок желмогуз,
Үзүлүп калды ошентип.
Тукумумду үздүң деп,
Жаш өмүрүң көрбө, деп,
Кубулке кармап Сейитти,
Кээ бир түнү уктабай,
Таң аткынча кармады,
Сейити жаштай өлгөндө,
Каргышка кетти деп калды.
Арстан бала Сейити,
Жай алып үйдө жаталбай,
Кербен менен келгенден,
Нечен түркүм кеп угуп
“Баркөл менен Алтайга,
Казактын элин аралап,
Калмак келди”деп угуп,
Кабарын угуп туралбай:
“Түп атамдан бер жакка,
Кыргыз менен казакта,
Аралап калмак кыре албай,
Жүрүчү эле башынан.
Күнөстөн нары карата,
Так Манаска баргынча,

Адыр тоосу малга жай,
Атактуу Эренкабырга,
Кой кыштаткан адырга,
Калмактан келип калдыбы,
Каңгып жүрүп аларга,
Асман көлдүн адырын,
Бөлүп салган жер эле,
Бугу менен маралга.
Ойрон болгон калмактын,
Келгенин көрчү уйалбай.
Көчүп келип мал багып,
Коогасы жок олтурса,
Кабар алып жанайын,
Катылган болсо калмактар,
Кызыл кыргын салайын,
Кылгылыкты кылайын,
Кырып ийип тынайын.”
Бата алып басам, деп,
Кененимдин алдына,
Келди бала Сейити:
- Айланайын атаке,
Кербен менен келгенден
Кенен кепти мен уктум.
Алтай, Баркөл, Манаска,
Аралап кыргыз, казака,
Калмак келди деп уктум.
Мен ошого барайын,
Уруксатың бергиниң,
Короолош коңшу олтурса,
Көрүп кайра жанайын,
Кол салып келген жоо болсо,
Койбой баарын чабайын,
Сүргүн кылып калмакты,
Кайра Каңгай чегине,
Айдап барып салайын,
Айабаймын жанымды,
Андан ары жөнөйүн,
Эли жерин мен көрүп,
Бейжингече барайын.
Кененим анда кеп айтат,
Кереметтүү сөз айтат:
- Тил алсаң, балам, барбагын,
Калмак келсе келгендир,
Казактар конуш бергендир.
Катыла албайт калмактар,
Анык чыны кыргызга,

Чендеп келсе калмактар,
Казактан болор бир кабар.
Бейжинге барам дегениң,
Жарабайт, Сейит, бул кебиң.
Бейжиндин жайын менден ук,
Менден уксаң бейлеп ук.
Бейжиндин сонун иши бар,
Капырда болсо улук журт,
Кайнаган кытай эли бар.
Көптүгүнүн чеги жок,
Эл өлчөсүн кытайдын,
Дүйнөдөгү элдердин,
Анык билген бирөө жок,
Чыгышты бүтүн ээлеген,
Өңкөй кытай эл деген,
Токсон уруу көп деген.
Күн чыгыш толгон кытайлар,
Кара калмак, манжу бар,
Анжу менен кыдан бар,
Шибээ, солон бу да бар,
Кытай, калмак – эки урук,
Анжу, манжу – төрт урук,
Алтымыш капка Бейжинди,
Бири түшсө тактадан,
Бири чыгып олтуруп,
Сурап келген тукум кууп .
Коңурбайдан башкасы,
Туралган эмес душманга,
Кайрат кылып белин бууп,
Алтымыш капка Бейжинде,
Күн чыгыштын жеринде,
Күчүрөгөн көп элге,
Бендеден киши беттебей,
Жүргөн экен бул элге,
Жатканда бирге жатыны,
Копкондо бирге аралаш,
Токсон уруу көп эл деп,
Толук кытай саналат,
Аны менен беттешип,
Комкоруп бенде алайбайт,
Кол салып адам баралбайт.
Кары катуу эл деген,
Намысын колдон бербеген,
Жаман айтпай бирөөнү,
Мунайым сүйлөп жүйөлүү,
Адамдык кепке сындырган,

Айыгыштан адамга,
Арылгыс жаман шор кылган.
Түбүндө аты чын экен,
Каңгайдын эли кошулуп,
Койулган аты Каканчын.
Түштүктүн эли кошулуп,
Түпкү аты чын мачын.
Чын мачынды үч арал,
Индистандан калганы,
Каканчынга караган.
Кызыл чапан жайдак төш,
Буда карайт каканга,
Падышалык журт деген,
Барып киши жеңбеген,
Бактысы артык эл деген.
Басташкан бенде кем деген,
Багы артык кытайга,
Барамын деп желикпе,
Барбай туруп демикпе.
Үчкө бөлсө дүйнө элин,
Бир бөлүгү ушул эл.
Дуду жаңжүн улугу,
Түбүнөн бери ханы бул.
Баш күндөн ханы көп болгон,
Барган киши жок болгон,
Козголбогон улук журт,
Кол салган бенде соо болбос.
Ондогун жаман пейилиңди, Барамын деп Бейжинге,
Жарабаган кебиңди,
Баарын айтып берейин,
Барбай туруп жерин ук,
Көрбөй туруп элин ук.
Кербенчиден кеп уктум,
Келгендерден мен уктум,
Атабыз баатыр Манастан,
Айтылып калган жомоктон,
Абыдан жайын мен уктум.
Көрбөсөм да көп ишин,
Мен көргөндөй айтамын.
Ат бастырып мен өзүм,
Ат изин ага салбадым,
Атактуу кытай журтуна,
Аралап ага барбадым.
Эки бардым Каңгайга,
Барбай келдим кытайга,
Көргөндөрдөн уккан кеп,

Күн чыгыштын тарабын,
Күн суусунан чыгат деп,
Жери мейкин туз деген,
Суусунун баары түз деген,
Түштүк жагы кытайдын,
Кышы жок коңур күз деген.
Чыгыш жагы көз жеткиз,
Акыл айтып сөз жеткис,
Жайнап жаткан деңиз деп,
Көп кишиден уккан кеп.
Башы катуу шар аккан,
Айагы көлгө айланган,
Агын суусу бар деген,
Муз деңиздин күрпүлдөк,
Агыны катуу шар деген,
Түштүгүндө бирөө бар,
Чоңураагы ал деген,
Тереңдиги дайранын,
Жүз кулач жерде бар деген.
Адам өтүп кечүүгө,
Байлаган салы бар деген.
Аралап агат кытайды,
Алты дайра суу деген.
Эгин малы болгондо,
Жетишпей суусу калат дейт,
Кандек ойуп жер казып,
Суу чыгарып алат, дейт.
Адыр – тоосу бүт жыгач,
Түрдүү чыгач бар деген,
Мөмөлүү жыгач анда бар,
Жапа жемиш көп деген.
Ток пейил кытай эл деген,
Жыйнап албай мөмөлөр,
Талаада жатат ал деген.
Күздүк айдап күрүчүн,
Бышырып алчу жер деген.
Жыл он эки ай ичинде,
Үч орулат буудайы,
Кулпуруп турат орулбай.
Шекер кылчу куурайы.
Жер бетинде бар чөбү,
Жесе баары тамак дейит,
Анжыр деген жемиши,
Кичи-кирим табак дейт.
Бар жерине Бейжиндин,
Жапа жемиш чыгат дейт,

Барган киши кумардан,
Баары ачылып канат дейт,
Жер байлыгы ошондой,
Карып бакыр, мискиндер,
Эптеп оокат табат дейт.
Саздуу жери кемирчек,
Жылгалары бээ эмчек,
Козу кулак, жоогазын,
Анын баары тамак дейт,
Жапа мыйаз, зардеги,
Согон менен кымыздык,
Төө таман менен чымылдак,
Табылып калса талаадан,
Сүйүнөт кытай жымылдап.
Ышкын менен балжууран,
Тайар тамак май куйган,
Балтырган менен мандалак,
Ой-тоодон издеп тамталап,
Барган жерде туш чыгат,
Жайнап жатат канчалап.
Бөксөсүндө карагат,
Шагы ийилип самсалап,
Жинесте, бөрү карагат,
Көздүн жоосун ал алат.
Кайырма менен соносу,
Өрдөк менен чүрөгү,
Эти таттуу бөлөкчө,
Канаттуунун жүрөгү.
Кара куназ, казы бар,
Илек – илек, суучулдук,
Көлдө жүрөт шуңгушуп,
Суусунда бар балыгы,
Кайырмага салылуу,
Аз болгондо ар күнү,
Бир илек балык алынуу.
Балыгынын чоңдугун,
Анык адам билбеген,
Төбөсү ачык кең деген,
Төрт тарабы келишкен
Берекелүү жер деген.
Сайган багы саргайып,
Жалбырагы түшпөгөн,
Суу байлаган арыгы,
Чалкар дайра көл деген,
Эч биринде кеми жок,
Телегейи тең деген.

Элин чайкап термелтип,
Эч кандай адам жеңбеген.
Жеңилбеген себеби,
Кемибей тамак ал элден,
Үйүндө багып доңуз жейт,
Талаадан терип коңуз жейт,
Кескелдирик, жылан жейт,
Бычагы жок тиштеп жейт.
Талаадан терип издеп жейт,
Кул деп сатат кишини,
Согумга сойот итини,
Бака менен чайан жейт,
Кана барбы жана дейт;
Күнгө чыккан көгүн жейт,
Казып чөптүн түбүн жейт;
Суурду көрсө сууруп жейт,
Бар тамагын кууруп жейт;
Адам барып жеңе албай,
Тургандыгы ушул дейт.
Тамактын жайы мамындай,
Ойунда терең, талы бар,
Адыр ичи бүт ыргай,
Табылгы, четин аралаш,
Балгын, жылгын дагы бар.
Кайыңы көктү тиреген,
Жердин баары чөп болуп,
Тулаңы төштө чириген.
Кыйан жеген кемерге,
Жемиштин баары төгүлгөн.
Артуусу көпкөк чөп экен,
Кайберени көп экен.
Арка менен кулжасы,
Алжып карып өлбөгөн,
Карыгынча кайберен,
Адам уулун көрбөгөн.
Жери сонун келишкен,
Жылан – чайан көп деген,
Токойу калың чер деген,
Айуу, жолборс, кабылан,
Маймыл, доңуз ээлеген,
Какыр менен чөлүндө,
Таш бака, кирпичи жердеген,
Какырынын четинде,
Төө кушу бар миндеген.
Жылкыдай топ – топ жайылып,
Кулан менен бөкөнү,

Тектиринде текеси,
Карагай жерде бутусу,
Аралын марал ээлеген,
Тоо бөксөлөп адырды,
Илбирс, бөрү бербеген.
Түлкүсү күндүз жойлогон,
Элик менен кураны,
Бадалга чуркап ойногон.
Чөлдүү жерде жейрени,
Адам көрсө капкайдан,
Жол тосоттоп келгени,
Тосуп туруп атып жейт,
Өтө андес мергени.
Сасык сууда сойлогон,
Балдар кармап ойногон,
Узундугу үч кулач,
Бултуңдаган суу жылан.
Балыгы сууда жылтылдап,
Кундуз менен суу чычкан,
Секирип ойноп култулдап,
Кара кыйак буудай баш,
Өзөнүндө кулпурат.
Айуу чач менен таракбаш,
Жылтыркан, шыбак аралаш,
Жылгасында буралган.
Чөбүн барып оттобой,
Түш көргөн айбан кубанган,
Адыры көдөө, кызгалдак,
Байчечекей гүл жайнап,
Жолукка сайган саймадай,
Түрчечекей ыргалат.
Кашка беде, кара чөп,
Аларга окшоп далай чөп,
Бел кырчоодон буралат.
Доңуз сырты кой таңдай,
Эндик, мыйа дагы бар,
Боз куурай, коко, кекире,
Мындай чөптүн баары бар.
Жана чөбү жана бар,
Ичип адам тойбогон,
Кара чайы дагы бар.
Аркар оту, бозунач,
Мамыры менен шыралжын,
Дары чөптүн баары бар,
Жыттаса жыты буркурап,
Кайнатып ичсе желди айдап,

Кара мурчу жана бар.
Ак чай, көк чай, кызыл чай,
Канча түрдүү чайы бар.
Ак кодол менен күчала,
Бүткүл дары баары бар.
Көз жеткис мейкин жери бар,
Тыйын чычкан, сары арыс бар,
Толкуган нечен көлү бар,
Заңкайган канча тоосу бар,
Адырда терең коосу бар,
Чубама кыйа жолу бар.
Сүлөөсүн, суусар, мадыл бар,
Адам угуп көрбөгөн,
Мышык, айуу анда бар,
Адам ашкыс бели бар,
Алтын, кумуш кени бар,
Күн батышкы жагында,
Шайаң деген жери бар.
Ошол жердин өзүндө,
Калмак, кытай эли бар, Уйпаланбай көчкөн журт,
Ошондо чөптүн кени бар,
Айак жарды дегендин,
Миңден артык малы бар.
Отуз миңден жылкы айдайт,
Катардагы чоң байлар,
Кара малдан төөсү көп,
Атка жетпей жөөсү көп,
Бүтүн жибек кийгени,
Өлүмдү булар билеби?
Азар түмөн малы бар,
Байлардын салык зары бар,
Жардысы жок элимде,
Жалпы тегиз баары бай.
Кымыздан арак тартышат,
Кыйал мас болуп жатышат,
Күүлөнбөй, балам, шүк жүргүн,
Ошондой элге кол сунбай.
Укканымды мен айтам,
Шаары сонун Бейжиндин,
Кийгени жибек элинин.
Бактары гүлдөп кулпурган,
Салган тамы алтындан,
Хан сарай деп айтылган,
Салтанаты ушундай,
Ичинде адам сүйлөсө,
Ат чабым жерге угулган.

Канча кабат тамы бар,
Катарлап салган шаары бар,
Айланта салган сыртынан,
Эки кабат сепил бар,
Кандек казган суусу бар,
Кадалуу байрак туусу бар.
Каалганын барысы,
Чыгач эмес калайдан,
Уруксат болбой улуктан,
Кире албайт ага эч бир жан.
Барган киши жол таппай,
Жатарына үй таппай,
Батарына жай таппай,
Тентип кетип жоголгон,
Шаары мындай чоң болгон.
Балакеттүү Бейжиндин,
Адам билбес сыры бар.
Дуду менен жаңжундан,
Башкасы басып кире албайт,
Хан сарайга тим адам.
Такта отурган баашага,
Бара албайт киши жанына.
Атактуу шаар чоң Бейжин,
Айта берсем түгөнбөйт,
Күкүк, булбул аралаш,
Сайрап турат сандыгач,
Адам бар үйгө уйалап,
Ойноп турат кардыгач.
Тозу менен тоту куш,
Башка жерде аз болот,
Бейжинде арбын эки куш,
Учуп чыгып топтошуп,
Токойдо кыргоол оттошуп,
Бар жанды туурап өзүнчө,
Чакчагай үнү угулуп.
Агартып кыйа жол салып,
Кашкулак, сууру чубуруп,
Мурда киши көрбөгөн,
Мунар деген өнөрү.
Улап койгон жери жок,
Ортодо киши деги жок,
Бир жерде туруп сүйлөсө,
Бир жерде туруп угат деп,
Чычкан изи кат түшөт,
Ошону окуп билет дейт.
Камышты малып сыйага,

Кагазга катты чийет дейт.
Кайнап жаткан какандын,
Катчылары арбын дейт.
Баарыдан укмуш бир жумуш,
Өнөрпоз ойуп калыпташ,
Такта отурган хандары,
Жаңжун, дуудуу ал дагы,
Жазган катка басат дейт.
Түн ичинде шаарында,
Түгөл чырак жанат дейт.
Түндө жанган чырагы,
Жасалган сонун ал дагы.
Кагазга каптап шам жагып,
Панар экен атагы.
Жанып турса ал чырак,
Жүрөгү тайкы кишилер,
Жүрө албайт экен калтырап.
Жан сатпайт дейт Бейжинде,
Жандан башка керекти,
Таап барын алат дейт.
Угушумча ошондой,
Уулум, барба Бейжинге,
Ушул барчу Бейжиндин,
Укмуш сырын угуп ал.
Падыша, кудай колдогон,
Баш күндөн бери Бейжинге,
Барган киши болбогон.
Он сегиз миң ааламга,
Өкүмү өткөн улуктан,
Так Сулайман барбаган,
Искендер издеп барбаган,
Бейжинге изин салбаган,
Каңгайдын белин жол кылып,
Из түшүрүп баспаган.
Ай ааламды үрөгөн,
Алдына салып күрөгөн,
Амир Темир бир өткөн,
Анжу, манжу туңшага,
Кара калмак, кытайга,
Шибе, солон, таңгытка,
Аралап басыр көрбөгөн, Пайгамбар басып барбаган,
Байыртан киши албаган,
Чарыйар чаркы жетпеген,
Чакташып бенде жеңбеген,
Чалкалап жаткан Бейжинди,
Сен аралар жер бекен?

Чалкар дайра көл толгон,
Сан миң түмөн эл жаткан,
Салакалуу чоң Бейжин,
Өрттөй күйүп түтөгөн,
Өрттөнгөн кытай эли көп,
Балакеттүү Бейжинде,
Батышпай адам жерине,
Малдай айдап кайтарып,
Кечкиргенде жандырып,
Алып келип бир жерге,
Короого солоп багат дейт.
Уламадан уккан кеп,
Түгөнөбү дүйнөдө,
Өрттөп муну ийсе да.
Кожонун колу кирбеген,
Коркуп уруш кылбаган,
Козголуп басып жеринен,
Кол салып бенде барбаган,
Коморо чаап албаган,
Үрүстөм дастан барбаган.
Барамын деп күүлөнүп,
Ошондон өткүр сен белең?
Кары катуу эң кыйын,
Кабарын уксаң Бейжиндин,
Казап шамал козголуп,
Жер бетин каптап кетсе да,
Каңгайдын белин ашпаган.
Казап шамал сокпогон,
Үйөр аккан сел болсо,
Камаарап эли койбогон.
Муну менен беттешсең,
Арылбаган муң кылат,
Катынды кара тул кылат.
Ар кандай кыйын жумушта,
Кан төгүлгөн урушта,
Кысталыш жок тамакта,
Жер бетине чыккан чөп,
Андан кытай эли көп.
Курт, кумурска, бөй, чайан,
Кыймыл эткен тамам жан,
Кете берет терип жеп.
Каңгайдын белин ким ашкан?
Айкөл Манас шер ашкан,
Ашкере билген жол үчүн,
Алмамбет баштап жол баскан.
Каныкей айтса болбогон,

Барган менен оңбогон,
Алдап туруп Коңурбай,
Айбалта менен домдогон,
Жарасы зилдеп сакайбай,
Арстан Манас сойлогон.
Мунусуна караса,
Балакеттүү Бейжинге
Барбаганы жакшы окшойт.
Семетей сенин чоң бабаң,
Кадаасыз Карагулуна,
Хан башы менен алдаткан,
Канча күнү талаада,
Буту ооруп жөө баскан.
Бейжинге барып кол салган,
Башынан жакшы болбогон
Түбүндө калат балаага,
Намысын ээрчип кул болгон,
Катылышпай жүрүүгө,
Манас менен Эсенхан –
Баашалар жазган кат калган.
Атага наалат жетпейби,
Ат бастырып сен барсаң.
Коңурбай менен Семетей,
Кол салышкан эки жол,
Убада бузуп Коңурбай,
Гүлчородон сойлогон.
Жер бөлүшүп кат калган,
Семетей шартын бузасың,
Тилимди албай сен барсаң.
Төрт хандын жазган катына,
Тил албай барып Сейити,
Учурап калба антына!
Деп Кененим айтканда,
Өтө кыйын иш болду,
Жаш Сейити арстанга.
“Атам айтса Бейжиндин,
Ар укмушу бар окшойт,
Чандан киши дүйнөдөн,
Өткөн экен мага окшош,
Ат изин салбай калганда,
Армандуу бойдон жаш кетер.
Амир Темир Үрүстөм,
Барган эмес алар, деп,
Чарыйар чаркы, Искендер,
Салган эмес изин деп,
Азыреталы албаган,

Кожонун колу барбаган,
Козголбос шаар Бейжин, деп,
Атам айтат кызык кеп.
Ойлойт белем атакем,
Аларды менден кыйын деп.
Торгоп жолум бастырбай,
Токтоткону кыйын кеп.
Каңгайдын тоосун бөксөлөп,
Ашалбайт казап шамал, деп,
Айтканына карасам,
Бар белем сыйкыр амалы.
Өзүм алып келдим го,
Күн батышта сыйкырды,
Андан дагы кыйынбы?
Түн катып кетип калсамбы?
Түйшүк салбай башыма,
Атамдын тилин алсамбы?”
Деп Сейити удургуп,
Кыйалдан кетпей чоң Бейжин,
Кыйынсынып барынан,
Өрөпкүгөн чунактын,
Жүрөгү курч жаштыгы,
Өткөндөрдөн өөдөсүп,
Акылынын аздыгы,
Эки кыйал санаада,
Эки жыл өтгү арада,
Эсинен кетпей чоң Бейжин,
Эсирген чунак балага.
“Аттансам Бейжин бардым, - деп,
Унутуп атам калды” деп,
Элөөсүздөн бир күнү,
Эл – журтуна туйгузбай,
Жоо – жарагын жанга алып,
Алмабаш таштап үйүнө,
Көзүр Чубак көкжалдын,
Ташкелтесин асынып,
Тулпарды минип кампайып,
Алтайды карай бет алып,
Жөнөп кетти теңселип,
Эсинен кетпейт ар күнү,
Кең Бейжинге барышы,
Атанын тилин албаган,
Кара мээнет Сейити,
Кара мендер басышы-
Караңгы эмес тал түштө,
Басуучу жолдон азышы.

Алтайга кеткен барам деп,
Уландын жерин табам деп,
Уландын жолун табалбай,
Кайта айланып артына,
Келген жери Алатоо,
Кайра айланды ороло.
Алдында минген тулпары,
Кууганга жетер шумкары,
Тердеп–тепчип баспады,
Чардак болгон экен, деп,
Ойуна алып Сейити,
Аса байлап бууданды,
Кыйалы кетип кырк башка,
Өзү чыкты кырк ташка
Эңкейип алдын караса,
Кулжа, теке аралаш,
Жуушап жатат жанаша.
Куу мүйүз кулжа атам деп,
Ат өргүтүп жатам, деп,
Таш келтени октоду,
Милтесин кызыл чоктоду.
Арта салып арсактан,
Беттеп алып кыр таштан,
Мойундун жоон түбү,деп,
Бут серппей өлөр бекен, деп
Жыдыман, кароол теңшеди,
Машаны басып жиберди.
Ооз отунун дарыга ,
Кыпкызыл милте жеткени,
Тарс этип мылтык кетпеди,
Сундурган мылтык тартпастан,
Машаны басты беш сапар.
Жыттана түшүп жок болуп,
Таш келте койду от албай.
Ным тартып калган белем, деп,
Кулагында дарыны,
Кургактап салып барыны,
Курбудагы кулжаны,
Коборбой атып жыгам, деп,
Жана атса от жебей,
Жаштык кылып Сейити,
Эч нерсени элебей,
Бекер мылтык ал эмес,
Бейбаратке кишиден,
Калган мылтык деги эмес.
Бей ажал өлүм башына,

Бейпайлуу жумуш кашына,
Келгенин бала элебей,
Кулжадан Сейит кур калып,
Кубанчы болбой муңканып,
Тел күрөң чечип сумсайып,
Бузулуп өңү кумсарып,
Бекемдеп белин курчанып,
Алтайды карай бет алып,
Жүрүп берди Сейити,
Телкүрөңдү камчылап.
Мингени тулпар арыбас,
Жүрө албады шалпылдап.
Алда кандай болду? деп,
Бир далайга ойлонуп:
“Оң келбес ишим кептенди,
Атамдын тилин алып мен,
Барбасам белем Бейжин”- деп,
Кайра тартты Таласка.
Таласты карай басканда,
Баспай калган Телкүрөң,
Жүрүп кетти ыкчамдап,
Канаттуудай дыркырап,
Урган таштай зыркырап,
Токтоно албай ыргыштап,
Кологойлоп кыйгачтап.
Ардыгып буга Сейити,
Алтайга бассам, баспаса,
Арам өлгөн доңуз! деп,
Айабай атты камчылап,
Кирип келди Сейити,
Суусамырга жакындап.
Жандап белди ашарда,
Жер тайанбас Телкүрөң,
Кыйрата бутун чапкандай,
Кырданып барып жыгылды,
Тоңкобаш атып Сейити,
Топого башы тыгылды.
Асынганы Ташкелте,
Ыргып тушту алдына.
Тарткылык кыстап Сейити,
Ажал ачуу келиши.
Ташкелтени колго алды,
Машасында милтеси,
Басылуу жүргөн болучу.
Мылтыкты кармап имерди,
Арам өлгүр кантет,деп

Ардактуу тулпар Телкүрөң,
Башка чаап жиберди.
Тарс этип мылтык атылып,
(Олпогун алган бөктөрүп),
Ажал ок тийди Сейитке,
Кош бөйрөктү ок кечип,
Оргуштап кызыл кан кетип,
Жер кучактап жыгылды,
Жыйырма эки жашында,
Ажал өлүм кандай деп,
Теңге албай жүргөн башында.
Армандуу кылып эл журтун,
Ал дүйнө кетти катыгүн...
Он төртүндө аттанган,
Керкитке салган чуулган,
Кененимден туулган,
Кебелбес Сейит жолборсуң,
Атанын тилин албаган,
Айтканына жеткирбей,
Армандуу кылды шум жалган.
Алды – артынан оргуштап,
Айабай агат кызыл кан.
Ушул кезде Сейитте,
Өлбөгөн тирүү жан калган,
Окуранып жер чапчып,
Телкүрүң турат кайран мал:
- Мен тулпар элем туулган,
Жолборс элең, Сейити,
Душманга салган чуулган.
Токунуп мени ким минет?
Топ аралап ким кирет?
Туйгунум өтүп кеткенде,
Кадырымды ким билет?
Сарбаптап токуп ким минет?
Сайышып жоого ким кирет?
Асабаңды ким жайат?
Сарбаптап мени ким багат?
Сейити, кеттиң жашыңда,
Тул катындай жай – кышы,
Мен турармын акырда.
Ээсин жеген эртелеп,
Каражолтой Күрөң, дээр,
Келе бери тарткын, деп,
Жылкычылар жүгөндөр,
Ээсиз калган каран ,дээр
Эби жок күрөң жаман, дээр,

Салып койгун бир этек,
Ачка өлбөсүн саман, дээр,
Күрөчтөн жемди ким берет?
Күлүктүгүм ким билет?
Күндө сылап ким минет?
Тап этимди ким табат?
Суусамырдын сыртына,
Жайлоого мени ким салат?
Сүт ташыйт жайлай жылкычы,
Башыман байлап аркандап,
Баштакыдай болбоймун,
Көөнүм өсүп даркандап.
Туйгунум Сейит кеткен соң,
Бутумда така жок калаар,
Муунумду сары суу алар,
Суутумду сендей ким табар?
Кулдарың минип коржондоп,
Сээрим жооруп ириндер,
Бөйрөгүм жооруп тешилер,
Жолборсум, сенче ким күйөөр?
Кечээ кызыл кумда ысыкта,
Алдыма көрпө салдырдың,
Ошол кумда суусатпай,
Суусунумду кандырдың,
Залкар тоодой Сейити,
Душман менен сайышып,
Моокумумду кандырдың,
Жети дөөнү кыйратып,
Кызыл суудай кан кылдың,
Беттешип турду көп баатыр,
Акылдан качан тай кылдың?
Чапкыладың талыкпай,
Чалыкпас тулпар экен, деп,
Мен ошондо таанылдым.
Жолборусум Сейит, кайыр– кош,
Жолдош болсун иманың!
Мени ошондой кар кылдың,
Топурак басып сен оорлоп,
Басалбай калсам ар кылдың,
Мылтык менен башка чаап,
Өз жаныңдан айрылдың!
Сенден мурун мен өлбөй,
Тирүүлөй кандай айрылдым?!
Эне – атанды эске алып,
Эл – журтунду таштабай,
Эр Сейити, кайрылгын!

Таштап кетет окшойсуң,
Заманамды тар кылдың,.
Кылжыке турса эсен – сак,
Мен турармын багылып,
Туйгунум минген аты, деп,
Үстүмөн токум алынып.
Сен деп өлсө Кылжыке,
Аңга түшүп өлөрмүн,
Сенделип жүрүп мен деле,
Жакшы күн көрөөр жерим жок,
Ойлоп көрсөм дегеле...
Арман кылып Телкүрөң,
Жаш агып турган кездерде,
Оргуштап аккан кызыл кан ,
Чөйчөктөй көзү жайнаган,
Булбулдай тили сайраган,
Армандуу кайран эр Сейит.
Келе калды эсине:
- Ак калпак кыргыз көп алаш,
Кеңкол ата, чоң Талас,
Киндик каным тамган жер,
Айрылдым сенден кайыр-кош!
Каркыттап мени чоңойткон,
Калың журтум калдыңбы,
Ак калпак кыргыз, кайыр-кош!
Түп атам Манас мурасы,
Борбору кыргыз элинин,
Сыркооргон, калдың кайыр-кош!
Карчыгадай таптаган,
Карегиндей сактаган,
Мүрегим атам, кайыр-кош!
Опасын көрбөй балаңдын,
Убайын тартып жалганда,
Сакалың менен жаш агып,
Зар какшап ыйлап калдыңбы,
Залкарым атам, кайыр-кош!
Бүгүлүп белиң бөкчөйүп,
Бир чеңгел болуп чөкчөйүп,
Кайратың качып бөксөрүп,
Калдыңбы, ата, кайыр-кош!
Тогуз ай мени көтөргөн,
Толгонуп нечен күн жаткан,
Омуртка сөөгүн сыздаткан,
Уктабай ак сүт эмизген,
Түйшүгүм тартып чоң кылган,
Урматтуу энем, кайыр-кош!

Жаркынын көрбөй уулундун,
Жабырым тартып муң басып,
Кан жутуп ичтен зар какшап,
Карып калган чагыңда,
Кайгылуу болуп калдыңбы?
Каракан аккан чагымда,
Карап турбай жанымда,
Бейкабар калдың, энеке,
Бей ажал кеттим кайыр-кош!
Кара дөөнүн колунда,
Канча жыл турган жашыңда,
Азап менен баш кошкон,
Атасын мен деп өлтүргөн,
Алыскы жерден бир келген,
Алганым, калдың кайыр-кош!
Душмандуу күнү жолгошкон,
Караңгыда жол тоскон,
Өмүрлүк менин жубайым,
Кылжыке, калдың кайыр-кош!
Эрди-катын баш кошмок,
Эриш-аркак жипке окшош,
Ээрчитип эрмек кыларга,
Калган жок туйак кайыр-кош!
Бирге жүрүп, бирге өскөн,
Бир бастырып күн өткөн,
Бир төшөктө бир жаткан,
Ак никелүү Кылжыке,
Артымда калдың кайыр-кош!
Аппак сакал жайкалган,
Жоргону минип чайпалган,
Эл үчүн эмгек көп тарткан,
Эрте туруп кеч жаткан,
Карылар калдың кайыр-кош!
Ак калпак кыргыз элинде,
Улуу-кичүү, кары-жаш,
Эркек-айал аралаш,
Боз улан-кыз чамалаш,
Болбосо булар санаалаш,
Баарың калдың кайыр-кош!
Жакшы-жаман күндөрдө,
Жанымда менин бир жүргөн,
Карчалышкан заманда,
Канаттуудай жүгүргөн,
Темиңтпей турган ыргыштап,
Телкүрөң калдың кайыр-кош!
Ата-бабам мурасы,

Болгон соң мага муракы,
Жоокерлүү күндүн куралы,
Ээсиз калдың кайыр-кош!
Сени менен иши жок,
Баркынды билген киши жок,
Кезинде жеген жемиң жок,
Кеп айтарга тилиң жок,
Тулпарым, калдың кайыр-кош!
Бараңдын огу батпаган,
Жебенин огу житпеген,
Чапса кылыч кеспеген,
Сайса найза тешпеген,
Отко салса күйбөгөн,
Жыртылганды билбеген,
Олпогум, калдың кайыр-кош!
Айтылуу Бэйжин шаарынан,
Намыс кылып калмакка,
Жерин тартып алганда,
Качып келген алашка,
Айкөл төрө Манаска,
Азизкандын Алмамбет,
Асынып келген Алмабаш,
Ыңай, туура ылгабас,
Ажалдууну издеген,
Аткан огу жөн учпас,
Асынып жүрсө Алмабаш,
Ай далынын белеги,
Атып жүрсө Алмабаш,
Аманат жандын эрмеги,
Сыйкырдын сыры чечилген,
Ар качан тийген кереги,
Кайып болуп кетерде,
Кененимге Гүлүстөн,
Атайын берген белеги,
Алмабаш, калдың кайыр-кош!
Кеңколдун башы жети төр,
Адырмак сонун жерин көр,
Чалкалап жаткан төрүн көр,
Чалкайып жаткан төшүн көр,
Шамал болсо ыргалган,
Кулпурган түрдүү чөбүн көр,
Төрлөрүм, калдың кайыр-кош!
Алпештеп мени өстүргөн,
Эстесе жүрөк өрт күйгөн,
Асман тиреп заңкайган,
Алатоо калдың кайыр-кош!

Баркөл, төрт көл атанган,
Баргандын көөнү кубанган,
Бакыр барса жай алган,
Көлдөрүм, калдың кайыр-кош!
Шылдыраган мөлтүр суу,
Алтын булак күмүш суу,
Сыйынган мазар булагым,
Аркамда калдың кайыр-кош!
Мөңгүдөн мөңкүп аккан суу,
Ак калпак кыргыз көп алаш,
Ар күнү таамын таткан суу,
Сымаптан сыны сапаттуу,
Айрылдым, суум, кайыр-кош!
Будур-будур дүмүр баш,
Буткулда суусу аралаш,
Саздарым, калдың кайыр-кош!
Курбу-курдаш, сөз сырдаш,
Жаштарым, калдың кайыр-кош!
Жапанда жалгыз жолуккан,
Жапаны бирге тең тарткан,
Белиме таңуу Медетим,
Жетилбей, калдың кайыр-кош!
Бет алган жакка жол салган,
Баатырлык кылып жоо сайган,
Беттешкенди сулаткан,
Аттуу балбан, жөө балбан,
Ылгабай баарын тең алган,
Эңкейген жерде өбөгүм,
Аркамда жөлөк тирегим,
Көкбука, калдың кайыр-кош!
Сүйгөнүн тилеп кудайдан,
Карадөөнүн колунда,
Кайткан эмес ырайдан,
Кутулган араң убайдан,
Ата-энесин көргөндөй,
Мени көрсө кубанган,
Мени менен бир турган,
Бирге туруп бир чыккан,
Жан жүрбөстүн кумунан,
Алтынай менен Чолпонай,
Айрылып калдың кайыр-кош!
Ата-энеси тең өлүп,
Энеси байкуш чөлдө өлүп,
Атасы Карадөөдө өлүп,
Азапты чөлдө тең көргөн,
Аз жыл болгон көөнү өскөн,

Жергелүү элге баш болгон,
Айылым, калдың кайыр-кош!
Опаасын көрбөй тапкандын,
Убайын тартып жалгандын,
Кызыл гүлдөй бүрдөгөн,
Жаш өрнөктүү күнүмдө,
Жалгандан өттүм кайыр-кош!
Сүйөнөр туйак тукум жок,
Сөөгүм сыздап жалын чок,
Күлгүн жашта Сейити,
Кыйамат кеттим кайыр-кош!
Алдымда калган агам жок,
Аркамда өсөр иним жок,
Жалгыз канат, жалгыз жан,
Ата-энеден жалгыз мен,
Оролдум жалган дүйнөдөн,
Атымды менин өчүрбөй,
Артымда калган балам жок,
Армандуу өттүм кайыр-кош!
Жыйырма экиде жаш кеттим,
Ата менен энеге,
Арманым айтар күн болбой,
Жан үзгөндө бир көрбөй,
Кайгылуу кеттим кайыр-кош!
Боз топурак жер болуп,
Жалгыз атым жоголуп,
Туз көмгөндөй көмүлгөн,
Сейити менде арман көп,
Кектешкен жоодон мен өлбөй,
Же жоодон өлбөй калган соң,
Кызыл канга бөлөнбөй,
Ооруп жатып үйдө өлбөй,
Атанын тилин албастан,
Азапка туура туш болуп,
Кейиште кеттим кайыр-кош!
Атым калды ээсиз бош,
Сейиттин уулу дедирип,
Калбады туйак кайыр-кош....
Жаш кабылан жалооруп,
Жан үзө албай жатканда,
Төштүктүн уулу Жоодар чал,
Жол чалып жүрүп кайгуулдап,
Учурап калды чунакка,
Жан үзө албай жаткан жан,
Жанына келип караса,
Кененим уулу эр Сейит,

Көөзүрдүн өзү турбайбы,
Ташкелте огу жаңылып,
Тили калып күрмөөдөн,
Жан үзө албай жаткан кез,
Көрө салып Жоодар чал:
“Мени кудай урбайбы,
Таштап кетсем талаага.
Сен колдуу болгон экен, деп,
Кененимдей балаага,
Калбайын кара жалаага,
Таласына барайын,
Айтып кабар салайын,
Жаш кезинде Кененим,
Мага кылды көп кызмат,
Ыраазылык алайын.
Кажыр талап, кузгун жеп,
Кыргыздар өлүп жатат, деп,
Жалпы жердин бетинин,
Жалаасына калбайын.
Айтпай кетип мен калсам,
Айкөл Манас арбагы,
Ашкере мени урбайбы!»
Деп анталап Жоодар чал,
Айылдын айтып четине,
Кантип чыдап турам, деп,
Кененимдин бетине,
Эми болдум дегенсип,
Жүрүп кетти жерине,
Ак калпак кыргыз эл угуп,
Айал-эркек тең угуп,
Чогулушуп дүрбөшүп,
Кабактарын бүркөшүп,
Каран түн түшүп башына,
Кандай заман болду деп,
Кайгы тартып, муң басып,
Уккан киши бүт калбай,
Сейитти карай чубашып,
Элдер келсе жанына,
Жанында турган тулпары,
Чөп жебей да, суу ичпей,
Төрт айагын бир серппей,
Айланта тиктеп Сейитти,
Көзүнүн жашы бурчактап,
Куйругун чачып жалжайып,
Жеп салдым ээмди дегенсип,
Сейитини кайтарып,

Турган экен жанында.
Эл караанын көргөндө,
Айгырдан жаман аркырап,
Ачуу үн чыгып даркырап,
Аза күтүп жаныбар,
Көзүнүн жашы бурчактап,
Ыйлап жатып Телкүрөң,
Кесерден төмөн шакшактап.
Эң алдына келгени,
Ордонун ханы Орунбай,
Оң бөйрөгүн тайанып:
- Ойронум Көкжал, не болдуң?
Алтымыш уруу көп алаш,
Арстан атаң Кененим,
Ак чач энең Чыныке,
Артыңда калып, Сейитим,
Көрөр күнү не болду?
Артыңа таштап аларды,
Армандуу кылып не болдуң?!
Өкүрүп келип бүк түштү.
Жаш жолборс ирмеп көз ачып,
Атанын сырын билген эр,
Ак жеринен сөз айтып:
- Ташкелте огу жаңылып
Өлдүм өзүм, -деп айтып,
Ошондон башка кеби жок
Көзү жашыл күүгүмдөп,
Кетип барат кубарып,
Муздак тер чыгып маңдайдан,
Таноолору кысылып,
Болбой калды бузулуп.
Чирене түшүп жок болду,
Оозунан түтүн бүр этип.
Билер билбес алкымы,
Чиренгенде кыр этип,
Тегеректеп турган эл,
Баары кетти чур этип...
Ошол кезде карасаң,
Чыдай албай көк асман,
Булуту жок бүркөлүп,
Мунарыктап чүмкөлүп,
Карыш жерге көз жетпей,
Капкара болуп түмпөйүп,
Үп этип бетке билинген,
Үшкүргөн шамал жел чыкпай,
Жан-жаныбар жыйылып,

Көзүнөн жашы төгүлүп,
Үн чыгарбай жымыйып,
Кара күрөң жер бети,
Кабагын түйгөн кишидей,
Каран калган дүйүйө,
Капылеттүү ушундай.
Кайсы экени билинбей,
Күн карарып тутулуп,
Өчпөскө бүткөн күн ыйлап,
Өлбөскө бөткөн түн ыйлап,
Асманга тийген ай ыйлап,
Зыркырап жылдыз зар ыйлап,
-Карап турган кашында,
Калың кыргыз калкы ыйлап,
Жерге чыккан чөп ыйлап,
Жан-жаныбар макулук
Калбай баары бүт ыйлап,
Кайың терек, тал ыйлап,
Заңгыраган тоо ыйлап,
Асман тиреп бой кergen,
Арсак Алатоо ыйлап,
Аккан дайра суу ыйлап,
Чалкып жаткан көл ыйлап, Какшып жаткан чөл ыйлап,
Чалкалап жаткан төр ыйлап,
Мазар булак саз ыйлап,
Чыдап жерге жата албай,
Азырет арбак баары ыйлап.
Каран күн түшүп башына.
Алтымыш уруу алашка,
Жыйырма экиде кызыл гүл,
Өмүр көрбөй эсит жаш,
Кайран шер өттү дүйнөдөн,
Жарык күн кетип төбөдөн,
Күн тийбеске оролду,
Жалпы элге салды жалын чок,
Атаңдын көрү дүйнө бок!
Кеңколдо жаткан бүт калбай,
Жыйылып баары тура албай,
Сейитти артып күрөңгө,
Чогулду барып коргонго,
Сейитинин өлгөнүн,
Эли барып угузду,
Эр Кененим көкжалга,
Чыныкедей карыга,
Кылжыкедей келинге,
Бул үчөөнө айрыкча,

Кыйын заман күн болду,
Кызыл кан өтүп ичинен,
Чыныке байкуш тура албай,
Өлөмүн деп жан ачып,
Чыңырып бычак талашып,
Тели-тентуш, эр-айал,
Колун бекем кармашып,
Көп насыят сөз айтып,
Кылжыке бети жарадар,
Кыйын болду санаадар,
Акылын таппай көп ыйлап,
Өлсөмбү деп айанбай,
Үмүт кылат бир чети,
Талгак болгон чагы бар.
Кара кийип, кан жутуп,
Кара элечек оронуп,
Кош бөйрөгүн тайанып,
Тескери карап чач жайып.
Эң эле жаман жан кыйнап:
- Жаш ойронум, - деп ыйлап,
Өмөрүң кыска, күнүң аз,
Өмүрлүк менин жубайым.
Өтүп кеттиң! – деп ыйлап,
Арстан элең, туу элең,
Ажыдаар элең душманга,
Ажырап калдың, - деп ыйлап.
Мээрим канбай бушманда,
Айрылып калдым мен бейбак!
Карарып жаткан чок элең,
Кас душманга ок элең,
Капшытта жолборс жатат, деп,
Калкыңдын көөнү ток эле,
Арканда калдым мен бейбак,
Каралдым Сейит, - деп ыйлап.
Кызарып жаткан чок элең,
Кыргызга капка тоо элең,
Кыранда жолборс жатат, деп,
Кыргыздын көөнү ток элең.
Артыңда калдым мен бейбак,
Карааным Сейит, - деп ыйлап.
Бала чакта аттанып,
Чачылып кеткен эл мүлкүн,
Арстан, өзүң жыйнадың.
Жабыркатып элинди,
Жайдарым, мени таштадың,
Жаш жолборсум, - деп ыйлап.

Ай балтаңды ким аштайт?
Ак калпак кыргыз элиңди,
Атышкан жоодон ким сактайт?
Аташкан жардан айырылып,
Армандуу болдум мен бейбак,
Алажат мени, - деп ыйлап.
Ордолуу кыргыз элиңдин,
Оорутпай көөнүн ким табат ?
Карып калган атамды,
Каркыттап сендей ким багат?
Каралдым Сейит, - деп ыйлап.
Алдейлеп эмчек эмизген,
Алпештеп жүрүп өстүргөн,
Өтүп кеттиң дүйнөдөн,
Энемдин сүтүн ким актайт?
Алты сан арбын элиңди,
Айбаттуу жоодон ким сактайт?
Өмүрдүк жардан айрылып,
Армандуу болдум мен бейбак,
Нээ жаздым, кудай? – деп ыйлап.
Курсактагы куу тумшук,
Кудай берсе эркек тууп,
Тукумун туйгун чыгарбы,
Чоң атаңдай жутунуп,
Жолборсум Сейит? – деп ыйлап.
Карыган атам боздотуп,
Сендей болуп жаш өлүм,
Түп атаңдан бер жакка,
Келиптирсиң тукум кууп.
Карындакы кара баш,
Мурас болуп төрөлүп,
Тулпарың токуп минеби?
Торолуп эти толобу?
Тобурчак минип дууланып,
Асаба жайып, туу сайып,
Атаңдан калган Таласка,
Ээлик болуп жүрөбү?!
Деп зарланып Кылжыке,
Эбегейсиз жан кыйнап,
Эчкирип жаман көп ыйлап,
Эси ооганда Кылжыке,
Жатып калды солкулдап.
Катуу ыйлап жан кыйнап,
Каргылдап үнү буулуп,
Карыган байкуш Чыныке:
- Кан жуткузуп ыйлатып,

Энеңди карып кылып таштадың.
Жарадар болуп кан агып,
Жатканыңда, чырагым,
Жаныңда сенин турбадым!
Жагалмай учат жем үчүн,
Жанымды кыйып ийсемби,
Жалгызым Сейит, сен үчүн.
Ак шумкар учат жем үчүн,
Асыл жандан кечсемби,
А, кокуй Сейит, сен үчүн!
Алдейлеп эмчек эмизип,
Алпештеп сени баккамын,
Алдыңа сенин кетпедим,
Аллага кандай жазгамын?
Тогуз ай сени көтөрүп
Омуртка сөөгүм сыздаттым,
Алдыңда кетпей мен сенин,
Арканда калып сыздадым!
Жалгыз чырак Сейити,
Жаныңа мени ала жат,
Жаныңда, Сейит, бир жатпай,
Кантип турам аманат?
Аттанып бала чагыңдан.
Азабын тарттың элиңдин,
Алдыңда сенин кетпедим,
А, кокуй Сейит алажат!
Ботодой боздоп буркурап,
Бүткөн бойу зыркырап,
Жаш кулундай чыркырап,
Буулугуп үнү кыркырап,
Өлөмүн деп көгөрүп,
Өксөп ыйлап жатканда,
Кайраты артык Көкжал шер,
Кененим келди жанына:
- Ээ, эси жок көк кемпир,
Сеники эмес Сейити,
Экөөбүзгө тең эле,
Ата—энеси биз тургай,
Калың элге бел эле.
Ыйлаба десе тил албай,
Сен ыйлайсың мынча эле,
Өлгөндү ыйлап тиргизип,
Алганы жок эмгиче.
Кой деген тилди укпады,
Айткан акыл жукпады,
Өз башы менен кетпестен,

Убайы элге жукканы.
Улуктун тилин албаган,
Журт упурайт аркачан,
Хандын тилин албаган,
Калк упурайт аркачан,
Карынын тилин албаган,
Жаш упурайт аркачан,
Атанын тилин албаган,
Бала упурайт аркачан.
Барбагын деп көп айтсам,
Тил албады чунагың.
Тил албай барып өзү өлүп,
Арманды ичке жыйганын,
Кой, кой десе тил албай,
Болбой неге ыйладың?
Билгенимче азыраак,
Мен айтамын жалганды,
Өзү жалган шум дүйнө,
Өлүмдөн качып ким калды?
Тирүү болгон барлык жан,
Шум дүйнөгө алданды.
Жер жүзүнө жаралып,
Адам деген наам алып,
Бул дүйнөгө карк толуп,
Адам уулу көп болуп,
Ошондон бирөө калбады,
Ошончо адам тараткан,
Адам өзү калбады.
Жан толтурду жерге, деп,
Жалгабастан адамды,
Жалоорутуп алганы.
Ажалдын жайы мына ушу,
Миң жашаган Ноо өттү,
Өчпөй аты айтылып,
Өмүрлүү топон суу өттү.
Бирден калды насили,
Батышпай жерге кеткенде,
Мана минип түгөттү.
Асманда учса канаттуу,
Дөөпери пери адаттуу,
Адамзаттан өөдөрөөк,
Алда канча санаттуу,
Бул ааламды бир мезгил,
Ошолорго каратты.
Учуп жүрүп баары өлдү,
Ошолорду карачы.

Баашалык кылды Сулайман,
Өзү адам баласы,
Так Сулайман бааша деп,
Өзү кудай жаратты,
Жер жүзүндө бар жанды,
Он сегиз миң ааламга,
Орду менен таратты.
Учарлыктан, тынарлык,
Өкүмүнө карашты.
Ырыскысы бүткөндө,
Өмүрүн бирден санатты.
Тил албай өлгөн Сейити,
Өөдөбү мындан карачы?
Өкүмү өткүр кудаанын,
Өз достусу Мухаммет,
Бу да адам баласы,
Эмигичекти келатат,
Дин өзгөрбөй намазы,
Ырыскысы бүткөндө,
Ырайым кылбай аны алды.
Ырас ажал жеткенде,
Кутулуп андан ким калды?
Ыбырайым эр жалгыз,
Мухамметтин баласы,
Жашырбай чынын айтканда,
Жалгыз көздүн карасы,
Жаза басып койдун, деп,
Жаштайында дагы алды.
Ойлобойсуң, көк кемпир,
Өткөн далай адамдар,
Сейити андан өөдөбү?
Кутулуп мындан ким калды?
Өзү шерим деп айткан,
Эрлердин бири Шаймерден.
Кысылышкан тар жерде,
Камал бузуп жол салган.
Заңгы менен дөөлөрдү,
Сапырып кырып таштаган,
Канчасын алган андайдан,
Аккан салар баштаган.
Кызыгына келгенде,
Кыйла баатыр жан берген.
Ажалы жеткен күндөрдө,
Бир чапкан шамшар мизинен,
Абдыракман мылжым ден,
Өтүп кетти дүйнөдөн,

Ойлобойсуң, көк кемпир,
Сейити андан эр бекен?
Асан менен Үсөйүн,
Азыреталы уулу экен.
Алганы Бүбүбатманын,
Медет кылган уулу экен,
Ошолор өттү жалгандан.
Кырылышып хан да өлдү,
Жашында кетти бей арман,
Сенин уулуң Сейити,
Ошолордон эр бекен?
Адам ата, аба эне,
Андан бери карата,
Ааламдан ашкан эр өттү,
Камал бузган шер өттү.
Санатын билбей дүйнөсүн,
Сасыган нечен бай өттү,
Күндүк тооч сурап жеп,
Күн кечирген дагы өттү,
Жүзүн көрбөй эл качкан,
Залым бааша жана өттү,
Өмүрүн эли тилеген,
Адыл нечен хан өттү,
Миңге чыгып кары өттү,
Энеден туулуп дагы өттү,
Курт – кумурска, бөй – чайан,
Кыймыл эткен тирүү жан,
Баарын өлүм түгөттү.
Атанын тилин албаган,
Шаштырып ажал айдаган,
Атылып өлгөн Сейити,
Ойлоп көрсөң күнөө көп.
Аалынын ордун жоготпос,
Коморулгус тоо болсо,
Чоң экен деп эч коркпос,
Имам Мамет, Аныйпа,
Ааланын амир тагдыры,
Азыр бар тирүү бир тоодо,
Имам меди чазында,
Кайып болду башында,
Жарык күндү көрө албай,
Азыр жердин астында,
Жер алдына түшүптүр,
Он сегизде жашында.
Сенин уулуң Сейити,
Акырет көздөй бет алды,

Жыйырма эки жашында,
Ошондой уулуң эр бекен?
Өжөрлөнүп ыйлайсың,
Ойлоп көрчү, көк кемпир,
Өлөрү Сейит эп бекен?
Бу дүйнөдө шер өткөн.
Үрүстөм дастан дагы өткөн.
Ага – ини бир тууган,
Амир, Темир экөө өткөн,
Баарысынын абзели,
Азыреталы шер өткөн,
Сенин уулуң кептенип,
Армандуу өлгөн ким өткөн?
Акыл кепти албаган,
Артында майып аркачан.
Абайлап, кемпир, угуп тур,
Жакынкысын мен айтам.
Кытайдан келген Алмамбет,
Алтын так таштап талаага,
Алашка качып келген дейт,
Атам айкөл Манаска,
Көп аткан акыл насаат кеп.
Алмамбет тилин албастан,
Кытайдан алган Бейжинге,
Алты ай сурап канбастан,
Кытайга чапкан балтага,
Учурап калып как баштан,
Ааламдан өткөн деп угам.
Сенин уулуң Сейити,
Айткан тилди албаган,
Так ушуну ойлосом,
Ырас болду деп турам.
Кытайдан келген кыргызга,
Алмамбет арзан жан бекен?
Не ыйлайсың мынча эле,
Уулуң анча бар экен?
Балта дөөнүн баласы,
Баатыр Чубак деп угам.
Жетимиш миң кол болсо,
Баш тартпастан оолуккан,
Балбан эле деп угам.
Алмамбет айтса акыл кеп,
Укканында макул деп,
Бастырганда унутуп,
Атылып өлгөн деп угам.
Айткан тилди албаган,

Сенин уулуң Сейити,
Ырас өлдү деп турам.
Алмамбет айткан керээз кеп,
Акылга Сыргак илет деп,
Алгара таштап Коңурбай,
Ташка чыга бергенде,
Көр напсиге алданып,
Алгараны алам деп,
Очогордун огуна,
Учуп кеткен деп угам.
Сенин уулуң Сейити,
Ушунча малга тойбоду,
Айткан кепке болбоду,
Оолугуп болбой койгундай,
Ат бастырып Бейжинден,
Келген киши болбоду.
Күүлөнүп барып өзүнчө,
Күмжан болуп жоголду.
Бир тарабын айтканда,
Дегеле жакшы болгону,
Жетим калып Семетей,
Тентип кеткен ченебей,
Энеси Эркин чоңойтуп,
Эч нерсени элебей,
Бүткүл дүйнө кылымды,
Бучкагына теңебей,
Каныкей, Бакай айткан кеп,
Калбай ойдо кенедей,
Чыңкожо кулдун огуна,
Корголоптур үңкүргө,
Жаандакы эчкидей,
Узун болгон деп угам,
Ошол бир күн кечкирбей.
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Ажыратып алыптыр,
Айтылып калган биздерге,
Жалганы жок аныктыр.
Ушу жалган шум дүйнө,
Сымаптай болуп жылтылдап,
Оодарылып кылтылдап,
Алардан ашып калыптыр.
Бул дүйнөнү элебей,
Азыр алар кайыптыр.
Же адал жүргөн калбады,
Же арам жүргөн калбады,
Жакшысынан сүйүнбөй,

Жаманынан жийиркенбей,
Баарын ажал жалмады,
Ошолордон эр бекен,
Сенин уулуң калабы?
Пайгамбары башкасы,
Кыймыл эткен бар жаны,
Мойун сунуп ажалга,
Кетти баары тамамы.
Билгизип айта кетейин,
Билимдүү Бакай абамды,
Өткөрүптүр башынан,
Угушта далай заманды.
Айткан экен хан Бакай,
Кырк эрге кызмат кылдым, деп,
Айтышынча абамдын,
Жашы миңден ашканбы?
Өткүр Бакай абакем,
Өзү карып чалыкпас,
Акылы айнып талыкпас,
Артык мүнөз жан экен,
Чогултуп айтса тыйанак,
Артык сыйкыр бар экен,
Артыктыгы бар жандан,
Алдыңкы өткөн адамдан.
Акыл айтып жол берип,
Көрсөткөн экен далай жан,
Кулак менен уккандан,
Унутуп бирөөн калбаган,
Ошол үчүн эмгиче,
Келген окшойт хан абам.
Ыраазы кылып айкөлдү,
Каныкей энем тирүү деп,
Мен угамын мындай кеп.
Ээрчитип кеткен хан Бакай,
Сен да кошо жүргүн деп,
Күмөнү жок ырас кеп.
Касиеттүү адамдын,
Айтканын кабыл алган дейт.
Сенин уулуң кептенип,
Башка эмес атасы,
Ашкере айтып бергенди,
Унутуп качан калган дейт?
“Ата ыраазы, бата көп,
Эне ыраазы, сүтү ак”
Ата ыраазы болбосо,
Бата тийбейит балага,

Эне ыраазы болбосо,
Сүтү арам балага,
Берген менен батасы,
Бекер кетет талаага,
Эмизген менен ак сүтү,
Араң болот садага.
Эр ыраазы, нике ак,
Кызмат кылган эрине,
Айалдардын күчү ак.
Ыраазы кылып алганын,
Өлбөй Чүрөк ал турат.
Батадан бүткөн башында,
Көкөтөйдүн ашында,
Капыр менен мусулман,
Көпчүлүктүн кашында,
Так Сулайман үңкүрү,
Семетей тирүү азыр да.
Акыр заман падыша,
Аттанып чыккан чагында,
Ошо кезде Семетей,
Тулпар минип, туу кармап,
Жоо сайат деп мен угам.
Күчүн айап бул жерден,
Көрсөтпөй кеткен деп айткан,
Шоорат берсең бергин деп,
Акыркы уруш дегенден.
Имам Мамет, Аныйпа,
Алдында айткан деп угам.
Андан бери калгандан,
Жумуру баштуу адамдан,
Кытайдан келген Алмамбет,
Акыреттин султаны,
Анык жасоол деп угам.
Кытайга кайра барарда,
Калмакка каран саларда,
Капкачанкы кыргыздын,
Кегин кууп табарда,
Айкөл Манас эр үчүн,
Алашка кызмат кыларда,
Азизкандын Алмамбет,
Арманын айтып буркурап,
Андаган бенде чуркурап,
Адам эмес айбандан,
Алтымыш тамыр зыркурап,
Токтоно албай турган деп,
Уккан элем бу бир кеп.

Айткан экен ошондо,
Арууке ачык жалган кеп:
“Болор – болбос бир күмөн,
Бойумда менин бардыр” деп.
Аруукеден угуп кеп,
Сүйүнүп кетип Алмамбет,
Сүйсөң бала бергин, деп,
Алтын кемер ботокур,
Кол башындай түйүнчөк,
Кошуп ага берген, деп,
Аруукеден туулбай,
Кытайдан алган соогага,
Эсен хан кызы бир Мыскал,
Ошондон эркек туулган, деп.
Өгөйлүк кылбай Арууке,
Оозанткан экен баланы,
Курчаган экен кемерди.
Тапшырыптыр белегин,
Чоңойуп калса бергин, деп,
Каныкейге Арууке”
Асыл султан баласы,
Жумуру баштуу, айры төш,
Адамзаттын даанасы,
Элине жаккан эр үчүн,
Унутпай келет эмгиче,
Гүлүстөндү карачы;
Жалгыз бейит Канчоро,
Алмамбеттен кем эмес,
Ал Чубактын баласы.
Көзү ала, ичи чаар,
Кыйгач болуп санаасы,
Айкөл Манас, Алмамбет,
Тукумуна кас болду,
Семетей тилин албастан,
Сур атты берип ошого,
Кечирлерин кестирип,
Кар болду түбү карачы.
Аганын тилин албаган,
Кар болот ини ар качан,
Сен ушуну байкачы,
Атанын тилин албаган,
Сенин уулуң Сейити,
Өлбөй тирүү калабы,
Алмамбеттин бул уулу,
Кудайдын сүйгөн чын кулу,
Өзү кийин туулса да,

Көп кишинин улуусу,
Ошол кезде билгичтер,
Оройу кары деп койчуу.
Сепкили жок ак жүздүү,
Ийриси жок түз сөздүү,
Өзү кайып болсо да,
Айтылып калды мүнөзү.
Дүйнөдө канча өр өткөн,
Эсирип Гүлүс шер өткөн.
Өттү десе Гүлүстөн.
Дүйнөдөн өлүп өтпөгөн,
Кайып болуп көрүнбөй,
Кырк чилтенге ал өткөн.
Бастырбай жатып жай токтоп,
Имам меди чазында,
Жатар имиш ок копшоп.
Акыр заман падыша,
Аттанганда казатка,
Алтын туусун көтөрүп,
Арстан Гүлүс жүрөт дейт,
Ат ойнотуп жер чаңдап,
Жолду баштап алдында,
Ошондо көргөн караанын,
Акыр заман эл даңдап,
Оң четин колдун башкарып,
Семетей абам туу кармап.
Ал бешөөнөн башкасы,
Энеден түшүп туулмак,
Экинчи көрбөй дүйнөнү,
Өлүп кетип курумак.
Алар өлбөй калабы,
Кармап калар адам жок,
Каран дүйнө жалганды.
Анык көзгө көрүнө,
Акыркы уруш кезинде,
Ажал сермеп жалмады.
Сурга барат эсепке,
Алардын асыл хандары,
Дегеле өлбөй дүйнөдө,
Тирүү бенде калабы?
Тилимди албай күм болду,
Менин арманым ичте дүм болду.
Армандуу кетти бул чунак,
Кайрат кылгын а көргө,
Курсагын күтүп келиндин,
Кайрат кылып сен чыдап.

Күн айтасың күбүрөп,
Түн айтасың бүжүрөп,
Бойунда бар келиним,
Эркек төрөр бекен деп,
Белиңди бууп бекемдеп,
Кудайдан тиле эртелеп.
Келиниңди багып ал,
Тур, ыйлаба ордуңан,
Ыйлай бербей дайны жок,
Тирилтиш келбейт колундан!
Кемпирге айтып ачуусун,
Элге кылып жемесин,
Кайраты артык Кененим,
Барыга айтып акылды:
-Калтырбай күнгө жума экен,
Өлүктү жерге тапшыргын,
Дүрбөп жүрбөй бекерче,
Эл, үйүңө кайткының,
Сарамжал алып иш бүтөп,
Айтканын кылып арстандын,
Эл тарарга калганда,
Чай көтөрүп чанданы,
Кененимге барды анда.
Чарага этин көтөрүп,
Куйругун баса көмөрүп,
Алып келип жаткан бар;
Бээ семизин жыгышып,
Туздан чылап чык кылып,
Карчыга менен учасын,
Карын-карта ич этин,
Чучук, жалын бүт салып,
Көтөрүп келип жаткан бар.
Айабайбыз малды, деп
Кененимдин жалгызы
Жашында өлүп калды деп,
Сүт бото тайлак төө сойуп,
Тай мойунча уй сойуп
Табак-табак эт толуп
Челпек, куймак, боорсогу,
Дөбө дөбө топ болду.
Аза-бата деп келген,
Алоолонгон аргымак,
Жүнсүз нечен тобурчак,
Айгыр жалдуу, бээ курсак,
Мындайлардан байланды,
Качкы кууган жоргодон,

Жыртылбаган торко тон,
Өркөчтүн учун ийбеген,
Дегеле киши тийбеген,
Асый буура, минген төө,
Андайлардан көп келди,
Буулум келди жылтылдак,
Булгаары келди кыйчылдак,
Булгун ичик кулпурган,
Сүлөөсүн ичик сеңселген,
Көтөрүп келип жатышат,
Абышка кемпир бөкчөйгөн.
Байлар келди чалкайган,
Жубандар келди залкайган,
Жигиттер келди буралган,
Кыздар келди суналган;
Мырзалар келди шалкылдап,
Келинден келди нечени,
Алтындан сөйкө шаркылдап,
Көз уйалып жалтылдап.
Шөкүлө кийген кыз келди,
Жез оймоктуу уз келди;
Абышка—кемпир, орто жаш,
Кененим менен Чыныке,
Аларга келип ал айтат,
Келишкен, жубан, келин-кыз,
Кылжыкеге ал айтат.
Орто жаштан ылдыйкы,
Эркек болгон баарысы,
Сейитим үчүн кан жутат,
Кененим айткан кепти улап.
Эл үйүнө чубады,
Ак чач болгон Чыныке,
Алганынан жеме угуп,
Элден акыл кеп угуп,
Нечен насаат көп угуп,
Бойунда бар келинге,
Кубат байлап дем уруп,
Асталай басып демигип,
Келинге барып жолугуп,
Бышаңдап ыйлап бир далай,
Эси ооганда соолугуп,
Жакын барып чукулдап,
Жанашалап олтуруп:
- Айланайын Кылжыке,
Арстандан калган мурасым,
Жалгыздан калган керээзим,

Уулумдай арка медеirim,
Алдыңа келген энеңдин,
Сындырбай шагын сурасам,
Кебинди айтып берерсиң,
Жалгызымдан айрылып,
Капаланып кан жутуп,
Эмчекке сүтүм түйүлүп,
Эңчендеп бери жүтүрүп,
Салкын жайлоо сыртта эмес,
Үйдө туруп күйүгүп,
Жүрүүчү элем өзүңдөн
Бир кеп угуп сүйүнүп,
Бойумда күмөн бардыр деп,
Айтуучу элең, Кылжыке,
Аны үчүн келдим алдыңа,
Аныктап сурап билерге.
Жалганын айтпай чынын айт,
Жашырып жатпай ачып айт.
Талгак болсоң аныңды айт,
Өтүшүп кетсе талгагың,
Оңой дабаа табылбайт.
Жалгыз уулун жеп койуп,
Жабырап кемпир кантет, деп,
Жаман көрбөй сырыңды айт.
Уулум өлсө сен барсың,
Упурак болуп мен калдым,
Жубайыңдан ажырап,
Убайлуу болуп сен калдың,
Тен бербей кантип койобуз,
Тагдыры экен Алланын!
Буларга калган нарк экен,
Башынан бери салт экен,
Чоң кайнатаң жаш калып,
Акыл эсте жок калып.
Таайында келген чоңойуп,
Чоң кайненем алпарып,
Өз кайнатамды курсакта,
Көтөргөн экен үч жылы,
Пери энем ал чакта.
Өспөй бала калат деп,
Мен уккамын укмушта.
Өтө кайгы муң басса,
Муңду кудай салды деп,
Муңайа бериш анча эмес.
Жашырбай айтсаң бар кебиң,
Көрүнгөн тоонун карааны,

Көп эле алыс жол эмес.
Күйүт баскан Чыныке,
Алган эри Кененим,
Андан башка көп элден,
Үйүт уккан Чыныке,
Болжолдуу далай кеп айтты.
Кылжыкени муңайтты.
Акылы артык адамдан,
Артык туулган айалдан,
Тирүү турган жан таттуу,
Өлүп кетпей Кылжыке,
Эр Сейити дартынан,
Эми кантип айансын,
Кайненеси сураса.
Курсактын жайын айтуудан:
- Алпештеп багып өстүргөн,
Арстаныңдан айрылып,
Курсакта барбы деги, деп
Сурасаң келип зар кылып,
Жакшылык эми көрөмбү,
Койсом, эне, жашырып?
Сурабасаң мынчалык,
Коймок элем жок кылып,
Эт курсакта катырып,
Жүргөн экен пери энем.
Курсакта үч жыл батырып.
Кыйалымда бул эле,
Алты жылды айлантып,
Жети жылга жеткенче,
Билгизбейт элем жашырып.
Үч айдын күнү токсон күн,
Ойронум Сейит жоксон күн,
Күнү токсон күн болду,
Түнү токсон түн болду.
Эки токсон жүз жексен,
Ооруп тамак иче албай,
Өлмөкчү болдум мен жексен.
Көңүлүм тартпайт тамакка,
Баскым келбей бир жакка.
Эстегеним ар качан,
Алп кара куш сумурук.
Ошол куштун жумуртка,
Күн ойлосом аны эстеп,
Түн ойлосом энеке,
Жүрөгүн жолборс дагы эстеп.
Бирди эстебей жупту эстеп,

Асманда учкан канаттуу.
Жер бетинде жолборсту,
Экөө тең бирдей жокту эстеп,
Сары жез өңүм, мойнум кез,
Акылым кетип болдум нес,
Айрыкчасы Сейити,
А дүйнө кеткен эрди эстеп,
Үч күндөн бери ойум бул,
Өлүш жагын көп эстеп.
Сурадың, айттым, сырым бул.
Жашырбадым чыным бул
Жумурткасы сумурук,
Жүрөгү жолборс болбосо,
Өлүп калам, чынымды ук,
Эстегеним жебесем,
Жан кирбейт ичте куу тумшук.
Деп айтканда Кылжыке,
Чымырканган Чыныке,
Чын сүйүнүп күлдү эле.
Ойлоно түшүп токтолуп,
Ойунда акыл бул болуп:
“Кечээ кең Керкитке барганда,
Айтты эл Сейити ,
Келдим деген бул жерге,
Сумурук менен дос болуп.
Бергендир белги ошол куш,
Пайдасы тийер ушул туш,
Сандыгынан жалгыздын,
Саадагынан баатырды,
Карап көрсөк аңтарып,
Табылып калар бир белги,
Табылып калса белгиси,
Жумурткасын Сумурук,
Өзү алып келгиси.
Өткөн ойрон кайнатам,
Айтумуштун элин чаап,
Мен Чыныке олжо таап,
Муздак тоодо сыз өтүп,
Оорууп калган кездерде,
Гүлүстөн абам кулан таап,
Кыз балбан кармап жолборсту,
Кеңкула менен жол тартып,
Келтирген болчу Кененим,
Алар тапкан олжону,
Кайненем менин пери эле,
Качан да болсо бир күнү,

Кереги тийип калар, деп,
Миң жолборстун жүрөгүн,
Бир катырып берди эле
Жетиден тизген бир кылга,
Дегеле саны бир мынча,
Дары менен эмдеген,
Кургай элек кан менен,
Катылуу турат азыр да”
Деп ойлонуп Чыныке,
Жаштай кеткен Сейиттин,
Жан саадагын алдырып,
Кесенин оозун ачтырып:
-Кылжыке балам, аңтаргын,
Өмүрлүк сенин жубайың,
Өтүрүк айтпай чын айтса,
Табылар бекен белгиси.
Деп айтканча Чыныке,
Саадагын колго бергени,
Саадакта калта жети кат,
Кылжыке ага кол салат,
Жетинчи каттын түбүнөн,
Жетимиш бүктөп каттаган,
Жергенин жүнүн таап алат.
Уккан экен Кылжыке,
Сейитинин өзүнөн,
Кармады отко алпарып,
Канаттын учку четинен.
Шыр деген түтүн басылбай,
Бүркөлүп күн чүмкөлдү,
Күркүрөп шамал үн берди,
Жерди бороон каптады,
Канатынын күүсүнөн,
Кеңкол, Талас орто жер,
Чачылып кете жаздады,
Торопой тозуп ар кайда.
Пайда болду кайран куш,
Көз ачкынча бул жайга.
Көргөндүн баары коркушуп,
Карап турган бир жан жок,
Үстөмөндөп жыгылып,
Кооп жүргөн бир жан жок,
Өзү мурун Кененим,
Дос болушкан куш менен,
Бушмандуу күнү кез болду,
Чаршемби күнү түш менен.
- Кебиң барбы, көкжал шер,

Келтирдин мында шашылыш,
Кеңешинди айтып бер.
Билбеген мурун ал кебин,
Коктолуп калды Кененим,
Биле албай ага не дээрин.
Аңгычакты Чыныке,
Эңчендей басып келгени:
- Ушул куштун жумуртка,
Талгак экен келиниң.
Ошол үчүн шашылыш,
Отко кармап канатты,
Куйкум жытты жибердим,
Угуп алып кайран куш:
- Керек болсо сиздерге,
Жан кыйыш ак биздерге,
Экини тууймун ар качан,
Бердим бирин мынаке.
Кабыл болду тилеги,
Опкоолжуган токтолду,
Чыныкенин жүрөгү.
Кылым кыргыз койбойт, деп
Жыйылган элдин ойунда.
Кастыгы жок Кара куш.
Кайра учту асманга.
Эл күбүрөп калышты:
“Ээ, канаттуу келсе алдына,
Кан какшап ыйлап жалына,
Канткенде киши катышат,
Канкор Манас уулуна?!”
Деп сүйлөшүп жабыла.
Жумуртканы көтөрүп,
Кылжыкенин үстүнө,
Чыныке кирип барыптыр,
Сандыгынан Чыныке,
Жети жолборс жүрөгүн
Бир колуна алыптыр,
Супсак болуп калат, деп,
Жумурткага сүт кошуп,
Азыраак ага туз кошуп,
Бышырып аны бир берди.
Жети жолборс жүрөгүн,
Бышырып майда тууратып,
Жети жылдык туу койдун,
Мөл майына чылатып,
Өткөрө куйуп туз салып,
Дагы кара мурч салып,

Бир колуна кошо алып,
Кылжыкенин алдына,
Койду муну алып барып,
Жарк этип күлүп жиберип,
Унутуп ийип арстанды,
Кашыкты кармап имерип,
Чоң жолборстун жүрөгүн,
Чоң-чоңдон сузуп сугунуп,
Такыр жутуп жиберип,
Жумурткага калганда,
Эсине алып Арстанды,
Туруп калды токтонуп,
Энесинен ийменип,
Биле койуп Чыныке:
- Талгакка жеген тамагын,
Көрүп калса жат киши,
Канбай калат талгагы,
Ылдам жегин, кулунум,
Эмне кылып жатат деп,
Күндөрдөн келип калабы?
Же болбосо кан жуткур –
Кайнатаң кирип калабы?
Эс нерсени элебей,
Күң дегенде кенебей,
Кайнатаң келет дегенде,
Бурдап-бурдап сугунуп,
Өлүчүдөй ченебей,
Бүтүрдү жеп баарысын,
Каалаганын бергенде,
Жеп болдум эми, дегенде,
Далайды көргөн Чыныке:
“Мен Сейитти төрөрдө, Жолборстун жедим жүрөгүн,
Андан башка тамакты,
Акылыма илбедим,
Эмне үчүн Кылжыке,
Алп каракуш тукумун,
Самап калган бул келин?
Укмуштуу эле Кененим,
Мен ошондон сурап билейин”
Деп ойлонуп шашыла,
Энтеңдей басып ашыга,
Белдемчи жерге бүгүлүп,
Көзүнөн жашы төгүлүп,
Кененимдин үстүнө,
Келип кирди күйүгүп:
- Ээ, Кененим, Арстаным,

Эсиме түшкөн бир кепти,
Эми сага айтамын.
Далай катын бала тууйт,
Талгак болгон тамагын,
Тапканда калат белин бууп.
Курсакка кубат кылгын деп,
Өзүң берген кайратты,
Кулагым менен мен угуп,
Унутуп койуп Сейитти,
Келинге бардым жолугуп,
Жүрөгүн дейт жолборстун,
Жумурткасы сумурук,
Кошумчасы ал болду,
Жүрөгүнөн жолборстун,
Кайненем берген канчаны,
Алып бардым чогултуп,
Жети бөлөк барчаны.
Жумурткасын сумурук,
Ушул куштун аты улук,
Берип кетти колума,
Карап турдуң сен угуп.
Экөөнү келин тең жеди,
Эми болдум дегени,
Талгак болбой бирөөнө,
Экиге талгак болгону,
Кылжыкенин кай кеби?
Чыныке айтып болгондо,
Чымырканып Кененим,
Жооп берди ошондо:
- Сейиттен калган Кылжыке,
Түбү хандын баласы,
Түз экен байкуш санаасы,
Эгиз экен келиндин.
Курсагында чамасы.
Эркек экен экөө тең,
Теңдеши жок эр экен,
Улуусунан кичүүсү,
Өткүр чыкчуу неме экен.
Кара куштун жумуртка,
Кыйын жептир Кылжыке,
Улуусунан кичүүсү,
Укмуштуу чыгат кийинче.
Кырым менен Урумду,
Бүткүл дүйнө кылымды,
Чыгыш менен батышты,
Түндүк менен түштүктү,

Арасында жер койбой,
Аралайт экен баарысын.
Жер бетине калтырбай,
Сойлотот экен алптарын.
Алат экен колуна,
Ак калпак кыргыз намысын,
Чыккан чөбү ал кезде,
Болот экен алысын.
Болжолу жок эр чыгып,
Соолуган чөптөй кууратып,
Сойот экен баарысын,
Өмүрү кыска күнү аз,
Алдынкысын ойлодум,
Өмүрү узун, иши көп,
Кийинкисин болжодум,
Тууган күнү балдарга,
Кыргыздан башка түрүкчө,
Которуп атын койойун,
Өңгөнү койуп, кок кемпир,
Келинге азыр сен болгун.
Чыныке угуп бар жайын,
Чымырканып чыйралып,
Калгандарга билгизбей,
Кастарлап багып келинди,
Кара элечек кийгизбей,
Эч кишиге билгизбей,
Туйгузбай багып келинди,
Түнөртүп кара кийгизбей,
Белине кайыш курчатпай,
Бек зарлантып муңкантпай,
Мыктап күчтүү аш берип,
Өтө мүйөз ичирбей,
Орто мыйан таан берип,
Көп бербестен чак берип,
Кечиктирбей бат берип,
Жок дегенде үч убак,
Күнү-түнү Чыныке,
Жанынан кетпей жүрдүэле,
Жаш жалгыз Сейит чунактын,
Тукумун көрсөм экен, ден
Көзүнүн жашы сел болуп,
Күндө агып бурчактап,
Жакасы ылдый жашчыктап,
Келинди бакты жакшылап.
Тогуз ай, тогуз күн бүтүп,
Кошулуп тогуз дагы өтүп,

Келинге толгоо кириптир.
Карап туруп Чыныке,
Өз колу менен төрөтүп,
Алмамбет аткан алма баш,
Алып келип астырып,
Ырымдамак баланы,
Кундагына жаткырып,
Унутуп ийип кулунун,
Сүйүнүп кемпир каткырып,
Баланын тону жарылып,
Ырысына эркек тууп,
Жерге түштү бакырып.
Таластын бети күрүлдөп,
Күн жаркырап дүрүлдөп,
Жан-жаныбар кыбырап.
Жандын баары мыдырап.
Байчечекей түрдөнүп,
Жердин бети гүл жайнап,
Тили каткан чакчыгай,
Тили чыгып чакылдап,
Шашкеде төрөлгөн,
Чыныкеден башка жан,
Баланын жүзүн көрбөгөн.
Айдары күмүш, чачы алтын,
Көкүлү кызыл сак алтын,
Кохар таштай жаркырап,
Ыйлаган бала баркырап,
Үйдө олтурган Кененим,
Үнүн укпай ошол чак,
Бүткөн бойу зыркырап.
Жер жүзүндө далайга,
Сасык тумоо тийгендей,
Калчылдак кирип басалбай,
Чай кайнамча душмандар,
Үйүндө жатып калтырап.
Баланы алып ороду,
Ангычакты болдоду,
Түш кыйшайып бешимге,
Жакындап жетти болжолу.
Ого бетер чыйралды,
Кылжыкенин толгоосу.
Дагы тууду бир эркек,
Эркектигин жан билбейт,
Жерге түшкөн баланы,
Карап туруп не билбейт?
Койгон экен кудурет,

Жез тон менен туйуктап.
Баатырлыгын белгилеп,
Тонун жарды ырымдап.
Ыйлады бала чырылдап.
Таластын туйук жеринен,
Суулар акты шырылдап.
Мурунку бала түшкөндө,
Ооруган жатып үйүндө,
Душманга кирди кырылдак.
Ак ниеттүү көп жандар,
Ысык сорпо ичкендей,
Тери агып жымырап,
Алатоо эргип бой жасап,
Асман тиреп зымырап,
Атактуу Талас, Кеңколдон,
Көк көрүндү жыбырап,
Эркек эки баланы,
Эптеп ороп алганы,
Эңчендей басып Чыныке,
Кененимге барганы,
Сүйүнгөндөн Чыныке,
Кылжыкени унутуп,
Үйдө жалгыз калганы.
Ким көтөрбөйт дүйнөдө,
Башка кудай салганды,
Тутунуп киши калалбайт,
Ушул дүйнө жалганды,
Акырет көздөй бет алып,
Кылжыке жөнөп калганы!
Арууркап өлүп кеткен жок,
Асылы күнү бүттү окшоп.
Сейиттен тууду экини,
Кылжыке байкуш кошоктоп.
Баланы көрүп Кененим:
- Баракелде келиним,
Келе, кемпир экөөн тең,
Койнума салып бергиниң.
Мурункусун оңго сал,
Кийинкисин солго сал,
Мында турбай темтеңдеп,
Келиниңден кабар ал.
Чыныке чуркап какчаңдап,
Түрүлгөн көзү чакчаңдап,
Чуркап кирди үстүнө,
Токтоо кылбай дагчаңдап.
Эшиктен кирсе Чыныке,

Ачкан көзү жумулуп,
Нуру кетип жүзүнүн,
Айдай бети кубулуп,
Кылжыке, деп кычырса,
Көзүн ачып бир тиктеп,
Сүйлөбөй тили буулугуп,
Күрмөөгө келбейт бурулуп.
Алмамбеттин алма баш,
Ашыгып кетип Чыныке,
Кылжыкенин үстүнө,
Алып койом дегенде,
“Тарт колунду!” деген үн,
Кулагына келди эле.
Караса артын кылчайып,
Кененим турат баш салып.
- Көргө кирген, көр кемпир,
Кары болбой жерге кир!
Акылың кайда жоголдуң?
Катын туруп сен өзүң,
Султандын кармап жарагын,
Катыгүн кокуй, не болдуң!
Үнүн угуп канкордун,
Кыйалында Кылжыке,
Атам келген экен, деп,
Уйалгансып жыйрылды,
Ушаланган жалган жан,
Жыйрылган бойдон жыйылды,
Тынуу чыкпай тыйылды.
Ажал өлүм чиркиден,
Кылжыке сулуу өңдөнгөн,
Ким көргөн өткүр кыйынды!
Эки бала сүйүнчү,
Кылжыке өлүп күйүнчү,
Кайра келбес келинди,
Кененим көрүп түңүлдү.
“Бир башы ысык темирдин,
Бир башы муздак темирдин”
Мурунтан калган кеп экен,
Жакшы-жаман тең жүрчүү.
Аңгычакты болбоду,
Намазшам болду болжолу,
Шам көтөргөн эки адам,
Аркасында үч адам,
Баш-айагы беш киши,
Кирип келди жабыла.
Алда кандай адам деп,

Кененим менен Чыныке,
Карап калды аларга.
Каныкей кирди нурланып,
Айчүрөк кирди буралып,
Бекер кирбей Айчүрөк,
Аптабага суу алып,
Карыга салып кепинди,
Көр керегин кошо алып.
Кайыптан экөө чайкады,
Караанын көрбөй башкасы,
Табыттан кармап көтөрүп,
Эр Гүлүстөн кашкасы,
Тийгени жок колдору,
Бакай менен Семетей,
Ал экөөнүн болжолу.
Намаз окуп койгон жок,
Көр казып булар көмгөн жок,
Кененим менен Чыныке-
Экөөнөн башка кыргыздан,
Өлгөнүн киши көргөн жок.
Канкордон коркуп калган эл,
Кылжыке кайда кеткен?- деп,
Кабарын сурап келген жок.
Намазын шер окуду,
Эки бала койнунда,
Эр Кененим олтурду.
Сол жагында баланы,
Сонундукка карады.
Баары жакут табус жүн,
Аркасында Айдары,
Ойуна кетип кайран эр,
Айдарын талдап санады.
Айдары токсон төрт экен,
Кармаса колду күйгүзүп,
Жалындап күйгөн өрт экен.
Кененим алды ойуна.
“Ушул балам өлөрдө,
Уудан өлөт белем?- деп.
Жамандык кылып катыны,
Билбей калат экен,- деп,
Алланын жазган тагдыры,
Амалым менин канча?” деп.
Оңго көзүн имерди,
Оң жагында баланын,
Айтылган белги түрлөрү,
Айдарын санап көрүүгө,

Ойуна буда келгени.
Талы жыйырма беш болуп,
Табы чоктон тез болуп,
Так ошону көргөндө:
“Жыйырма беште бул уулум,
Окко учат экен” деп,
Кененим калды нес болуп.
Башында айткан сөз менен,
Буруулап атын койорго,
Тегеретип кыдыртып,
Тек жайын такыр ойлорго,
Калемде жазуу ошого,
Оозуна кирди ошондо:
- Оң жагымда кулунум,
Асыл бала бул уулум,
Алтын Айдар экен,- деп,
Жараша ага мен койдум.
Сол жагымда уулумдун,
Соолгус кубат муунумдун,
Күкүлү кохар таш экен,
Бек бала болсун бул уулум.
Асыл бала, Бек бала,
Эркек эки тукумун,
Бара-бара башкача,
Душмандар койот которуп.
Асылбача, Бекбача,
Баланы бача деп алат.
Бурулуп кетмей кыргызда,
Койгон аты токтобой,
Ошолордон бир калды,
Оозу менен оозантты,
Эр Кененим балдарды:
“Кубаты мендей болсун, - деп,
Оозуман аккан сары суу,
Мууну сайын толсун, - деп,
Кылымдын баарын бул экөө,
Кыңк эттирбей сурсун, - деп.
Кыргызга кастык ким кылса,
Кылычка канын жуусун, - деп,
Кызыталак душмандын,
Деми ошондо суусун” деп.
Чыныке салды аларга –
Эгиз эки балага,
Эки тарап эмчегин.
Амирин алла бергени,
Ак чач болгон кемпирдин,

Агып сүтү ийгени.
Сүтү агып булактай,
Жан кылып кудай жараткан,
Буларды жетим улактай.
Алла таала жан кылып,
Жаратканда буйругу,
Чыныкеге сүт берди,
Ачамай айры шыбактай.
Сүт эмизип түн сактап,
Чыныке бакты сак сактап,
Ого бетер агарып,
Башындакы чыккан чач.
Ошентип жүрүп эгиздер,
Жарап калды ойнорго,
Көйнөк кийбей жылаңач.
Муну мындай таштайлы,
Эгиз асыл баланын
Бешик тойунан баштайлы.

Басмага даяардаган :
АСАНБАЙ МАТИЛЫ